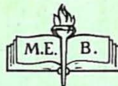
Şark İslâm Klasikleri

MİLLETLER VE HÜKÜMDARLAR TARİHİ

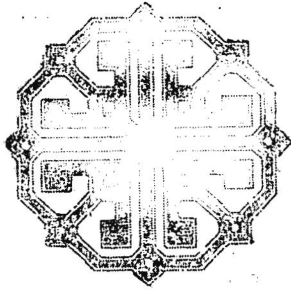
III

Taberî

MEB YAYINLARI

ŞARK - İSLÂM KLASİKLERİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI: 2207
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ: 518
Şark - İslâm Klasikleri: 37

Kitabın adı
MİLLETLER VE HÜKÜMDARLAR TARİHİ II
Yayın kodu
91.34.Y.0002.817
ISBN 975.11.0529.3 (Tk. No.)
ISBN 975.11.0531.5 (2. Cilt)
Baskı yılı
1991
Baskı adedi
20.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

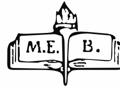
Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
13.7.1990 tarih ve 5711 sayılı yazıları ile
üçüncü defa 20.000 adet basılmıştır.

Şark - İslâm Klasikleri

MİLLETLER VE HÜKÜMDARLAR TARİHİ III

Taberî

Çeviren
ZÂKİR KADİRÎ UGAN
AHMET TEMİR

İstanbul, 1991

CİLT I KISIM III

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
— Kabus zamanında ve ondan sonra İsfendiyar oğ. Behmen'in çağına kadar Yemen'i idare eden hükümdarlar	823
— Erdeşir Behmen ile kızı Hamani hakkındaki haberler	826
— İsrail oğullariyle ilgili olan haberler	830
— Büyük Dara, onun oğlu küçük Dara ve ölümü. İskender	832
— İskender'in ölümünden sonra Farslar	842
— Eşgan'lı (Eşkânyan) hükümdarları	845
— Tevaif'i Mülûk (derebeylik) zamanında cereyen eden hâdiseler	848
— Suriye topraklarında hükümet sürmüş olan Rum hükümdarları	883
— Hire ile Anbar ve bunların civarı	885
— El Cezire ile Suriye'nin doğu taraflarında yaşıyyan Arapların hükümdarı Amr bin Zarib	898
— El-Zebba	899
— Tasim ve Cedis kabileleri	914
— Yunus bin Metta	927
— Tanrı tarafından gönderilen üç peygamber	936
— Şemsun (Samson)	941
— Curcis hakkındaki haberler	943

	Sayfa
— Erdeşir bin Babekşah	964
— Sabur	973
— Hürmüz	983
— Behram bin Hürmüz bin Sabur bin Erdeşir bin Babek	986
— Behram	988
— Behram	988
— Nersı	988
— Hürmüz	989
— Sabur Zul-Ektaf	989
— Erdeşir bin Hürmüz bin Nersi bin Behram bin Behram bin Hürmüz bin Sabur bin Erdeşir bin Babek'in hükümdarlığı	1000
— Sabur	1001
— Behram bin Sabur Zu.-Ektaf'ın hükümdarlığı	1001
— Yezdicerd	1002
— Behramgur (cur)	1010
— Yezdicerd'in hükümdarlığı	1028
— Firuz	1030
— Yezdicerd bin Behram ile Firuz'un hakimiyetleri zamanında onların Arap valileri ile Yemen ahalisi arasında cereyan eden hâdiseler	1038
— Belâş	1041
— Kubad	1042
— Kubad'ın hükümdarlığı ve valileri zamanında Araplar arasında cereyan eden hâdiseler	1048
— Kisra Nuşirevan	1053

Sayfa

— Kubad ile Nuşirevan zamanlarında hükümet sürmüş olan Tübbaa hakkındaki ve Fars'ların Habeşlerle savaşmak üzere Yemen'e asker göndermesine dair haberler. Bu seferlerin sebepleri . 1062
— Tanrı elçisinin (s. m.) doğumu hakkında . . . 1141
— Hürmüz 1168
— Tanrının Fars devletinin yıkılmasını irade edip Muhammed'e (A. m.) Peygamberlik, halifelik, devlet ve sultanlık ihsan etmek suretiyle Arap kavmini saymasından sonra Kisra Ferviz zamanında cereyan eden hâdiseler ve bunların sebepleri hakkında 1192
— Fars hükümdarıarı tarafından Amr bin Hind'den sonra Arap sınır.arına tayin edilen valiler . 1226
— Şireveyh 1236
— Erdeşir 1253
— Şehriberaz 1254
— Buran 1256
— Azer Miduht 1257
— Kisra ile Hürrezad'ın hâkimiyetleri 1258
— Firuz 1258
— Yezdicerd 1259

MİLLETLER ve HÜKÜMDARLAR TARİHİ I***

(1. Cildin üçüncü kısmı)

Kabus zamanında ve ondan sonra İsfendiyar oğ. Behmen'in çağına kadar Yemen'i idare eden hükümdarlar

Kabus'un Süleyman bin Davud (A. m.) zamanında yaşadığını ileri sürenlerin sözlerini yukarda anmış ve Süleyman zamanında hükümdarlık edenlerle İlişerh kızı Belkis'e dair haberleri de yukarda nakletmiştik. Belkis, İliyaşrah'ın kızıdır. Bana, Hişam bin Muhammed el-Kelbî'den naklen şunu söylediler. Belkis'ten sonra Yemen'de Yasir bin Amr bin Ya'fer hükümdarlık etmiştir. Ona Yasir Er'am da derlerdi. Yemenliler, devletlerini kuvvet endirerek işlerini düzenlediği ve kendilerini bir araya toplayarak ihsanlarda bulunduğu için ona bu adı vermişlerdir. Yemen ahalisinin söylediklerine göre, o gaza maksadiyle batı tarafına gitmiş ve orada kendisinden önce kimsenin ayak basmadığı ve kum deresi denilen bir dereye varmıştır. Ordusu, kumun çokluğundan dolayı geçmek için yol bulamadan bir müddet orada kalmıştır. Bu sırada kumun arasından bir yolun açıldığını gören hükümdar, ailesi

azasından Amr adında birine arkadaşlariyle birlikte bu yola sapmalarını emretmiş, onlar da bu suretle dereden geçmişlerdir. Faka sonradan onlardan haber alınmamı tır. Bunu gören hükümdar Yasir, bakırdan bir put yapılmasını emrederek bunu derenin ağzındaki bir kayanın üzerine diktirmiş ve göğsüne de müsnet yazısiyle: «Bu put Himyer'li Yasir En'am tarafından dikilmiştir. Buradan öteye yol yoktur, hiç kimse öte tarafa geçmek zahmetine katlanmasın yoksa mahvolur» diye yazdırmıştır. Yasir'den sonra Yemen devletinin başına Ebu Kerib bin Melkâ Kerib Tübbaa bin Zeyd bin Amr bin Tübbaa olan Tübbaa veya Teban Esat geçmiştir. Onun (diğer adı) Zu-l-Ez'ar olup, Ebrehe Tübbaa Zu-l-Menar bin Er Ra'iç bin Kays bin Kayfi bin Seba'nın oğludur. Bu hükümdara Er-Raid lâkabı verilmiştir. Hişam, adı geçen Tübbaa'nın Beştasp ve Erdeşir Behmen bin İsfendiyar bin Beştasp zamanlarında hüküme sürmüş olduğunu söyler. O, Yemen'den hareket ederek kendisinden önce er Raiş'nın saptığı yola sapınış, Tayyi'lerin iki dağına geldikten sonra Anbar üzerine yürümüştür. Geceleyin Hire'ye vâsıl olmuş fakat, şaşırarak daha öteye geçınemiştir, bundan dolayı bu yere Hire adı verilmiştir. Ezd, Lahm, Cüzam Amile ve Kuzaa'lardan bir topluluğu orada bıraktıktan sonra kendisi göç etmiştir. (Bu kavimler) binalar yaparak orada yerleşmişlerdir. Sonradan Tayyi, Kilâb, Sekûn, Belharis bin Kâ'b ve İyad'lardan bazı gruplar Hire'de yerleşmişler, Tübbaa, Musul'a ve oradan da Azerbeycan'a gitmiştir. Orada Türklerle

karşılaşarak bozguna uğratmış, savaş erlerini öldürmüş, çoluk çocuklarını esir almış ve bundan sonra Yemen'e dönmek üzere yola çıkmıştır. Tübbaa, Yemen'de uzun müddet yaşadı. Hükümdarlar ondan korkarak kendisini ululadılar ve hediyeler sundular. Hind hükümdarının elçisi de onun katına gelerek ipek, misk, ud ve Hind'in diğer nefîs eşyalarından hediyeler sundu. Şimdiye kadar bunun gibi şeyler görmemiş olan hükümdar Tübbaa, elçiden: yazıklar olsun sana, gördüklerimin hepsi de memleketimizde var mı? diye sordu. Elçinin: senden lânet ve nefreti icabettiren şeyler sâdır olmasın, bunların azı bizim memleketimizde, çoğu ise Çin'de bulunur, diyerek Çin'in genişliğini, oradaki bolluğu, zarif ve nefîs şeylerin çokluğunu anlatması üzerine hükümdar, Çin üzerine yürüyeceğine and içti. Hükümdar, Himyer'lerin başında olduğu halde yola çıktı, onlar süratle ve birbiriyle yarışarak ilerlediler. Rekak'e ve siyah kalpak giyenler memleketine vardılar. Askerden Sabit adında biri külliyetli askerle Çin tarafına gönderildi. Sabit orada öldürülünce, Tübbaa bizzat kendisi yola çıktı Çin'e girerek savaş erlerini öldürdü ve ne buldu ise hepsin alıp götürdü. Hişam sözüne devam ederek şöyle diyor: iddia edildiğine göre Tübbaa'nın bu seferi, yola çıkmasından Çin'de kalması dâhil olmak üzere yedi yıl sürmüştür. Askerinden Tibet'te bırakmış olduğu on iki bin süvari, Tibet ahalisini teşkil etmişlerdir. Tabiat, cilt ve çehreleri bakımından Arap'lara benziyen Tibet'liler, bugün de kendilerinin Arap milletinden olduklarını söylerler.

Bana Abdullah bin Ahmed Mervezî söyledi, ona babası, babasına Süleyman söylemiş, o: ben Abdullah'dan okudum, der, o, İshak bin Yahya'dan o da Musa bin Talha'dan şunu rivayet eder: Tübbaa başlarında olduğu halde yola çıkan Arap'lar konak yerlerinden biri olan Kûfe etrafında yollarını şaşırdılar, bu yüzden bu yere Hire adı verildi. Tübbaa askerinin zayıf bir kısmını orada Bırakarak yoluna devam etti. Hükümdar seferinden döndüğü zaman, onlar Hire şehrini kurarak yerleşmiş bulunuyorlardı, Tübbaa Yemen'e döndüğü zaman da onlar Hire'de kaldılar. Aralarında, Beni Lihyan, Huzeyl, Cu'fi, Tayyi ve Kelb gibi bütün Arap uruğları mevcuttu.

Erdeşir Behmen ile kızı Hamani hakkındaki haberler

Beştasp'tan sonra torunu Erdeşir Behmen hükümdar oldu. Rivayete göre o, hükümdar olup başına taç giydikten sonra: biz vefalıyız, tebaamıza iyilikte bulunmak borcumuzdur, demiştir. Etrafındaki memleketlerden hangisine elini uzatmışsa orasını eline geçirmiş olduğundan, ona kulacı uzun Erdeşir âkabı verilmiştir. O, bütün ıklimleri zaptetmistir. Rivayete göre Irak'da bir şehir kurarak, buna Abad-i Erdeşir adını vermiştir ki, burası bugünkü Zab nehri kenarında bulunan Hümeyna'dır. Dicle bölgesinde bir şehir daha kurarak, buna Behmen Erdeşir adını vermiştir ki, burası bugünkü Übülle'dir. O, babasının intikamını almak maksadiyle Sicistan üzerine yürümüş, Rüstem'i, onun

babası Destan ile kardeşi Ezvare'yi ve Rüstem'in oğlu Fermerez'i öldürmüştür. Ordusunu, din mensuplarını ve ateşgedelere bakanları beslemek maksadiyle, halktan vergi yoliyle büyük miktarda para topladı. O, büyük Dâra'nın ve son Fars hükümdarlarının atası olan Erdeşir bin Bek'in atası Sasan'ın babasıdır. Dâranın annesi Hâmani, Behmen'in kızıdır. Hişam bin Muhammed yoliyle bana nakledildiğine göre, Beştasp'tan sonra Erdeşir Behmen bin İsfendiyar bin Beştasp hükümdar olmuştur. Onun alçak tabiatlı olduğu ve ahaliyi memnun ettiği rivayet edilmektedir. O, mektup ve emirlerine: Tanrı kulu ve hademesi ve işlerinizi idare eden Erdeşir'den diye başlardı. Rivayete göre o, iç Rum bölgeleri üzerine bir milyon askerle yürümüştür. Hişam'dan başkaları, Behmen'in Dâra doğmadan öldüğünü söylerler. Halk, babası Behmen'e karşı bir şükran olmak üzere kızı (ve aynı zamanda eşi) Hâmani'yi hükümdar yapmıştır. Yer yüzünün bütün hükümdarları hiç ara vermeden Behmen'e vergiler gönderir ve onunla barış halinde yaşarlardı. Farslara göre o kudret ve kuvvet bakımından hükümdarların en büyüğü ve tedbir bakımından en meziyetlisi idi. Behmen'in yazı ve mektupları Erdeşir'inkinden daha yüksek değerde idi. Behmen'in annesi, Yâsir bin Şem'î bin Kays bin Mişa bin melik Talut bin Kays bin Ebel bin Sarur bin Yahres bin Efyeh bin İşi, bin Bünyamin bin Ya'kub bin İshak bin İbrahim Halil (s. m.) kızı Astar'dır. Ondan çocuğu olan cariyesi Raheb, Rahbe'am bin Süleyman bin Davud'un kızıdır.

Behmen, Raheb'in ricasiyle, kardeşi Zerbabil bin Şeltay.l'i İsrail oğullarına hükümdar yapmış ve Ca:ut'a başkan tâyin ettikten sonra Şam'a göndermişti. Behmen öldüğünde büyük Dâra ile Sasan adlı oğullarını, kendisinden sonra hükümdar olan Hâmani'yi ve Fernik ile Behmen Deht adlı kızlarını arkasında bırakmıştı. Behmen'in mânası iyi niyet sahibi demektir. Behmen, (bir rivayete göre) yüz oniki yıl, Hişam bin Muhammed el-Kelbîye göre de seksen yıl hükümet sürmüştür. Yerine kızı Hâmani hükümdar oldu. Halk onun babasını sevdiği için ve onun iyiliklerine karşı bir şükran olmak üzere, Hâmani'nin akıl, güzellik, binicilikteki ustalık ve bahadırlığını takdir ederek hükümdar yapmışlardı. Ona şehr-i azad lâkabı verilmişti. Bâzı kimseler, Hâmani'nin babası yerine hükümdar olmasını şöyle açıklar: Hâmani, babası (aynı zamanda kocası) Behmen'den büyük Dâra'ya hamile kaldıktan sonra, hamlindeki çocuk namına başına taç giydirilmesini istemiş, Behmen de (bunu kabul ederek) daha doğmamış olan Dâra'yı hükümdar yapmıştır. Behmen'in oğlu Sasan ise babasından sonra tahta geçeceğine inanarak hükümdar olmaya hazırlanıyordu. Sasan, babasının Hâmani'yi hükümdar yaptığını görünce İstahr'a gidip dünyayı bırakarak kendisini ibadete verdi, süs ve ziyneti terkederek zahit oldu ve dağ başlarına çekilerek ibadet etmiye başladı. Koyunlar edinerek biz at kendisi çobanlığa girişti. Halk onun bu işini takbih ederek: Sasan çoban oldu, dediler; bu yüzden de ona çoban unvanı takıldı. Sasan'ın annesi Şaltial bin Yuhanna bin Erşiya bin

Amun bin Minçi bin Hazkiya bin Ahaz bin Yusam bin Uzeyya bin Yuram bin Yusafat bin Ebya bin Rahbe'am bin Süleyman bin Davud'un kızıdır. Diğer bir rivayete göre Behmen ölürken Hâmani'nin karnında olan oğlu Dâra, Hâmani birkaç ay hükümdarlık ettikten sonra doğmuş, fakat kadın bu hâdiseyi halktan saklıyarak çocuğu nefîs ve kıymetli mücevherlerle bir tabuta koyduktan sonra İstahr'da Kerr ırmağına atmıştır. Bazıları: çocuk Belh ırmağına atılmıştır, derler. Tabutu İstahr ahalisinden bir değirmenci sudan çıkarmış ve karısının yanına götürmüştür. (Zaten) küçük bir çocuğu ölmüş olan değirmenci (ailesi) çocuğun güzelliğin ve tabuttaki kıymetli eşyayı görerek çok sevinmiş ve onu terbiye etmişlerdir. Fakat çocuk büyüdükten sonra mesele anlaşılarak, Hâmani, yaptığı kötü muameleyi ve yavruyu felâkete sürüklemiş olduğunu itiraf etti. Çocuk büyüyünce bazı denemelere tabi tutulduğu zaman onda hükümdar oğullarında bulunması icabeden vasıfların mükemmel bir derecede bulunduğu görüldü. Bunun üzerine annesi Hâmani Dara'nın başına taç giydirerek devlet işlerini ona bıraktı, sonra başkentten göç edip Fars'a gelerek İstahr şehrini kurdu. Oradan Rum memleketine biribiri arkasından askerî birlikler gönderdi ve zaferler kazanarak düşmanların memleket sınırlarına el uzatmalarına mâni oldu. Onun zamanında halk bolluk ve rahatlık içinde yaşadı. Hâmani, Rum seferi esnasında birçok esir alarak onları memleketine naklettirdi, aralarında bulunan ustalardan, Rum mimarisi tarzında binalar yapılmasını emretti. Onlar,

İstahr şehrinin etrafında Rum usulüne göre yüksek ve güzel binalar yaptılar. Bu binalardan biri İstahr'da, ikincisi Dâra bercerd yolu üzerinde İstahr'dan bir fersah uzaklıkta, üçüncüsü Horasan'a giden yolun üzerinde adı geçen şehirden dört fersah mesafededir. Hâmani, Yüce ve Kutlu Tanrının rızası yolunda kendisini yorduğu için zaferler kazanmış ve yardıma nail olmuştur. Tebaasından alınan vergi ve haraçları hafifletmiş ve otuz yıl hükümdarlık etmiştir. Şimdi tekrar İsrail oğullariyle ilgili haberlere gelelim.

İsrail oğullariyle ilgili haberler.

Devletlerinin kurulmasından yıkılmasına kadar geçen müddetin, o devirde yaşamış olan Fars hükümdarlarının hâkimiyet müddetleriyle karşılaştırılması. Buhtunnasar tarafından ele geçirilerek Babil'e götürülen İsrail oğulları esirlerinin memleketlerine dönmelerinin sebebini önce anlattık. İsrail oğullarından alınan bu esirler, Kireş bin Ahşuyereş'in Behmen bin İsfendiyar tarafından Babil hükümdarı tâyin edilmesinden sonra vatanlarına iade edilmişlerdir. Ahşuyereş Babil'de (önce) Behmen zamanında, o öldükten sonra da kızı Hâmani devrinde dört yıl hükümdarlık tmiştir. Hâmani, Kireş bin Ahşuyereş öldükten sonra yirmialtı yıl idare başında bulunmuş ve böylece onun hükümdarlığı otuz yılı bulmuştur. Beyt el-Makdis, Buhtunnasar tarafından yıktırıldıktan sonra tekrar imar edilinceye kadar yetmiş yıl harabe halinde kalmıştır. Bu, eski eser ve kitaplara vâkıf olanlarla bilginlerin ri-

vayetidir. Beyt el Makdis'in yetmiş yıl harabe halinde kalması, Behmen bin İsfendiyar bin Beştasp bin Lehrasp ile Hâmani'nin hâkimiyetleri zamanına raslar. Bunları yukarda anlatmıştık. Bazıları, Kireş'le Beştasp'ın aynı şahıs olduğunu ileri sürerse de, bazıları bu fikiri reddederler. Bir rivayete göre Kireş, Beştasp'ın büyük babasının amcası olup, Keykâvus bin Keybiye bin Keykubad-ı Ekber'in kardeşidir. Hükümdar Beştasp ise, Keylehrasp bin Giyuci bin Gimnuş bin Keykâvus bin Keybiye bin Keykubad-ı Ekber'in oğludur. Yine bu zatın rivayetine göre Kireş hiçbir zaman hükümdarlık etmiş olmayıp, ancak Huzistan ile ona bitişik Babil topraklarının valiliğinde bulunmuştur. O, bu vazifeye Keykâvus ile Keyhusrev bin Siyavahş bin Keykâvus tarafından ve ondan sonra da Lehrasp'ın emriyle tâyin edilmiş olup, uzun ömürlü ve yüksek dereceli bir zattı. Yukarıda İsrail oğullarının hâkimiyetinden bahsederken anlattığımız gibi, onların vatanına dönüşü ve Beyt el-Makdis'in imarı sırasında, başlarında Uzeyr bulunuyordu. Bundan sonra İsrail oğullarını Fars'lılardan veya kendilerinden olan zatlar idare etmişler ve bu durum, İskenderin galebesinden başlıyarak Rum'ların istilâsına ve Dâra bin Dâra'nın öldürülmesine kadar devam etmiştir. Bu devir seksensekiz yıl sürmüştür. Şimdi büyük Dâra ile oğlu küçük Dâra hakkındaki haberlere gelelim:

Büyük Dâra, onun oğlu küçük Dâra ve ölümü. İskender.

Dâra bin Behmen bin İsfendiyar bin Beştasp, Cehr-i Âzad, yani civanmert tabiatlı unvaniyle anılırdı ve rivayete göre Babil'i kendisine başkent yapmıştı. O, devleti kudretle idare ve zapteder, komşu hükümdarları nüfuz ve istibdatı altında bulundurarak onlardan haraç alırdı. Fars'ta Dârabecerd adında bir şehir meydana getirdi ve hayvanlarla işletilen posta ağı kurdu. Oğlunu çok sevdiği için ona kendi ismi olan Dâra adını takmış ve kendisinden sonra hükümdarlığı ona vasiyet etmişti. Büyük Dâra'nın Resbin adında çok akıllı bir veziri vardı. Bir gün bu vezirle küçük Dâra'nın yanında terbiye edilen Pîri adlı bir genç arasında düşmanlık baş gösterdi. Vezir, gencin bu halini hükümdara şikâyet etmiş ve rivayete göre Kıral Pîri'ye bir şerbet içirerek ölümüne sebep olmuştur. (Fakat) küçük Dâra bundan dolayı vezire ve ona yardım eden komutanlara kin bağlamıştır. Büyük Dâra oniki yıl hükümdarlık ettikten sonra öldü ve yerine oğlu (küçük) Dâra geçti. Dâra'nın annesi Mahya Hind, Hezarmerd bin Behriedme'nin kızıdır. Dâra başına taç giydikten sonra: biz kimseyi felâket çukuruna sürüklemiyeceğiz, fakat oraya doğru gidenlerin felâketine engel olmıyacağız, demiştir. Rivayete göre o, El-Cezire'de Dâra şehrini kurmuş, Pîri'nin kardeşini katına çağırtmış ve kardeşiyle düşüp kalkmış olduğu için onu kendisine kâtip ve vezir yapmıştır. (Fakat) vezir, hükümdarla

onun yakın adamlarının arasını açarak onlardan bazılarını öldürmeye teşvik etti. Gerek yüksek ve gerek aşağı sınıftan olan kimseler, bu işinden dolayı ondan nefret ederek kızdılar. Vezir mağrur, kinci, zalim ve hiddetli bir genç idi. Hişam bin Muhammed'den naklen bana söylediklerine göre, büyük Dâra öldükten sonra oğlu (küçük) Dâra ondört yıl hükümdarlık etmiş, tebaasına çok kötü muamelelerde bulunmuş ve memleketin büyük adamlarını öldürmüştür. Bu sırada İskender onun üzerine yürüdü. Onun kötülükleri de memleket halkını usandırmıştı, herkes onun elinden kurtularak rahat hayata kavuşmak istiyordu. Memleket eşrafından ve meşhur zatlardan birçoğu İskenderle birleştiler ve Dâra'nın zayıf noktalarını bildirmek suretiyle onu kuvvetlendirdiler. Dâra ile İskender El-Cezire'de karşılaşarak savaşırken, Dâra'nın kendi adamlarından bir kısmı onun üzerine atılarak öldürdüler ve İskenderin katında derece kazanmak maksadiyle başını ona takdim ettiler. Fakat İskender: hükümdarlarına ihanet edenin cezası budu ! diyerek, Dâra'nın başını getirenlerin öldürülmesini emretti. İskender Dâra'nın kızı Ruşenek'le evlendi. Hind ve doğu memleketleri üzerine yürüdükten sonra İskenderiye'ye dönmek üzere yola çıkmışken, Irak ülkesinde öldü. Altından yapılmış bir tabutun içine konularak İskenderiye'ye götürüldü. İskender, ondört yıl hükümdarlık etmişti. Ondan önce dağınık olan Rum'lar onun himmetiyle bir araya toplanırken, Fars'lar bunun tersine, eskiden toplu oldukları halde dağıldılar.

Taberî, Hişam'dan başkasının sözlerini naklederek şöyle diyor: Dâra bin Dâra hükümdar olduktan sonra, El-Cezire'de Dâranev adında büyük bir şehir kurdu ve burasını ahalinin ihtiyaçları için gereken bütün nesnelerle doldurdu. Şehir, bugün de Dâra adını taşır.

Yunanı İskenderin babası Filip, Yunan memleketindeki Makedonya denilen bir şehrin ahalisindendi. Burasının ve civarındaki başka bölge ve şehirlerin hükümdarı olan Filip, her yı muayyen bir miktarda haraç ödemek şartiyle Dâra ile barışmıştı. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu İskender, babası tarafından Dâra'ya verilen haraçları ödemedi. İskender'in bu ha eketine darılan Dâra ona mektup yazarak, babası tarafından ödenmekte olan haraç ve diğer nesneleri göndermediği için onu azarlayarak, gençlik ve cehaleti yüzünden bu kötü yola saptığını söyledi. Dâra İskender'e çöğen, top ve susam göndererek, çocuk olduğu için bu çöğen ve topla oynamalı, devlet ve hükümet işlerine karışmamalıdır, dedi, bu emrine karşı gelerek devlet başında bulunmak hususunda ısrar ederse el ve ayağını bağlıyarak kendisini katına getirmek üzere adamlar yollayacağını ve ayrıca, askerının de gönderilen susam taneleri kadar olduğunu bildirdi. İskender cevabında: top ile çöğen göndermenizi kendim için uğurlu saydım, çünkü oynayan kimse topu çöğene doğru atarak onu elde eder. Yer yüzü zaten topa benzer, ben Fars memleketini de memleketime bağlıyacağım. Susamın da benim için çöğen ve top gibi bir kıymeti vardır, çünkü o,

yağlı olmakla beraber acı ve yakıcı değildir, diye yazdı. İskender, mektupla birlikte, Dâra'ya bir kese hardal da göndererek: yolladığım bu madde az olmakla beraber acılık ve yakıcılık bakımından kuvvetlidir, askerim de her bakımdan hardala benzer, dedi. Dâra, İskender'in mektubunu aldığı gibi askerini toplayarak savaşa hazırlandı. İskender de hazırlığını görerek Dâra'nın memleketi üzerine hareket etti. Bunu duyan Dâra onunla karşılaşmak üzere ilerledi. İki ordu karşılaşarak son derece şiddetle savaştılar. Savaş, Dâra aske inin bozguna uğramasiyle sona erdi. Hemedan ahalisinden oldukları rivayet edilen iki asker, Dâra'yı öldürmekle İskender katında derece kazanmayı ümit ederek, hükümdarlarını süngülemek suretiyle hayvanından indirdiler. İskender ise: Dâra'yı öldürmeden esir alınız, diye ilân etmişti. Dâra'nın akibetini duyan İskender, can çekişirken onun yanına geldi ve hayvanından inerek baş ucuna oturduktan sonra onu hiç de öldürmek istemediğini, bu halin düşüncesi hilâfına vukubulduğunu söyledi ve sonra da: herhangi bir talebin varsa sor, arzunu yerine getireceğim, dedi. Dâra: benim senden iki ricam var, biri, bana saldıran iki adamdan intikamımı alman, ikincisi de, kızım Ruşenek'le evlenmendir, diye cevap verdi. İskender onun her iki ricasını da yerine getirerek, Dâra'yı öldüren iki adamın asılmasını emretti ve kızı Ruşenek'le de evlendi. Sonra memleketin a ortasına kadar ilerledi.

Eski milletlerin hal ve haberlerini bilen ilim mensupları derler ki: İskender'in savaştığı küçük

Dâra onun kardeşidir. Büyük Dâra, İskender'in annesi olan Rum kıralının kızı Helay ile evlenmişti. Kadın, kocası olacak büyük Dâra'nın yanına getirildiğinde, vücudu terden çok fena kokuyordu. Bunu duyan hükümdar, kokunun giderilmesi için çare bulunmasını emretti. Kadını tedavi etmek üzere toplananlar, onun farsçada Sender denilen bir ağaçla (Türkçede kadın ağacı) tedavisine karar verdiler. Ağac kaynattıktan sonra kadını suyunda yıkadılar. Bunun neticesinde kokunun çoğu bertaraf edildi ise de büsbütün giderilmedi. Vücut kokusuna dayanamıyan hükümdar, nihayet iğrenerek onu ailesine iade etti. Hükümdardan gebe kalan kadın ailesine döndükten sonra bir erkek çocuk doğurdu. Kadın çocuğuna, kendi adı ile kendisini yıkayıp ter kokusunu gidermiş oldukları ağacın adını verdi ki, İskenderrus'un aslı budur. Büyük Dâra öldükten sonra yerin oğlu küçük Dâra geçti. Rum hükümdarları, büyük Dâra'ya her yıl haraç verirlerdi. Helay'in babası ve İskender'in annesi tarafından büyük babası olan Rum hükümdarı öldükten sonra, yerine kızının oğlu olan İskender geçti. İskender mûtat olan haraçları göndermeyince, Dâra ona mektup yazarak: kendin ve senden önceki hükümdarların göndermekte odukları haracı vaktinde yollamadın, bunları gönder, yoksa sana karşı savaş açacağız, dedi. İskender cevabında: ben, altın yumurta yumurtlayan tavuğu kestim, etini yedim, bu tavuktan birşey artmadı, ancak ayakları kaldı, istersen dostane yaşarız, istersen savaşırız, diye yazdı. Dâra bu cevabı alır almaz

derhal İskender'e karşı savaş ilân etti. İskender, Dâra'nın iki kapıcısını, istiyecekleri her şey mukabiline, kendi hükümdarlarını öldürmeye teşvik etmişti. Onlar İskender'in emrini yerine getirmeyi kabul ettikleri halde korunmaları için birşey istemediler. Savaş başladıktan sonra, İskender, kendi kapıcı başları tarafından süngülenerek yere yuvarlanan Dâra'nın yanına geldi ve hayvanından inerek onun yüzündeki toprakları sildikten sonra başını göğsünün üzerine koyarak: seni iki kapıcın öldürdü, yoksa ben bunu hatırımdan bile geçirmiyordum, ey eşrafın ulusu, ey hükümdarlar hükümdarı! sana karşı hürmetim vardır, arzu ettiklerini söyle yerine getireceğim, dedi. Dâra ona kızı Ruşenek ile evlenmesini ve Fars'ın asîl ailelerini sağ bırakarak onlara kendilerinden başka birini vali tâyin etmesini vasiyet etti. İskender onun bu vasiyetini yerine getirdi. Dâra'yı öldüren iki adam huzuruna getirildikleri zaman İskender onlara istediklerini verdi, sonra: ben size karşı olan vaitlerimi yerine getirdim, siz şahıslarınız hakkında hiçbir şart ileri sürmemiştiniz, kendi hükümdarlarını öldürenleri sağ bırakmak caiz değildir, diyerek her ikisini de öldürdü. Diğer kimselerin rivayetlerine göre (de), Dâra zamanında devlet başında bulunan Rum hükümdarları büyük Dâra'ya vergiler gönderirlerdi. (Bir gün), hükümdarlardan biri öldükten sonra yerine İskender geçti. Kuvvetli bir irade ve azim sahibi ve aynı zamanda çok kurnaz ve hilekâr bir hükümdar olan İskender, rivayete göre Latı hükümdarlarından bazılarının üzerine yürüyerek

onları yenmişti. O, bu zaferden sonra kendisini kuvvetli hissederek küçük Dâra'ya syan etti ve babası tarafından ödenmekte olan haracı göndermedi. Buna kızan Dâra ona şiddetli bir ifade ile mektup yazdı, bunun neticesinde araları açıldı. İki hükümdar asker toplıyarak birbiri üzerine yürüdüler ve memleketlerinin sınırlarında karşılaşarak birbirlerine mektup ve elçiler gönderdiler. İskender Dâra ile savaşmaktan korkarak onu barışmaya çağırdı. Dâra yakın adamlariyle istişarede bulundu. Etrafındaki adamlar hükümdara karşı kin besleDiklerinden, onu İskender'le savaşmaya teşvik ettiler. Bu haberleri rivayet edenlerin, Dâra ile İskenderin karşılaştıkları yer hakkındaki fikirleri muhteliftir. Bazı kimseler, onların Horasan'da Hazar'a yakın bir bölgede karşılaşmış olduklarını söylerler. O derecede şiddetli savaşmışlardır ki, hükümdarlar bile tehlikeye uğramışlardı. İskender bu savaşta Bevkefrasp adlı acayip bir ata binmişti. Rivayete göre o gün Fars süvarilerinden biri Rum'lara saldırarak sıralarını yarmış ve İskender'e kılıcı ile o derecede şiddetli vurmuştur ki, bu yüzden onun ölümünden bile korkulmuştur. İskender bu İranlı süvarinin atılganlığına hayret ederek: bu adam kuvvetiyle tanınmış İran süverilerinden biridir, demiştir. Bu esnada Dâra'nın yakın adamları ona karşı besledikleri kini açığa vurmuşlardır. Dâra'nın muhafızları arasında bulunan Hemedan'lı iki kişi İskender'le haberleşme yolunu bularak Dâra'yı süngülemişler ve öldürdüktern sonra kaçmışlardır. Rivayete göre Dâra'nın süngülenmesinden sonra

bağrışmalar yükselmiş ve bundan haber alan İskender atına binerek yanındaki adamlarla birlikte vaka mahaline gelmiştir. İskender, can çekişmekte olan Dâra'nın başını göğsü üzerine koyarak teessüründen ağladı ve ona hitap ederek: ben senin öldürülmeni emretmemiştim, güvendiğin adamlar sana ihanet ettiler, tek başına düşmanlarının arasında kaldın, ne gibi arzun varsa söyle, ben aramızdaki akrabalık hakkına riayet edeceğim, dedi. Bu haberi rivayet edenlere göre İskender akrabalık tâbiriyle, Efridun'un oğullarından Silm ve Heyrec'le olan karabeti kastetmiştir. İskender, Dâra'nın öldürülmesinden dolayı kederlenmiş ve aynı zamanda kendi tarafından öldürülmediği için de Yüce Tanrı'ya hamdüsenada bulunmuştur. Dâra İskender'den, kızı Ruşenek'le evlenmesini ve kendisini öldürenlerden intikamını almasını rica etmişti. İskender, onun bu ricalarını yerine getireceğini söyledi. Dâra'nın katilleri mükâfat talebederek İskender'in katına geldikleri zaman, İskender onlar astırıp kafalarını kestirdikten sonra münadis vasıtasiyle: hükümdarına ve memleketinin halkına ihanet edenin cezası işte budur, diye ilân ettirdi.

Rivayete göre İskender Fars kavminin ilim, fen, nücum ve hikmete dair eserlerini memleketine götürerek önce Süryancaya, Süryancadan da Rumcaya tercüme ettirmiştir. Rivayete göre Dara öldüğü zaman arkasında Eşek, Benudara (?) ve Erdeşir adlı oğullariyle Ruşenek adlı kızını bırakmıştır. Dâra ondört yıl hükümet sürmüştü. Bazılarının rivayetine göre İskender'in babası, küçük Dâra'-

nın babasına altın yumurtalar gönderildi. İskender hükümdar olduktan sonra (küçük) Dâra ondan bu yumurtaları istediği zaman, İskender: ben altın yumurta yumurtlayan tavuğu kesip etini yedim, diye cevap vermiş bunun üzerine Dâra da ona karşı savaş ilân etmiştir. İskender, Dâra oğlu Dâra'nın yerine Fars hükümdarı oldu. Ben, İskender'in küçük Dâra'nın kardeşi olduğunu iddia edenlerin sözlerini yukarıda nakletmiştim.

Rum'lar ve soy bilginlerinden birçoğu (Makedonya hükümdarının) adını İskender bin Fileso (Filip) şeklinde ve şecer'sini de: İskender bin Bilibus (Filipus) bin Mataryus tarzında zaptederler. Bazılarına göre de onun şeceresi: Masraim bin Herms bin Herds bin Miton bin Rumi bin Lıtı, bin Yunan bin Yafes bin Savbe bin Sarhun bin Rumiye bin Narnut bin Nufil bir Rufi bin Asfer bin Elyafez bin El-İs bin İshak bin İbrahim Halil (A. m.) dir. İskender, Dâra öldükten sonra Fars'ı kendi memleketine kattı. Irak, Rum, Suriye ve Mısır'a sahip oldu. Dâra'nın ölümünden sonra askerini teftiş edip gözden geçirdiği zaman sayısının bir milyon dörtyüz bin olduğu anlaşıldı ki, bunun sekizyüz bini kendi ordusu, kalan altıyüz bini de Dâra'nın adamlarındandı. İskender tahta çıktığında: Ulu Tanrı bizi Dâra'dan kurtardı ve onun tehditlerinin aksini verdi, dedi. Bundan sonra Fars memleketinde mevcut şehir, kale ve ateşgedeleri yıktırdı, din adamlarını öldürdü, kitaplarla Dâra'nın daire defterlerini yaktırdı. Fars memleketine kendi adamlarından valiler tâyin ederek Hind toprakları

üzerine yürüdü. Hükümdarlarını öldürerek başşehrini aldı. Sonra Çin'e giderek orada da aynı şekilde hareket etti. Bütün yer yüzündeki kişiler ona boyun e di. Tibet le Çin'e sahip (olduktan sonra) (ebediyet) pınarını araştırmak üzere dörtyüz adamla kuzey kutbuna yakın karanlık memlekete girdi ve orada on sekiz gün ilerledi. Sonra karanlık memleketten çıkarak Irak'a döndü ve derebeylik usulünde bir devlet kurarak adamlar tâyin etti. Memleketine dönerken yolda, Şehriruz'da, bir rivayete göre otuza tı yaşında iken öldü. Naş'ı, İskenderiye'ye, annesi yanına götürüldü. Farslılar İskender'in ondört yıl hükümdarlık ettiğini söy erler. Hırıs iyan ar se onun on üç küsur yıl hükümet sürdüğünü ve Dâra'nın da İskender hâkimiyetinin üçüncü yılında öldüğünü söylerler. Rivayete göre onun emriyle on iki şehir kurularak hepsine de İskenderiye adı verilmiştir. Cennet'in benzeri olarak İsfahan bölgesinde meydana getirilen ve Ceyy adı ver len şehir de bu cümledendir. Bunlardan Horasan'da bina edilmiş olan üçü Herat, Merv ve Semerkand şehirleridir. Babil'de Dâra'nın kızı Ruşenek için bir şehir kurulduğu gibi, Yunan topraklarındaki Hilaku'da da Fars'lar için bir şehir yapıldı. Bunlardan başka da bir takım şehirler inşa edilmiştir. İskender'in ölümünden sonra oğlu İskenderus hükümdarlığa çağrıldı ise de, kabul etmiyerek kendisini ibadete ve zahitliğe verdi. Rivayete göre, Yunanlılar bunun üzerine Batlamiyus bin Logus'u hükümdar yapmışlardır. Gerek İskender'in sağlığında, ve gerek ondan sonra, dev-

let, Romalıların idaresine geçinceye kadar Yunanlıların elinde kalmıştır. Kudüs ile ona bitişik olan yerlerdeki dinî işler ve idare İsrail oğullarının elinde olmakla beraber, burası bir hükümdarlık değildi. Yahya bin Zekeriyya öldürüldükten sonra, memleketleri Fars ve Roma'lılar tarafından yıkılıncaya ve kendileri yurtlarından sürülünceye kadar bu şekil idare devam etmiştir. Bundan sonra Şam, Mısır ve batı tarafında, Batlamiyus bin Logus'tan sonra Batlamiyus Dinanos kırk yıl hükümdarlık etti. Onun yerine geçen Batlamiyus Orgatos yirmidört yıl, ondan sonra Batlamiyus Filapator yirmibir, Batlamiyus Afifanos yirmi iki, Batlamiyus Orgatos yirmi dokuz, Batlamiyus Setor on yedi, Batlamiyus Ahsender onbir, kaybolan Batlamiyus sekiz yıl, Batlamiyus Donasyus onaltı v onun yerine geçen Kleopatra on yıl hükümdarlık etmişlerlerdir. Bunların herbiri Yunanlı idi. (Eskiden) Fars hükümdarlarına Kisra adı verildiği gibi, (sonradan) onlara da Batlamiyus denmiştir. Kleopatra'dan sonra Şam, Roma'lıların eline geçmiştir. Onların ilk hükümdarı Cayus Yulius beş, Ogüstüs elli altı yıl hükümdarlık etmişlerdir. Ogüstüs hükümdarlığının kırk ikinci yılında İsa doğmuştur. İskender ile İsa arasında üçyüz yıl geçmiş olduğu rivayet edilmektedir.

İskenderin ölümünden sonra Fars'lar.

Fars'ların tarihini hükümdarlarının hayat ve hâkimiyet müddetlerine göre sıralıyan ve eski kavimlerin hallerine vâkıf olanlar, İskender'in ölü-

münden Erdeşir'in hâkimiyetine kadar Irak'ta hükümet sürenlerin kimler olduğu ve Babil'i idare eden derebeylerin sayıları hakkında muhtelif fikirdedirler. Hişam bin Muhammed'den naklen bana söylediklerine göre, Belâkis (bin) Selâkis, ondan sonra da Antihos hükümdarlık etmişlerdir. Antakya şehri onun tarafından kurulmuştur. Bu hükümdarlar, aynı zamanda Küfe'nin etrafındaki bölgelere de sahiptirler; Cibal, Ehvaz ve Fars taraflarına da el uzatırlardı. Büyük Dâra'nın oğlu Eşek harekete geçinceye kadar bu hal böyle devam etti. Eşek, etrafına pek çok adam toplayarak Antihos'a karşı savaşmak üzere Antihos'a yürüdü. Musul bölgesinde vuku bulan savaşta Antihos öldürüldü ve böylece Eşek Sevad bölgesini de eline geçirerek Musul'dan Rey ve İsfahan'a kadar uzanan yerlere sahip oldu. Soy ve şerefinden dolayı diğer derebeyler de ona saygı gösterdiler. Onun meziyetini itiraf ederek yazdıkları mektupların baş tarafına onun adını koydular, o da onlara mektuplar yazarak ilk önce kendi adını andı. Ona hükümdar adı verildi. O, adı geçen derebeylerden hiçbirini azletmediği için, onları kendi tarafından vali olarak da yerleştirmedi. Derebeyler ona hediyeler gönderiyorlardı. Eşekten sonra Cuzrez bin Eşkân hükümdar olmuş ve rivayete göre ikinci defa olmak üzere İsrail oğulları üzerine yürümüştür. İlim mensuplarının söylediklerine göre Tanrı'nın onu İsrail oğullları üzerine musallat etmesine sebep, onların Yahya bin Zekeriya'yı öldürmeleri idi. Cuzrez, İsrail oğullarından pek çok kimseyi imha etti. On-

lar bundan sonra eskisi gibi bir araya toplanarak tekrar bir birlik kurmak imkânını bulamadılar. Tanrı, peygamberliği de onların elinden alarak kendilerini zelil ve hakir eyledi. Rum'lar, Erdeşir bin Babek tarafından öldürülen Babil hükümdarı Belâş bin Erduan'ın zamanında Eşek tarafından öldürülen Babil hükümdarı Antihos'un intikamını almak maksadiyle Fars memleketi üzerine yürüdüler. Belâş derebeylerine mektup yazarak, Rum'ların, memleketleri üzerine yürümek maksadiyle toplanmış olduklarını, aldığı haberlere göre askerlerinin, yalnız başına karşı koyamıyacağı kadar çok olduğunu, kendisini yendikleri takdirde bütün derebeyleri de ele geçireceklerini bildirdi. Belâş'ın mektubunu alan derbeyler, kudretleri nispetinde silâh, asker ve para gönderdiler. Böylece etrafına dörtyüz bin asker toplayan Belâş, ordusunun başına, Sevad'ın ötesinden El-Cezire'ye kadar uzanan El-Haza derebeyini Rum'ların üzerine gönderdi. Karşılaştıkları zaman Rum hükümdarı öldürülerek askeri kılıçtan geçirildi ve ellerinde ne varsa alındı. Bu mağlûbiyet Rum'ları İstanbul şehrini kurarak merkezlerini Roma'dan bu yeni yere nakletmelerine sebep oldu. Bu şehrin kurulması hükümdar Kostantin tarafından idare olundu. O, ilk olarak hıristiyanlığı kabul eden Rum hükümdarıdır. Sürülmeden vatanlarında kalan İsrail oğulları mensuplarını Filistin ve Ürdün'den uzaklaştıran odur. İddia olunduğuna göre İsa Yahudiler tarafından öldürülmüştür. Hükümdar, işte bunun intikamını almak maksadiyle onları

yurtlarından sürmüştür. O, mesihin asıldığı iddia edilen ağacı ele geçirdi. Rumlar bu ağacı pek ululayarak haznelerinde sakladılar, hattâ bugün de ellerindedir. Farslara gelince, onlar Erdeşir hükümdar oluncaya kadar dağınık bir halde yaşadılar. Bu haberleri nakleden Hişam, onların hâkimiyet müddetini anmamıştır. Fars'larla ilgili haberlere vâkıf ilim mensuplarının bildirdiğine göre, İskender'den sonra Fars devletinin idaresi Fars olmayan kavimlerin eline geçmiştir ki, bunlara

Eşganlı (Eşkânyan) hükümdarları

denmektedir. İkiyüz altmışaltı yıl hükümet süren bu kimselere tavaif-i mülûk denmektedir. Bu derebeylerden Eşk bin Eşcan ve onun yerine geçen Sabur bin Eşcan altmış yıl hükümet sürmüşlerdir. Onun hükümdarlığının kırkbirinci yılında Filistin'de İsa bin Meryem zuhur etmiştir. Roma hükümdarlarından Tütis bin Vespasyan İsa bin Meryem'in göğe çıkmasından kırk yıl kadar bir müddet geçtikten sonra Kudüs üzerine yürüyerek (Yahudi'lerin) çoluk çocuklarını esir etmiş ve şehri temelinden yıkarak taş üzerinde taş bırakmamıştır. Bundan sonra Cuzrez bin büyük Eşgan on yıl sonra, Bizen el-Eşganî yirmi bir yıl sonra, Cuzrez el-Eşganî ondokuz, Türsi Eşganî kırk, Hürmüz Eşganî onyedi, Erduan Eşganî oniki, Belâş Eşganî yirmidört ve küçük Erduan Eşganî onüç yıl hükümet sürdüler. Bundan sonra Erdeşir bin Babek hükümdar oldu. Bazı kimseler İskender'den sonra Fars'ta, onun tarafından tâyin edilen Tavai'f-i

mülûk'un hükümet sürmü olduğunu söylerler. İrak'ın Sevad ülkesi hariç olmak üzere, Fars memleketinin her bölgesi ayrı ayrı derebeyler tarafından idare edilegelmiştir. evad bölgesi ise İskender'in ölümünden sonra ellidört yıl Rumlar elinde kalmıştır. Fars'ta bulunan ve hükümdarlar neslinden gelen derebeylerden biri Cibal ile İsfahan'ı idare ediyordu. Sonradan bu zatın oğlu Sevad'ı ele geçirdi. Kendisi öldükten sonra oğulları Sevad'dan başka Mahat Cibal ve İsfahan'da da hükümdarlık ettiler. Hükümdar neslinden gelen zatı ve oğullarını saymak bir âdet olduğundan, bunlar diğer derebeylerin başkanları hükmünde idiler. Tarih kitapları yalnız bunların durumundan bahsedegelmiştir. Ben de onları kendime örnek edinerek ancak bunları zikredeceğim ve başkalarından bahsetmiyeceğim. Rivayete göre İsa bin Meryem Filistin'de bu derebeyler hâkimiyetinin ellibirinci yılında doğmuştur. Bunların hâkimiyet müddeti İskender'in ölümünden Erdeşir bin Babek'in Erduvan'ı öldürüp yerine geçmesine kadar, ikiyüz altmış altı yıldır. Cibal'de hükümet sürenlerden Eşk bin Cüze bin Resiban bin Ertşah bin Hürmüz bin Sahem bin Rüzzam bin İsfendiyar bin Beştasp olup, bunun oğulları sonradan Sevad'ı ele geçirmişlerdir. Fars'lılar bu zatın Eşk bin Dâra olduğunu söylerler. Bazılarına göre büyük Eşgan'ın oğlu Eşk bin Keybiye bin Keykubad olup, yirmi bir yıl hükümet sürmüştür. Yerine geçen Cuzrez bin Sabur bin Eşgan on yıl hükümdarlık etmiştir. Ondan sonra Bizen bin Curez yirmibir yıl, küçük

Cuzrez bin Bizen ondokuz, küçük Cuzrez'in oğlu Nersi kırk, Hürmüz bin Belâş bin Eşgan onyedi, büyük Erduvan adı verilen Erduvan bin Eşgan oniki, Kisra bin Eşgan kırk, Bahaferid Eşgan ondokuz, Belâş Eşganî yirmidört yıl (ve sonra da) küçük Erduvan denilen Erduvan bin Belâş bin Firuz bin Hürmüz bin Belâş bin Sabur bin Eşk bin büyük Eşgan hükümdarlık etmişlerdir. Rivayete göre bu zatın büyük babası Eşganî Keybihey'dir. Erduvan (oradaki hükümdarların) en büyüğü, en kudretlisi, en meşhuru ve derebeylere karşı en şiddetli bir surette muamele edeni idi. O, İsfahan'a bitişik olduğu için ilk önce İstahr'ı, sonra da Cur ve diğer Fars bölgelerini eline geçirmiş, nihayet kudretinden korkan bütün derebeylerin boyun eğmesiyle bütün Fars'a sahip olmuştu . Onüç yıl hükümdarlık ettikten sonra onun yerine Erdeşir geçmiştir. Bazılarının fikrince, İskender'den onra Irak'ta ve Suriye le Mısır arasındaki bölgelerde yaşıyan doksan kavmin doksan hükümdarından hepsi de Medâin'e sahip olan Eşganî'leri sayarlardı. Eşganî hükümdarlarından biri de Afkurşah bin Belâş bin Sabur bin Eşgan bin Arş bin Sivayeş bin Keykâvus olup altmışiki, yerine geçen oğlu Sabur da elliüç yıl hükümdarlık etmişlerdir. Mesih ile Yahya (A. m.) onun zamanında ortaya çıkmışlardır. Onun yerine geçen Cuzrez bin Sabur bin Efzan bin Belâş otuzbir, kardeşi Nersi bin Efzan otuzdört, yerine geçen amcası Hürmüzan bin Belâş kırksekiz, oğlu Firuzan bin Hürmüzan bin Belâş otuzdoku , onun oğlu Kirsa bin Firuzan kırkyedi ve

onun oğlu Erduvan bin Belâş ellibeş yıl hükümdarlık etmişlerdir. Eşganî'lerin sonucu hükümdarı olan bu zat, Erdeşir bin Babek tarafından öldürülmüştür. Bütün Tevaifi mülûk'ün ve İranın muhtelif kısımlarında idare başında bulunanların hâkimiyeti İskenderin idaresiyle birlikte, hepsi bir arada beşyüz yirmiüç yıl sürmüştür.

Tevaif-i Mülûk (derebeylik) zamanında cereyan eden hâdiseler.

Fars'ların söylediklerine göre İmran'ın kızı Meryem, İskender'in Babil topraklarını ele geçirmesinin altmışbeşinci ve Eşganî'ler hâkimiyetinin ellibirinci yılında İsa'yı doğurmuştur. Fakat hıristiyanlar: Meryem İsa'yı, İskender'in Babil topraklarını zaptından üçyüzüç yıl geçtikten sonra doğurdu, derler. Onlara göre Yahya bin Zekeriya, İsa'nın doğumundan altı ay önce dünyaya gelmiştir. Hıristiyanlar, Meryem'in onüç yaşında iken İsa'ya hâmile kalmış olduğunu söylerler. İsa otuziki yıl ve birkaç gün yaşadıktan sonra göğe kaldırılmıştır. Oğlu İsa göğe kaldırıldıktan sonra altı yıl yaşıyan Meryem, elli yıldan fazla ömür sürmüştür. Söylediklerine göre, Ürdün ırmağı kenarında Yahya ile buluştuğu zaman, İsa otuz yaşında idi. Yahya, İsa'nın göğe kaldırılmasından önce öldürülmüştür. Yahya bin Zekeriya'nın babası Zekeriya bin Berhiye ile Meryem'in babası İmran bin Matan iki kız kardeşle evlenmişlerdi. Bunlardan, Zekeriya'nın eşinden Yahya, İmran'ın eşinden de Meryem doğmuştur. Daha Meryem doğmadan

babası İmran bin Matan ölmüştü. Meryem doğup annesi de öldükten sonra, Zekeriya onun terbiyesini üzerine aldı. Çünkü (Zekeriya'nın karısı) Meryem'in teyzesi idi. Meryem'in annesi Hanne, Fakud bin Kabil'in, Yahya'nın annesi Eşbaa da Fakud'un kızıdır. Meryem amcasının oğlu olan Yusuf bin Ya'kub bin Matan bin Azar bin Elyuz bin Ahin bin Sabuk bin Azur bin Yakım bin Ebivez bin Zerbabil bin Şeltil bin Yuhniya bin Yuşiya bin Amun bin Minşa bin Hazkiya bin Ahaz bin Yusam bin Uzya bin Yuram bin Yuhuşafaz bin Asa bin Ebya bin Rahbe'am bin Süleyman bin Davud'la nişanlıydı.

Bize İbn Humeyd söyledi, o Seleme'den, o da İbn İshak'tan şunu rivayet eder: bana söylediklerine göre Meryem'in (babasının) şeceresi şöyledir: İmran bin Yaşhem bin Amun bin Minşa bin Hazkiya bin Ahaz bin Yusam bin Azriya bin Amsiya bin Yavş bin Ahzihu bin Yarem bin Yeh afaz bin Asa bin Ebya Rahbe'am bin Süleyman. Zekeriya'nın, İnsanın teyzesinden Yahya adlı olğu oldu. Küçük yaşında peygamber olarak gönderilen Yahya yola çıktı ve dine davet etmek üzere Şam'a geldi. Bundan sonra Yahya ile İsa buluştular. Yahya İsa'yı suya daldırarak kutladıktan sonra biribirinden ayrıldılar. Rivayete göre İsa, oniki havarisinin başında olduğu halde Yahya'yı din öğretmek üzere yollamıştır. Onlar, diğer haram ve yasak işlerle birlikte, kardeşin kızıyle evlenmenin memnu olduğunu da bildiriyorlardı.

Bana Ebu Sa'ib söyledi, ona ve arkadaşlarına Ameşten naklen Ebu Muaviye söylemiş, o, Sa'id bin Cübeyr yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: İsa bin Meryem oniki havarisiyle birlikte Yahya bin Zekeriya'yı halka din öğretmek üzere gönderdi. Onların yasak ettikleri işlerden biri de, kardeşin kıziyle evlenmekti. İsrail oğulları hükümdarının kardeşinin bir kızı vardı. Kızı çok beğenen hükümdar onunla evlenmek istiyordu. Her gün hükümdarın katına giren kız, her defasında ondan bir arzusunun yerine getirilmesini istedi. Kızın annesi bundan haber alınca ona: huzuruna girdiğin zaman, hükümdar senden: ihtiyacın nedir? diye sorarsa, Yahya bin Zekeriya'nın boğazlattırılmasını iste, dedi. Hükümdar, huzuruna giren kızdan arzusunun ne olduğunu sorduğu zaman, kız: arzum, benim için Yahya bin Zekeriya'yı boğazlatmandır diye cevap verdi. Hükümdar: başka bir şey sor, dediyse de Kız Yahya'nın öldürülmesinde ısrar etti, fikrini değiştirmedi. Bunun üzerine hükümdar Yahya'yı çağırarak bir tas getirtti, ve onu boğazlattırdı. (Fakat) kanın bir damlası düşerek yayıldı ve kaynamaya başladı. Yüce Tanrının Buhtunnasar'ı göndermesine kadar bu kan kaynamakta devam etti. Buhtunnasar Kudüs'e geldikten sonra, bir kocakarı ona Yahya'nın kanının damladığı yeri gösterdi. Tanrı onun kalbine, damlamış olan bu kanın kaynaması duruncuya kadar İsrail oğullarını öldürmesini ilham etti. Kanın kaynaması, ancak Buhtunnasar tarafından bu yerde yetmiş bin kişi öldürüldükten sonra durdu.

Bize Musa bin Harun Hemedanî söyledi. ona ve arkadaşlarına Esbat, ona da Süddî söylemiş, o, Ebu Malik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan ve Mürre Hemedanî yoliyle de İbn Mes'ud ve Tanrı elçisinin (s. m.) sahabelerinden bir gruptan rivayet ettiği haberler sırasında şöyle demiştir. İsrail oğullarından biri rüyasında, İsrail oğullarının, Babil ahalisinden dul bir kadının oğlu olan Buhtunnasar adlı yetim bir çocuğun eliyle mahvedileceklerini ve Kudüs'ün de onun tarafından yıktırılacağını gördü. Bu rüyayı gören adam Babil'e giderek çocuğun annesi yanında misafir odu. Bu sırada odun getirmek üzere gitmiş olan Buhtunnasar başı üzerinde bir bağ odun olduğu halde evine dönerek, demetini bir köşeye attıktan sonra bir köşeye oturdu. Yahudi ona: bu para ile yiyecek ve içecek satın al, diye üç dirhem verdi. Buhtunnasar bu paranın bir dirhemine et, bir dirhemine ekmek, kalan bir dirhemine de şarap satın aldı. Birlikte yediler, içtiler. Yahudi, ikinci ve üçüncü gün de aynı şekilde hareket ettikten sonra ona: hükümdar olduğun zaman faydası dokunsun diye bana bir aman vesikası yaz, dedi. Buhtunnasar: sen benimle alay ediyorsun, dedi. Annesi Buhtunnasar'a: Hükümdar olursan, bunu vermekten sana bir zarar dokunmaz, bir şeyin de eksilmez, dedikten sonra Buhtunasar ona bir aman kâğıdı verdi. Yahudi: sen Kudüs'e geldiğin zaman etrafını adamlar sarmış olur, yanına sokulmak imkânını bulamazsam, seni görmem için bir kolaylık olmak üzere bana bir işaret ver, deyince, Buhtunnasar: sen bu aman

kâğıdını bir kamışın üzerine takarak yukarıya kaldırırsın, ben de bundan senin kim olduğunu anlarım, diye cevap verdi.

İsrail oğullarının hükümdarı, Yahya bin Zekeriya'yı sayar, onu meclislerinde bulundurarak yapacağı işler hakkında kendisiyle görüşür ve onun fikrini alınadan hiçbir iş hakkında katî karar vermezdi. Kardeşinin çocuğu olan bir kızı seven hükümdar, bu hususta Yahya'nın fikrini sorduğunda, Yahya ona bu kızla evlenmesinin haram olduğunu bildirdi. Kızın annesi bu haberi duyarak Yahya'ya kin bağladı. Bir gün hükümdar şarap sofrasına oturacağı zaman, kadın kızına kırmızı renkte ince ve nefîs gömlekler giydirdi, süs eşyalarını taktı ve üzerinden de siyah bir giyim giydirdikten sonra onu hükümdarın katına götürdü. Hükümdara şarap takdim ederek ona yaklaşmasını, fakat hükümdar yaklaşmak istediği takdirde, arzusunu yerine getirmeden kendisine yaklaştırmamasını tenbih etti. Rican nedir? diye sorulduğunda, Yahya bin Zekeriya'nın başı olduğunu söylersin, dedi. Kız da annesinin dediği gibi hareket etti. Kız şarap sunarak hükümdara yaklaşıyor, hükümdar da şarabın tesiriyle kıza yaklaşmak isteyince, o: ancak arzum yapıldığı takdirde emrini yerine getirebilirim, diye cevap veriyordu. Hükümdar ondan arzusunun ne olduğunu sorduğunda, kız: bir tas içinde Yahya bin Zekeriya'nın başının getirilmesidir, dedi. Hükümdar: yazıklar olsun sana benden başka birşey iste, dediyse de kız Yahya'nın başı üzerinde ısrar etti. Bunun üzerine hükümdar adam gönde-

rerek Yahya'nın başını getirtti. Baş hükümdarın önüne konduktan sonra da konuşuyor: sana bu kızla evlenmek caiz değildir, diyordu. Sabah olunca, Yahya'nın kanının kaynamakta olduğu görüldü. Hükümdar, kanın damladığı yere toprak atılmasını emrettiyse de, kan yine de toprağın üzerine çıkarak kaynamaya başlıyordu. Toprak, şehrin suruna yükselinceye kadar atıldı, fakat kan yine de üzerinde kaynadı. Bunu işiten Seyha'in, İsrail oğullarına karşı asker göndermek ve ordusunun başına bir komutan tâyin etmek meksadiyle, etrafa münadisi vasıtasiyle haber yaydı. Bu haber üzerine Buhtunnasaı onun katına gelerek: bundan önce gönderilen kuvvet zayıftı, ben şehre giderek ahalinin sözlerini dinledim, göndereceğin ordunun başına beni tâyin et, deyince, hükümdar onu ordusunun başına geçirdi. Buhtunnasar yola çıktı ve Kudüs'e vardı. İsrail oğulları kalelerine kapandılar. Onlara karşı uzun müddet birşey yapamıyan Buhtunnasar'ın kuvveti zayıfladı, askeri aç kaldı ve bu yüzden çekilip gitmeye niyet etti. Bu sırada, kaleden inerek orduğâha gelen ve başkomutanın nerede olduğunu soran bir kocakarıyı Buhtunnasar'ın yanına götürdüler. Kocakarı Buhtunnasar'a: ben senin, şehrı fethetmeden ordunu geri çekmek istediğini öğrendim, dediği zaman komutan: evet geri dönmek istiyorum, uzun müddet kaldığım için askerimin yiyeceği tükendi, burada daha fazla kalmam kudretimin harincinde bir şeydir, dedi. Kocakarı: şehri fethettiğin takdirde benim istediğimi yerine getirerek öldürülmelerini emrettiğim kim-

seleri öldürecek ben emrettiğim zaman da katliamı durduracaksın, dedi. Buhtunnasar bu istekleri kabul edince kadın sözüne devamla: sabahleyin askerini dörde bölerek şehrin dört köşesine yerleştirirsin, herkes ellerini yukarıya kaldırarak: ey Rabbimiz! Yahya bin Zekeriya'nın kanının karşılığı olmak üzere bize şehrin fethini kolaylaştır, dersiniz, bunun üzerine şehrin surları yıkılır, diye tavsiyelerde bulundu. Buhtunnasar ve askerleri kocakarının dediği gibi hareket ettikleri zaman şehrin binaları birbiri üzerine yıkıldı, askerler de şehre girdiler. Kadın Buhtunnasar'ı Yahya'nın kaynamakta olan kanının yanına götürerek: bunun kaynaması duruncaya kadar İsrail oğullarını öldür, dedi. Buhtunnasar, kan sükûnet buluncaya kadar kadın erkek olmak üzere yetmiş bin kişi öldürdü. Kanın hareketi durunca kadın: artık öldürmeyi durdur, çünkü Yüce Tanrı, herhangi bir peygamber öldürüldüğü takdirde onu öldürenle öldürülmesine muvafakat edenler yok edilmeden önce razı olmaz, dedi. Bu sırada, aman kâğıdı almış olan Yahudi de geldi ve vesikasını gösterince kendisi ve ailesi Buhtunnasar tarafından sağ bırakıldı. Komutan, Kudüs'ü yıktırdıktan sonra harabelerin üzerine leş atılmasını emrederek: şehre leş atan herkes o yılın kafa vergisinden muaf tutulur, diye ilân ettirdi. Yahya bin Zekeriya'yı öldürmüş oldukları için İsrail oğullarına kızan Rum'lar, şehri yıkarken Buhtunnasar'a yardımda bulundular. Bundan sonra Buhtunnasar, İsrail oğullarının asîl ailelerini, bu cümleden Danyal, Alay,

Azriya ve Mişayi'li kendisiyle birlikte Babil'e götürdü. Bunların her biri peygamber evlâdındandır. Calut'un başını da Babil'e naklettirdi. Ordu Babil'e döndüğü zaman Seyha'im ölmüştü; Buhtunnasar onun yerine hükümdar oldu. Buhtunnasar'ın en saydığı kimseler, Danyal ile arkadaşları idi. Bunu kıskanan mecusiler Danyal aleyhinde şikâyette bulunarak: o ve arkadaşları senin tanrına tapmazlar, tarafınızdan kesilen hayvanların etini yemezler, dediler. Bunun üzerine Buhtunnasar bir çukur kazdırarak, altı kişiden ibaret olan bu grupu, yırtıcı bir arslanla birlikte oraya attırdı. Maksatları, onları yırtıcı arslana parçalattırmaktı. Sonra birbirlerine: gidelim, yiyelim, içelim, dediler. Yiyip içip istirahat ettikten sonra çukura gidip baktıkları zaman, onların yırtıcı arslanla birlikte oturduklarını gördüler, hiçbir yerleri tırmalanmış bile değildi. Aralarında başka birinin bulunduğunu görenler onları saydıkları zaman yedi kişi olduklarını gördüler. Buhtunnasar: bunlar nasıl artmış, ancak altı kişi değil miydi? diye sordu. Melek tarafından yüzüne indirilen bir tokatla hayvan olan Buhtunnasar, yedi yıl vahşi hayvanlar arasında yaşadı.

Ebu Ca'fer diyor ki: gerek haberleri tarafımdan burada nakledilen ve gerek nakledilmiyen bilginler, Yahya bin Zekeriya öldürüldükten sonra İsrail oğulları üzerine yürüyen komutanın Buhtunnasar olduğu fikrinde iseler de, bu rivayet ve haberler, hal tercümesi bilginlerinin, eskiden cahiliyet çağında yaşıyan kavimlerle ilgili haberlere

vâkıf olanların ve din mensuplarının fikirlerine göre yanlıştır. Çünkü bunların hepsi de Buhtunnasar'ın, İsrail oğulları üzerine, hükümdarları Ermiya bin Halkiya zamanında peygamberleri Şa'ya öldürüldükten sonra yürümüş olduğu hakkında bir fikirdedirler. Ermiya'nın yaşadığı zamanla Buhtunnasar'ın Kudüs'ü yıktırması arasında, Yahudi ve hıristiyanların fikrine göre dörtyüz altmışbir yıl geçmiştir. Onlar: bu iki hâdise arasında geçen zamanın bundan ibaret olduğu, kitap ve eserlerimizde açık bir şekilde yazılıdır, derler. Çünkü onlara göre Beyt el-Makdis'in Buhtunnasar tarafından yıktırılmasiyle Erdeşir Behmen bin İsfendiyar bin Beştasp'ın ve sonra onun kızı Hamani'nin Babil valisi olan Kireş bin Ahşuyereş zamanında tamiri arasında, yetmiş yıllık bir zaman geçmiştir. Bundan sonra İskender'in zuhuruna ve bu ülkeyi kendi memleketine katmasına kadar seksensekiz yıl geçmiştir. İskender'in hâkimiyetinden Yahya bin Zekeriya'nın doğumuna kadar üçyüz yıllık bir zaman vardır ki, hepsi bir arada dörtyüz altmış bir yıl eder. Mecusilere gelince, Beyt el-Makdis harabe halinde kaldığı müddet, Buhtunnasar'ın bu ülkeyi istilâsı, icraatı ve Beyt el-Makdis ile Şam'ın İskender tarafından istilâsı hakkında Yahudi ve hıristıyanlarla bir fikirdedirler. Aralarındaki ihtilâf ancak İskender'in hâkimiyetiyle İsa ve Yahya'nın doğum yılı arasındaki farktan ibaret olup, onların fikrince bu iki arada ancak ellibir yıl geçmiştir. Hıristiyanlara göre Yahya İsa'dan altı ay önce doğmuş ve İsrail oğulları hükümdarı Heru-

dos tarafından öldürülmüştür. Bunun sebebi de şudur: adı geçen hükümdar, kardeşi Filufos'un eşi olan Heruzya'yı seviyor, kadın da onun sevgisine muvafakat ediyordu. Herudos bu kadınla cinsî münasebette bulunmak istediyse de, Yahya bunun haram bir iş olduğunu söyliyerek onu böyle bir harekette bulunmaktan menetti. Kadının, Herudos'un hoşuna giden Dimni adında bir kızı da vardı. Bir gün kız, hükümdarın kalbini oynattıktan sonra bir arzusunun yerine getirilmesini istedi. Hükümdar, yakın adamlarından birine, kız ne isterse onun yerine getirilmesini emretmişti. Kız Yahya'nın başını isteyince, hükümdarın adamı da ona Yahya'nın başını teslim etti. Hükümdar Herudos bunu işittiği zaman ne yapacağını şaşırdı ve çok korktu.

İslâmiyetten önce cereyan eden hâdiseleri bilenlerin sözlerinden, Hişam bin Muhammed el-Kelbî tarafından rivayet edilen kısmını yukarda nakletmiştim. Şimdi İbn İshak tarafından rivayet edilenlerini İbn Humeyd'in senediyle nakledeceğim. Ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, Muhammed bin İshak'tan şunu rivayet eder: İsrail oğulları Babil esaretinden döndükten sonra memleketlerini imar ettiler, fakat kötü hâdiseler yaratmaktan da geri durmadılar. Tanrı onları doğru yola sevketmek üzere peygamberler gönderiyor, fakat onlar bunlardan bir kısmını yalanlıyor, bir kısmını da öldürüyorlardı. Onlara son olarak gönderilen peygamberler, Davud'un neslinden gelen Zekeriya, Yahya ve İsa'dır. Yahya'nın

seceresi: Yahya bin Zekeriya bin Edi bin Müslim bin Saduk bin Nahşan bin Davud bin Süleyman bin Müslim bin Sadıka (Sidkiya) bin Behriya bin Şafatya bin Ebya, bin Fahur bin Şalum bin Yehşafat bin Asa bin Rahbe'am bin Süleyman bin Davud'dur. İbn İshak sözüne devam ederek şöyle diyor: İsa (A.m.) göğe kaldırıldıktan ve Yahya'nın İsrail oğulları tarafından öldürülmesinden sonra Yüce Tanrı bu halkın üzerine Babil hükümdarlarından Hurudos (diğer nüshalarda Heridos)u musallat etti. Bu zat, Babil ahalisinin başında olduğu halde onların üzerine yürüyerek Suriye'ye geldi. İsrail oğullarını yendikten sonra, ileri gelen askerlerinden Fil sahibi Nebuzerazan'ı baş komutan tâyin ederek, ona: ben Beyt el-Makdis ahalisini yendiğim takdirde, bu halkı, kanları askerimin arasından akıncaya kadar öldüreceğime Tanrı adına and içmiş ve hiçbirini sağ bırakmamaya söz vermiştim, sen de emrime uygun olarak onları öldür, dedi. Nebuzerazan *Beyt el-Makdis*'e girerek İsrail oğullarının kurban takdim ettikleri yere geldiğinde, bir kanın kaynamakta olduğunu gördü. Sonra bu hususta soruşturarak: bana bu kanın ne olduğunu saklamadan ve olduğu gibi anlatınız, dedi. Onlar: bu bir kurbanın kanıdır, kabul edilmediği için kaynamaktadır, kanı kaynamakta olan bu kurban hariç olmak üzere sekiz yüz yıldır takdim edilen diğer bütün kurbanlarımız kabul ediliyordu, dedilerse de, komutan: doğru söylemediniz, dedi. Onlar yine de: halimiz değişmemiş olsaydı, bu kurbanımız da kabul edilmiş olurdu, bizim hâki-

miyetimiz sona erdi, peygamberlikle vahyilerin de arkası kesildi, işte bu yüzden kurbanımız kabul edilmedi, diye cevap verdiler. Nebuzerazan bu kanın üzerinde onların başkanlarından yedi yüz yetmiş kişiyi kestiyse de, kanın kaynaması durmadı. Ondan sonra gençlerden yediyüz kişiyi getirerek Yahya'nın kanı üzerinde boğazladılar. Fakat kanın kaynaması yine de sona ermedi. Komutan bundan sonra onların erkek çocuk ve kadınlarından yedi bin kişiyi getirerek kanın üzerinde boğazlattırdı. Kan eskisi gibi yine kaynamasında devam etti. Nihayet Nebuzerazan kanın hareketinin sona ermediğini görünce: ey İsrail oğulları doğrusunu söyleyiniz, Tanrının emirlerine boyun eğiniz, siz uzun zamanlar yer yüzünde hükümet sürdünüz, ne istediyseniz onu yaptınız, doğru söylemezseniz, sizlerden ne kadın, ne erkek, ateş üfleyecek bir kimse bırakmıyacağım diyerek karşılaşacakları müşkül durumu ve katliamın şiddetini anlatmak suretiyle onları korkuttuktan sonra doğrusunu söylediler: bu, bizi Tanrının darılmasına sebep olacak birçok işten meneden peygamberlerden birinin kanıdır, onun sözüne kulak asmış olsaydık, doğru yola sapmış olurduk. Senin bize musallat olacağını söylediği halde biz onun sözlerini inkâr ederek kendisini öldürdük, bu kan, işte şu adı geçen peygambere aittir, diye cevap verdiler. Komutan: peygamberin adı ne idi? diye sorduğu zaman, onlar: Yahya bin Zekeriya'dır, dediler. Bunun üzerine: şimdi doğru söylediniz, Tanrı işte bunun için sizden intikâm alıyor, diyerek, şehirde bulunan

askerlerine harice çıkmalarını emretti. Şehirde yalnız İsrail oğulları kaldıktan sonra: ey Zekeriya'nın oğlu Yahya! benim ve senin Rabbin, senden dolayı kavminin ne duruma düştüğünü ve senin kanının karşılığı olmak üzere onlardan ne kadar kişinin öldürüldüğünü bildi. Ey Yahya'nın kanı! Tanrının emir ve izniyle sükûnet bul, yoksa, kavminden hiçbir kişiyi bırakmadan hepsini de öldüreceğim, dedi ve kan da ancak bundan sonra durdu. Bunun üzerine Nebuzerazan İsrail oğullarını öldürmekten vazgeçerek şunları söyledi: ben de İsrail oğullarının Rabbine iman ederek ondan başka ilâh bulunmadığına inandım, ondan başka Rab bulunsaydı, dünyada düzenlik olmazdı, onun ortağı olsaydı, gök ve yerler tutunamazdı, oğlu olsaydı, O, Rab olamazdı, gök, ile yerlerin ve hükümdarların hükümdarı olan yaradan ne kadar kutlu, mukaddes bütün eksikliklerden uzak, Ulu ve büyüktür, ilim, hikmet ve azamet, sahibidir, o yeri döşedi, kaymasın diye yüksek dağları sabit kıldı, Yaradan kendisi ve onun devlet ve mülkü işte böyle olmalıdır! (Bu vakadan sonra) Yüce Tanrı, peygamberlerin neslinden gelen birine: Nebuzerazan, habur ve doğru sözlü bir dosttur, diye hitabetti. Habur, İbranicede yeni inanan mânasına gelir. (Bununla beraber) Nebuzerazan İsrail oğullarına: Herudos bana, ordugâhımın ortasından kanlarınız akıncaya kadar sizleri öldürmemi emretmişti, onun emrine karşı gelemiyeceğimden, bu işi yerine getirmem lâzımdır, İsrail oğulları da: yerine getir, diye cevap verdiler. Komutan onlara

bir hendek kazdırarak at, katır, eşek, sığır, koyun ve deve gibi bütün mallarını getirmelerini emretti. Hayvanları kestirdiği zaman, kanları ordugâhın ortasından aktı. Bundan sonra, o vakta kadar öldürülmüş olanların cesetlerini getirerek, kesilen hayvanların üzerine attırmak suretiyle bunları örttürdü. Bunun üzerine hükümdar Herudos, çukurda bulunanların hepsini de İsrail oğullarının cesetleri sanarak: kanları benim yanıma kadar aktı, katlandıkları suç ve yaptıkları işlerin intikamını aldım, dedikten sonra *Beyt el-Makdis*'ten ayrıldı. O, İsrail oğullarını ya mahvetmiş, veya az kalsın tamamiyle mahvedecekmiş. Bu hâdise, Tanrının İsrail oğulları üzerine gönderdiği imha hâdiselerinin sonuncusudur. Tanrı, Peygamberi Muhammed'e bunu hikâye ederek şöyle diyor: «Biz İsrail oğullarına Tevrat'ta: siz yer yüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız, pek çok serkeşlik göstereceksiniz diye bildirdik. Bu iki fesattan dolayı sizi cezaya çarptırmak zamanı geldiğinde, kahır ve şiddet sahibi kullarımızı üzerinize gönderdik. Onlar sizi evlerinizde takibettiler. Tanrının va'di böylece yerine geldi. Sonra sizi onlardan üstün kılarak devletinizi iade ettik, mal ve nesillerinizi çoğaltarak yardımınıza yetiştik, sayınızı eskiden daha fazla kıldık. İyilik yaparsanız kendinize kötülük ederseniz de kendinize etmiş olursunuz. Diğer fesadınız için sizi cezaya çarptırarak kaygı ve hasret içinde bırakmak zamanı gelince, birinci defasında olduğu gibi mescidlerinize girmeleri ve ele geçirdikleri her şeyi yakıp yıkmaları için üzerinize tekrar

düşman gönderdik. Olur ki, Rabbiniz bu ikinci cezadan sonra size acır. Eğer bir daha günah işlerseniz, biz sizi tekrar cezalandırırız. Biz cehennemi kâfirler için hapisane kıldık» (İsra: 4-8). Tanrı ilk defasında İsrail oğulları üzerine Buhtunnasar'la ordusunu musallat etmişti. İkinci defasında Herudos ile ordusunu gönderdi. Bu sonuncu hâdise evvelkisinden daha şiddetli ve daha ezici olup, memleketleri tahrip edildi, erkekleri öldürürlürdü. ve çoluk çocukları esir edilerek Babil'e götürüldü. Yüce Tanrı bu münasebetle: «Ele geçirdikleri her nesneyi yakıp yıkmak üzere üzerinize düşmanlar gönderdik» der.

Şimdi tekrar İsa ile annesine dair haberleri nakledelim: Meryem ile amcasının oğlu Yusuf bin Ya'kub kilisesinin hizmetinde bulunuyorlardı. Rivayet edildiğine göre Meryem ile Yusuf, içecek suları tükendiği vakit testilerini alarak tatlı su bulunan mağaraya gelir ve kablarını doldurduktan sonra kiliseye dönerlerdi. Cebrail Meryem'in yanına en uzun ve sıcak günlerinden birinde gelmiştir. Meryem, o gün suyu tükendikten sonra Yusuf'a: benimle su almaya gitmez misin? dediği zaman, Yusuf: benim bugünlük yetecek kadar suyum var, yarına kadar idare ederim, diye cevap verdi. Meryem benim suyum kalmadı, dedikten sonra testisini alarak tek başına mağaraya gitti. Mağaraya girdiği zaman, Tanrı tarafından insan kıyafetine sokulan Cebrail'e rasgeldi. Cebrail ona: ey Meryem, Tanrı sana temiz bir çocuk bağışlamak üzere beni gönderdi, dediği zaman onu ademoğul-

larından biri sanan Meryem: sen Tanrı'dan sakınan bir zat isen, ben bu iş katlanmaktan Tanrıya sığınırım, dedi. Cebrail: ben ancak Tanrı'nın elçisiyim, deyince, Meryem: benim nasıl çocuğum olur ki, bana hiçbir insan dokunmadı, diye mukabele etti. Cebrail: gerçi böyledir, fakat Tanrı dilediğini yaratır bir şeyi yaratmak isterse, ona ancak ol! der ve hemen olur, evet vaziyet dediğin gibidir, lâkin Rabbin: bu benim için kolaydır, ben onu insanlara kudretimizi gösteren bir harika ve müminlere tarafımızdan bir rahmet vesilesi kılacağım, diye buyurdu, işte bu da olup bitmiştir, dedi. Meryem'in: ben Tanrı'nın hüküm ve kazasına razıyım, demesi üzerine onun yakasına üfleyen ruh, yanından çekilip gitti. Meryem de testisini su ile doldurduktan sonra kiliseye döndü.

Bana Muhammed bin Sehl bin Asker el-Buharî söyledi, ona ve arkadaşlarına İsmail bin Abdülkerim, ona da Vehb'in kardeşi Abdüssamed bin Ma'kil söylemiş, o: ben Vehb'den şunu işittim. der: Yüce Tanrı tarafından Meryem'in katına gönderilen Cebrail, ona insan kıyafetinde gözüktü, Meryem ona: sen Tanrıdan sakınan bir zatsan, ben senden Tanrıya sığınırım, dedi. Cebrail onun gömleğinin yakasına üfledi, bu üfleme yakadan rahme ulaşarak Meryem İsa'ya hâmile kaldı. Vehb sözüne devam eder ki şöyle diyor: Meryem'in, Yusuf Neccar adında bir akrabası vardı. Her ikisi, o zaman en büyük mescitleri olan Seyhun dağı civarındaki ibadethanede kalarak bunun hizmetinde bulunurlardı. Bu mescidin işini görmek bü-

yük bir şeref ve azilet sayıldığı için, bu hizmeti arzu etmişlerdir. Onlar mecsidi bizzat süpürür, temizler ve buhurdanla buhurlarlardı. Bu ikisinden başka mecsid işini bu derece gayretle görenlere ve onlar derecesinde ibadetle meşgul olanlara raslanılmamıştı. Meryem'in hamlini gören Yusuf önce bunu inkârla karşılıyarak bunu büyük bir hâdise ve feci bir iş saydı, hakkında ne yapacağını şaşırdı. Fakat onu itham etmek istediği zaman, Meryem'in salih ve temiz bir kadın olduğu hatırına geldi, çünkü Meryem onun gözünden biran olsun uzaklaşmamıştı. Temize çıkarmak istediği zaman ise hamlini görüyordu. Meryem'in bu haline çok üzülünce nihayet: senin bu halini görmemezlikten gelerek kalbimde saklamak istediysem de, gittikçe kalbime tesir etti, fikrim söylemekle şifa bulabilirim, diye düşündüm, dedi. Meryem: sen bana güzel sözler söyle, diye cevap verdi. Yusuf: benim sana şundan başka söyliyecek bir şeyim yoktur: sen tohumsuz ekin bittiğini gördün mü? Cevap ver, dediği zaman, Meryem: evet, diye mukabele etti. Yusuf: bir ağacın yağmursuz büyüdüğü görülmüş müdür? dediğinde, Meryem buna da: evet, diye cevap verdi. Yusuf: erkek olmaksızın çocuk olur mu? dediği zaman, Meryem: evet olur, dedikten sonra: Tanrının ilk yaratışında nebatları tohumsuz meydana getirmiş olduğunu bilmiyor musun? Tohum, Tanrının tohumsuz olarak yarattığı ilk nebatlardan türemiştir. Üstelik hatırlarsın ki, Tanrı ilk önce ağaçları da yağmursuz olarak yaratmış ve bunlardan herbirini tek başına ve kendi

kudretiyle meydana getirdikten sonra, yağmuru ağaçlar için hayat vasıtası kılmıştı. Sen, Tanrı'nın ağaç ve nebatları yaratmaktan aciz kalmasından sonra yağmurun yardımına başvurduğunu söylemek mi istiyorsun? diye ilâve etti. Yusuf: ben bunların hiçbirini demek istemedim, Tanrının, kendi kudretiyle herşeyi yaratabileceğine kaniim, o, bir şeyi yaratmak istediği zaman: ol! der, ve o şey de olur, diye cevap verdi. Meryem: Tanrının, Âdem ile Havva'yı erkek ve kadın olmaksızın yaratmış olduğunu bilmiyor musun? deyince, Yusuf: biliyorum, diye mukabele etti ve Meryem'in bu sözleri üzerine, hamlinde olan çocuğun Tanrının kudretiyle olduğuna inanarak, kendisi bu hususta bir şey söylemediği takdirde, ondan birşey sormanın doğru olmayacağını düşündü. Bundan sonra Yusuf mescid'in bütün hizmetlerini üzerine alarak, Meryem'in yaptıklarını da kendisi yapmağa başladı. Çünkü o, Meryemin vücutça zayıfladığını, yüzünün sararıp karnının büyüdüğünü, kuvvetinin azaldığını ve bakışlarının değişmiş olduğunu görüyordu. Halbuki onda eskiden bu hallerin hiçbiri yoktu. Çocuğun doğacağı zaman yaklaştığında Tanrı ona vahi yoliyle: memleketinden göç edip başka bir yere git, çünkü ele geçirdikleri takdirde onlar seni rezil edecek ve çocuğu da öldüreceklerdir, diye emretti. Bunun üzerine Meryem halini, yine o zaman hâmile olan kız kardeşine açtı. Yahya'nın doğacağı ile müjdelenmiş olan kız kardeşi, hamlindeki çocuğun, İsa'nın büyüklüğünü itiraf ederek ona secde etmekte olduğunu

duyuyordu. Yusuf, Meryem'i çıplak ve semersiz bir eşeğe bindirerek Mısır'a götürmek üzere yola çıktı. Filistin topraklarının sınırlarından Mısır topraklarına yaklaştıklarında, çocuğun doğacağı zaman geldiği için bir hu manın dibine sığındılar. Kış gelip havalar soğumu olduğ ndan, Yusuf onu eşeğinin dağarcığı içine sokdu. Doğum acıları çeken Meryem, ağrısı şiddetlenince bir hurma ağacına, sığındı. Melekler sıra halinde ağ cın etrafını kuşattılar. Çocuk doğarken Meryem kederliydi. Kur'an'da onun hali şöyle hikâye edilmektedir: «... Doğum sancısı onu kuru bir hurma ağacına yaslanmaya mecbur etti. (Meryem:) keşke bundan önce ölerek büsbütün unutulmuş olsaydım, dedi. Aşağıdan bir nida geldi: kederlenme, ümitsizlenme, Rabbin, senin ayağının altından küçük bir ırmak akıttı. Hurma ağacının kütüğünü kendi tarafına salla, ondan sana taze hurma düşecektir. Ye, iç. Oğlunla gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birisine raslarsan, işaretle, bugün esirgiyen Tanrıya oruç adak etmiş olduğun için hiç kimse ile konuşamıyacağını bildir» (Meryem: 24-26). Kış mevsimi olmasına bakmadan üzerine taze hurmalar dökülüyordu. İsa doğduğu zaman halkın, Tanrı'yı bırakarak taptıkları putlar yüz üstü yere yuvarlandılar. Şeytanlar korkarak kaçtılar. Korkularının sebebini bilmedikleri halde, (toplanarak) İblisin katına gittiler. İblis o zaman, Tanrının su üzerindeki arşını temsil etmek maksadiyle, yeşil bir denizin üzerine kurduğu arşının üzerinde oturuyordu. Tanrının etrafını perdeliyen nuru

taklit ederek, o da perdelenmiş bir halde idi. Şeytanlar, gündüzün sona ermesine altı saat kala onun yanına geldiler. Onları her tarafa dağıttığı zamandan beri şimdiye kadar ancak ayrı ayrı ve dağınık bir halde gören İblis onları toplu bir halde görünce korktu ve niçin geldiklerini sordu. Onlar, yer yüzünde büyük hâdise vukua geldiğini, bunun tesiriyle, âdemoğullarının mahvı için tesirli olan putların başaşağı ve yüzüstü yuvarlanmış olduklarını söylediler. Sonra da: biz putların içine girer, oradan sözler söyliyerek işlerini çevirir ve insanlar da bunu putlar söylüyor zannederler, putların bu şekilde başaşağı yuvarlanmasından sonra insanların onlara olan hürmeti azaldı, putlar rezil oldu, bu hâdiseden sonra insanların onlara hiçbir vakit tapmıyacaklarından korkuyoruz; senin katına gelmeden önce inceliyerek yer yüzünü dolaştık, kudretimiz dahilinde olan herşeyi gözden geçirerek denizleri altüst ettik, fakat bu incelemelerimizle hiçbir bilgi edinemedik, ancak cehaletimiz arttı, dediler. Onlardan bu haberi duyan İblis: bu pek büyük bir hâdisedir, bunun benden gizlenmiş olduğunu anladım, siz bulunduğunuz yerden ayrılmayınız, dedikten sonra, hemen kendisi İsa'nın doğduğu yere geldi. Orada üç saat kaldı. İsa'nın doğduğu yerin etrafını dolaştığı zaman, her taraftan meleklerle çevrilmiş olduğunu gördü, oraya yukarıdan inmek istediyse de, melekler tutmuştu. Nihayet yerin altından yaklaşmak istedi, fakat meleklerin ayakları, İblis'in geçmek istediği yerin ta alt taraflarına kadar nüfuz etmiş bulunuyordu.

Bundan sonra meleklerin arasına sokularak türlü hileye başvurdu ise de, geçmiye muvaffak olamadı. Sonra arkadaşlarının yanına dönerek: ben bütün yer yüzünün doğusunu, batısını, denizleri, yer ve göklerin her tarafını ve yüksek ufukları dolaştıktan sonra yanınıza döndüm, bu seyahatim üç saat sürdü, diye onlara Mesih'in doğduğunu haber verdi. Sözlerine: İsa'nın doğumu benden gizlenmiştir. Yoksa bundan önce her ananın karnında bulunan ve her doğan çocuğun kim olduğu ve hali bana mlûmdu. Fakat ben, İsa'nın yardımiyle doğru yola sevkedilen insanlardan daha fazlasını azdırabileceğimi ümit ediyorum. Bana ve size, bundan önce geçip giden peygamberlerden hiçbiri bu yeni doğan peygamber kadar kahredici ve sert olmamıştır, diye ilâve etti.

İnsanlardan bir grup, İsa'nın dünyaya geldiği gece doğan bir yıldızdan istidlâl ederek onu arayıp bulmak üzere yola çıkmışlardı. Onlar bu yıldızın, doğacağı Danyal'ın kitabında müjdelenmiş olan peygamberin dünyaya gelişi için bir ışaret olduğunu söylüyorlardı. Onlar, yanlarında altın, mürrüsâfi ve kendir bulunduğu halde yeni doğan peygamberi görmek üzere yollarına devam ederlerken Suriye hükümdarlarından birinin yanına uğradılar. Hükümdar seyahatlerinin sebebini sorduğu zaman onlar meseleyi anlattılar. Niçin başka şeyler götürmeyip de bilhassa bu üç şeyi hediye etmek istediklerini öğrenmek istediği zaman onlar şöyle cevap verdiler: altın, malın en değerlisi olduğu gibi, hediyeleri sunacağımız zat da zamanın

en uslusudur, mürrüsâfiye gelince onunla yaralar ve kırılmış kemikler tedavi olunur, Tanrı, bu peygamber vasıtasiyle her ağrı ve hastalığı iyileştirecektir. Kendir ise, dumanı göğe ulaşan yegâne maddedir, başka hiçbir maddenin dumanı göğe çıkmaz, bu peygamber de göğe ulaşacaktır, Tanrı onun zamanında ondan başka kimseyi göğe kaldırmıyacaktır. Onların bu sözü üzerine kalbinde bu peygamberi öldürmek fikri doğan hükümdar: gidecek yerinize gidiniz, fakat onun nerede oduğunu öğrendikten sonra bana da bildiriniz, çünkü ben de ona saygı göstermek istiyorum, dedi. Onlar yollarına devam edip Meryem'in katına vardılar ve hediyelerini sundular. Dönerlerken, gelmesi beklenilen peygamberin nerde bulunduğunu bildirmek üzere hükümdarın katına uğramak istedilerse de, yol üzerinde karşılarına bir melek çıkarak: hükümdara uğramayınız, İsa'nın nerde bulunduğunu bildirmeyininz, çünkü o İsa'yı öldürmek istiyor, dedi. Bu ihbar üzerine onlar başka bir yola saptılar.

Meryem çocuğu ile, Yusuf yanında olduğu halde eşeğe binerek Mısır'a geldi. Kur'an'da, aşağıdaki ayette anılan *Rabve*'den maksat Mısır'dır: «Biz, Meryem'in oğlunu da, kendisini de kudretimizin bir belgesi kılmıştık. Onlara yüksek, sakin, sabit ve akar sulu bir yer vermiştik» (Mü'minîn: 51). Meryem, çocuğu olduğunu bütün halktan gizlemek maksadiyle orada oniki yıl kaldı. Çocuğu için duyduğu ihtiyacı başkalarına söylemediği gibi, onun hakkında kimseye emniyeti de yok-

tu. Bir yerde ekin kaldırıldığını duyduğu zaman oraya giderek başaklar toplar, beşiğine koyarak çocuğunu da beraberinde götürürdü. Başak için hazırlamış olduğu torbasını diğer omuzu üzerinde taşırdı. Meryem, İsa (A. m.) oniki yaşına gelinciye kadar Mısır'da kaldı. Halk, İsa'nın mucizelerinden ilkini, Mısır'lı bir çiftçinin evinde görmüşlerdi. Meryem bu çiftçinin evine indiği zaman, ev sahibinin parası çalınmıştı. Çiftçinin konağında miskinlerden başka kimse yoktu. Çiftçi onları hırsızlıkla itham ediyordu. Meryem, Çiftçinin başına gelen bu felâketten dolayı üzülüyordu. Annesinin bu üzüntüsünü gören İsa: ey anneciğim, çiftçinin malını çalanları göstermemi istiyor musun? diye sordu. Annesi: isterim, deyince, İsa: çiftçiye söyle, avlusunda yaşıyan bütün miskinleri toplasın, dedi. Meryem'in sözü ile bütün miskinler toplattırıldı. İsa, miskinler arasından biri kör, değeri kötürüm ikisini suçlu buldu, kötürümü körün omuzuna bindirdikten sonra: kötürümü kaldır, dedi. Kör: benim onu kaldıracak kadar kuvvetim yok, dediği zaman, İsa (A. m.): dün nasıl kardırdın? diye sordu. İsa'nın bu sözünü işitenler körü yerinden kaldırdılar, körün ensesine binen kötürüm, oradan haznenin penceresine çıktı. İsa: işte, bunlar senin malını böyle çalmış, kör kuvveti, kötürüm de gözü ile birbirine yardım ederek bu suçu işlemişlerdir, dedi. Bunun üzerine her ikisi de suçlarını itiraf ederek, çaldıkları parayı çiftçiye geri verdiler. Çiftçi Meryem'e: bu malın yarısını al, dediği zaman Meryem: ben bunun için yaratılmadım, diye ce-

vap verdi; o, halde oğluna ver dediyse de, annesi: onun derecesi benimkinden uludur, dedi. Köylü, bu hâdiseden çok geçmeden bir oğlunu evlendirdi ve düğün tertip ederek bütün Mısır halkını çağırdı. Bu hâdiseden bir müddet geçtikten sonra Şam ahalisinden bir grup onu ziyaret ettiler. Bu sırada çiftçinin hazırlığı ve şarabı yoktu. Çiftçinin buna önem verdiğini gören küçük İsa, onun, iki sıra (boş) şarap testileri bulunan deposuna girdi. İsa bunların yanından geçerken herbirine elini sokup çıkarıyor ve her hareketinde testiler şarapla doluyordu. O, son testiye varıncaya kadar bu şekilde hareket etti. Halk, o zaman henüz oniki yaşında bulunan İsa'nın harika kabîlinden olan bu işlerini görünce, onun hareketlerinden ve Tanrı tarafından ihsan edilen kuvvetinden korktular. (Bundan sonra) Yüce Tanrı vahi yoliyle Meryem'e oğlunu Suriye'ye götürmesini emredince oraya gittiler. O, otuz yaşına kadar Suriye'de bulundu ve otuz yaşında iken kendisine vahi geldi. Üç yıl peygamberlik vazifesini gördükten sonra Tanrı onu göğe kaldırdı. İblis ona bir yokuşun üzerinde rasladığı zaman birşey yapmamıştı. Bundan sonra İblis yaşı ilerlemiş ve heybetli bir ihtiyar kıyafetine girerek, yine insan şeklinde inatçı iki şeytan da yanında olduğu ha de halk arasına karıştılar. Vehb, tedavi edilmek üzere İsa'nın başına toplanan hastaların bazan elli bini bulduğunu söyler. Bunlardan, İsa'nın yanına gelebilecek vaziyette olanlar gelir, gelemiyenlerin yanına İsa kendisi giderdi. İsa ancak Yüce Tanrıya dua etmek suretiyle tedavi

ederdi. İblis, güzelliği ve nefasetiyle dikkati çeken elbiseler giymiş olduğu halde halkın arasına katıldı. Halk ona temayül göstererek etrafında toplandı. İblis bundan sonra halkın hoşuna giden acayip haberler söylemeğe başlıyarak, bu cümleden: bu adam, şayanı hayret bir şahsiyettir, beşikte iken konuştu, ölüleri diriltti, gelecekten haber verdi, hastaları iyileştird , bu, adam değil, Tanrı'dır, dedi. İblise arkadaşlık eden şeytanlardan biri de: ey ihtiyar, yanıldın, Tanrı'nın kullarına gözükmesi, ana karnında bulunması ve kadınların karnının içine sığması imkânsızdır, o, Tanrı'nın oğludur, dedi. İblisin ikinci arkadaşı: hayır, kötü sözler söylediniz, bunlar hepsi de cahillikle ortaya atılan sözlerdir o, Tanrının yanında ikinci bir ilâhtır, dedi. Bundan sonra İblis de, arkadaşları da kayboldular.

Bize Musa bin Harun söyledi, ona ve arkadaşlarına Amr bin Hammad, onlara da Esat söylemiş, o, Süddî'den rivayet eder; Süddî, Ebu Malik ve Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan ve Mürre Hemedânî yoliyle de İbn Mes'ud ile Tanr elçisinin (s. m.) sahabelerinden naklettiği haberleri arasında şunu nakleder: «Meryem, âdet görmek zamanı geldiğinde, doğu yönde perde ile ayrılmış olan bir yerde vücudunu yıkamağa başladığı vakit, biz ona ruhumuzu gönderdik. Ruhumuz ona tam bir insan kıyafetinde gözüktü» ayetindeki doğudan maksat, mihrabın doğu tarafıdır, ruh kelimesiyle Cebaril kastedilmiştir. Meryem ona: «Esirgeyen Tanrı'ya sığınırım, eğer Tanrı'dan sakınan bir zatsan bana ilişme» dedi. Ruh: ben ancak Tanrının elçisiyim,

sana temiz bir oğul hediye edeceğim, dedi. Meryem: benim nasıl oğlum olur ki, bana hiçbir insan eli dokunmadı, ben orospu değilim, diye mukabele ettiği zaman ruh: vaziyet dediğin gibidir, fakat Tanr : «bu benim için kolaydır, biz onu insanlara kudretimizi açık olarak anlatan bir harika ve inananlara bir rahmet vesilesi kılacağız, bu da olup bitmiştir» diyor diye cevap verdi (Meryem: 17-21). Meryem, üzer nde bir gömlek olduğu halde çıkmıştı. Ruh, iki yakası ön taraftan açılacak şekilde yapılmış olan gömleğin iki yönünden tuttuktan sonra yakasından üfledi ve Meryem de bunun tesiriyle hâmile kaldı. Zekeriyanın eşi olan kız kardeşi geceleyin onun ziyaretine geldi ve Meryem'in kapıyı açmasiyle onun boynuna sarılarak: biliyor musun, ben hâmileyim, dedi. Meryem de: ben de hâmileyim, diye cevap verdi. Kız kardeşi: ben, rahmimdeki çocuğun senin hamlindekine secde etmekte olduğunu duyuyorum, dedi. Tanrı bunu: «Yüce Tanrı, kendisinden gelen kelimeyi tasdik ve teyit eden....» ayetinde hikâye eder. Zekeriya'nın eşi Yahya'yı doğurdu, Meryem'in çocuk doğuracak vakti gelince, doğudaki mihrabın bir tarafına çıktı, nihayetine vardığı zaman burusu tuttu, ağrı ve sancılar yüzünden bir hurma ağacının kütüğüne sığınmağa mecbur oldu. O, buru ağrısı çekerken halktan utandığı için: keşke bu hali görmeden önce ölmüş olsaydım, adım sanım unutulmuş olur, benden eser kalmaz, izim de gözükmezdi, diyordu. Bu sırada hurma kütüğünün altından: kederlenme Tanrı senin bulunduğun yerin altından ırmak akıt-

tı, bu hurmanın gövdesini salla, diye hitap edildi. Kesilmiş bir ağaç olduğu halde, bundan salladığı zaman hurmalar dökülüyordu. Meryem için mihrapta küçük bir ırmak aktı, Cebrail ona: ye, iç, çocukla gözün aydın olsun, insanlardan biri gözükürse ona: bugün oruç tutmayı adakettim, insanlardan kimse ile konuşamıyacağım, diye söyle, dedi. O zaman, oruç tutan adam akşama kadar kimse ile konuşmazdı. Ona: konuşmak istiyen olursa, bundan fazla söz söyleme, denildi. Meryem İsa'yı doğurduktan sonra, şeytan İsrail oğullarına gidip bunu haber verdi. Onlar hemen koşarak, yavrusunu elinde tutan Meryem'in yanına geldiler ve ona hitaben: ey Meryem, pek kötü bir iş yaptın! ey Harun'un kızkardeşi, baban kötü bir adam olmadığı gibi annen de orospu değildi. Ey Harun'un kızkardeşi, bu yaptığın nedir? dediler. Meryem, Musa'nın kardeşi olan Harun oğullarındandı. Bu tâbir Arap'ların ey filân oğullarının kardeşi! demek kabîlinden olup akrabalığı ifade eder. Meryem onlara Tanrı tarafından emredilen sözleri söyledikten sonra İsaya işaret ederek onunla konuşmalarını tavsiye etti. Yahudiler bundan dolayı ona pek kızarak: bu yavru ile konuşmamızı emredip bizi alçatması, zinasından daha kötüdür, beşikteki küçük bir yavru ile nasıl konuşulur? dediler. Bu esnada İsa onlara hitap ederek: ben Tanrı kuluyum, Tanrı bana kitap indirdi, beni peygamber olarak seçti, nerde bulunursam bulunayım, Tanrı beni kutlu ve mübarek eyled , dedi. İsrail oğulları: onu hâmile yapan Zekeriya'dır, çünkü yanına on-

dan başka kimse girmedi dedikten sonra, kaçan Zekeriya'yı aramağa koyuldular. Şeytan, bir çoban kıyafetine girerek onun karşısına çıkageldi ve ona hitaben: ey Zekeriya, arkandan yetiştiler, Tanrı'ya dua et de şu ağacın içi açılsın, oraya saklanırsın, dedi. Zekeriya dua eder etmez ağaç yarıldı, (fakat) iç ne girdiğinde eteğinin bir parçası dışarda kaldı. Şeytanın yan ndan geçen İsrai oğulları: ey çoban, buradan birinin geçtiğini görmedin mi? diye sorduklarında, şeytan: evet gördüm, bu ağacı sihirliyerek yardıktan sonra içine saklandı, işte elbisesinin eteği, diye dışarda kalan parçasını gösterdi. Bunun üzerine Yahudiler bıçkı getirerek ağacı kestiler. Her Yahudi bunun bir hâtırası olmak üzere elbisesinden bir parça taşır. İsa doğduğu zaman, yer yüzünde Tanrı diye tapılan ne kadar put varsa, hepsi de başaşağı, yüzüstü yere yuvarlandılar.

Bana Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına İshak bin Haccac, ona İsmail bin Abdülkerim, ona da Abdüssamed bin Ma'kil söylemiş, o, Vehb'den şunu rivayet eder: Tanrı İsa'ya dünyadan ayrılacağını bildird ği zaman bu ha ona kötü tesir etti ve ölümden korktu. Havarilerini çağırarak onlara y mek hazırlattı: bu gece benim katıma geliniz, size ihtiyacım var, dedi. Geceleyin onun katına gelince, İsa onlara akşam yemeği yedirdi ve ayakta durarak hizmet etti. Yemekten sonra abdest aldırdı, ellerini yıkattı ve kendisi elbisesiyle sildi. Havariler bunu büyük bir iş sayarak beğenmediler. Fakat İsa onlara: bu gece benden herhangi bir işi redde-

den benden, ben de ondan değilim, dedi. Havariler bunun üzerine onun işlerini tasvip ettiler. İsa bu sözlerini bitirdikten sonra: benim bu gece sizin hizmetinizde bulunarak yemek yedirmem ve ellerinizi kendi elimle yıkamam, size bir örnek olmak içindir, çünkü siz, benim, kendi aranızda hayırlı bir kimse olduğum fikrindesiniz, biriniz diğerinize karşı büyüklük iddiasında bulunmasın, ben hoş gönülden nasıl sizin hizmetinizde bulundu isem, siz de birbirinize karşı öyle hareket ediniz. Size olan ihtiyacıma gelince, Tanrı'ya dua edip ömrümü uzatması hakkında bana yardımda bulunmanızdır, dedi. Havariler onun için dua etmek istedikleri zaman uyku bastı, uyumayıp dua etmeye çalıştı iseler de yapamadılar. İsa da onları uykularından kaldırmaya çalışıyor, fakat muvaffak olamayınca taaccüp ederek: Tanrı'yı bütün eksiklerden tenzih ederim, bunlar bir geceyi bile benim için uykusuz geçirmiye dayanamadılar, diyordu. Onlar ise: Tanrı adına andiçerek söylüyoruz ki, üzerimize ârız olan bu halin ne olduğunu bilemiyoruz, bundan önce geceleri uykusuz geçirdiğimiz halde, bu gece tahammül edemiyoruz, bastıran uyku dua etmemize mâni oluyor, diyorlardı. İsa: çoban gidiyor, koyunlar dağılıyor, gibi sözler söyliyerek, kendisinin öleceğini haber veriyordu. Nihayet İsa şu sözleri söyledi: bu gece aranızdan biri horoz üç defa ötmeden beni inkâr edecek, bir kaç dirhem karşılığında satacak ve bu parayı yiyecektir! Havariler dağıldılar. Yahudiler İsa'yı araştırıyorlardı. Onlar: İsanın arkadaşlarındandır, diyerek Havarilerden Şem'-

un'u yakaladılar. Fakat Şem'un, İsa'ya bağlılığını inkâr ederek: ben onun arkadaşlarından değilim, dedi. Bundan sonra başka birini yakaladılar, o da inkâr etti, fakat bu sırada bir horoz öttüğünü işiterek ağladı. Sabahleyin havarilerden biri Yahudilerin yanına gelerek: İsa'nın bulunduğu yeri gösterirsem bana ne verirsiniz? dedi. Yahudiler ona otuz dirhem verdiler. Parayı alan adam İsa'nın nerede bulunduğunu gösterdi. Fakat yakalanan adam İsa olmayıp, ona benziyen başka bir kişi idi. Yahudiler onun el ve ayaklarını sıkıca bağlayıp sürükleyerek götürürken: sen ölüleri diriltiyor, şeytanları korkutuyor ve delileri iyileştiriyordun, şimdi kendini kurtar bakalım, diyerek yüzüne tükürüyor, üzerine dikenler atıyorlardı. Böylece onu asacakları sehpaya götürdüler. Fakat bu sırada Tanrı İsayı göğe kaldırdı. Onlar, gözlerine İsa'nın benzeri olarak gösterilen adamı astılar. O kişi sehpada edi gün kaldı. İsa'nın annesi ve cinnet hastalığından kurtarılmış olan bir kadın sahpanın yanına gelerek ağlıyorlardı. Bu sırada İsa onların yanına gelerek kim için ağladıklarını sordu. Onlar: senin için ağlıyoruz, diye cevap verdiler. İsa: onlar beni öldürmediler, ancak bana benziyen birini astılar, dedikten sonra, havarilerine kendisiyle bir yerde buluşmalarını emretti. Havarilerden on bir kişi vadedilen yerde onunla görüştüler. İsa'yı Yahudilere satan ve bulunduğu yeri gösteren kimse ortadan kayboldu. İsa onun hakkında sorduğu zaman, onun pişman olup boğulmak suretiyle intihar ettiğini söylediler. İsa: günahından tövbe etmiş

olsaydı, Tanrısı onu yarlığardı, buyurdu. Peşlerine takılarak gelen ve yanlarında bulunan gencin kim olduğunu sorduğunda, Yahya olduğunu söylediler. Bunun üzerine İsa: o sizinle beraberdir, dedikten sonra: yarın sabah herbiriniz ayrı bir kavmin diliyle konuşacaktır, siz o kavimleri imana ve Tanrı'nın azabından sakınmağa çağırınız, dedi.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o, yalancılıkla itham edilmiyen biri yoliyle Vehb bin Münebbih Yemanî'den şunu rivayet eder: hıristiyanlar, Tanrı'nın İsa'nın ruhunu gündüz yedi saat kabzettikten sonra yine diriltilerek, gökten bir dağ üzerinde bulunan Meryem el-Mecdelâniye'nin yanına inmesi için emir verdiğini söylerler. Tanrı ona: kimse senin içi onun ağladığı kadar ağlamıyor, kimse senin için, onun kederlendiği gibi kaygı ve hasret çekmiyor, havarilerinin, kavimlerini Tanrıya imana çağırmak üzere yer yüzünün muhtelif ülkelerine gönder, sağken bunu yapamamıştın, diye hitap etti. Tanrı İsa'yı indirdiği vakit, ilâhî nurla parladı. Meryem'in haberi üzerine havariler de orada toplandı. İsa, kavimleri imana çağırmak üzere onları her tarafa gönderdi. Onlara, Yaradan tarafından kendisine bildirilen hüküm'eri öğretmelerini emretti. Bundan sonra Tanrı İsa'yı tekrar göğe kaldırdı. Yükseklikten ona kanatlar takarak nurdan elbiseler giydirdi, ondan yemek ve içmek zevkini giderdi. İsa meleklcr arasında göğe uçmuş ve meleklerle birlikte arşın çevresinde bulunmaktadır, o, hem insan, hem melek olup, hem göğün, hem

yerin mahlûkudur. Havariler, İsa'nın emrettiği yerlere dağıldılar. Hıristiyanlar o gece ateş yakarak buharlanırlar, İsa'nın dine çağırmak üzere gönderdiği havari ve tâbiinler arasında Petrus ile Paulus bulunuyordu. Bunlar Romaya gittiler. Andrayis İnsan eti yiyenlerin memleketine gitti. Bize kalırsa burası zencilerin yaşadığı yerdir. Tomas, doğudaki Babil'e, Filip, Kayruvan ile Kartaca'ya gitti. Burası Efrikiyye (Kuzey Afrika) dır. Yohanna, Ashab-i Kehf yiğitlerinin köyü olan Defsos (Efes)e, Yakubos, Kudüs'e, ıbn Tolma, Arabiyye yânı Hicaz'a, Simon, Kuzey Afrika hariç olmak üzere Berber topraklarına; Yahuza, Aryopos'a hareket etti. Bu (son zat) havarilerden değildi. Yuzes bir takım bidatlar ihdas edince, onun yerine Zekeriya gönderildi.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o Ömer bin Abdullah bin Urve'den, o, Zübeyr'den o da İbn Süleyman Ensari ez-Züraki'den şunu rivayet eder: bizim kadınlarımızdan biri, Medine etrafındaki El-Akik dağının El-Cemma tepesine çıkınağı adaketmişti. Ben de onunla birlikte dağın tepesine çıktığım zaman, orada büyük bir mezarla, biri baş ucunda, diğeri de ayak ucunda olmak üzere iki büyük taşın bulunduğunu gördüm. Her iki taşın üzerinde müsnet hattı ile yazılar vardı, fakat bunların ne ifade ettiğini bilmiyordum. Ben her iki taşı da alıp götürdüm, fakat yolda taşıması ağır gelince birini bırakarak ancak birini alıp götürdüm. Taşı Süryanca bilenlere gösterdimse de

bilemediler, sonra Yemen ahalisinden, hem zebur hem müsnet yazısını bilenlere gösterdim, fakat onlar da halledemediler. Bu yazıyı anlayıp çözen kimse bulunmadığı için, taşı kendimize ait bir tabutun altına koydum. Yıllarca orada kaldı. Bundan sonra Fars'ın Mah ülkesi ahalisinden, kıymetli taşlar arayan birkaç adam geldi. Bunlardan: sizin aranızda eski yazılardan anlıyan var mı? diye sorduğum zaman, evet vardır, diye cevap verdiler. Bunun üzerine gösterdim. Bu yazıyı bildikleri anlaşılan kimselerin ifadesine göre taşın üzerinde: bu kabir, Tanrı elçisi İsa bin Meryem tarafından bu memleketin halkını dine çağırmak üzere gönderilmiş olan kimsenin mezarıdır, diye yazılmış olduğu anlaşıldı. Bu yazıyı yazanlar, memleketin o zamanki ahalisinden olup, dine çağıran zat öldükten sonra onu buraya gömmüşlerdi.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme şunu söylemiştir: havarilerin sağ kalanları güneşte bırakılmak ve sokaklarda dolaştırılmak suretiyle işkence ve eziyete katlandırılıyordu. O zaman Yahudiler Roma idaresi altında idiler. Putlara tapan Rum hükümdarı, onların (Yahudilerin) bu hareketini duydu. Ona: senin idarendeki bu memlekette İsrail oğullarından biri vardı, fakat hemşehrileri zulmederek onu öldürdüler. Adı geçen zat, onlara kendisinin Tanrı elçisi olduğunu söyler, ölü eri diriltir, çamurdan kuş şekli yaptıktan sonra ona üfler ve kuş da canlanarak Tanrı'nın izniyle uçardı, bundan başka onlara gaipten de haber verirdi, diye

söylediler. Hükümdar onlara yazıklar olsun size, neden bana o adam hakkında ve Yahudilerin ona olan zulümleri üzerine vaktinde haber vermediniz, haber vermiş olsaydınız, ben Yahidileri bundan menetmiş olurdum. dedi. Bundan sonra hükümdar memurla göndererek havar'leri onların elinden kurtard ve katına getirildikten sonra onlardan İsa'nın dini hakkında soruşturdu. Havarilerin, İsa ve dini hakkında malûmat vermesi üzerine hıristiyanlığı kabul etti. (İsa diye asılmış olan) Sercis'i sehpasından indirerek gömdürdükten sonra sehpaya elini dokundurarak hürmet gösterdi ve sakladı. İsrai' oğullarına düşman kesilerek onlardan pek çok adam öldürdü. Bu hükümdarın hıristiyanlığı kabul etmesiyle, yeni din Roma imparatorluğunda yayılmağa başladı.

Haber nakledenlerden bazılarına göre İsa, Ogüstüs hâkimiyetinin kırkikinci yılında doğmuştur. Ogüstüs onun doğumundan sonra ancak bir müddet yaşamış ve hâkimiyetinin ellialtıncı yılında ölmüştür. Bazı kimseler, bu müddetin ellialtı yıldan biraz fazla olduğunu söylerler. Yahudilerin Mesih'e saldırması sırasında Roma devletinin başında Kayser bulunuyor ve onun namına Kudüs'de büyük Heredos valilik ediyordu. Fars hükümdarı tarafından Mesih'in katına gönderilmiş olan elçiler yanlışlıkla işte onun katına girmişler ve hükümdarlarının Mesih'e saygı göstermek maksadiyle altın, mürrüsâf ve kendirden hediyeler gönderdiğini söylemişlerdi. Onlar, Mesih'in dünyaya geleceğini gösteren yıldızın doğduğunu, hesap ve

yıldızlar ilminin yardımiyle anlanuş olup, hediyelerini Mesih'e sunmuşlardır. Onlardan Mesih hakkında bu bilgiyi edinen Heredos onu yakalayıp öldürmek üzere tuzak kurmuş ve bu maksatla kendisini aramağa başlamıştır. Tanrı bunu, Meryemle birlikte Kenise'de bulunan Yusuf'a melek vasıtasiyle an atmış ve Meryem'le çocuğunu alarak kaçmasını emretmişti. Heredos öldükten sonra Melek Mısır'da bulunan Yusuf'a vakayı anlattı ve onun yerine oğlu Arkalavus'un geçtiğini bildirdi. Bunun üzerine, Yusuf çocuğunu alarak Filistin'deki Nasire'ye döndü ve böylece peygamber Şa'ya'nın: ben seni Mısır'dan çağırdım, demesi yerine gelmiş oldu. Arkalavus'un ölümünden sonra yerine küçük Heredos geçti. İsa'ya benzetilen adam onun hâkimiyeti zamanında asılmıştır. O zaman Filistin, Yunan ve Rum hükümdarlarının elinde idi. Büyük hükümdarlarına Kayser denırdi. sa'ya benziyen adam asıldığı vakit Kudüs'te, Tiberiyus tarafından tâyin edilen küçük Heredos bulunuyordu. Kaza ve hüküm işleri, Kayser tarafından gönderilen Feltos tarafından görülürdü. Calut'un idaresi Yunen bin Behpusen'in idaresinde idi. İbn İshak sözüne devam ederek şöyle diyor: İsa'ya benzetilerek onun yerine asılmış olan kımse, İsrail oğullarından İşu' bin Fendira'dır. Tiberiyus yirmiüç yıl ve birkaç ay hükümdarlık etmiştir. Onun hâkimiyeti, İsa'nın göğe kaldırılmasına kadar onsekiz yıl birkaç gün ve İsa'dan sonra da beş yıl sürmüştür.

Hıristiyanların rivayetine göre İsa'nın göğe kaldırılmasından peygamberimiz (s. m.) zamanına kadar

Suriye topraklarında hükümet sürmüş olan Rum hükümdarları.

Ebu Ca'fer diyor ki: hıristiyanların sözüne göre, Filistin ve başka bölgeler dahil olmak üzere Suriye topraklarında şu kimseler hükümdarlık etmiştir. Tiberiyus'un yerine oğlu Cayus geçerek dört yıl hükümet sürdü. Onun yerine Tiberiyus'un Klodiyus adlı diğer oğlu geçti ve ondört yıl hükümdarlık etti. Onun yerine geçen Neron ondört yıl devletin başında bulundu ve Petrus ile Paulus'u başaşağı olarak astırdı. Potlayus (Vitellius) un dört aylık hükümdarlığından sonra Titus'un babası İsfesyanus (Vespasianus) hükümdar oldu. O, hükümdarlığının üçüncü ve İsa'nın göğe kaldırılmasısının kırkıncı yılında (İsa'nın intikamını almak üzere) oğlu Titus'u Kudüs üzerine gönderdi. Kudüs yıktırıldı, ele geçirilen İsrail oğulları öldürüldü. Titus, babasından sonra hükümdar olarak iki yıl devletin başında kaldı. Onun yerine geçen Domitianus onaltı yıl, onun yerine geçen Narvas (Nerva) altı yıl, Trayanus ondokuz yıl, Hadrianus yirmi bir, ondan sonra Tuturos bin Batyanus (Antoninus Pius) yirmi iki, Markus ile oğulları on dokuz, Kozumus (Kommodus) ön üç, Fartanacus (Pertinaks) altı ay, Seberus (Septimus Severus) ondört yıl, Antonyavus (Antoninus Bassianus, Karakalla) yedi yıl, Markianus altı yıl, sonra Antonianus

(Heliogabalus) dört yıl, Aleksandrus (Aleksander Severus) onüç yıl, Gasimiyanus (Maksimianus) üç yıl, Gordianus altı yıl, Filyos (Filippus Arabs) yedi yıl, sonra Dakiyus (Dekius) altı yıl, sonra Kalus (Gallus) altı yıl, sonra Valerianus ile Kalyuns (Gallienus) onbeş yıl, Klaudius bir yıl, sonra Kritalius (?) iki ay, sonra Aurelianus beş yıl, sonra Takitus altı ay, sonra Florius (Folrianus?) 25 gün. sonra Farabus (Probus) altı yıl, sonra Kurus (Karus) ile oğlu iki yıl, sonra Dokletyanus (Diokletianus) altı yıl sonra Mahsimiyanus (Maksimianus) yirmi yıl, sonra Konstantinus otuz yıl, sonra Kostantin yirmi yıl, sonra münafik Yuliyanus iki yıl, sonra Yoyanus (Iovianus) bir yıl, sonra Valentiyanus ile Gartiyanus on yıl, sonra Hartanos ile küçük Valentiyanus bir yıl, sonra büyük Teodosius onyedi yıl, sonra Arkadiyus ve Honoriyus yirmi yıl, sonra küçük Teodosis (Teodosius) ile Valentiyanus onaltı yıl, sonra Markiyanus yedi yıl, sonra Leon analtı yıl, sonra Zenon onsekiz yıl, sonra Anastas yirmiyedi yıl, sonra Yustiniyanus yedi yıl, sonra Yustiniyanus eş-Şeyh yirmi yıl, sonra Yustinus oniki yıl, sonra Tiberius altı yıl, sonra Marikis (Mauritius) ile oğlu Tazasis yirmi yıl, sonra, öldürülen Foka yedi yıl ve altı ay, sonra da, Tanrı elçisinin (s. m.) İslâmiyeti kabule çağırarak mektup yazmış olduğu Herakl (Heraklius) otuz yıl hükümet sürmüşlerdir.

Bir rivayete göre, Kudüs'ün Buhtunnasar tarafından yıktırılarak imarından Tanrı elçisinin Mekke'den Medine'ye hicretine kadar bin yıldan

fazla zaman geçmiştir. İskender'in istilâsından hicrete kadar ise dokuzyüz yirmi küsur yıl vardır. İskender'in zuhurundan İsa'nın doğumuna kadar 303 yıl, doğumundan göğe kaldırılmasına kadar otuziki yıl, İsa'nın göğe kaldırılmasından hicrete kadar beşyüz seksenbeş yıl ve birkaç ay geçmiştir. Haber nakledenlerden bâzılarına göre, İsrail oğulları Yahya bin Zekeriya'yı Erdeşir bin Babek hâkimiyetinin sekizinci yılında öldürmüşlerdir. Bu zatlar, Buhtunnasar'ın Yahudileri öldürmek üzere Sabur bin Erdeşir tarafından gönderilmiş olduğunu söylerler. İbn Hişam'ın rivayetine göre, Fars'ta derebeylik idaresi devam ederken cereyan eden hâdiselerden biri de, Arap uruklarının Irakın mümbit bölgelerine gelerek yerleşmeleri olmuştur.

Hire ile Anbar ve bunların civarı

Bana Hişam bin Muhammed'den naklen şunu söylediler: Araplarla savaşmak için emir veren ve Arap'ları Hire'de iskân etmiş olan Buhtunnasar öldükten sonra Hire Arap'ları Anbar ahalisiyle birleştiler ve bunun bir neticesi olarak Hire harabe haline geldi. Onlar uzun zaman bu hallerinde yaşadılar, Arap memleketlerinden gelerek başka karışanlar olmadı. Anbar'da, eski ahali ile Arabistan'dan gelerek yerleşenler bir arada oturmuşlardır. İsmail oğullariyle Maad bin Adnan oğullarının sayıları çoğaldı, böylece memleketleri olan Tihame ile ona komşu olan yerleri doldurdular. Aralarında çıkan savaş ve cereyan eden diğer hâdiseler de onların dağılmalarında âmil olmuştur.

Bunun üzerine onlar geniş ve mümbit yerler arayarak Yemen'e, Suriye'nin doğu taraflarına gitmişler, bazı uruklar ise Bahreyn'e kadar ilerlemişlerdir. Orada zaten İmran bin Amr zamanında yerleşmiş olan Ezd'lerden bazı boylar yaşarlardı. Bunlar Amir oğullarının kalıntılarıdır. Ma'üssemanın oğlu olan Amir'in şeceresi şöyledir: Ma'üssema bin Haris ki, o El-Catrif'tir, o da bin Sa'lebe bin İmri'ül Kays bin Mazin bin Ezd'dir. Tihame'den gelen bu Arap'lar arasında Mâlik bin Amr da vardı. Onların şecereleri şöyledir: Fehm bin Teymullah bin Esed bin Vebre bin Taglib bin Hülvan bin İmran bin İlhaf bin Kuzaa. Mâlik bin Zübeyr bin Amr bin Teymullah bin Esed bin Vebre de, kendi kavminden birtakım gruplarla birlikte gelen bu uruklar arasında bulunuyordu. El-Haykar bin El-Hayk bin Umeyr bin Kanas bin Maad bin Adnan da, Kanas'ların bütün boylariyle birlikte gelmişti. Gatafan bin Amr bin Ettamesan bin Arz bin Menat bin Yakdim bin Efsa Du'mi bin İyad bin Nizar bin Maad bin Adnan'ın mensup olduğu boylarla Zühr bin Haris bin Şelel bin Zühr bin İyad boyları ve Sanh bin Sanh bin Haris bin Efsa bin Du'mi bin İyad boyları da bu gelen uruklar arasında bulunuyordu. Bahreyn'de Arap uruklarından bazı gruplar bir araya toplandıktan sonra orada oturmak üzere ittifak ettiler. Biribirlerine yardım etmek üzere andiçerek başkalarına karşı bir kuvvet teşkil etmek suretiyle Tenuh adı altında birleştiler ve böylece Arap'lardan bir boy imiş gibi yaşamıya başladılar. Sonradan Nimar bin Lahm uruğundan

bir takım batınlar da onlara katıldılar. Malik bin Züheyr, Cezime el-Ebreş bin Malik bin Fehm bin Ganim bin Evs Ezdî'yi, birlikte oturmak üzere Bahreyn'e çağırdı ve kız kardeşi Lemis'i kendisine verdi. Bunun üzerine Cezime ve onunla birlikte yaşıyan gruplar Bahreyn'e geldiler. Bunun üzerine Fehm'in oğulları olan Malik bin Amr ve Ezdler, diğer Tenuh boyları hariç olmak üzere kendi aralarında bir ittifak akdettiler. Bununla beraber Tenuh ismi, birleştirici ve umumî bir ad olmak üzere muhafaza edildi. Arap uruklarının Bahreyn'de bir araya toplanarak ittifak vücuda getirmeleri, Fars'ta İskender tarafından derebeylik idaresi kurulduğu zaman vuku bulmuştur. İskender, Dâra bin Dâra'yı öldürdükten sonra Fars memleketinin idaresini bu şekle sokmuştu. Erdeşir bin Babek zuhur ettikten sonra derebeyleri yenerek Fars'ı kendi idaresi altında topladı, halk da ona boyun eğdi. Adı geçen idareye derebeylik tevaif-i mülûk-adının verilmesi, her beyin, etrafı hendeklerle çevrili bir parça toprağa ve ancak birkaç saray ile evlere sahip olmalarından ileri gelmiştir. Her beylik aynı durumda olup biribirlerine baskınlarda bu unur ve hemen arkasından çekilip giderlerdi.

Fars'ın böyle dağınık bir halde bulunması, Bahreyn Arap'larının, Irak'ın bol mahsul veren topraklarına göz dikmelerine sebep oldu. Onlar, Arap memleketine yakın olan Fars ülkelerindeki Acemleri yenmek, veya bu bölgeleri paylaşmak fikrine kapıldılar ve nihayet Fars beyleri arasındaki ihtilâftan faydalanarak Irak üzerine yürümeği karar-

laştırdılar. Bu Arap'lardan ilk önce Irak üzerine yürüyen zat El-Haykar bin El-Hayk olmuştur. O, kendi kavminden olan gruplarla ve muhtelif Arap uruklarına mensup kit'elerle Iraka giderek, Babil topraklariyle buna komşu olarak, ta Musul'a kadar bölgelerde yaşamakta olan Ermanîlerle karşılaştılar. Bu kavim Fars derebeylerinden Erduvani'lerle savaş halinde bulunuyordu. Bu sonunculları, Irak'ın etrafında bir köyden ibaret olan Nifr (Nifre) ile Übülle'de ve Arap çölünün sınırlarına kadar uzanan bölgelerde yaşarlardı. Arap'lar bu topraklara girerek halkını hemen oradan sürdüler. Hişam bin Muhammed sözüne devam ederek şöyle diyor: Irak'ta Arap'ların karşılaşmış oldukları bu Ermanîler, önce Ad-i İrem, onlar mahvolduktan sonra Semud-i İrem adını almış sonra da Ermanî'ler diye isimlendirilmişlerdir. Bunlar İremlerin kalıntıları ve Sevad ülkesinde yaşıyan Nabat'lardır. Şam da İrem adiyle anılır. Irak'ın Sevad kısmından kalkarak kalıntı halinde Anbar ve Hire araplarının arasında yaşamağa devam ettiler. Bunlar Kans bin Maad'ın bakiyeleri olup Amr bin Adiy bin Nasr bin Rabi' bin Amr bin Haris bin Mesud bin Malik bin Amem bin Nimare bin Lahm onlara nispet edilmektedir. Muzar ile Hammad er-Raviye'den nakledilen bu sözler yanlıştır ve reddedilmişti·. Kans bin Maad hakkında Cübeyr bin Mut'im'in sözünden daha esaslı ve doğrusu söylenmiş değildir! Cübeyr'e göre Nu'man onun oğullarındandandır. Hişam sözüne devam edip şöyle diyor: Anbar'a bu adın verilmesi, Fars'ların orada hubu-

bat anbarları bulundurulmasından ileri gelmiştir. Buraya, büyük anbarlar mânasına gelmek üzere *Ebra* adı da verilmiştir. Çünkü Kisra, asker ve memurlarına bu ambarlardan yiyecek dağıtırdı.

Bu Arap gruplarından sonra Fehm bin Teymullah oğullarından Malik ile Amr, Malik bin Züheyr bin Fehm bin Teymullah, Gatafan bin Amr bin Tamsan, Zühr bin Haris ve Sanh bin Sanh, kendileriyle birleşmiş olan boy ve müttefiklerle birlikte Anbar'da bu unan Ermanîler hükümdarı üzerine yürüdüler. Bundan sonra Nimare bin Kays bin Nimare ve Amalika'dan olup Kinde'ler ile Necde'ler, Melkân bin Kinde ve Fehm oğullarından Malik ile Amr kendi müttefikleri ile birlikte, Nifr (Nifre)' de bulunan Erduvanî hükümdarının yanına geldiler. Hükümdar onları, Buhtunnasar tarafından Arap tüccarları için kurulmuş olan kalede yerleştirdi. Buhtunnasar Arap memleketleri üzerine yürüyerek onlarla savaşmağa karar verdiği zaman, memleketinde bulunan Arap tüccarlarını bu kalede toplamıştı. Anbar ile Nifr'e gelmiş olan Arap'lar Acem'lere Acemler de onlara boyun eğmeden, her biri kendi hallerinde ve kendi reisleri tarafından dare edilerek yaşadılar. Bu hal Tübbaa gelinceye kadar devam etti. (Asıl) adı Esad Ebu Kerib bin Melkeykrib olan Tübbaa ordusu ile geldiği vakit, askerinden zayıf olanları ve yola devam edemiyerek memlekete dönemiyenleri orada bıraktı. Onlar Hire'ye gidip oradakiler e karıştılar. Kâb bin Cü'ayl bin Ucre bin Kumeyr bin Sa'lebe bin Avf bin Malik

bin Bekir bin Habib b n Amr bin Ganim bin Tag-lib bin Va'il, bir şiirinde bu münasebetle şöyle diyor.

Tübbaa, Himyer'lerden Aden ahalisinin başında olduğu halde Hire'ye geldi.

Tübbaa, zayıf askerlerini orada bıraktıktan sonra yoluna devam etti, fakat geri dönerken de onları birlikte götürmeyip Yemen'e (kendi başına) döndü. Tübbaa'nın bıraktığı bu askerler arasında, Lihyan oğullarına mensup her uruktan adamlar vardı. Bunlar Cürhum'lerin kalıntılarıdır. Aralarında Cü'fi, Tayy, Kelb ve Tamim (uruğundan da) adamlar vardı. Cürhum'lerin kalıntıları yalnız Hire'de bulunduğu halde, İbn el-Kelbî, Lihyan'ların da Cürhum'lerin bakiyesi olduğunu söyler. Tanuh'ların çoğu Anbar ile Hire'de, sonra Hire ile Fırat nehrine yakın bö gelerinde ve bu ırmağın batı tarafından Anbar'a kadar uzanan topraklarda yerleştiler. Onlar alaçık ve çadırlarda yaşayıp, köy ve şehirlerde ikamet etmez ve o şekilde yaşıyanlarla karışmazlardı. Onlardan bazı gruplar, Anbar ile Hire arasındaki yerlere yayılmışlardır. Bunlara Arab-ı Zahiye — sınırlara bitişik olan yerlerin Arap'ları — dendi. Fars'ta derebeyler hükümet sürerken, bu Arap'lar arasında ilk olarak Malik bin Fehm hükümdarlık etti. O, Anbar'a yakın yerlerde yaşardı. Malik öldükten sonra yerine kardeşi Amr bin Fehm, onun yerine de Cezimet el-Ebreş bin Malik bin Fehm bin Ganim bın Devs Ezdî geçti. İbn el-Kelbî onun şeceresini şöyle zapteder: Devs bin Adnan bin Abdullah bin Nasr bin

Zehran bin Kâ'b bin Haris bin Kâ'b bin Abdullah bin Malik bin Nars bin Ezd bin Gavs bin Malik bin Zeyd bin Kehlân bin Seba. İbn el-Kelbî'nin rivayetine göre Cezimet el-Ebreş, ilk gelen sâf ve halis Araplardandı, O, Benî Vebar bin Umeym bin Levz bin Sam bin Nuh evlâdından olup, meziyet ve faziletleri, fikri, baskınları ve düşmanları imhası bakımından Arap hükümdarlarının en ileri gelenlerindendi. Irak topraklarında devlet kuran, ilk önce Arap'ları etrafında toplayan ve asker teşkil ederek düşmanlarıyle savaşan odur. Vücudunda beyaz lekeler bulunduğu için Arap'lar korkularından ona el-Ebreş, El-Vazzah, yanı güzel çehreli, diye hitap ederlerdi. Onun karargâh yeri, Hire ile Anbar arasında, Bakka ile Hit civarında idi. Ona ma ve paralar gelir, katından heyetler eksilmezdi. O, Cevv ile civarında oturan ve her ikisi de Arapça konuşan Tasım'larla Cediz'ler üzerine yürümüştü. Aynı sırada Hassan bin Esad Tübbaa Ebu Kerib de Tasım ve Cediz'ler üzerine yürümüş olduğu için, Cezime savaşmadan askeriyle geri döndü. Fakat Tübbaa'nın askerleri Cezime'nin bir tabur askerini tamamiyle yok ettiler. Cezime, bu kara haberi işitince şu şiiri söyledi:

«Ben, rüzgârlar eteklerini dalgalandırarak ve bayrak çeken gençleri ileri sürerek defalarca savaşa gittim. Kendim onları korurken, onlar geceleri ağır savaşlarda geçirdiler. Ganimet malı olarak savaşlarda deve ve koyunlar ele geçirdikten sonra döndük, fakat bizden birçok insanlar öldüler. Biz onların geçecekleri

yolun üzerinde bulunuyorduk. Bu yol boş salıradan ibaretti. Ölümlerinin sebebini bilseydim, ne iyi olurdu. Halbuk biz karanlık basarken yola çıkmış, onlar da geceyi bulundukları yerde geçirmiş'erdi. Aramız yakındı. Bizden bir.miz seslendiği zaman onlar da seslenirlerdi. Ahalisi esmer ve dağınık olan uzaktaki sahralar da bize aittir. İyi kimselerimizin savaşlarda düşmana kar ı dayanarak sebat etmesi, kavmimizin ne kadar dayanıklı ve kudret sahibi olduğunu gösterir. Ben kavmimin ortasında hoş ve nefîs şarabı sessiz sedasız içtim. Ne kadar da çok cömertlik ve civanmertlik gös.erdim. Bunun için bana birçok kızcağız.ar ağlıyacaktır. İnsanların canlarını alarak öldüren Tanrı hariç olmak üzere ben bütün nsanların sahibiyim.»

İbn el-Kelbî: şiirin baş tarafındaki üç beyit hariç olmak üzere, bu beyitlerden hiçbiri onun tarafından söylenmiş değildir, der. Cezime'nin yaptığı savaşlar hakkında ve gelip geçen ilk halis Arap-lar'la cahiliyet çağındaki savaşları üzerine cahiliyet devri şairlerinden biri şöyle diyor:

«Cezime, konak yeri olan Yebr'n'de kuşluk vaktini karşıladı. O, Ad kavmi tarafından uzun zamanlar içerisinde toplanmış olan hazinelere sahip oldu.»

Cezime peygamber.ik iddiasında bulundu ve kâhinlik etti. Onun Zayzenan adlı iki putu ardı. Bu putların bulunduğu yer, Hire'de meşhurdur.

O, yağmur yağdırmaları ve düşmanlarına karşı üstünlük temin etmeleri için bu putlarına tapardı. İyad'lar, Ayn-i Ebag adı verilen yerde otururlardı. Ebag, Amalika'dan bir kişi olup bu çeşmenin yanına konar ve onlarla savaşırdı. Cezime'ye, dayıları olan İyad'ların yanında Lahm'lardan Adiy bin Nasr bin Rabi'a bin Amr bin Haris bin Su'ud bin Malik bin Amem bin Nimare bin Lahm adında çok güzel bir gencin yaşadığını haber verdiler. Bunu duyan Cezime onların üzerine yürüdü. İyadlar da hileye baş vurarak Cezime'nin iki putunu çalmak üzere adamlar gönderdiler, İyad'lı adamlar, putlara bakan hademeleri şarapla sarhoş ettikten sonra putları çaldılar ve aynı zamanda Cezime'ye de adamlar göndererek: putların bizi severek senden yüz çevirdikleri için, sabahı bizim yanımızda karşıladılar, sen bize karşı savaşmamak üzere söz verip bunu inanılır bir işaretle teyid edersen, putlarını kendine iade ederiz, dediler. Cezime: bu iki putla birlikte Adiy bin Nasr'ı da katıma gönderirseniz, sizinle savaşmıyacağım, diye cevap verdi. Onlar, iki putla birlikte Adi'yi ona yolladılar. Cezime Adi'yi şarap işlerine memur etti. Cezime'nin kardeşi Malik'in kızı Rekaşi onu görerek âşık oldu ve ona haber yollıyarak: ey Adiy, hükümdardan beni iste, seninle evlenmeme müsaade eder, çünkü sen şerefli ve asîl bir ailedensin. dedi. Adiy: ben hükümdara bunu söylemeye cesaret edemiyorum, seni benimle evlendireceğine de ihtimal vermiyorum, diye cavap verdi. Rekaşi ona: hükümdar arap sofrasına oturduğunda, sen ona su karıştırıl-

mamış sâf şarap, meclistı olan diğer kimselere ise su katılmış şarap takdim et, şarap tesir ettikten sonra ondan beni iste, o muvafakat edecektır, sen de sofrada bulunanları tanık yap, dedi. Genç, Rekaşi'nin dediği gibi hareket etti. Hükümdar, kardeşinin kızını onunla evlendirdi. Adiy hemen meclisten çıktı ve kızın yanına giderek o gece zifaf oldu. Ertesi gün Adiy, haluk adında en kıymetli kokulardan süründüğü halde hükümdarın katına geldi. Hükümdar onun halıne kızarak: bu koku nedir? diye sorduğu zaman, Adiy: zifafa girmemin bir işaretidir. diye cevap verdi. Hükümdaı ondan kimle evlendin? diye sorduğunda, Adiy: Rekaş ile,, dedi. Hükümdar: yazıklar olsun sana, seni Rekaşi ile kim evlendirdi? d ye sordu. Delikanlı: hükümdar kendisi evlendirdi, diye cevap verdi. Bunu duyan hükümdar eliyle alnına vurduktan sonra, keder ve pişmanlığından yüz üstü yere yuvarlandı. Adiy hükümdarın bu halini görünce kaçtı, onun izı bilinmediği gibi hakkında hiçbir haber de işitilmedi. Bunun üzerıne Cezime, Rekaşi'ye şu beyitlerı yolladı:

> «Ey Rekaşi! Doğrusunu söyle, yalan yola sapma, sen hür bir kimse ile mi, yoksa soyu karışık bir köle ile mi zina ettin? Köle ile zina etmişsen sen köleye, aşağı sınıftan bir kimse ile zina etti isen, sen ona lâyık ve müstahaksın.»

Rekaşi: hayır, sen beni soyu belli ve tanınmış asîl bir kimse ile evlendirdin, beni evlendirirken

muvafakatimı istemedin, ben kendi ihtiyarımla evlenmedim, diye cavap vermiştir. Bunun üzerine Cezime onu kendi haline bırakarak özürünü kabul etti. Adiy bin Nasr da İyad'ların yanına döndü. Bir gün gençlerle birlikte avlanırken, aralarından bir delikanlı, iki dağ arasında onu (okla) vurdu. Adiy başaşağı yuvarlanarak öldü.

Ondan gebe kalan Rekaşi'nin bir erkek çocuğu oldu, ona Amr adını vererek terbiyeledi ve biraz büyüdükten sonra kokular sürerek ve güzel elbiseler giydirerek dayısı Cezime'nin katına götürdü. Çocuk hükümdarın hoşuna gitti, nereye giderse onu da beraberinde götürürdü. Bir gün Cezime ailesi ve oğullariyle birlikte bereketli bir yılda çöle çıkmıştı. Hükümdar ve ailesi için güllerle dolu bir bahçede çadırlar kuruldu. Hükümdarın çocuklariyle birlikte Amr mantar toplamağa çıktılar. Hükümdarın çocukları topladıklarını yer, hiçbir şey bırakmaz, halbuki Amr bulduğu mantarları cebinde saklardı. Çocukları Cezime'nin katına geldiklerinde Amr şu beyti okudu:

> «İşte bunlar benim topladıklarımdır, en iyileri buradadır, halbuki başkaları bulduklarını ağızlarına attılar.»

Bunun üzerine Cezime Amr'ın sözünü ve işini beğenerek onu kucağına aldı. Onun boynuna gümüşten bir toka takılmasını emretti. O, ilk olarak toka takan Arap çocuğu idi, bundan dolayı ona tokalı Amr adını verdiler. Böyle güzel bir hayat sürereken, bir gün Amr'ı cinler kapıp götürdüler

ve aklını aldılar. Cezime yakın ve uzak yerlere adamlar göndererek arattı ise de bulamadı. Günlerden bir gün Faric bin Malik bin Kâ'b bin El-Kayn bin Cisr bin Şey'ullah bin Esed bin Vabre bin Taglib Hülvan bin İmran bin İlhaf bin Kuzaa'nın oğulları olan malik ile Akil Suriye'deki Belkin'den kalkarak nefîs hediyerlerle Cezime'nin katına gelmek üzere yola çıkmışlardı. Yollarına devam ederken bir yere indiler. Yemeğe oturdukları zaman, çıplak, saçları ve ırnakları uzamış, hastalıktan zayıflamış bir genç çıkageldi. Onların yanına gelerek bir kenara oturdu ve yemeğe elini uzattı. Ümmü Amr adlı Cariyenin verdiği parçayı yedikten sonra tekrar elini uzattı. Bunun üzerine cariye: köleye paça verirsen kol ister, dedi ve cariyenin bu sözü sonradan darbımesel hükmüne geçti. Cariye, öteki iki adama yanında bulundurduğu şaraptan takdim ettikten sonra tulumunun ağzını bağladı. Bunun üzerine Amr bin Adiy şu beyitleri söyledi:

> «Ey Ümmü Amr, sen şarap kâsesini aksi cihetten dolaştırdın, halbuki yol sırası sağdan başlamaktadır. Ey Ümmü Amr, şu üç kişinin en kötüsü. şarap sunmadığın şu garıp arkadaşın değildir!

Bunun üzerine Malik ile Akil ondan: sen kimsin? diye sorduklarında, şu ki beyitle cevap verdi:

> «Beni veya mensup olduğum aileyi tanımıyorsunuz, size kendimi tanıtayım: ben Amr bin Adi'yim, Arap kavmının saygıdeğer

Tenuh ve Lahm uruklarına mensup bir kanın oğluyum, yarın beni, Nimre uruklarını kendisine taat ettiren bir kimse olarak göreceksiniz.»

Amr'ın bu beyitleri okuyarak kendisini tanıtması üzerine onlar ayağa kalkarak onu kendilerine yaklaştırdılar, başını yıkayıp saçını kısalttılar, tırnaklarını kestiler ve yanlarında taşıdıkları elbiselerden giydirdikten sonra: biz Cezıme'ye bundan daha makbule geçecek, onu bundan ziyade sevindirecek ve kız kardeşinin oğlu olmak üzere bundan daha değerli sayılacak bir hediye götüremiyeceğiz, Tanrı bizim vasıtamızla onu Cezime'ye iade etti, diye konuşarak, Amr'ı yanlarına alarak yola çıktılar. Cezime'nin Hire'deki konağının kapısına gelip müjdeliyerek onu çok sevindirdiler. Fakat Cezime, hal ve kıyafetinde değişiklikler görerek onu beğenmedi. (Yanındaki adamlar ise) ona: lânet ve nefret edilecek işlerden uzak olasın! Onun durumuna düşen bir kimsenin halinde değişiklikler olması tabiîdir, dediler. Hükümdar onu annesinin katına gönderdi, annesi de birkaç gün yanında kaldıktan sonra hükümdara ade etti. Hükümdar kaybolduğu gün onun boynunda tokası vardı, o kıyafeti hâlâ gözümün önündedir, dediğinde, Amr'ın boynuna toka taktılar. (Fakat) hükümdar onun bu haline bakarak: Artık Amr toka takacak yaşta değildir, dedi ve bu söz sonradan darbımesel hükmüne geçti. Hükümdar, Malik ile Amr'dan bunun karşılığı olarak benden ne istiyorsunuz? diye sorduğu zaman, onlar: sen sağ

bulundukça nedimin olmağı arzu ederiz, diye cevap verdiler. Böylece onlar, daima hükümda Cezime'nin nedimi olarak kalmışlardır ve onların bu arkadaşlığı Arap şiirlerinde mesel olarak kullanılmıştır. Meselâ, Mütemmim bin Nuveyre bir beyitinde şöyle der:

> «Biz uzun zamanlar Cezime'nin iki nedimi gibi birbirimizden ayrılmadan yaşamış ve halk da bizim hakkımızda: bunlar hiçbir vakit birbirlerinden ayrılmazlar, demişlerdir. Birbirimizden ayrıldıktan sonra, bu kadar uzun zaman arkadaşlık ettiğimiz halde, Malik ile birlikte bir gece bile yaşamamış gibi idik».

El Cezire ile Suriyenin doğu taraflarında yaşıyan Arap'ların hükümdarı Amr bin Zarib.

Onun şeceresi Amr bin Zarib bin Uzeyne bin Semeydaa bin Hevber olup, nispet bakımından kendisine El-Amlekî veya El-Amlikî de denmektedir. O, Amalika'nın Amile boyundandır. Cezime Arap'lardan asker topladı ve savaşmak üzere Amr'ın üzerine yürüdü. Amr bin Zarib de ordusu ile Suriyeden yola çıktı. İki ordu karşılaşarak şiddetli bir surette çarpıştılar. Amr bin Zarib öldürüldü, askerleri dağıldı, Cezime de birçok ganimet elde ederek sağ ve salim memleketine döndü. Bu münasebetle A'ver bin Amr bin Hen'ae bin Malik bin Fehm el-Ezdî bir şiirinde söyle diyor:

«Amr bin Zerba (Zarip), sanki hükümdarlık etmemiş ve etrafında bayraklar dalgalanmamış gibi yok olup gitti. O, Cezime'nin her tarafa yayılmış ve baskın yapan ordusu ile karşılaşmıştı. Bu orduda her taraftan seslenerek harekete geçen ve ateş kullanan askerler vardı.»

Ez - Zebba'

Amr öldükten sonra onun yerine kızı El-Zebba' geçti. Onun adı Naile'dir. El-Ka'kaa bin Ed-Derma El-Kelbî bu münasebetle şöyle diyor:

Sen eskiden Naile'ye ait olan El-Münakka
ile Mecerre arasındaki yeri biliyor musun?

Ez-Zebba'ın askerleri, Amalika'nın kalıntıları ile eski halis Arap'lardan ve Hülvan oğulları olan Tezid ile Salih oğullarından mürekkepti. Onun soyu: Hülvan bin İmran bin İlhaf bin Kuzaa'dır. Bunlardan başka Kuzaa uruklarından onlara katılmış olanlar da bu askerlerin arasında bulunuyordu. Ez-Zebba'nın Zebibe adında bir kız kardeşi vardı ve onun için Fırat'ın batı sahilinde müstahkem bir saray yaptırmıştı. Zebba kız kardeşinin yanında kışlar, ilk baharı Batn-i Neccar'da geçirir, oradan da Temur'a gelirdi. Zebba hükümdar olup devletin idaresini sağlam bir hale getirdikten sonra babasının intikamını almak üzere Cezimet el-Ebreş ile savaşmağa karar verdi. Onun kardeşi Zebibe daha zeki ve kurnaz bir kadındı. O, kardeşine şöyle nasihatte bulundu: Cezime'nin

üzerine yürüdüğün takdirde bunun sonunu düşünmek lâzımdır, onu yenersen babamızın intikamını alnış olursun, fakat savaşta öldürülürsen devletin yıkılır. Savaş, türlü haller gösterir, bir defasında yenersen ikincisinde yenilirsin. Savaş çok zor bir iştir, bir defa ayağın kaydı mıydı tekrar ayağa kalkamazsın. Bu zamana kadar hep düşmanlarına karşı üstün geldin, hiçbir zaman kötü duruma düşmedin, bu savaşın ne netice vereceğini bilmiyorsun, kimin yenileceği belli olmaz, dedi. Zebbaa: çok iyi nasihatlerde bulundun, isabetli fikirler verdin, senin dediğin gibi hareket edeceğim, diyerek, Cezime ile savaştan vazgeçti ve işi hile yoluna soktu. Sonra Cezime'ye mektup yazarak kendisiyle evlenmeyi teklif etti ve devletin idaresini eline almağa çağırdı. Mektubunda, kadınlar hükümdarlığının başkalarına fena tesir ettiğini, memleket işlerinin çığrından çıkacağını, evlenip devletin idaresini eline bırakmak üzere bir erkek aradığını anlattıktan sonra: buraya gel de benimle evlen devletimi kendi devletine kat, memleketimi memleketinin sınırları içerisine alarak idaresini birleştir, diye yazdı. Cezime mektubu aldı, Zebba'nın elçilerini de katına kabul etti. Kıraliçenin teklifi onun hoşuna gitti ve bahsettiği nesneler onun hırsını uyandırdı. Sonra, Fırat sahillerindeki Bakka'da bulunduğu zaman, iştişare etmek üzere yakın adamlarından akıl ve fikir sahibi kimseleri toplantıya çağırdı. Hazır bulunanlara Zebba'ın tekliflerini anlatarak bu hususta ne düşündüklerini sordu. Onlar Zebba'ın katına gidip devlet ve ida-

resini eline almasını kararlaştırdılar. Aralarında Kasır bin Sa'd bin Amr bin Cezime bin Kays bin Rüba bin Nümare bin Lahm adında biri bulunuyordu. Onun babası Sa'd, hükümdar Cezime'nin bir cariyesi ile evlenmiş ve oğluna da Kasır adını vermişti. Akıllı Kasır derin düşünce ile iş gören bir zattı, bundan dolayı Cezime onu çok sayardı. Kasır, onların hükümdara yaptıkları teklifleri uygun bulmadı: bu zayıf bir fikirdir, ben ortaklıkta bir ihanet eseri görüyorum, dedi. Kasır'ın bu sözü bir darbımesel hükmüne geçmiştir. Toplantıda hazır bulunanlar onun bu sözüne itiraz ederek çekiştiler. Kasır: ben tek de çift de olmıyan bir iş görüyorum, dedi ve bu sözü de darbımesel oldu. Kasır, Cezime'ye teklifini bildirerek: ona bir mektup yaz, sözü doğru ise kendisi senin yanına gelsin, seni imha etmesi için imkân vererek onun tuzağına düşme, o senden babasının intikamını almek istiyor, dedi. Fakat hükümdar Cezime onun bu fikrini de uygun bulmadı. Bunun üzerine Kasır şu beyti söyledi:

> «Ben öyle isabetli bir fikir sahibiyim ki, hüküm verilmesi zor olan bir işle karşılaştığım vakit, derin düşünmekten caymam.»

Fakat Cezime onun bu fikrine itiraz ederek: hayır, sen öyle bir adamsın ki, fikrin derinlerde dolaşıyor, fakat meydana çıkmıyor, dedi. Onun da bu sözü darbımesel hükmüne geçti. Bundan sonra Cezime kız kardeşinin oğlu Amr bin Adi'yi çağırarak onunla da istişarede bulundu. Amr ona Zeb-

ba'ın yanına gitmeyi teklif ederek: Nimare'ler benim kavmimdir, şimdi Zebba'nın yanında bulunuyorlar, kudretleri dahilinde olduğu takdirde onlar seninle birleşirler, dedi. Bunun üzerine Cezime Kasır'ın fikrini kabul etmeyip, Amr'ın teklifine göre iş görmeği kararlaştırdı. Kasır da: Kasır'ın hiçbir sözü dinlenmiyor, dedi. Bu münasebetle Nehşel bin Harriy bin Zamre bin Câbir El-Temimî şu beyitleri söyledi:

> «Sahibim, benim fikrime aykırı hareket edip kendi fikrinde israr etti. Bakkateyn'de karar verilirken Kasır'ın fikir ve sözleri dinlenmedi. Benim fikrimin neticeleri görüldüğü zaman artık iş çığrından çıkmış ve tersine dönmüş bulunuyordu. O sonradan bana itaat etmek temennisinde bulundu ise de, artık olacak olmuş ve hâdiseler birbirini takip etmişti.»

Bunun üzerine Arap'lar: Bakka'da iş kararlaştırıldı, dediler. Onların bu sözü sonradan darbımesel hükmüne geçti.

Cezime, devlet idaresinin başında Amr bin Adi'yi bıraktıktan sonra kendisi yola çıktı. Amr'la birlikte atların idare ve bakımı için Amr bin Abdülcin el-Cimrî'yi bıraktı. Hükümdar, yakın adamlarını ve eşrafını yanına alarak Fırat'ın batı tarafını takip etmek suretiyle Zebba'ın memleketine doğru ilerledi. Nehir kenarına geldiklerinde Kasır'dan: ne düşünüyorsun? diye sorduğu zaman, Kasır: fikri Bakka'da bıraktın, dedi ve bu sözü

darbımesel oldu. Zebba'ın elçileri hükümdarı hediye ve nefîs şeylerle karşıladılar. Hükümdar tekrar Kasır'dan fikrini sorduğu zaman, Kasır: az bir mal ve şeref bile korkulu ve dehşetli bir haldir, dedi ve onun bu sözü de darbımesel oldu. Kasır sözüne devam ederek: şimdi seni süvariler karşılıyacak, eğer önde yürürlerse kadının samimiliğine güvenebilirsin, iki tarafını kuşatırlarsa ihanet muhakkaktır, herhalde bir ihtiyat tedbiri olmak üzere Asa'ya bin diye tavsiye etti. Asa Cezime'nin süratli atının adı olup ona hiçbir hayvan yetişemezdi. O aralık Zebba'ın askerleri Cezime ile hayvanının arasını kesmiş oldukları için, Kasır hayvana kendisi binmek zorunda kaldı. Cezime, Kasır'ın arkasından bakarak: yazıklar olsun, akıl ve tedbir Asa'nın sırtındadır, Asa'nın kaçırdığı adam fikrinde yanılmamıştır, dedi. Cezime'nin her iki sözü de darbımesel olarak kullanılmıştır. Asa güneş batıncıya kadar koşarak uzun bir mesafe katettikten sonra telef oldu. Bunun bir hâtırası olarak onun telef olduğu yerde *Bürc-i Asa* (Asa burcu) yapılmıştır. Arap'lar atalarsözü olarak bugün dahi: Asa'nın getirdiği nesne hayırlıdır, derler.

Cezime, Zebba'ın süvarileri arasında yolunda devam ederek konağa vardığı zaman onu hazırlıksız bir halde gördü. Zebba': (etrafı) gelin âdetine uygun bir halde görmüyor musun? diye sordu ve bu sözü darbımesel oldu. Bunun üzerine Cezime: iş sonuna vardı, toprak kurudu, ortaklıkta bir ihanet eseri görüyorum, dedi. Onun sözleri de atalar sözü hükmüne geçti. Zebba' ona cevap ola-

rak: bu hal iki arada dostane münasebet olmamasından veya karşılıklı ödeşmemizden ileri gelmeyip, insanlar için bir tabiat eseri olduğundan böyledir, dedi. Zebba'ın bu sözü de darbımesel olmuştur. Zebba': bana haber verdiklerine göre, hükümdarların kanı kuduz hastalığına şifadır, dedikten sonra onu siyaset kilimi üzerine oturtarak bir altın tas getirtmiş, ona çok miktarda şarap içirterek sarhoş ettikten sonra kol damarlarının kesilmesini ve hazırlanan altın tasın eline verilmesini emretmiştir. Zebba', Cezime'nin kanından bir damlasının bile yere damlatılmamasını, damlatıldığı takdirde intikamının istenileceğini söylemiştir. Zaten bir savaş olmadıkça, hükümdarların saltanat ve hâkimiyetlerine saygı yüzünden, boyunlarının vurulması âdet değildi. Cezime'nin elinde kuvvet kalmayınca tas elinden düşerek bir miktar kanı yere serpildi. Zebba: hükümdarın kanını zayi etmeyiniz, diye emir verirken, Cezime: sahibinin muhafaza edemediğini kendi haline bırakın, dedi. Onun bu sözü de darbımesel hükmüne geçmiştir. Cezime böylece kan kaybederek ölmüş ve Zebba'da onun kanını pamuğa içirterek şifa için bir kutuda saklamıştır.

Kasır'a gelince, o Asa'nın telef olduğu boyun toprağından çıkarak Hire'ye geldi. O döndüğü zaman Amr ile Amr bin Abdülcin'in arası açılarak aralarında çekişme başlamıştı. Kasır onların aralarını buldu ve Amr bin Adi'ye boyun eğdirdi. Halk da onun etrafında toplandı. Bu münasebetle Amr bin Adiy şu iki beyti söyledi:

«Ben Abdülcin oğlunu, akılsız ve ahmakça hareket edip işlerin arkasını kesmeyince ve hakla hukuku yerine getirmeyi ihmal edince, barışa çağırdım. Kötü hareketten ve bizden yüz çevirmekten vazgeçmesi üzerine, cariyelerin şefkatli koyunun memesini okşaması gibi, onun heves ve arzularını yerine getirdim.»

Amr bin Abdülcin ona şu iki beyitle cevap vermiştir:

«Uzza veya Nesr putlarının tepesinde kesilen kurbanların kızıl kanlarına ve Rahiplerin bütün kilise ve manastırlarla rahiplerin rahibi Mesih bin Meryem'i takdis ettikleri şeylere andiçerek....»

Eksik olduğu görülen şiir, naklettiğimiz şekilde ele geçmiştir, bunun üçüncü ve daha sonraki beyitlerinde mânanın tamamlanması icabederdi.

Kasır, Amr bin Adi'ye: hazırlan, dayının kanının intikamını almalısın, dediği zaman, Amr: ben onlardan dayımın intikamını nasıl alabilirim ki, o, havada uçan kara kuşun yuvasından daha sarp ve muhkem bir kaleye kapanmıştır, diye cevap verdi. Zaten Zebba' kâhinlerden kendisinin nasıl öleceğini ve devletinin âkibetini sorduğu zaman, ona, aşağı, zayıf ve emniyetsiz bir genç tarafından öldürüleceğini haber vermişler, (bununla beraber) bizzat Amr'ın eliyle öldürülmeyip, onun buna ancak sebep olacağını bildirmişlerdi. Bu ibare üzerine Zebba', Amr'dan çok sakınmağa başladı,

bu cümleden olmak üzere sıkıştığı zaman kaçmak için oturduğu odadan şehir içindeki kaleye kadar yer altından bir yol yaptırdı. Üstelik memleketinin en ileri gelen ressamını çağırtarak, memleketine gidip Amr bin Adi'nin muhtelif resimlerini hazırlamasını emretti. Ressama: Hüviyetini saklıyarak Amr bin Adi'nin şehrine gider, onun yakın adamları arasına karışır, kendilerine bildiğin ressamlık sanatını öğretirsin, böylece Amr bin Adiy ile tanışarak onun oturmuş, ayakta, hayvana binmiş, silâhlı ve silâhsız bir halde resmini yapar, elbise ve giy'niş tarzını da tersim edersin ve bu vazifeyi tamamladıktan sonra yanıma dönersin, dedi. Ressam Amr'ın yanına gitti ve Zebba'ın emrini yerine getirdikten sonra katına döndü. Bu suretle Zebba Amr'ı hangi şekilde görürse görsün tanıyacak ve bu res.mlerin yardımiyle ondan sakınacaktı.

Kasır, Amr bin Adi'ye: benim burnumu kes, izler bırakacak şekilde arkama vur ve bundan sonra da beni onunla başbaşa bır k, dedi. Fakat Amr bunu yapmam, sen buna müstahak değilsin diye itiraz etti. Kasır bu cevabı aldıktan son a da ben kend. halime bı ak ki, zemmedi'mekten uzak kalasın, ded ve onun bu sözü darbımesel hükmüne geçti. İbn El-Kelb şöy.e diyor. Zebba'ın baba.ı kendis. ve kız kardeş. için yer altından bir yol yaptırmıştı. Kale kı kardeşine ait olup şehrin içinde idi. Amr, Kasır' . k nd halini kendin daha iyi bilirsin, dedikten sonra, Kasır kendi eliyle burnunu kesti ve iz bırak cak şekilde arkasını vurdu. Bu münasebetle A ap' ar: Kasır'ın burnunun ke-

silmesinde bir hikmet vardır, derler. El-Mütelemmis bu münasebetle şu beyti söyledi:

Öç almak maksadiyle Kasır burnunu kesti
Beyhes'te, kılıç elinde, ölümün sularına daldi.

Adı bin Zeyd de şöyle diyor:

Onun hali Kasır'ın haline benzer ki, güzel isim kazanmak için burnunu kesmekten başka çare bulamayınca, kendi eliyle burnunu kesmişti.

Bundan sonra Kasır, Amr'dan kaçmış gibi hareket ederek Zebba'ın katına gitti. Kasır'ın kapıda olduğu haber verildi. Zebba' onu huzuruna kabul etti ve burnu kesilmiş, arkası berelenmiş halde görerek: ey Kasır, sana ne oldu? diye sordu. Kasır: Amr, dayısını aldatarak senin yanına gelmesine sebep olduğumu ve sana dostluk göstererek onun aleyhinde hareket ettiğimi söylemekle beni işte bu gördüğün hale soktu, ona karşı senin kadar nefret besliyen bir kimse bulunmıyacağını düşünürek sana sığındım, diye cevap verdi. Zebba' ona saygı göstererek taltif etti. Kasır, akıl, fikir ve tecrübesi ve hükümdarlarla iş yürütmeyi bilmesiyle onun dikkatini çekti. Böylece kıraliçenin takdir ve güvenini kazandıktan sonra Irak'ta bir takım kıymetli ve nefîs mal ve eşyasının kaldığından bahisle, hem bunları getirmek, hem başka yerde bulunmadığı halde Irak'ta yapılan ve hükümdarların işine yarayan nefîs ticaret mallarını almak ve böylece büyük kazançlar teminine hizmet etmek maksadiyle Irak'a gitmek için müsaade istedi. Zebba' Kasır'ın gitmesine müsaade ettikten başka

ona büyük miktarda sermaye de verdi ve tert'p ettiği bir kafi e ile Irak'a gönderdi, giderken de: eline verdiğimiz para ile bizim için Irak'ta bulunan nefîs elbise, kumaş ve başka nesnelerden satın al, diye emretti. Kasır kıraliçe tarafından eline verilen sermaye ile Irak'a vardı, hüvviyetini' saklıyarak Hire'ye geldi ve Amr bin Adiy ile görüşerek ona olup bitenleri anlattı. Ona: sen bana Irak'ta mevcut nefîs kumaş ve diğer eşyayı hazırla, Tanrının, Zebba'dan intikam almamızı kolaylaştırmasını ve onu öldürmesini ümit edelim, dedi. Amr bin Adiy her çeşit kumaş, elbise ve başka nesnelerden tedarik ederek gereken her şeyi hazırladı. Kasır bunları alarak Zebba'ın katına döndü. Kıraliçe eşyaları beğendi, sevindi ve Kasır'a karşı olan itimadı bir kat daha arttı. Sonra, eline evvelkisinden daha fazla para vererek onu tekrar Irak'a gönderdi. Amr, kıraliçen n hoşuna gidecek ne varsa hepsini hazırlattı. Kasır üçüncü defa Irak'a geld ği zaman Amr'a haber göndererek, arkadaş ve askerlerinden en güvendiklerini toplamasını ve onlara kıldan çuvallarla çuhadan kaba elbiseler hazırlatmasını söyledi. İbn el-Kelbî, ilk önce büyük çuvallar içine sokarak iki adamı bir deveye yükletenin Kasır olduğunu söyler. Kasır. çuvalların baştaraflarını içeriye alarak oturulacak hale getirdi ve Amr'a: kafile kıraliçen n şehrine girdiğinde, ben seni, Zebba'ın sıkıştığı zaman kaçıp kurtulmak maksadiyle yaptırdığı yer altındaki yolun ağzında durdururum, askerler çuvallarından çıkarak şehir ahalisine bağırıp çağırırlar karşı ge-

len olursa öldürürler. Zebba' yer altındaki yolun ağzına geldiği zaman onu vurursun, dedi. Amr bin Adi, Kasır'ın bütün emirlerini yerine getirdi. Askerler yünden yapılmış büyük çuvalların içine sokulduktan sonra, kafile Zebba'ın memleketine gitmek üzere yola çıktı. Kafile şehre yaklaştığı zaman, Kasır müjde vermek üzere kıraliçenin yanına gitti, bu defasında getirdiği kumaş, elbise ve nefîs eşyanın çokluğundan bahsederek: bu sefer sesli ve sessiz her şeyi getirdim, dedi. Kasır'ın bu sözü sonradan darbımesel hükmüne geçti. Sonra Kıraliçeden, çıkıp deve kervanını ve üzerlerindeki yük eri seyretmesini rica etti. Kasır bu seferi esnasında gündüzleri bir yerde saklanır, geceleri yola devam ederdi. Yükleri ağır olduğu için az kalsın develerin ayakları yere batıyordu. Zebba' çıkıp develeri gördükten sonra Kasır'a hitab ederek şu beyitleri söyledi:

> «Develer n'çin böyle ağır yürüyorlar? Yoksa büyük yekpare taş mı, veya demir mi taşıyorlar? Yoksa bunların yükler soğuk ve sert bakır mıdır?»

Kervan şehre girdi. En arkadaki deve kapıdan girdiği zaman Nebat kavminden olan kapıcı sivri bir değnekle çuvala dürttü, değnek çuvaldaki adamın böğrüne dokundu ve adam osurdu. Kapıcı, Nabatça olarak: *Beştabuska* dedi. Bu sözleriyle, çuvalın içinde kötü bir şey var demek istiyordu ve çok korkmuştu. Nabat'ın bu sözleri darbımesel hükmüne girmiştir. Deve er şehre girdikten sonra

çöktüler. Askerler çuvallardan çıkarak şehrin ahalisine bağırıp onları kılıçtan geçirmeye koyuldular. Kasır bundan önce Amr'ı yer altındaki yolun ağzına getirmişt. Zebba' yer altındaki yola sapmak maksadiyle süratle yolun ağzına geldi. Kapının önünde ayakta duran Amr'ı gördü ve yaptırdığı resimler vasıtasiyle onu tanıdı. Bunun üzerine zehirli yüzüğünü ağzına alarak emerken: ey Amr, senin elinle değil, kendi elimle öleceğim, dedi. Zebba'ın bu sözü sonradan darbımesel oldu. Amr bin Adi kıraliçeyi karşıladı ve onu kılıcı ile vurarak öldürdü. Şehir ahalisinden de bir kısmı öldürüldü. Adi bin Zeyd, Cezime'nin durumunu, Kasır ile Zebba'yı ve Amr bin Adi'nin Zebba'yı öldürmesini tasvir ederek, aşağıdakı beyitle başlıyan bir kaside yazmıştır:

«Evler değişti mi, yoksa izleri mi kayboldu?
Yoksa uzun zaman geçmesiyle eskidiler mi?»

Muhabbet adı verilen Rabi'a bin Avf Sa'dî de bu münasebetle şu kasideyi söylemiştir:

«Ey Amr, ben sizinle buluşup görüşmek istiyorum, fakat, maalesef, buluşmak istiyen herkes tekrar birbirinden ayrılacaktır. Yine teessüfle gördüm ki, zamanın hâdiselerinden bile müteessir olmamış birçok (sağlam) insanlar biribirinden ayrılmışlardır. Zebba' dünyada güzel vakit geçirdi, onun için saraylar, yüksek köşkler kuruldu, yerin altından yollar yapıldı, fakat Dume'nin yumuşak

adıml ve iri gövdeli develeri ona Amr'a götürdüler. Amr onu keskin kılıcı ile parçalara ayırdı. Ebu Huzeyfe komutasındaki Maad, İbad, Tayy uruklarından ve diğer askerî birliklerden ibaret olan ordusu ile hareket ederken onun ordusu için El-Gabit ovası, Hume ve Üfka mevkileri dar gelmişti. O tüyleri olmıyan cins ve çok güzel develeri hediye ederdi. Fakat zaman geldi ki, bunlardan hiçbiri ve aldığı ganimetlerle harcadığı mallar onu ölümden kurtaramadı. Mukadder olan ecel geldiği zaman, onun hali, bir tarafa eğilip içindeki suları dökülen büyük bir kâseye benziyordu.»

Bu münasebetle Arap şairlerinden biri (öğünerek) şöyle diyor:

Biz Fakhel Ra'in oğlunu öldürdük, Zebba'ın ekinlerini oraklarımızla biçtik, bizim deve kafilemiz geldiği zaman o: bu develere kurumuş hurma mı, yoksa demir veya büyük taşlar mı yükletilmiştir? diyordu.

Abdibacir, eski ve halis Arap'lardandır. Halis Araplar da: Ad, Semud, Amalika, Tasım, Cedis, Umeym, Mivedd, Cürhm, Yakta ve Sülef'lerden ibarettir. Sülef'lerin Himyer'lere dâhil olduğu söylenir. Abdıbacir Zebba' hakkında şöyle der:

Sen, yumuşak adımlı deveye binmeyip sert adımlı deveye bindin. Darılacaksan, zayıf adama darıl, azarlıyacaksan, bu işi yapan Amr bin Adi'ya azarla.

Cezime'den sonra kız kardeşinin oğlu Amr bin Adiy bin Nasr bin Rabi'a bin Haris bin Malik bin Amr bin Nimare bin Lahm hükümdar oldu. Arap hükümdarlarından ilk defa Hire'yi başkent yapan odur. Nasr sülâlesi ona nispet edilmektedir. Adiy, yüzyirmi yaşında ölünceye kadar hükümdarlık etti. O, devleti kendi başına şiddet ve istibdatla idare ederdi. Savaşlar açar, ganimetler toplar, her zaman heyetler kabul ederdi. Fars'ta hükümet süren derebeylere boyun eğmez fakat onlar da ona itaat etmezdi. Erdeş r bin Babek Fars hükümdarı oluncıya kadar bu hal böyle devam etti. Burada Cezime ile kızkardeşinin oğlu Amr bin Adi'yi anmamız, yukarda Yemen hükümdarlarından bahsederken, bunların devlet ve hâkimiyetlerinin düzenli ve muntazam olmadığını, idare başında bulunan başkanların ancak kendilerine ait ülkelere sahip olduğunu açıklamamızdan ileri gelmiştir. Böyle bir reisin emir ve yasağı, kendi bölgesinin dışında cari olmazdı. Bu reislerden hiçbirinin idaresi sağlam bir hükümdarlık olmadığı gibi, babadan oğula da intikal etmezdi. Bunların hali, gafil halka baskınlar yaparak bir bölgeden diğerine geçen fakat takip edildikleri zaman o bölgede tutunamıyan hırsızların haline benzerdi. Yemen'de hüküm sürenlerin durumu da bunun gibi idi.Bazan bunlardan biri kendi bölge ve koruluğundan çıkarak, geçtiği yerleri ele geçirirse de, takip edilmekten korktuğu zaman derhal kendi bölgesine dönerdi. Bu reislere kendi bölgeleri dışında kimse itaat etmez ve vergi de vermezdi. Yukarda bahset-

tiğimiz Cezime'nin kız kardeşinin oğlu olan Amr bin Adiy zuhur edinceye kadar bu hal böyle devam etti. Onun tarafından kurulan devlet Amr'a ve ondan sonra da onun neslinden gelenlere intikal edip irsî bir şekil almıştır. Bunlar Irak'ta ve Hicaz çölünde Fars hükümdarları tarafından tâyin edilmek suretiyle ve idarelerine verilen Arap'ları Fars hükümdarına itaat ettirmek şartiyle hükümet sürmüşlerdir. Nu'man bin Münzir'in Perviz bin Hürmüz tarafından öldürülmesine kadar bu şekil idare devam etmiştir. Bundan sonra Fars hükümdarları Arap'lara bu sülâleden olmıyanları tâyin etmişlerdir. İşte bundan dolayı burada Cezime ile Amr bin Adi'den bahsettik. Çünkü maksadımız, tarih ve haberleri Fars hükümdarlarının idare müddetlerine dayanarak sıralamaktır. Onlar hakkındaki haberleri naklederken, bulabildiğimiz vesika ve delillerle bu haberlerin doğruluğunu ispata çalışacağız. Nasr bin Rabi'a sülâlesinden olup Fars hükümdarlarının valileri sıfatiyle ve merkezleri Hire'de olmak üzere Arap sınırlarının Irak çölünde hükümet sürmüş olan bu reislerin tarihi, Hire kiliselerindeki yazılı defterlerde kayıtlı olduğu için malûm ve sabittir.

Bana Hişam bin Muhammed el-Kelbî'den naklen şunu söylediler: ben, Araplara ve Kisra evlâtları tarafından tâyin edile gelen Nasr bin Rabi'a sülâlesi hükümdarlarının soy, yaşadığı müddet ve tarihlerine dair haberleri, Hire'deki kiliselerde muhafaza edilen defter ve yazılardan naklediyorum. Bu defterlerde halkın ve devletlerinin bütün tarihi yazılıdır.

İbn Humeyd ise, Nasr bin Rabi'a oğullariyle onların Irak topraklarına gelmeleri hakkındaki haberleri, Hişam bin Muhammed el-Kelbî'nin söylediklerinden başka şekilde nakletti. İbn Humeyd bu hususta Seleme'den, o, İbn İshak'tan, o da ilim mensuplarının bazılarından naklen şunu söylemiştir: Rabi'a bin Nasr Lahmî bir rüya görmüştü. Onun bu rüyasını, Habeşlerin Yemen'i istilâlarına ve Setîh ile Şıkk'ın bu rüyayı açıklamalarına ait haberleri zikrederken anlatacağız. Fakat onun bu haberlerinde şunlar da zikredilmektedir: Rabi'a bin Nasr, Setîh ile Şıkk'tan rüyanın tâbirini işittikten sonra bu iki kâhinin, Habeşler tarafından Yemen'nin istilâ edileceği hakkındaki sözlerin doğru olduğu hususunda kalbinde bir fikir doğdu. Bunun üzerine oğullarını ve aile mensuplarını Irak'a göndermek için yol hazırlıkları görmeğe ve yol için gereken nesneleri hazırlamağa başladı. Rabi'a onlar hakkında Fars hükümdarlarından Sabu bin Hürnezad'a mektup yazdı, hükümdar da onları Hire'de yerleştirdi. Rabi'a bin Nasr sülâlesinin kalıntılarından biri de Hire hükümdarı Nu'man olup, şeceresi şöyledir: Nu'man bin Münzir bin Amr bin Adiy bin Rabi'a bin Nasr. Bu hükümdarın soyu Yemen ahalisine bağlıdır ve bu cihet onlarca da malûmdur.

Ebu Ca'fer bundan sonra Tasim ve Cedis'lerle ilgili haberleri nakle başlıyor:

Tasim ve Cedis kabileleri

Bu iki kavim de, Fars'ta küçük hükümetler idaresi devam ederken yaşamışlardır. Cedis'ler,

Hassan bin Tübbaa tarafından yok edilmişlerdir. Zaten Fars hükümdarları zamanında yaşamış olan Himyer'li Tübbaa'lardan yukarda bahsetmiştik.

Bana Hişam bin Muhammed'den naklen söyledikleri gibi, bu haberi İbn Humeyd'den de duydum; ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan ve başka Arap bilginlerinden naklen şunu rivayet eder: Tesim'lerle Cedis'ler Yemame'de yaşarlardı. O zaman burası en mümbit, en bayındır ve ahali için en hayırlı bir memleketti. Her çeşit meyvalar yetişir, en hoş ve lâtif bahçelerle yüksek saraylar orada bulunuyordu. Onların başında Tasim kavminden ve Amluk adı verilen zalim bir hükümdar vardı. O Cedis'leri hakir görürdü. Onlara yaptığı zulümden biri de, Cedis'lere mensup bir kızın kendi tarafından bikri bozulmadıkça evlenmesini yasak etmiş olmasıydı. Cedis'lerden Esved bin Gifar adında biri kendi kavminin reislerine: bizim ne derecede hakir ve utandırıcı bir hayat sürdüğümüzü görüyorsunuz, bundan köpekler bile iğrenir ve darılır. Siz ise bu zillet ve hakareti hazmediyorsunuz, bana itaat edin, ben sizi zamanın hürmetlisi olmağa ve zilleti üzerimizden atmağa çağırıyorum, dedi. Adamlar: söyle bakalım, yapacağın iş nedir? diye sorduklarında, o: ben, hükümdar ile yakın adamlarını yemeğe çağıracağım, onlar geldikten sonra hepiniz elde kılıç harekete geçeriz, ben hükümdarla başbaşa kalarak onu öldürür, sizlerden de her biriniz kendi yanında oturanı öldürür, diye fikirini açıkladı. Reisler onun fikrini kabul ettiler. Bunun üzerine Esved yemek hazırlı-

yarak kavmine haber verdi. Kılıçlarını kınlarından sıyırdıktan sonra kuma gömdüler. Esved: Davetliler, kıymetli elbiselerinin eteklerini ve ellerini sallıyarak geldikleri zaman, siz onların elinden kılıçlarını alırsınız, yerlerine oturmadan önce onların üzerine atılarak başkanlarını öldürürsünüz, reisleri öldükten sonra aşağı sınıf birşey yapamıyacaktır, diye emir verdi. Hükümdar geldi ve öldürüldü, reisleri öldürüldükten sonra avam sınıfına saldırarak onları da yok ettiler.

Tasim'lerin Riyah bin Mürre adında biri kaçıp kurtuldu ve Hassan bin Tübbaa'nın katına gelerek ondan yardım istedi. Hassan, Himyer'lerin başında olduğu halde yardım maksadiyle yola çıktı. Hükümdar, Yemame'den üç konak uzaklıkta olan bir yere geldiği zaman, Riyah ona: lânet ve nefret edilecek işlerden uzak olasın, benim Cedis'lerden biriyle evlenmiş Yemame adında bir kız kardeşim var, yer yüzünde ondan daha uzaktan gören kimse yoktur, o, süvariyi üç günlük bir mesafeden farkeder. Bu yüzden onun, Cedis'lere bu tehlikeyi haber vermesinden korkuyorum, askerinden her birine bir ağaç keserek onunla gölgelenmelerini emret ki, her asker bu ağacı eline alarak önünde bulundursun, dedi. Hassan'ın emri üzerine askerler onun dediği gibi hareket ettiler. Bakıp onları gören Yemame: Himyer'ler yola çıkmışlar, geliyorlar diye Cedis'lere haber verdi. Ondan: ne görüyorsun? diye sordukları zaman: ağaç altında birini görüyorum, elindeki kürek kemiğinin etini yiyor veya ayakkabısını dikiyor, dediyse

de, Cedisler ona inanmadılar. Fakat hâdise onun haber verdiği gibi cereyan etti. Hassan sabehleyin üzerlerine saldırarak memleketlerini, saraylarını ve ka elerini yıktı, ahalisini mahvetti. Yemame, o zaman Cevv ve Karye adını taşırdı. Mürre'nin kızı Yemame Hassan'ın katına getirildi ve onun emriyl iki gözü oyularak çıkarıldı. Onun gözlerinde kara damar bulunduğunu gören Hassan, kadından,: gözündeki bu siyah damarlar nedir?' diye sorduğu zaman, o: bu damarlar küçük siyah taşlar olup, (sürme taşıdır), ben gözüme sürme çekiyordum diye cavap verdi. Rivayete göre gözüne ilk önce sürme çeken o olmuştur. Sonra Hassan: bu ülkeye Cevv-ül Yemame adı verilsin, diye emretti. Şairler gerek Hassan, ve gerek onun Yemame üzerine yürümesi hakkında şiir söylemişlerdi. Bu cümleden Aşa'nın şiiri şöyledir:

«Gelmekte olan kimseler görülmediği zaman bile keskin bakışla bakarak onların kim olduğunu keşfeden Yemame kadın gibi ol. O, gelenleri farketmek maksadiyle öyle bir bakışla baktı ki, ondan önce kirpikler sahibi hiç kimse böyle keskin bir bakışla bakmamıştı. Zi'bî, sözlerinde nasıl yanılmamışsa, o da bakışlarında hiçbir vak yanılmamıştır. O, gözünü döndürerek baktığı zaman isabetsizlikte itham olunamazdı, onun bakış keyfiyeti, hafifçe parıldayarak yükseldiği vakit kendisiyle b rlikte köpeğin başını yukarıya kaldırmış gibi gösteren serabın hali gibi aldatıcı

değildi. Bu keskin bakışlı kadın: ben elinde bir kürek kemiği tutan veya ayakkabı diken adamlar görüyorum, fakat maalesef bu ikisinden hangisi olduğunu tâyin edemiyor ve ondan dolayı da üzülüyorum, dedi. Kavmi onu yalanladı. Fakat Hassan ile adamları sabahleyin onların üzerine ölümü sürüp getirdiler, tuzaklarını kurdular. Onlar, Cevv (Yemame) ahalisini barınaklarından indirerek yüksek binalarını yıktılar ve kendilerini hakir bir hale soktular.»

Nemir bin Tevleb el-Uklî bu münasebetle şu şiiri söylemiştir:

«Sen Adiya ile konağının, herkese karşı dostluk göstermenin ve seni içmekten menetmediği şarabın âkibetini soruşturmadın mı? Onlardan Anz adlı kadının halini de sormalısın ki, düşmanlar boşluğa bakıp dinliyerek tanıdı ve: avcunu döndürüp çevirmekte olan birini görüyorum, dedi. Bu zaman Cevv (Yemame halkı) kendisini emniyet içinde hissediyordu. Kadın öncü kollarını ve Tübbaa'yı savaşa götüren hayvanların yürüyüşünü farkediyordu. Emniyet içinde olan Cevv (Yemame) ahalisi, sahabhleyin yapılan baskın neticesinde, kanıncıya kadar ölüm zehiri içmiş gibi oldular. Onlar, senin gördüğün insanların en bol nimetler içinde yaşıyan en bahtiyarı idiler. Sonra geçip gidenlerin artıklarından faydalanmak için fırsat beklemeye başladılar.»

Cedis'ler üzerine yürüyen Hassan bin Tübbaa, Zu Muahir lâkabını taşırdı. Şeceresi: Hassan bin Tübbaa Teban Esad Eb. Kerib bin Melkeykerib bin Tübba bin Akran'dır. O, Yemen aha isinin, Mekke'ye gider k kâbeyi perdelemiş olduğunu iddia ettikleri Tübbaa bin Hassan'ın babasıdır. El-Matabih'deki iki dağ aralığının bu adı alması, orada Tübbaa tarafından aşhane kurulmuş olmasından ileri gelmiştir. Hükümdar oradan ahaliye yemek dağıtırdı. Atları muhafaza edildiği için, Ecyad da bu adı almıştır. O, Yesrib (Medine) ye gelerek halen Menzil-e Melik adı verilen yere indi Evs ile Hazreç'lerin, Yahudilerden kötü komşu diye şikayet etmesi üzerine, onların pek çoğunu öldürdü. Oğlu Hassan'ı Sind'e, Semr zul-Cenah'ı Horasan'a gönderdi, oradan Çin'e geçmelerini emretti. Semr, Semerkand üzerine yürüyerek şehri fethed nceye kadar orada kaldı. askerlerini öldürdü, esirler aldı ve şehirde ne varsa hepsini ele geçirdi. Oradan Çin'e giderek Hassan'la buluştu. Yemen ahalisinden bazıları onların Çin'de öldüklerini, bazıları da, ele geçirdikleri mal ve ganimetlerle Tübbaa'nın katına dönmüş olduklarını söylerler.

Fars'ta derebeylik zamanında cereyan eden hâdiselerden biri de, Yüce Tanrının kitabında zikredilen gençler hâdisesi olup, onlar bir mağaraya sığınmış ve kulaklarına Tanrı tarafından sağırlık vurulmak suretiyle uzun uykuya dalmışlardı.

Eshab-i Kehf ile ilgili haberler.

Eshab-i Kehf Tanrı'ya iman eden gençler olup, vasıfları Yüce Tanrının kitabında elçisi Muhammed'e (s. m.) anlatılmıştır. Tanrı kitabında: «Eshab-i Kehf ve eshab-i Rakîm'i harikalarımız arasında acayip bir harika mı sandın?» (Kehf: 9) der. Ayette anılan Rakim'den maksat bu gençlerin mensup olduğu kavmin kitabı olup, onlar kendileri ile ilgili haber ve kıssaları bir levhaya yazarak gençlerin sığındıkları mağaranın ağzına yerleştirmiş, veya yazıtı dağın taşlarına yazmış veyahut da gençler mağaraya sığınırken bu kitabı bir sandığın içine koyarak bırakmışlardı. İbn Abbas'ın rivayetine göre bu gençler yedi kişi olup, sekizincisi köpekleri idi.

Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdurrahman, onlara da İsrail söylemiş, o, Simak'tan, o da İkrime yoluyla İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: Bunların sayılarını pek az kişi bilir ki, ben de onlardan biriyim: onlar yedi kişi idiler. Bize Bişr söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid, ona da Sa'id söylemiş, o, Katade'den rivayet eder. O da: bize İbn Abbas şunu söyledi der: bu gençlerin hallerini bilmek suretiyle Tanrı tarafından müstesna kılınan ve sayıları az olan kimselerden biri de benim, onlar yedi kişi olup sekizincisi köpekleri idi. Tanrının kitabında bahsedilen bu gençler uykularından kalktıkları zaman onlar için yemek satın alanın adı Yemnih idi. Tanrı, onların bu hallerini kitabında hikâye ederek şöyle diyor: «...ara-

nızdan birinizi bu gümüş paralarla şehre gönderiniz. kimin yemeği daha güzel ve helâl ise, ondan size yiyecek alsın....» (Kehf: 19). Bana Abdullah bin Muhammed Zührî söyledi, ona ve arkadaşlarına Mukatil'den naklen Süfyan şunu söylemiştir: eline gümüş para verilerek şehre gönderilen arkadaşlarının adı Yemnih idi. İbn İshâk'ın rivayeti biraz başka türlüdür. Bize İbn Humeyd'in, ona ve arkadaşlarına Seleme'nin İbn İshak'tan naklettileri rivayete göre, pazara gidenin adı Yemliha idi. İbn İshak: bu gençlerin sayısı sekiz olup, dokuzuncuları köpekti, der. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme şunu söylemiştir: aralarından en büyüğünün ve hepsinin namına söz söyliyenin adı Meksemlina, ikincisinin adı Mahsemlina, üçüncüsü Yemliha, dördüncüsü Martuş, beşincisi Kusutans, altıncıları Biruns, yedincileri Resmuns, sekizincisi Betuns, dokuzuncusu Falus'tur. Onlar hepsi de gençtiler. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o, Abdullah bin Ebu Nüceyh'den, o da Mücahid'den şunu rivayet eder: bana söylediklerine göre onların bazıları çok genç olduklarından derilerinde benekli hastalık vardı. Tanrı, puta tapan bir kavimden olan bu kimselere hidayet etmişti. Bizden önce geçip giden bilginlerden bir grupun rivayetine göre, onların dini İsa şeriatı idi. Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına El-Hakem bin Beşr ve onun rivayetine göre de, Amr bin Kays el-Melâî, ayette adı geçen Eshab-i Kehf ile

Eshab-i Rakîm'i açıklarken, bu gençlerin İsa bin Meryem (s. m.) dininde ve İslâmiyet inanışında olduklarını söylemiştir. Bu kavmin hükümdarı kâfirdi. Ravilerden bazılarına göre gençler Mesih'ten önce yaşamışlar ve mağaraya girme hâdisesi de Mesih'ten önce cereyan etmiştir. Mesih ise onları kavmine haber vermiştir. Yüce ve Kutlu Tanrı, onları Mesih'in göğe kaldırılmasından sonra ve İsa ile Muhammed (A. m.) arasındaki fetret zamanında uykularından uyandırmıştır. Daha doğrusunu Tanrı bilir. Bizden önce yaşamış olan İslâm bilginleri, bu hâdisenin Mesih'ten sonra cereyan etmiş olduğu fikrindedirler. Bu olayın, Fars'ta küçük hükümetler idaresi devam ederken vukubulduğunu eski çağların tarihini bilenlerden kimse reddetmez.

O zaman, putlara tapan ve Dekinis adını taşıyan biri hükümet sürüyordu. Ona, bu gençlerin kendi dininden aykırı gitmekte oldukları haber verildiği vakit, onları takibe koyuldu. Gençler, kendi din erinde sebat ederek kaçtılar. Bize Seleme'nin söylediğine göre, onlar Nihlus adında bir dağa sığınmışlardı. Seleme bu haberi İbn İshak yoluyla Abdullah bin Ebu Nüceyh'den o da Mücahid yoluyla İbn Abbas'tan rivaye eder. Gençlerin imana gelmelerine ve kavimlerinin dinine aykırı hareket etmelerine sebep olan hâdiseyi, bize Hasan bin Yahya söyledi. Bu haberi ona ve arkadaşlarına Abdürrezzak, onlara da Muanmer söylemiş, o, İsmail bin Sedus'tan, işitmiştir: İsa bin Meryem'in havarilerinden biri, Eshab-i Kehf'in bulundukları

şehre gelmişti. Fakat şehre girmek istediği zaman, ona, kapıda bulunan puta tapmak icabettiğini söylediler. Bundan dolayı havari şehre girmiyerek civarda bulunan bir hamamda ücretle çalışmağa başladı. Hamam sahibi, havarinin çalışmağa başlamasiyle hamamda gelirin, hayır ve berketin arttığnı gördü. Havari ona samimî olarak açıldı ve din ni anlatmağa başladı. Şehrin gençleri de onunla münasebet kurarak kendis ni sevdiler. Havari onlara gök erle yer yüzünün haberlerini ve ahret işlerini anlattı. Bu gençler, hıristiyanlığı kabul edip iman getirdiler, temizlikte havariyi kendilerine örnek edindiler. Havari, hamam sah bine geceleri ibadet zamanı geldiği zaman namaz ve ibadet kılmasına mâni olmamasını şart koşmuş ve hamamcı da bunu kabul etmişti. Bu sırada hükümdarın oğlu bir kadınla hamama geldi. Havari onun bu işini kötüliyerek: sen bir hükümdar oğlu o duğun halde, bir yabancı cariye le hamama geliyorsun, dedi. Bunun üzerine o utanarak hamama girmeden geri döndü, fakat bir müddet sonra yanında bir kadın o duğu halde tekrar hamama geldi. Havari sözünü tekrarlayıp onu azar adı se de, bu sefer hükümdar oğlu onun sözüne kulak asmıyarak hamama g rdi. Her ikisi de hamamda öldüler. Hükümdara, oğlunun hamam sahibi tarafından öldürüldüğü haber verildiği zaman, hamamcı arattırıldı ise de bulunamadı. Hükümdar, arkadaşlarını sorduğunda gençlerin adı verildi. Onlar şehirden uzaklaşarak kendileri gibi hıristiyan olan ve çiftçilik e uğraşan arkadaşlarının yanına

gelip, hükümdar tarafından takip edilmekte olduklarını anlattılar. Yanında köpeği olan çiftçi onlara katıldı. Hepsi de geceleyin bir mağaraya sığınarak: geceyi burada geçirelim de yarın ne yapacağımızı düşünürüz, dediler. Fakat Tanrı, onların kulaklarına sağırlık vererek uykuya daldırdı. Onları takip eden hükümdarın adamları, sığındıkları mağarayı keşfettiler, fakat mağaranın önünde herkes korkuya tutulduğundan kimse içeri giremedi. Nihayet aralarından biri: onları ele geçirdiğimiz takdirde öldürecek değil miyiz? öyleyse mağaranın ağzını kapatalım da susuzluktan ve açlıktan ölsünler, dedi. Arkadaşları da bu fikri kabul edip mağaranın ağzını kapattıktan sonra çekilip gittiler.

(Uzun seneler geçtikten sonra) bir çoban mağaranın yanında yağmura tutulmuş ve ağzını açarak koyunlarını içeriye sokmak istemişti. Nihayet uğraşa uğraşa koyunlarını sokabilecek kadar bır delik açmağa muvaffak oldu. Tanrı, (o gün) sabahleyin onların ruhlarını cesetlerine iade etti. Aralarından birini gümüş paralarla yiyecek satın almak üzere pazara gönderdiler. Adam şehrin kapısına geldiği zaman, ahalide kendisinin alışmadığı halleri görüyordu. Tüccardan birinin yanına gelerek şu para mukabilinde bana yiyecek ver, dedi. Tüccar: sen bu dirhemleri nerden aldın? diye sorduğu zaman, o: arkadaşlarımla dün bir yere sığınmıştık, sabah olunca bu parayı vererek beni pazara gönderdiler, diye cevap verdi. Tüccar: bu paralar falân hükümdar zamanında çıkarılmıştır,

dedikten sonra onu hükümdarın katına götürdü. Salih bir zat olan hükümdar da ondan: bu paraları nerden aldın? diye sordu. O: dün arkadaşlarımla şehirden çıkıp şu mağaraya sığınmıştık, sabah olunca arkadaşlarım bu paraları elime vererek beni pazara yemek almak üzere gönderdiler, diye cevap verdi ve mağarayı tarif etti. Hükümdar ondan arkadaşlarının (halen) nerde bulunduğunu sordu ve mağarada olduklarını öğrenince hepsi birlikte oraya gittiler. O: mağaraya başta girmeye müsaade ediniz, sizin geldiğinizi arkadaşlarıma haber vereyim, dedi. Mağaraya girmesiyle onu gören arkadaşlarını ve kendisini birdenbire uyku bastı. Arkasından girmek istiyen harkesi korku bastı ve kimse içeriye girmedi. Nihayet onlar bu gençlerin bulunduğu mağaranın yanında bir kilise yapıp onu namaz kılmak üzere mescid edindiler.

Bize Hassan bin Yahya söyledi, ona ve arkadaşlarına Abdürrezzak söylemiş, o, Katade'den, o da İkrime'den şunu rivayet eder: Eshab-i Kehf Rum hükümdarlarının evlâdından olup Yüce Tanrı onlara hidayet etmişti. onlar ibadetle meşgul olmak üzere kavimlerinden ayrılarak mağaraya girdiler. Tanrı onları derin uykuya daldırdı. Onlar mağaralarında uyurken, mensup oldukları kavim ortadan kalkarak, onların yerini müslüman bir kavim işgal etti. Hükümdarları müslümandı. Bir gün aralarında ruh ile cesed hakkında ihtilâf baş gösterdi. Onlardan bir kısmı, haşir esnasında insanlar, hem ruh, hem cesedle birlikte dirilir, diyor, bir kısmı ise ancak ruhların dirileceğine inanarak:

cesed toprak olur gider, ondan birşey kalmaz, diyordu. Hükümdar, kavmi arasında türeyen bu fikir ayrılığından dolayı üzüldü, kaba çuhadan elbiseler giyerek kül üzerine oturduktan sonra Yüce ve Kutlu Tanrıya dua ederek: ey Rabbim, kavmim arasında baş gösteren bu ihtilâfları görüyorsun, bu meseleyi anlatmak üzere onlara bir şey gönder, diye yalvardı. Bunun üzerine Tanrı Eshab-i Kehf'i diriltti. Eshab-ı Kehf tarafından yiyecek satın almak üzere pazara gönderilen adam rasladığı kimselerin hal ve çehrelerinin değişmiş olduğunu görerek, bunu inkârla karşıladı. Bununla beraber yolları biliyor ve şehirde iman belirtileri görüyordu. O sakınarak yoluna devam edip, yiyecek satın almalk üzere birinin yanına geldi. Adam onun elindeki gümüş paraları tanıyamadı. Bana bu haberi rivayet ederlerken «bu paralar için tüccar deve tırnağı gibi» tabirini kullanmıştır, dediklerini zannediyorum. Bunun üzerine Eshab-i Kehf'ten olan genç ondan: Hükümdarınız falân kimse değil midir? diye sorduğu zaman, tüccar: Hayır, falân zattır, diye cevap verdi ve bu konuşma üzerine onu alıp hükümdarın katına götürdü. Hükümdar ona sorular sordu, o da cevap vererek arkadaşlarının halini anlattı. Bunun üzerine hükümdar ahaliyi toplıyarak: Aranızda ruh ve ceset hakkında ihtilâf baş göstermişti, işte Tanrı, kendisinin bir delili ve harikası olmak üzere size bunları yolladı, bu zat falânın kavmindendir, yani bunlar uykuya daldıkları vakit hükümdarları falân adamdı, dedi. Bundan sonra gencin; benimle

birlikte arkadaşlarımın yanına gidelim, demesi üzerine, hükümdar ve halk hayvanlarına binerek Eshab-i Kehf'in bulundukları mağaraya geldiler. Genç onlara; ilk önce ben arkadaşlarımın yanına gidiyorum, dedi. Arkadaşlarını görünce Tanrı hepsini uykuya daldırdı. Uzun bir müddet geçtiği halde yanlarına çıkan olmadığı için, hükümdar yanındakilerle birlikte mağaraya girdi. İçerde onların, cesedlerinde hiçbir türlü değişiklik görülmiyen insanlar olduğunu gördüler, ancak cesedlerin ruhları yoktu. Bunun üzerine hükümdar; işte bunlar Tanrı'nın bir harika ve delili olup, size gönderilmişlerdir, dedi.

Katade sözüne devam ederek şöyle diyor: İbn Abbas'la Habib bin Mesleme kutsal bir savaşa giderken, içerisinde insan kemikleri bulunan Eshab-i Kehf'in mağarasının yanından geçtiler. Aralarından biri; bunlar, Eshab-ı Kehf'in kemikleridir, dedi ise de, İbn Abbas: onların kemikleri bundan üçyüz yıl önce çürüyüp gitmiştir, diye miukabele etti.

Ebu Ca'fer: Eshab-i Kehf'ten biri de Yunus bin Metta'dır, der.

Yunus bin Metta

Rivayete göre Yunus bin Metta, Musul'da bulunan Ninive adlı bir köyden olup, kavmı putlara tapardı. Tanrı, onları din ve imana çağırmak, putlara tapmaktan yüz çevirterek bir Tanrıya inanmaya davet etmek ve günahlarından tövbe ettirmek maksadiyle Yunus bin Metta'yı

gönderdi. Bu kavmi imana çağırmak üzere gönderilen Yunus'un hikâyesi yüce ve kutlu Tanrının kitabında hikâye edildiği gibidir. Tanrı kitabında şöyle diyor: «Hiçbir şehir ahalisine iman etmeleri bir faide vermemiştir. Ancak, Yunus kavmi iman ettikleri vakit, onları dünya azabından kurtararak bir müddete kadar dünya varlıklarından faydalandırdık. Zünnun'u (balık içerisindeki Yunus'u) hatırla ki, kızıp darılarak kavmini bırakıp gitmişti. O kendisine bizim gücümüz yetişmez sanıyordu. (Nihayet) karanlıkta dua ederek: Tanrım, senden başka ilâh yoktur, seni her türlü eksikliklerden tenzih ederek kutlarım, ben hiddetlenerek ve darılarak kendime zulmettim, dedi. Biz onun duasını kabul edip kendisini keder ve güçlükten kurtardık. Biz inananları işte böyle kurtarırız» (Enbiya: 87-88). Muhammed (s. m.) ümmetinden olup bizden önce geçip giden bilginlerin, Yunus'un Rabbına darılarak kavmini bırakıp gitmesi, Tanrı gücünün kendisine yetişemiyeceğini sanması ve bunun ne vakit cereyan etmiş olduğu hakkındaki fikirleri muhteliftir. Bir kısmı bu hâdisenin, kavmini din ve imana çağırmadan ve kendisine peygamber olduğu bildirilmeden önce cereyan etmiş olduğu fikrindedirler. Tanrı onun peygamber olarak gönderdiği kavmin azaba çarptırılmasını istediği zaman, bunu gidip kavmine bildirmesini emretti ki maksadı onları, Tanrıyı darıltan amellerden tövbe ettirmekti. Yunus, kavminin yanına gidip onları tövbeye çağırmak üzere mühlet is-

tedi. Rabbı mühlet vermediği için ona darıldı. Buna dair haberleri rivayet edenler şunlardır:

Bana Haris söyledi, ona ve arkadaşlarına Hasan el-Eşyeb söylemiş, o, Ebu Hilâl Muhammed bin Müslim'den işitmiş, ona ve arkadaşlarına Şehr bin Havşeb şunu söylemiştir: Cebrail, Yunus'un yanına gelerek: Sen Ninive ahalisinin yanına git de onları Tanrının azabiyle korkut, çünkü onları azaba çarptırmak zamanı gelmiştir, dedi. Yunus: Onların yanına gitmek üzere bir hayvan arıyacağım dedi ise de, Cebrail: Hayvan aramaya vakit kalmadı, çabuk git dedi. Yunus: O halde bir ayakkabı arayayım, dedi ise de, Cebrail: Buna da vakit müsait değil, diye cevap verdi. Bunun üzerine Yunus darılarak gemicilerin yanına gitti ve gemiye bindi. Fakat, gemi bulunduğu yerde kaldı, ne ileriye ve ne geriye kımıldadı. Bunun üzerine Yunus: Kura çekiniz, dedi, kura çekildi, Yunus'a çıktı. Bu sırada balık kuyruğunu oynatıyordu. Balığa: «Ey balık, biz sana Yunus'u yiyecek bir madde olarak vermedik, muhafaza edesin ve karnın ona mescit olsun diye emanet ettik» diye hitap ve ilham edildi. Balık, Yunus'u yuttuktan sonra oradan kalkarak Dicleye gitti ve onu Ninive sahillerine attı.

Bana Haris söyledi, ona ve arkadaşlarına Hasan, ona ve arkadaşlarına Ebu Hilâl, onlara da İbn Abbas'tan naklen Şehr bin Havşeb şunu söylemiştir: Yunus ancak balık karnından çıktıktan sonra peygamber olarak gönderilmiştir.

Başkalarının fikrine göre onun balık tarafından yutulması hâdisesi peygamberlik vazifesini gördükten ve Tanrının kavmine eriştirmesini emrettiği hüküm ve emirleri yerine getirdikten sonra cereyan etmiştir. O kavmine, tâyin edilen bir vakitte Tanrı azabının geleceğini söylemiş ve onları tövbe edip bu azaptan kurtulmaya davet etmişti. Yüce Tanrının kitabında tavsif edildiği gibi, azap indikten sonra onlar günahlarından tövbe etmişler ve Tanrı da tövbelerini kabul edip onlardan cezayı uzaklaştırmıştı. Yunus kavminin sağ salim bulunduğunu ve kendisi tarafından vadedilen azaptan kurtulmuş olduklarını işitince: Ben onlara azaba katlanacaklarını vadetmiştim, yalancı oldum, diyerek Rabbına darıldı ve kavmi yanına dönmek istemedi. Bununla ilgili haberleri nakledenler şunlardır:

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o, Yezid bin Ziyad'dan, o da Abdullah bin Ebu Seleme yoluyla Sa'id bin Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan rivayet eder: Yüce Tanrı Yunus'u kendi halkına peygamber olarak göndermişti. Kavmi onun tarafından tebliğ edilen emir ve hükümleri kabul etmeyip inkârla karşıladılar. Kavmi bu günaha katlandıktan sonra Tanrı vahyi yoluyla ona: Ben falân gün falân vakitte onları azaba çarptıracağım, sen onlara, Tanrı tarafından vadedilen gün cezalandırılacaklarını haber ver de aralarından çekilip, git, dedi. Bunun üzerine adamlar birbirine: Yunus'u gözden kaçır-

mayınız, aranızdan çekilip giderse, haber verdiği azap üzerinize gelecektir, dediler. Sabahında cezalandırılacakları vadedilen gece esnasında, halk da Yunus'un arkasından çıkarak boş bir yere geldiler. Her hayvanı yavrusundan da ayırarak yüce Tanrıya dua etmeye başladılar, günahlarının affını dilediler. Bunun üzerine Tanrı onları affederek cezayı geciktirdi. Bu sırada Yunus şehir ve ahalisi hakkında haber bekliyordu. Nihayet yanından geçen birinden şehir ahalisinin halini sorduğu zaman, adam: Peygamberleri köyden çıkıp gittikten sonra, onlar vadedilen azabın geleceğine inanarak köylerinden çıkmışlar, boş bir yere gelerek yavrulu hayvanları yavrusundan ayırdıktan sonra yüksek sesle haykırarak Tanrıya dua etmişler, Tanrı da onların duasını kabul ederek azabı geciktirmiştir, diye cevap verdi. Yunus yolcudan bu sözleri işittikten sonra kızgınlıkla: Tanrının adına and içerek hiçbir zaman onların yanına dönmiyeceğimi teyit eylerim, ben onlara falân gün azabın geleceğini vadetmiştim, diye çıkıp gitti. Şeytan onun ayağını kaydırmıştı.

Bana Müsenna bin İbrahim söyledi, ona ve arkadaşlarına İshak bin Haccac, onlara babasından naklen Abdullah bin Ebu Ca'fer, onlara da Ömer bin Hattab'ın halifeliği çağında Kur'anı ezberlemiş olan biri Yunus kavminin halini hikâye ederek şunları söylemiştir: Yunus, kavmini azap ile korkutmuş, fakat halk onu yalanlamıştı. Sonra, tövbe etmedikleri takdirde azaba çarptırılacaklarını söyliyerek onların yanından ayrıl-

mıştı. Halk, Yunus'un yanlarından çekilip gittiğini ve azabın kendilerini çevirdiğini görünce, barınaklarından çıkıp yüksek bir yere tırmandılar. Rablarına yalvararak hulûsla dua etmeye başladılar, azabı defetmesini ve peygamberlerinin yanlarına dönmesini dilediler. Onların bu hali şu ayette hikâye edilmektedir: «Hiçbir şehir ahalisine iman etmeleri bir fayda vermemiştir. Ancak, Yunus kavmi iman ettikleri vakit, onları dünya azabından kurtararak bir müddete kadar dünya varlıklarından faydalandırdık» (Yunus: 99). Etraftan azapla kuşatıldıktan sonra cezalanmaktan kurtarılan kavim, yalnız Yunus kavmi olmuştur. Yunus, vadedilen azabın durdurulması üzerine Rabbine darılarak çekilip gitti. Tanrı gücünün kendisine yetişmiyeceğini sanarak bir gemiye bindi. Fırtınaya tutulan gemide bulunanlar, bu hâdisenin aralarında bulunan birinin günahından ileri geldiğini ileri sürdüler. Bu konuşmayı işiten Yunus: Günahkâr benim, diyerek kendisini suya atmalarını teklif etti. Fakat arkadaşları onu suya atmaktan çekinerek kuraya başvurdular. Kura Yunus'a çıktı. Böylece kurada yenilen Yunus: Ben size fırtınanın benim günahımı yüzünden musallat olduğunu söylemiştim, dediyse de, gemidekiler onu bu sefer de suya atmak istemiyerek tekrar kura çektiler, fakat kura yine ona çıktı. Yunus: Ben demin de size, felâketin sebebi benim demiştim, dedi. Fakat gemidekiler onu atmak istemiyerek tekrar kura çektiler. Bu sefer de ona çıktı. Yunus: Ben size demin de fırtınanın benim yüzümden mu-

sallat olduğunu söylemiştim, diyerek, gemicilerin onu suya atmak istemediklerini görünce, kendisini suya attı. Bu hâdise geceleyin cereyan etti. Balık onu hemen yuttu. O, karanlıklar içinde iken kendi suçunu anlıyarak: Ey Rabbim, senden başka ilâh yoktur, seni bütün eksikliklerden tenzih ediyorum, ben kendime zulmettim, dedi. Onun eskiden yaptığı birçok salih amelleri vardı. Tanrı onun hakkında şu ayeti indirdi: «Yunus, Tanrıyı takdis ve tenzih edenlerden olmasaydı, kıyamete kadar balığın karnında kalırdı. Biz onu o gün hasta olduğu halde gölgesiz bir yere attık» (Saffet 143-145). Balık onu denizin sahiline attı. Tanrı onun için bir kabak ağacı büyüttü ki, bundan Yunus'un geçinmesi için süt damlıyordu. Yunus kendisine gelerek kuvvet buluncaya kadar bu sütle beslendi. Bir gün bitkinin yanına geldiğinde onu kurumuş bir halde bularak çok üzüldü ve ağladı. Bu hareketinden dolayı (Tanrı tarafından) azarlanarak: Sen bir bitkinin kurumasına müteessir olarak ağlıyorsun, halbuki yüzbin veya daha fazla adamın mahvolmasını istemiştin, denildi.

Yüce Tanrı bundan sonra onu yanılmalardan saklıyarak salih kullarından eyledi. Tanrı ona kavmi yanına gidip kendisi tarafından yarlıganmış olduklarını haber vermesini emretti. O, kavmi yanına giderken bir çobana raslıyarak ondan halkın durumunu sordu. Çoban ona, hallerinin iyi olduğunu ve Yunus'u beklediklerini söyledi. Yunus: Sen onlara Yunus'u gördüğünü bildir dedi ise de, çoban: Ben bir şahit göster-

meden bunu kavmime söyliyeyem, dedi. Yunus ona koyunları arasından bir dişi keçiyi göstererek: Bu keçi senin Yunus'u görmüş olduğuna tanıklık eder, dedi. Çoban: Bu keçiden başka benim Yunus'u gördüğüme kim tanıklık eder? diye sorduğu zaman, Yunus: Üzerinde bulunduğun şu toprak parçası tanıklık eder, dedi. Çoban: Benim Yunusu gördüğüme daha ne tanıklık eder? diye sorduğunda, Yunus: Şu ağaç tanıklık eder, dedi. Bunun üzerine çoban kavmi yanına dönerek Yunus'u gördüğünü haber verdiyse de, halk ona nanmıyarak kötü muamelede bulunmak istediler. O zaman çoban: Acele etmeyiniz, sabah oluncaya kadar bana mühlet veriniz, dedi. Sabah olunca kavmini Yunus'la görüşmüş olduğu toprak parçasının yanına götürerek keçiden sordu, keçi onlara çobanın Yunus'u gördüğüne tanıklık etti. Gelenler ağaçtan sordular, ağaç da tanıklık etti. Bundan sonra Yunus kavmi yanına geldi ki, bu hâdise şu ayette hikâye edilmektedir: «Biz onu yüzbin ve daha ziyade kimseye gösterdik. Onlar iman ettiler, biz onları bir müddet için dünya hayatından faydalandırdık» Saffât: 147-148).

Bana Hüseyin bin Amr bin Muhammed Abkarî söyledi, ona ve arkadaşlarına İsrail'den naklen babası söylemiş, İsrail Ebu İshak'tan, o da Amr bin Maymun Evdî'den rivayet eder. Amr, Beytelmal (maliye) de bulundukları zaman, İbn Mesud'un kendilerine şunu söylemiş olduğunu zikreder: Yunus kavmine, Tanrı tarafından gön-

derilecek azabın üç güne kadar geleceğini söylemişti. Bundan sonra halk her dişi hayvanı yavrusundan ayırarak barınaklarından çıktılar ve yalvararak Tanrıya dua etmek suretiyle günahlarının yarlıgamasını dilediler. Tanrı onların duasını kabul ederek üzerlerinden cezayı uzaklaştırdı. Yunus, azabın vukuunu bekliyerek sabahı karşıladığı halde, bundan hiçbir eser görmedi ve bu yüzden yalancı sayıldı. Gösterecek hiçbir delili de olmadığı için hiddetlenerek çıkıp gitti. Karanlıklarda çağırdı, balık karnında ve karanlık gece ve deniz içinde seslendi.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, İbn İshak, peygamberin eşi Ümmü Seleme'nin azatlısı olan Abdullah bin Nafi'den işiten bir kimseden rivayet eder, Abdullah: Ebu Hüreyre bize Tanrı elçisinden naklederek şunu söyledi, der: Yüce Tanrı Yunus'u balık karnında hapsetmek istediği zaman balığa: Yunus'u yakala, fakat onun ne etine dokun ve ne de kemiğini kır, diye ilham etti. Balık Yunus'u yuttuktan sonra, onu denizin dibindeki barınağına götürdü. Bu esnada Yunus, deniz hayvanlarının Tanrıyı takdis eden dualarını işitiyordu. O da balık karnında iken Yaradanı takdis etti. Onun tesbihini işiten melekler: ey Rabbimiz, yerden gelen zayıf bir ses işitiyoruz dediler. Tanrı: O benim kulum Yunus'un sesidir, bana âsi olduğu için kendisini balık karnında hapsettim, dedi. Melekler: gece gündüz salih amelleri sana ulaşan kulunu mu hapsettin? diye sor-

duklarında, Tanrı: Evet, dedi. Meleklerin Yunus hakkında Tanrıdan af dilemesi üzerine, balık Tanrının emriyle onu sahile çıkarıp attı. Tanrının kitabında hikâye edildiği gibi, o hasta bir halde sahile çıkarılmıştı. Onun hastalığı Tanrının tavsif ettiği olup, yeni doğmuş bir çocuk gibi et ve kemikleri dağılacak bir vaziyette idi.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o, Yezid bin Ziyad'dan, o, Abdullah bin Ebu Seleme'den, o da Sa'id bin Cübeyr yoluyla İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: Balık denizden çıkarak Yunus'u sahile attı. Bu esnada Yunus, vücudundan hiçbir şey eksilmemiş olduğu halde, yeni doğmuş bir yavruya benziyordu.

Bana Yunus söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn Vehb, ona da İbn Kusayt söylemiş, o, Ebu Hüreyre'den şunu işitmiştir: Balık Yunus'u ot ve ağaç bulunmıyan bir yere attı. Yüce Tanrı onun için orada bir kabak ağacı büyüttü ve yabani bir kır keçisi gönderdi. Keçi çölün kuru ve taze otlarını yedikten sonra ayaklarını açarak sabah akşam Yunus'u sütleriyle beslerdi. Böylece Yunus yaban keçinin sütüyle iyileşti.

Küçük hükümetler zamanında cereyan eden hâdiselerden biri de, Tanrı tarafından üç peygamberin gönderilmesi olmuştur.

Tanrı tarafından gönderilen üç peygamber.

Yüce Tanrı kitabında bu hâdiseyi hikâye ederek şöyle diyor: «Peygamberler göndermiş olduğumuz şehir halkını onlara misal olarak göster.

Onların, göndermiş olduğumuz iki peygamberi yalanlaması üzerine, bu iki elçimizi üçüncüsü ile kuvvetlendirdik. Elçilerimiz şehir ahalisine: Biz size peygamber olarak gönderildik, dediler. Şehir ahalisi: Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz, esirgiyen Tanrı size bir şey indirmedi, yalan söylüyorsunuz, dediler. Elçiler: Bizim size gönderilmiş olduğumuzu Tanrı bilir, bizim vazifemiz, Tanrının emirlerini açık bir şekilde anlatmaktan ibarettir, dediler. Şehir ahalisi: Siz bize uğursuz geldiniz, bu iddianızdan vazgeçmezseniz, sizi taşa tutarız, bizden ağır ceza görürsünüz, dediler» (Yâsin: 13 - 20). Bu ayetlerde anılan peygamberler hakkında geçip giden bilginlerin fikirleri birbirini tutmuyor. Bunlardan bir kısmı, hikâye edilen üç peygamberin Rum hükümdarlarından Antihos'a gönderilmiş olduklarını söyler ve: Şehirden maksat, bu hükümdarın yaşadığı Antakya şehridir, derler. Buna dair haberleri rivayet edenler şunlardır:

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme şunu söylemiştir: Yâsin'in dostunun kıssası hakkında bize Muhammed bin İshak, Kâ'b-ül Ahbar ile Vehb bin Münebbih'ten rivayet ederek şunu söyledi: Yâsin'in dostu Antakya ahalisinden Habib adlı bir zat olup atlas dokurdu. Kendisi, çarçabuk cüzzama tutulmuş hastalıklı bir kimse idi. Evi, şehrin kapılarından biri yanında uzakta bulunuyordu. Rivayet ettiklerine göre o, sadaka veren müminlerdendi. Akşam olunca kazancını hesap ederek kârını ikiye böler, yarısını

sarfederek ailesini besler, yarısını da sadakaya ayırırdı. İyi kalbli ve yaradılıştan da iyi bir insan olduğu için, hastalığına, işine ve zayıfladığına nem veriyordu. Yaşamakta olduğu Antakya şehrinde, Antihos bin Antihos bin Antihos adında, Tanrı'ya ortak katarak putlara tapan bir hükümdar vardı. Yüce Tanrı bu şehre Sadık, Saduk ve Şelum adında üç peygamber gönderdi. Hükümdar ve ahali, bu üç peygamberden ilk gönderilen iki tanesini yalan adılar. Bunun üzerine Tanrı üçüncüsünü yollıyarak onları kuvvetlendirdi.

Bilginlerden bir kısmı bu üç zatın peygamberlerden olmayıp ancak İsa bin Meryem'in havarileri ve elçilerinden olduğunu söylerler, İsa bin Meryem onları Tanrının emriyle gönderdiği için, Tanrı'ya isnat a onlara da elçi adı verilmiştir ki, ayette de: «Biz önce ikisini göndermiştik, halk onları yalanlayınca üçüncüsünü yolladık» denilmektedir. Buna dair haberleri rivayet edenler şunlardır:

Bize Bişr bin Muaz söyledi, ona ve arkadaşlarına Yezid bin Zürayi, onlara da Katade: «Biz onlara iki elçi gönderdiğimiz halde yalanlamışlardı. Sonra bu iki elçiyi üçüncüsü ile kuvvetlendirdik. Onlar: Biz, size gönderilmişiz...» (Yâsin: 13 - 14) ayetini açıklarken şunu söylemiştir: İsa bin Meryem, havarilerinden iki tanesini Rum şehirlerinden Antakya'ya yollamıştı. Halk onları yalanlayınca, üçüncü bir elçi göndermekle onları kuvvetlendirdi.

(Tekrar İbn İshak'ın rivayetine gelelim: Elçiler hükümdarı dine davet eden Tanrının emirlerini bildirerek inandıkları dinin batıl olduğunu anlattıklarında, şehir halkı onlara: Biz sizi uğursuz sayıyoruz, dine daveti bırakmazsanız sizi taşa tutarak ağır azaba katlandırırız, dediler. Elçiler: Uğursuzluk sizdedir. Gösterilen doğru yolu uğursuzluk mu sayarsınız? Siz, son derece azgın bir kavimsiniz, diye cevap verdiler. Nihayet şehir halkı elçileri öldürmeğe karar verdiler. Şehrin uzak kapısında bulunan Habib bunu işittiği zaman hemen koşarak onların yanına geldi. Maksadı, onlara Tanrıyı hatırlatarak elçilerin sözlerini kabule çağırmaktı. Bu maksatla: Ey kavmim! Elçilerin sözlerini kabul ederek onlara tâbi olunuz, onlar hak ve doğru yolda olup, sizden ücret de istemiyorlar, dedi. Bundan sonra Habib putlara tapmayı tenkidle dini açık olarak anlattı, putlardan iyilik de, kötülük de gelmiyeceğini bildirerek şunları söyledi: Yaradan Tanrıya neden ibadet etmiyeyim? Siz de ona döneceksiniz. Yaradandan başka ilâhları mabud edinir miyim? Esirgiyen Tanrı bana zarar vermek isterse, putların şefaatından fayda gelmez, onların gücü yetmez. Benim sözlerimi işitiniz, ben sizin inkâr etmekte olduğunuz Tanrı'ya iman ettim, sözlerimi işittiniz, dedi. Onun bu sözlerini duyan halk, üzerine çullanarak öldürdüler, onu kimse müdafaa etmedi, zayıf ve hasta olduğu için onu kuvvetsiz saydılar.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da bazı arkadaşlarından naklen İbn

İshak şunu söylemiştir: Abdullah bin Mesud'un dediğine göre, adamlar Habib'i o kadar şiddetle basarak çiğnemişlerdir ki, barsakları götünden sarkmıştır. Tanrı ona cennete girmeyi emredince, o, ölümden cennete girerek oranın nimetlerinden faydalandı ve dünyanın kader, güçlük ve hastalıklarından kurtarıldı. Böylece ilâhi nimetlere, cennete ve saygıya kavuşan Habib: Keşke kavmim, Rabbin beni yarlıgıyarak muhterem insanlardan eylediğini bilseydi, onlar da benim gibi iman etmiş olurlardı, dedi. Tanrı, onu zayıf saydıkları için kavmine o derecede darıldı ki, onlardan kimseyi sağ bırakmadı. Onu öldürdükleri için, onlardan intikam alarak, şöyle dedi: «Biz onu kavmini mahvetmek üzere gökten hiçbir asker göndermedik, asker gönderecek de değiliz. Onları yok etmek için bir sayha kâfi geldi. Onlar hemen sönmüş ateş gibi oldular» (Yâsin: 28 - 29). Tanrı Antakya ahalisini hükümdarlariyle birlikte yok etti, onlardan iz bile kalmadı.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İsahk'tan naklen Seleme söylemiş, o, Hasan bin Umare'den, o, Hakem bin Ebu Uyeyne'den, o, Abdullah bin Haris bin Nevfel'in azatlısı olan Muksim Ebu Kasım'dan, o da Mücahit yoluyla Abdullah bin Abbas'tan şunu rivayet eder: Yâsin'in Habib adlı arkadaşı cüzzam hastalığına tutulmuş ve hastalığı ilerlemiş bir kimse idi.

Bize İbn Beşşar söyledi, o da Ebu Mahled'den duyduğunu söyliyerek: Yâsin'in arkadaşı Habib bin Meri idi der.

Şemsun (Samson)

Şemsun (adlı zat), Rum köylerinin birinden olup Tanrı ona doğru yolu göstermişti. Mensup olduğu kavim ise putlara tapardı. Şemsun ile kavmine dair haberleri bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak' an naklen Seleme söylemiş, o, Mugire bin Ebu Lebid'den, o da Vehb bin Münebbih Yemanî'den şunu rivayet eder: Tanrı'ya inanan Şemsun, annesi tarafından mâbedin hizmetine verilmişti. Mensup olduğu şehrin ahalisi kâfir olup putlara tapar ve onun evi de bu kâfirlerin evlerinden ancak birkaç mil uzaklıkta bulunurdu. O, tek başına bu kâfirlerle gaza yapar, onları öldürerek ganimet ve esirler ele geçirir ve elde ettiği malla hayatını temin ederdi. Bu kâfirlerle savaşırken yanında devenin cene kemiğini bulundurur, bu olmadıkça onlarla karşılaşmazdı; karşılaşarak savaşınca yorulup susadığı zaman bu çene kemiğinin içindeki taştan tatlı su akar, o da kanıncaya kadar içerdi, kendisi pek kuvvetli bir zat olup, vücudunu demir ve başka maddelerle bağlamak faidesizdi. O, kuvvetinin yardımiyle Tanrı rızası için savaşarak elde ettiği ganimet mallariyle geçinir, halbuki kâfirler ona hiçbir şey yapamazlardı. Kâfirler onu savaş yoluyla yenmekten ümidi kestikten sonra, karısı vasıtasiyle ele geçirmeğe karar verdiler. Kadın da buna muvafakat ederek: Bana sağlam bir ip veriniz, ben onu bununla bağlarım, dedi. Adamlar ona sağlam bir ip vererek, uyuduğu vakit, onun

ellerini boynuna doğru çekip bağlarsın ve biz gelinceye kadar böyle kalır, dediler. Şemsun uyuduktan sonra karısı iple onun ellerin boynuna doğru çekerek bağladı ise de, uyanarak elini çektiği gibi bağ boynundan yere düştü. Şemsun karısından: Niçin ellerimi bağladın? diye sordu Karısı: Kuvvetini denemek için, senin gibi kuvvetli bir kimse görmedim, diye cevap verdi. Sonra da (şehre) adam göndererek; verdiğiniz iple bağlamıştım, dayanmadı, diye haber yolladı. Bunun üzerine Şemsun-un düşmanları kadına demir bir bukağı göndererek, uyuduktan sonra ellerini boynuna doğru çekerek bağlarsın, dediler. Kadın kocası uyuduktan sonra bukağıyı boynuna geçirerek ellerini sıkı bir şekilde bağladı. Fakat uykusundan uyanarak ellerini çektiği gibi bukağı yere düştü. Kocası ondan niçin ellerini bukağı ile bağladığını sorduğunda, kadın; yine de kuvvetini sınamak için bağladım, ey Şemsun dünyada senin benzerini görmedim, diye cevap verdi ve arkasından; dünyada seni yenen birşey var mı? diye sordu. Şemsun; dünyada bana galebe çalan yalnız birşey vardır, dedi. Karısı: O nedir? diye sordu ise de; bunu söyliyecek değilim, diye cevap verdi. Kadın o şeyin ne olduğunu ısrarla sorunca, koyu saçlı bir zat olan Şemsun yazıklar olsun sana, annem beni adak etmişti, beni ancak kendi saçlarım zaptedebilir, diye mukabele etti. Şemsun uyuduktan sonra, karısı onun ellerini kendi saçlariyle bağladı ve arkasından anlaştığı kimselere haber yolladı. Onlar gelerek Şemsun'un burnunu kulaklarını kestiler, gözlerini oy-

dular ve mabet minaresinin arka tarafında durarak halka gösterdiler. Minare birkaç sütunlu idi. Hükümdar da halkla birlikte seyretmek ve Şemsun'a ne yapılacağını görmek üzere oraya gelmişti. Organları kesilerek halka gösterilmek üzere oraya konan Şemsun Tanrı'ya dua ederek kendisini onlara musallat etmesini diledi. Tanrı onun duasını kabul ederek, hükümdarla halkın çıkmış olduğu minarenin iki sütununu tutarak sallamasını ilham etti. Sütunları çeker çekmez Şemsun'un kesilen organları eski haline geldi. Minarenin üzerinde bulunan halk, hükümdarlariyle birlikte yıkılarak mahvoldu.

Curcis hakkındaki haberler.

Rivayete göre Curcis Filistin ahalisinden olup İsa havarilerinin arta kalanlariyle görüşmüş salih bir zattı. Ticaretle meşgul olarak kendisini insanlara muhtaç olmaktan kurtardıktan başka, artanını muhtaç ve miskinlere ihsan ederdi. Bir gün, Musul'a gitmek üzere hazırlandı. Onunla ilgili haberleri bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak yoluyla Vehb bin Münebbih'ten ve diğer bilginlerden rivayet eder: Bu sırada, Musul'da, bütün Suriye'yi ele geçirmiş olan Dazane hükümet sürüyordu. Cebbar ve zalim olan bu zata Tanrıdan başka karşı koyacak kudret yoktu. Filistin ahalisinden olan Curcis ise salih bir zat olup, yine salih ve inanan arkadaşlariyle birlikte imanlarını halktan saklıyorlardı. Bu salih insanların hepsi de son ba-

varilerin zamanında yaşamış, onların öğütlerini işitmiş, onlardan bilgi öğrenmişlerdi. Büyük bir tüccar olan Curcis'in parası çoktu, çok da sadaka verir, (hattâ) bütün malını ihsan ettiği zamanlar da olurdu. Bazan elinde bir şey kalmaz, fakir düşer, fakat sonradan yine çok para kazanarak eski servetinin birkaç misline sahip olurdu. Onun para ve ticaret işi işte böyle olup, bu işe rağbet etmesi de yalnız sadaka vermek ve ihsanlarda bulunmak istemesinden ileri geliyordu. Bu maksat olmadığı takdirde, fakirliği zenginliğe tercih ederdi. O, Tanrı'ya ortak katanların kendisine aldırarak eziyet vermelerinden korkardı.

Birgün, Musul'a gidip hükümdarına hediye vermek maksadiyle yola çıktı. Maksadı onun himayesine sığınarak, o zaman hükümet süren diğer hükümdarların nüfuzu altına düşmekten kurtulmaktı. Musul hükümdarının katına geldiği zaman, o, kavminin büyükleri ve reisleri etrafında olduğu halde toplantı salonunda bulunuyordu. Ateş yakılmış, muhalefet edenlerin cezalandırılması için bütün işkence aletleri hazırlanmıştı. Hükümdar, Eflun adı verilen putların da oraya getirilmesini emretmişti. Ahali bu putun önünden geçirildiği zaman puta tapmıyanlar ateşe atılıyor ve türlü türlü işkencelere tâbi tutuluyorlardı. Curcis bu hali pek çirkin buldu ve büyük bir hâdise saydı, bu hükümdarla mücadeleye girişmeği düşündü. Yüce Tanrı Curcis'in kalbinde bu hükümdara karşı düşmanlık duygusu ve onunla savaşmak fikri yarattı. Curcis, hükümdara sunmak maksa-

·diyle getirmiş olduğu paraları kendi dininde olanlara dağıtarak elinde bir şey bırakmadı, hükümdarı mal ve para ile yenmekten ğrenerek, bizzat kendi şahsını ortaya a mak suretiyle onunla mücadeleye karar verdi. Hükümdarın kızgın olduğu bir zamanda onun katına giderek: Bil ki, sen bir köleden başka bir şey değilsin, kendin için de, başkası için de hiçbir şeyin yoktur, senin üstünde bulunan, sana ve başkalarına sahip olan zat, seni yaratan, yediren ve içiren zattır, o seni öldürür ve diriltir, sana faydası veya zararı dokunabilir, sen, onun emriyle yaratılan sağır, dilsiz, konuşmak kudretinde olmıyan, işitmiyen, zararı da faydası da dokunmıyan ve seni hiç de Tanrı'dan müstağni kılınıyan bir şeyi mabut edinerek altın gümüşle süsledin, onu insanlar için bir fitne kıldın, yaradanı, bırakarak ona ibadet ettiğin gibi başkalarını da ona tapınağa mecbur ettin, ona Rabbim diye hitap ettin, dedi. Curcis hükümdara buna benzer sözler söyliyerek Tanrı'yı ululadıktan sonra, putları tarif ederek onların mabud olmağa lâyık olmadıklarını anlattı. Hükümdar onun kim olduğunu ve nereden geldiğini sorunca, Curcis cevap olarak: Ben Tanrının kölesiyim ve onun kölesi olan bir adam ve bir kadının oğluyum: kullarının en aşağısı ve ona en muhtaç bir bendesiyim, o beni topraktan yarattı, yine toprağa döneceğim, diye kendisini tanıttıktan sonra, niçin geldiğini söyliyerek, nihayet hükümdarı putlara tapmaktan vazgeçerek Rabbine ibadete davet etti. Hükümdar ise tersine olarak Curcisi kendi pu-

tuna tapmağa çağırdı (ve onun sözlerine:) hükümdarların hükümdarı diye iddia ettiğin ilâh senin Rabbin olsaydı, etrafımdaki hükümdarlar üzerinde eserim görüldüğü gibi, senin üzerinde de Rabbinin iz ve eserleri gözükürdü, diye itiraz etti. Curcis, Tanrı'yı takdis ederek onun eserlerini ululadıktan sonra daha şunları ilâve etti: Kavminin adamlarından olan Tarbaklina, ulu sayıldığı halde senin valin olmakla İlyas'a göre ne kazanmış ve âkibeti ne olmuştur? İlyas'a gelince, o Tanrının yakın adamı olmakla pek yüksek derecelere ermiştir. O, önceden pazarlarda dolaşıp yemek yiyen âdi bir kimse olduğu halde, (sonradan) Tanrının öyle muhterem bir kulu derecesine yükseldi ki, Tanrı onun vücudunda kanatlar yaratarak nurdan elbiseler giydirdi. O, böylece hem insan hem melek, hem yer ve gök yüzünün varlığı olarak meleklerle bir sırada uçtu. Sen bana Meclitis'in, (Magnentius'un) halinden haber ver. Kavminin büyüklerinden olan bu adam, senin valin olmakla, Mesih bin Meryem'e göre ne kazanmıştır? Mesih'in, Tanrının yakın kullarından olmakla neler kazandığını bir düşün: Tanrı onu bütün dünyadaki insanların en meziyetlisi kıldı ve annesini de, dikkatle düşünenler için kendisinin bir harikası eyledi. Curcis bundan sonra Tanrının Mesih'i ne gibi özelliklerle başkalarından ayrılmış olduğunu anlatarak şunları ekledi: Tanrı'nın, İsa'yı göndermek için seçtiği, karnını onun için temizlediği ve bütün kadınların ulusu yaptığı o temiz ve iffetli ruhu düşün. Bana Ezbil

(adlı kadının) senin himayende olmakla ne kazandığını söyle. Senin tarafından ve milletinden olan bu kadın, büyük hükümdar'nın yanında olduğu halde neye uğradı? Evinde iken üzerine köpekler saldırarak etini dişleriyle ısırıp yediler, kanını yaladılar, tilki ve sırtlanlar azalarını sürükleyip götürdüler. Onun halini, Tanrı'nın yakın kullarından olan Meryem'in kazandığı şeref ve derece ile mukâyese et, diyerek sözlerini bitirdi.

Hükümdar: Sen, bizim bilmediğimiz şeyler hakkında sözler söylüyorsun, adlarını zikrettiğin öteki iki adamı katıma getir de durum ve işlerini görelim, çünkü ben, bu hallerin insanlarda olmasına inanmıyorum, dedi. Curcis: Senin bu inkârların, batıl şeylere ilâh diye inanmandan ileri gelmiştir, öteki iki adama gelince, onlar ancak kendilerini örnek edinerek onlar gibi amel ettiğin takdirde yanına gelirler, yoksa sen onları hiçbir zaman göremezsin, dedi. Hükümdar ona: Biz sende birçok suç ve kusurlar bulduk, senin yalancı olduğun anlaşılmıştır, çünkü ispattan âciz olduğun birtakım şeylere övündün onları ispat edecek delil gösteremedin, dedikten sonra, iki şeyden birini seçmeyi onun arzusuna bıraktı: Ya Efiun putuna secde edecek, veya işkenceye tâbi tutularak cezalandırılacaktı. Curcis ona: Efiun, üzerimizdeki göğü kaldıran ve şu varlıklar yaratan zat ise, isabet ederek bana iyi bir öğüt vermiş olursun, yoksa ey uğursuz melûn, köpek gibi sürünerek benden uzaklaş! dedi. Curcis'in kendisine ve ilâhlarına sövüp saydığını işiten hükümdar sehpala-

rın getirilmesini emretti. Onu işkenceye tâb tutmak üzere sehpalar dikildi, vücuduna demir tırmıklar batırılarak tırmalandı, böylece deri ve damarları parçalandıktan sonra ölmediğin görünce altı tane büyük çivi getirilmesini emretti. Ateş gibi kıpkırmızı oluncaya kadar kızdırılan çiviler onun kafasına batırıldı, beyni aktı, fakat yine ölmedi. Bunun üzerine hükümdar onu yanına çağırarak: Bu işkencenin acısını duymadın mı? diye sordu. Curcis ona: Ben sana, nefsinden yakın olan Rabbinin bulunduğunu söylememiş miydim? deyince, hükümdar: Evet söylemiştin, diye cevap verdi. Curcis: İşte o Rab senin işkenceni benden defederek sana karşı bir delil olsun diye bana dayanıklık verdi. Curcis'ten bu sözleri işiten hükümdar başına bir felâketin geleceğini açık olarak bildi, kendi hayatından ve devletinin zevalinden korktu. Bunun üzerine Curcis'i ebedî olark hapsetmeği kararlaştırdı.

Kavminden bâzı adamlar; onu serbest olarak konuşur bir halde hapse atarsan, halkı senin aleyhine çevirmesi mümkündür, onun için başkalarıyle konuşmıyacak bir hale sok, dediler. Bunun üzerine hükümdar onun yüzükoyun yere yatırılmasını, iki kol ve iki ayağının dört köşeye çakılan dört demir kazığa bağlanmak suretiyle sırtına su mermerinden yapılmış bir sütun konmasını emretti. Bu sütunu yedi kişi kaldırmak istediyse de kımıldatamadılar, bundan sonra on dört kişi denedi, fakat onlar da kaldıramadılar. nihayet on sekiz kişi kaldırarak Curcis'in sırtına koydular.

Curcis o günü bu sütunun altında geçirdi. Gece karanlığı bastıktan sonra Yüce Tanrı onun yanına bir melek gönderdi. Bu, Tanrının Curcis'i ilk olarak meleklerle kuvvetlendirmesi ve ona olan ilk vahyi idi. Melek taşı onun üzerinden atarak el ve ayaklarını demir kazıktan çözdü, yedi di, içirtti, müjde vererek onu teselli etti, sabahleyin de hapissaneden çıkardı. Sonra ona: Düşmanının yanına gidip onunla kutsal savaşta bulun. Tanrı, sana şunları söylememi emretti: Ben seni düşmanınla yedi yıl sınayacağım, o seni bu yedi yıl içinde dört defa öldürecek, fakat ben her defasında seni dirilteceğim, ancak dördüncü defasında ruhunu vücuduna iade etmeyip kabul eder k alacağım ve sana bol bol sevap vereceğim.

Sabehleyin halk, Curcis'in birdenbire yanlarına gelerek Tanr 'ya imana çağırtmakt olduğunu gördüler. Hükümdar: Sen Curcis değil misin? diye sorduğu zaman, o: Evet, benim, diye cevap verdi. Seni kim kaçırdı? diye sorunca da: Kudret ve saltanatı senin saltanatından üstün olan zat çıkarttı dedi. Kalbi hiddetle dolan hükümdar, hiçbirini bırakmadan her türlü işkence aletlerini getirtti. Bunların kendisi için hazırlandığını gören Curcis kalbinde korku duydu ise de, korku duyduğu için yüksek sesle kendi nefsini azarlamağa başladı. Curcis'in böyle hazır olanlar da işitecek şekilde kendisinin azarlanmasından sonra onu iki ağaç arasına alarak azarlarını çektiler, başının tepesine kılıçla vurarak iki parça halinde yere yuvarladılar, sonra parçaları alarak ufak ufak

doğradıktan sonra aslanlar bulunan kuyuya attılar. Suçluların atılması için tahsis edilen bu kuyuda yedi tane aslan vardı. Tanrı hayvanlara, Curcis'e saygı göstermelerini ilham etti. Arslanlar, boyunlarını büküp pençeleri üzerine durarak ona eziyet etmekten sakındılar, Curcis o günü ölü halinde geçirdi. Bu onun ilk olarak ölüm acısını tatması idi. Gece karanlığı bastıktan sonra, Tanrı kendi kudretiyle onun vücut parçalarını topladı, ruhunu iade etti ve sonra da bir melek göndererek onu kuyunun dibinden çıkarttı. Onu yedirip içiren, müjde veren ve teselli eden melek sabahleyin ona: Ey Curcis! diye hitap ettiği zaman, o: Söyle, cevap veriyorum, dedi. Melek: Ey Curcis, bil ki, seni kuyunun dibinden çıkaran kudret Âdemi topraktan yaratan Tanrının kudretidir, düşmanın yanına giderek Tanrı rızası için onunla kutsal savaşta bulunan, sabreden hayırlı insanlar gibi öl, diye hitap etti.

Curcis yine birdenbire halkın yanına çıkageldi. Ahali Curcis'in öldüğüne sevinerek bayram ediyordu. Curcis'in yanlarına gelmekte olduğunu görünce: Şu adama bakın, ne kadar da Curcis'e benziyor, dediler. Hükümdar: Onun Curcis olduğu malûm, hattâ ta kendisidir, sâkin ve az heybetli olduğunu görmüyor musunuz? dedi. Gelen zat: Evet, ben Curcis'in kendisiyim, siz ne kadar kötü bir kavimsiniz ki, beni öldürerek gövdemi parçaladınız, sizden çok daha iyi ve daha merhametli olan Tanrı beni diriltirek ruhumu vücuduma iade etti. Haydi, siz de benim şahsımda harika ve delil-

lerini göstermiş olan ulu Rabbinize iman ediniz, dedi ise de onlar yüzlerini birbirlerine çevirerek: Bu sihirbazdır, ellerinizi ve gözlerinizi büyüledi, diye konuştular ve ona karşı koymak için memleketlerinde bulunan sihirbazları bir araya topladılar. Hükümdar sihirbazların başına: Beni teselli edecek en büyük sihrini göster, dediği zaman büyücü bir öküz istedi ve getirilen öküzün bir kulağına üflediği zaman, kulak ikiye bölündü, ikinci kulağına üfleyince de bir öküzden iki öküz husule geldi. Bundan sonra tohum getirerek bunları yere ekti. Tohumlar yerden ekin olarak çıktı, büyüdü, yetişti, onları orakla biçti, demetlerini dövüp rüzgârda savurdu, un haline getirdi, hamur yuğurdu, ekmek pişirdi, yedi ve bunların hepsini de bir saat içinde yaptı. Hükümdar sihirbazdan: Curcis'i hayvan suretine sokabilir misin? diye sordu. Hangi hayvan suretine sokmamı istiyorsun? diye sorunca, hükümdar: Köpek şekline, dedi. Sonra sihirbaz bir bardak su getirterek üzerine üfledi ve bunun Curcis'e içirtilmesini söyledi. Curcis suyu son damlasına kadar içti ve: Kendini nasıl buluyorsun? diye soran sihirbaza: İyilikten başka birşey duymuyorum, çok susamıştım, Tanrı bana bu içkiyi ihsan ederek size karşı kuvvet verdi, diye cevap verdi. Bunun üzerine sihirbaz hükümdara: Ey hükümdar, bil ki, kendi benzerinden biriyle karşılaşmış olsaydın onu yenerdin, fakat kendine karşı konulması imkânsız olan göklerin cebbarı ile karşılaşıyorsun, dedi.

Bu sırada fakir ve miskin bir kadın, Curcis'in acayip şeyler göstermekte o duğunu işiterek, ağır işkence içerisinde iken bir gün onun yanına çıkageldi. Kadın ona: Ey Curcis, ben fakir bir kadınım, tek öküzüm vardı, onunla tarlamı sürerdim, ondan başka malım ve geçinime vasıtam yoktu, fakat şimdi öldü, merhamet ve yardım ümit edip senin katına geldim, Tanrı'ya dua et de benim öküzümü diriltsin, dedi. Kadından bu sözleri işiten Curcis'in gözleri yaşararak, öküzünü diriltmesi için Tanrı'ya dua etmiye başladı. Sonra kadının eline bir değnek vererek: Öküzünün yanına git de bu değnekle vurarak: Ey öküz, Tanrı'nın izniyle diril, diye seslen, dedi. Kadın: Ey Curcis, öküzüm bundan birkaç gün önce öldü, yırtıcı hayvanlar onu parçaladı, seninle aramızda birkaç günlük yol olduğu için, buraya gelinceye kadar da oldukça vakit geçti. dedi. Curcis ona: Öküzün tek bir dişi kalmış olsa dahi bu değnekle vur, o Tanrının izniyle yerinden kalkar, diye cevap verdi. Bundan sonra kadın öküzün öldüğü yere geldi. Gözüne çalınan şey, ancak boynuzu ile kuyruğunun kılı oldu. Bunları bir araya getirdikten sonra Curcis tarafından verilen değnekle vurarak onun tarafından söylenmesi emredilen sözleri söyledi. Öküz dirilerek yaşadı, kadın da onunla işlerini gördü. Öküzün dirilmesi hakkındaki haber hükümdara ve onun yanında bulunanlara işittirildi.

Sihirbaz hükümdara söylemek istediklerini söyledikten sonra, etrafında bulunan ululardan

biri ona: Siz bu adamın yaptıklarını hep sihre hamlederek, el ve gözleri büyülemiş olduğunu söylediniz, görüyorum ki, onu işkenceye tâbi tuttuğunuz halde ona tesir etmedi, öldürdüğünüz halde ölmedi, Siz, kendisinden ölümü uzaklaştıran veya öldükten sonra dirilen sihirbaz gördünüz mü? dedikten sonra, onlara yukardaki öküz kıssasını anlatarak, ona sihirbazlık isnat etmelerini reddetti. Hükümdarla arkadaşları ona: Senin bu sözlerin, onun lâflarını işiterek tesir altında kaldığını gösteriyor, dedilerse de, o: Onu gördüğümden beri durumu beni hayret içinde bırakmaktadır, diye cevap verdi. (Adamlar:) Seni yoldan saptırmış olacak, dedikleri zaman, yine: Ben iman ettim, Tanrı'yı tanık yaparak teyit eylerim ki, sizin tapmakta olduğunuz putlardan bezdim, dedi. Hükümdar ve yanında bulunanlar derhal hançerle onun üzerine yürüyerek dilini kestiler ve çok geçmeden öldürdüler. Fakat halktan onun inanmış olduğunu saklıyarak koleradan öldüğünü ve söylemek istediklerini bildirmeden Tanrı tarafından öldürüldüğünü ilân ettiler. Curcis, hükümdar ile adamlarının, ölen zatın iman etmiş olduğunu sakladıklarını görünce, ahaliye mesleyi anlatarak sözlerini onlara nakletti. Bunun üzerine dörtbin adam onun yolunu tâkip edip imana geldiler ve: Doğru söyledi, söyledikleri ne güzeldir, Tanrı onu yarlıgasın diye, kendisi için dua ettiler. Hükümdar bu inananların üzerine saldırarak zencirlere vurdu, burun ve kulaklarını kesti, gözlerini oydurdu ve ibret verici başka iş-

kencelere katlandırarak hepsini de yok etti. Hükümdar onları imha ettikten sonra da Curcis'e: Rabbine dua edip onları diriltsene, ölümlerine sen sebep oldun, bu bir cinayettir, dediği zaman Curcis Tanrı seni onlara musallat etmekte, onlar için hayırlısını seçti, diye cevap verdi.

Hükümdarın büyüklerinden olan Meclitis adında biri Curcis'e: Ey Curcis, sen ilâhının, mahlûkları yoktan yarattığını, sonra da tekrar diriltiğini iddia ediyorsun, ben senden bir şey istiyeceğim, ilâhın bunu yaparsa ona imanla seni tasdik ederek kavmimden koruyacağım; gördüğün gibi, bizim ondört mimberimiz var, kullandığımız bir soframız, bunun üzerinde de tabaklarla kadehlerimiz var, bunların herbiri kurumuş muhtelif ağaçlardan yapılmıştır, Tanrı'na dua et de bu tabaklarla minber ve sofrayı tabiî hallerine iade etsin, hepsi de eski tabiî hallerinde oldukları gibi yeşillensinler, onları tabiî hallerinde oldukları gibi renk, yaprak, çiçek ve meyveleriyle biribirinden ayırabilelim, dedi. Curcis: Sen kendin için olduğu kadar benim için de çok güç bir şey istedin, bunların herbiri Tanrı için kolay şeylerdir, dedikten sonra Tanrısına dua etmeğe başladı. Daha onlar yerlerinden kalkmadan önce mimber ve tabaklar eskiden olduğu gibi kökleri yere batmış, kabuklanmış, dallanmış, yapraklanmış ve çiçek açarak meyvelenmiş bir hale gelmişler, her ağacı kendi adiyle anmak imkânı hâsıl olmuş, renk, çiçek ve meyveleriyle biribirinden ayrılmışlardı. Meclitis ve halk bunu gördükten sonra, bu adam Curcis'i

çağırarak, halka hitaben: Ben bu sihirbazı, hilesini ortadan kaldıracak şekilde cezalandıracağım, dedikten sonra bakır getirtti ve bundan içi boş bir öküz heykeli yaptırdı, sonra heykelin içini yağ, kurşun, kibrit ve arsenik ile doldurarak Curcis'i de beraber kapattı. Sonra heykelin altına ateş yaktı. Ateş o derece şiddetli idi ki, heykel ateş kesildiği gibi, içinde bulunan her şey eriyerek biribirine karışıyordu. Curcis bu heykelin içinde öldü. Bundan sonra Tanrı şiddetli bir rüzgâr gönderdi, gök karanlık bulutlarla doldu bu bulutların içerisinde arkası kesilmeden yıldırımlar parlıyor, gök gürlüyordu. Yüce Tanrı bundan başka kasırga da gönderdi, gök ile yerin arası tozla doldu, hava karardı. Onlar hayret içinde gece ile gündüzü ayırmadan birkaç gün geçirdiler. Bundan sonra yüce Tanrı Mikâil'i gönderdi. Mikâil heykeli yukarıya kaldırdıktan sonra yere o derecede şiddetle vurdu ki, bunun sesini bütün Suriye ahalisi işitti ve korkunun şiddetinden hepsi de baygın bir halde yüzüstü yere yuvarlandılar. Curcis sağ salim haykelin içinden çıktı ve onlara hitap ederek söz söylemeğe başlamasiyle karanlık ortadan kalktı, yerle gök ağarmağa başladı ve ahali de kendisine geldi.

Aralarından Turkablina adında biri: Ey Curcis, bu acayip işleri Rabbin mi, yoksa sen mi yapıyorsun, bilmiyoruz, eğer bunları Rabbin yapıyorsa, ona dua et de şu kabristandaki ölüleri diriltsin, orada bizim tanıdığımız ölüler bulunduğu gibi, eskiden ölmüş onlanlar da var, Rabbine dua

et, onları diriltsin de konuşalım, dedi. Curcis: Tanrının sizin günahlarınızı affetmesi ve bu harikaları göstermesi, kendi kudretini ortaya koyan delilleri tamamlamak içindir, siz bu harikaları gördüğünüz halde ona iman etmemekle onun dargınlığını kazanacaksınız, dedikten sonra mezarları kazıttı. Hepsinin içinde çürümüş kemikler gözüktü. Curcis duasına devam ederken, daha ahali yerinden ayrılmadan onyedi kişi gözüktü.. bunların dokuzu erkek beşi kadın üçü çocuktu. Aralarından biri çok ihtiyardı. Curcis ondan: Ey ihtiyar, adın nedir, ne zaman ölmüştün? diye sorduğunda, ihtiyar: Adım Yubil'dir, falân zaman ölmüştüm, dedi. Hesap ettiklerinde ihtiyarın dörtyüz yıl önce ölmüş olduğu anlaşıldı. Curcis'in bu harikalarını gördükten sonra adamlar hükümdara: Sen onu, hiçbir işkenceyi bırakmadan cezalandırdın, yalnız aç ve susuz bırakmak kaldı, dedikten sonra, Curcis'i aç ve susuz tutmağa karar vererek çok ihtiyar bir kocakarının evinde hapsettiler. Kadının evi müstahkem ve yanında da kör, dilsiz, kötürüm bir oğlu vardı. Onlar, Curcis'e hiç kimse tarafından yiyecek ve içecek verilmemek şartiyle bu eve kapattılar. Curcis çok acıktıktan sonra kocakarıdan; yiyecek veya içecek bir şeyin yok mu? diye sordu. Kocakarı, andiçerek söyliyorum ki, şu şu vakitten beri yiyecek hiçbir şeyimiz yoktur, fakat ben evden çıkarak senin için bir şeyler ararım dedi. Curcis; sen Tanrı'yı tanır mısın? dediği zaman, tanırım, diye cevap verdi. İbadet eder misin? deyince, hayır diye mukabele

etti Curcis onu Tanrı'ya çağırınca, kocakarı iman edip onu tasdik etti, sonra da yiyecek aramak üzere evinden çıktı. Kadının evinde, binanın ahşap kısmını tutan kurumuş ağaçtan bir direk vardı. Curcis'in dua etmiye başlamasiyle ağaç yeşillenerek her çeşit meyve peyda oldu, bu cümleden *lebba* bile yetişti. Ebu Cafer; lebba, Suriye'de yetişen bir bitki olup taneleri yenir, der. Direğin bir dalı evin üzerinde uzayarak bina ile etrafını gölgeledi. Kocakarı evine döndüğü zaman, Curcis arzu ettiği kadar bol miktarda yiyecek maddellerine sahip bulunuyordu. Kocakarı kendisi gittikten sonra evinde husule gelen bu değişikliği görünce, açlık diyarında seni yediren Tanrı'ya iman ettim, dedikten sonra; şu hastalanan oğlumu iyileştirmesi için de Tanrı'ya dua et, diye ricada bulundu Curcis: Oğlunu bana yaklaştır, dedi ve yanına gelince gözüne tükürdüğü gibi hastanın gözü görmiye başladı, kulağına üfürünce sağırlığı gitti. Kocakarı: Tanrı seni esirgesin, dil ve ayaklarının da tutukluğunu gider, dedi ise de, Curcis; sen bunu sonraya bırak, bunun ayrı ve büyük bir günü var, dedi. Şehirde dolaşan hükümdar kocakarının evini örten ağacı görünce yanında bulunanlara; ben burada eskiden görmediğim ve tanımadığım bir ağaç farkediyorum, dediği zaman, ona; bu, açlık cezasına çarptırmak istediğin sihirbazın büyüttüğü bir ağaçtır, o bundan arzu ettiği gibi doyuncaya kadar yer, fakir kadın da aynı şekilde faydalanır, üstelik onun oğlunu da hastalıklarından iyileştirmiştir diye cevap verdiler.

Bunun üzerine hükümdar evin yıkılmasını ve ağacın kesilmesini emretti. Fakat kesmek istedikleri zaman, Yüce Tanrı ağacı eskisi gibi kuruttu. Bunun üzerine ağaca dokunmadılar. Curcis'i hükümdarın emriyle yakalıyarak yere yatırdılar ve onun için dört kazık çaktılar. Sonra bir araba getirerek üzerine ağır yük halinde sütunlar yüklediler, arabanın altına da hançerler ve kasap bıçakları yerleştirdiler, kırk tane öküz koşarak arabayı Curcis'in üzerinden çektiler. Arabanın altında kalan Curcis'in vücudu üç parçaya ayrıldı. Bu parçalardan biri ateşte yakılarak kül haline getirildikten sonra denize savrulmak üzere adamlarla gönderildi. Bu kimseler, Curcis'in vücudundan kül haline gelen kısmını denize savurdular. Daha onlar yerlerinden ayrılmadan önce gökten: Ey deniz, Tanrı sana bu hoş ve pâk vücudun parçalarını kendinde muhafaza etmeni emrediyor, çünkü ben onu eski haline iade edeceğim, nidası işitildi. Adamlar da bu sözleri duydular. Bundan sonra Tanrı tarafından gönderilen rüzgârlar Curcis'in vücut parçasının külünü denizden çıkartarak bir araya topladılar. Demin'ki adamlar yerlerinde ayakta dururlarken, kül, denize atılmadan önce olduğu gibi biribirine yapışmış bir top haline geldi. Sonra küllerin uçuşmakta olduğu görüldü ve Curcis de başındaki tozları silerek bunların içinden çıkageldi. Curcis de külleri denize atanlarla birlikte geri döndü. Adamlar, Curcis'i dirilten nidayı ve rüzgârı hükümdara anlattılar.

Hükümdar bu sözleri işittikten sonra: Ey Curcis kendin için de benim için de hayırlı bir iş yapmak ister misin? Halk, beni alçaltıp yendiğini söylemese di, ben de iman edip sana tâbi olurdum, sen bir defacık olsun Eflun'a secde et, veya ona bir koyun kurban kes, sonra ben de senin arzunu yerine getireceğim, dedi. Curcis hükümdardan bu sözleri işittikten sonra onu yok etmek karariyle ve putun kaybolması üzerine hükümdarın da ondan ümit keseceğini ümit ederek; beni putun yanına sok, ona secde ve kurban takdim edeceğim, diye hükümdarı aldattı. Hükümdar ona bu sözlerinden memnun olarak kalktı, yanına gelerek el, ayak ve başından öptükten sonra; ben bu gece seni başka yere bırakmadan, evimde kendi yatağım içinde ve ailem arasında yatırmağa karar verdim, dinlenerek çektiğin azapların yorgunluk ve acılarını giderirsin, aynı zamanda benim katımda saygılı bir zat olduğunu da anlarlar, dedi. Evini boşaltarak içinde bulunanları çıkardıktan sonra Curcis eve geldi. Geceleyin namaz kılmağa ve Zebur okumağa başladı. Curcis, en güzel sesli adamlardan biri idi. Hükümdarın eşi onun sesini işitince inandı ve birdenbire arkasına gelerek durdu ve ağlıyarak dua etmeğe başladı. Curcis'in imana çağırması üzerine derhal iman etti. Fakat ona, inanmış olduğunu belli etmemesini hatırlattıktan sonra, sabahleyin puta secde etmek bahanesiyle puthaneye geldi. Evinde Curcis'in hapsedilmiş bulunduğu kocakarıya da; biliyor musun, Curcis senin evinden ayrıldıktan sonra dünyaya

aldandı, hükümdar onu dünyanın ümit ve devletiyle kandırdı, şimdi de puta secde etmek üzere puthaneye gidiyor, diye haber verdiler. Kocakarı da kötürüm oğlunu taşıyarak ahalinin arkasından puthaneye geldi. Bu hareketinden dolayı Curcis'i takbih ediyordu. Halk da Curcis'le birlikte puthaneye girdi. Bu esnada Curcis etrafına bakınırken, kendisine yakın bir yerde, kötürüm oğlunu arkasında taşıyan kocakarıyı gördü. Adını anarak çocuğu çağırdığı zaman, o da cevap verdi, halbuki bundan önce bir söz bile söylediği yoktu. Sonra, bundan önce bir defa olsun yere basmadığı halde, annesinin sırtından inerek iki ayağı ile yürüyerek Curcis'in önünde durdu. Curcis çocuğa; git de şu putları çağır, benim yanıma gelsinler, dedi. Altın mimber üzerinde bulunan putların sayısı yetmişbir idi. Bu kavim, putlarla birlikte ay ve güneşe de taparlardı. Genç; ben putlara ne diye hitap edeyim? diye sorduğu zaman, ona: Curcis sizi yaradanın aşkına kesin olarak yanına çağırıyor, diye söyle dedi. Çocuğun bu şekilde söylemesi üzerine, putlar yuvarlanarak Curcis'in yanına gelmeğe başladı. Curcis, putlar gelince ayağiyle yere teptiği zaman, hepsi de mimberleriyle yerin dibine geçtiler. Yerin dibine geçmekten korkan İblis, bu putlardan birinin içinden çıkageldi ve kaçıp Curcis'in önünden geçmek istedi. Fakat Curcis onun kâkülünden yakalayınca, boynunu büktü. Curcis onunla konuşarak: Ey kötü ruh ve lânet okunmuş yaratık, söyle, kendini ve kendinle birlikte insanları felâkete sürük-

lemeğe seni ne sevkediyor? Halbuki kendinin de, orduna mensup olanların da cehennemlik olduğunu biliyorsun, dediği zaman İblis: Sen bana, üzerlerine güneşin aydınlığı düşen ve gecelerin karanlıkları altında kalan bütün servet ve varlıkları vermek, veya âdemoğullarını veyahut onlardan birini göz açıp yumuncaya kadar azdırmak gibi iki şıktan birini teklif etsen, kendi arzuma bıraktığın takdirde, ben göz açıp yumuncaya kadar olsa bile âdemoğullarını azdırmayı tercih ederim, ben bu azdırmamla, mahlûkların her türlü zevkleri tatmalarından daha ziyade haz duyuyorum. Ey Curcis, Tanrı atan Âdem'e bütün melekleri secde ettirdiği vakit yalnız ben secde etmedim, halbuki ona Cebrail de, Mikail de, İsrafil ve Tanrı'ya yakın olan bütün meleklerle göklerin ahalisi de secde etmişlerdi. Ben: ey Tanrı, senin bu mahlûkundan daha iyiyim, diyerek ona secde etmedim, diye cevap verdi. Bunun üzerine Curcis İblis'i kendi haline bıraktı. Rivayete göre İblis yerin dibine geçmekten korktuğu için o günden sonra hiçbir putun içine girmiş değildir.

Hükümdar Curcis'e: Sen beni hile ile aldatarak putlarımı mahvettin, dediği zaman Curcis: Ben bu işlerden herbirini sana ibre olsun ve iddia ettiğin gibi ilâh oldukları takdirde, kendilerin bana karşı koruyabileceklerini düşünmen için yaptım, bana karşı kendilerini müdafaa edemiyen ilâhlar mahvolsun, halbuki ben zayıf bir mahlûkum, ancak Tanrı'nın ihsan ettiklerine maliğim, diye cevap verdi. Curcis sözlerini bi-

tirdikten sonra hükümdarın karısı inanmış olduğunu ve dinini açığa vurarak Curcis'in gösterdiği harika ve ibretleri halka anlatı, bu zatın daha ne yapmasını bekliyorsununz? Duasiyle sizler. yerin dibine geçirmesini mi istiyorsunuz? Putlarınızın başına gelenleri düşününüz, e kavmim Tanrı'dan sakınınız, diye hitap etti. Bunun üzerine hükümdar: Ey iskender, yazıklar olsun sana, bu sihirbaz seni bir gece gibi kısa zaman içerisinde ne kadar da çabuk azdırmış, halbuki ben onunla yedi yıldan beri uğraştığım halde bana bir şey yapamadı,dedi. Kıraliçenin: Görmüyor musun ki, Tanrı onu sana karşı musallat ederek muzaffer kılıyor, o sana üstün gelecek ve her karşılaşma aleyhine birer delil oacaktır, demesiyle, hükümdar, Curcis'in bağlanarak cezalandırıldığı sehpanın getirilmesini emretti. Kadın sehpaya bağlandıktan sonra, Curcis için tatbik edilen demir taralkların takılması emredildi. Kıraliçe, işkencenin şiddet ar ınca Curcis'e ey Curcis, dua et de acı ve ızdırabım azalsın, dediği zaman, Curcis ona: Yukarı tarafa bak, dedi, Kıraliçe yukarıya bakınca güldü. Niçin güldüğü sorulduğu zaman: Üzerimde, cennet elbiselerinden bir taç tutan iki melek görüyorum, ruhumun vücudumdan çıkmasını bekliyorlar, ruhum çıkınca bu taçla süsleyip cennete götüreceklerdir diye cevap verdi.

Kıraliçenin ruhu çıktıktan sonra Curcis şu şekilde dua etmeğe başladı: Ey Rabbim, sen beni bu belâları çektirmekle şereflendirdin, bu sayede bana şehitlere bağışladığın şeref ve meziyetleri

vereceksin, ey Rabbim, bunlar benim dünyada geçireceğin son günlerimdir, çünkü dünyanın bu belâlarından kurtulacağımı vadetmiştin, ey Rabbim, ruhumu almadan ve beni şu yerden ayırmadan önce bu mağrur kavmin üzerine gücleri haricinde kalır ve azabını indirerek onlardan intikâm almanı diliyorum ki, kalbime şifa bulan gözlerim aydın olsun, çünkü onlar bana zulmettiler, azapladılar. Ey Rabbim, benden sonra güç durumda ve kaygı içinde kalıp beni hatırlıyarak ve adımı anarak, başlarına gelen belâ ve kaygıları deffetmeni istediklerinde, onlardan bu zorlukları gidermeni ve onların dualarını ve onlar için benim de şefaatimi kabul eylemeni dilerim, diye duasını bitirdiği zaman, Tanrı o kavmin üzerine ateş indirdi. Yağan ateş vücutlarını yakarken onlar kızarak kılıçlariyle Curcis'e vurmağa başladılar. Tanrı onların Curcis'i bu dördüncü defa öldürmeleriyle ona olan vadini verecekti. Tanrı, şehir içindeki bütün eşyayı halkı ile birlikte yaktıktan sonra küllerini yer yüzünden kaldırarak şehri alt üst etti. Uzun bir müddet şehrin bulunduğu yerin altından fena kokulu duman çıktı. Bu dumanın kokusunu duyan herkes şiddetli bir hastalığa tutuluyordu .Fakat hastalıkları başka başka olup biribirine benzemedi, Curcis'e iman edip onunla birlikte öldürülenler, otuzdört bin kişi ile hükümdarın karısından ibaretti. Şimdi tekrar *Fars hükümdarlarının* tarihlerine geçiyoruz. Erdeşir devrine kadar olan hâdiselerle, Fars derebeyleri, İsrail oğulları, Rumlar ve ilk Araplar çağında ce-

reyan etmiş vakaları yukarda sıralamıştık. Bu hâdiselerin herbirini, tarihin düzenini tamamlamak maksadiyle, Fars hükümdarlarının hakimiyet müddetlerine göre tertip etmiştik.

Hıristiyan ve ilk kitap sahipleri olan kavimlerin sözlerine göre, İskende 'in Babil'i istilâsından beşyüz yirmiüç yıl, Mecusilerin hesabına göre de ikiyüz altmışaltı yıl geçtikten sonra

Erdeşir bin Babekşah

Zuhur etmiştir. Onun şeceresi: Erdeşir bin Babekşeh bin Küçük Sasan bin Babek bin Sasan bin Babek bin Mihrmes bin Sasan bin Behmen bin İsfendiyar bin Beştasp bin Lehrasp bin Giyuçi bin Keymeneş'tir. Babası Babek, Fars'taki Hira'nın hükümdarı idi. Diğer bir rivayete göre de şeceresi şöyledir: Erdeşir bin Babek bin Sasan bin Babek bin Zerar bin Behaferid bin Büyük Sasan bin Behman bin İsfendiyar bin Beştasp bin Lehrasp. Erdeşir, amcasının oğlu Dara bin Dara bin Behmen bin İsfendiyar'ın intikamını almak maksadiyle Fars'ta harekete geçti. Dara'nın İskender'le savaşırken iki kapıcısı tarafından öldürülmüş olduğunu yukarda zikretmiştik. Rivayete göre bundan maksat, hükümdarlığı ehline ve müstahak olanlara ve derebeylerden önce Fars'ta hükümet sürenlerin neslinden gelenlere iade ederek devleti tek bir hükümdarın elinde toplamaktı. Rivayete göre Erdeşir İstahr'da, Hayr ilçesinde Tirvede köyünde doğmuştu. Onun büyük babası Sasan çok kuvvetli ve bahadır bir zat olup, İstahr

ahalisinden pek kuvvetli seksen kişi ile tek başına savaşarak onları çekilip gitmeğe mecbur etmişti. Karısı, Fars'ta hükümet süren ve Bazerençin diye tanınmış olan hükümdar neslinden Ramebihşt adında çok güzel ve meziyet sahibi bir kadındı. Sasan, İstahrdaki Enahiz adlı ateşgedenin nazırı olup, ava ve biniciliğe düşkün bir zattı. Onun, Ramebihşt'den, saçları bir karış uzamış olduğu halde Babek adında bir oğlu oldu. Babek tecrübe sahibi olunca halkın idare ve işine baktı. Bundan sonra, İstahr'da Bazerencinler'den biri hükümet sürerken Babek'in Erdeşir adlı oğlu oldu. Bana Hişam bin Muhammed'den naklen söylediklerine göre bu hükümdarın adı Cuzher, diğer bir söze göre de Uzihr olup, Tiri adlı bir köleyi Darabcerd'e Ercebz olarak tâyin etmişti. Erdeşir yedi yaşına geldiği zaman babası onu, bu zaman El-Beyza'da bulunan hükümdar Cuzher'in katına götürdü. Babek, hükümdarın önünde durarak oğlunu Tiri'nin terbiyesine vermesini ve onun ölümünden sonra da Ercebz yapmasını rica etti. Hükümdar bu ricayı kabul etti. Babanın arzusu üzerine bunun için bir tutanak tertip edildikten sonra, oğul Tiri'nin katına götürüldü. Tiri onu güzel bir suretle karşılıyarak evlâtlık edindi. onun ölümünden sonra da yerine geçerek yurdu güzel bir surette idare etti.

Müneccim ve falcılardan bir grup onun yıldızına bakarak memleketler zaptedeceğini haber vermişlerdi. Rivayete göre Erdeşir gaipten haber verenlerin bu sözlerini işittikten sonra alçaklık

göstererek hayırlı işlerini gittikçe artırmıştır. Bir gece rüyasında başı ucuna oturan bir meleğin ona hitap ederek: Tanrı seni memleketler fethinde muvaffak eyliyecek, bunun için gerekli hazırlıkları gör diye emrettiğini işitmişti. Erdeşir uykudan kalktığı zaman sevindi, kendisinde kuvvet hissetti ve bundan önce görmediği bahadırlık bulunduğunu duydu. Onun ilk yaptığı iş, Darabcerd ilindeki Çobanan adlı bir yere yürümesi olmuştur. Burasının Fasin adlı hükümdarını öldürdükten sonra Kevenes ismi verilen yerin üzerine yürüdü ve hükümdarı Minuşehr'i öldürdü. Oradan Lervir'e giderek hükümdarı Dara'yı öldürüp idarelerini bazı kimselerin eline verdikten sonra babasına mektup yazarak olup bitenleri anlattı, ona da Cuzehr'in üzerine saldırmasını tavsiye etti. Hükümdar o zaman El-Beyza'da bulunuyordu. Babası onun tavsiyesini yerine getirerek Cuzehr'i öldürüp tacını aldı. Sonra Cibal hükümdarı Erduvan Pehlevîye alçaklık gösterip mektup yazarak Cuzehr'in tacını oğlu Sabur'a giydirmek için müsaade istediyse de, Pehlevî ona şiddetli bir mektup yazarak, oğlu Erdeşir'le birlikte öldürdükleri kimselerin emrinin hilâfına imha edildiklerini bildirdi. Fakat Babek, Erduvan'ın bu mektubuna hiç de önem vermedi. Oğlu Sabur taç giyerek babası yerine hükümdar oldu. Sabur bir mektupla Erdeşir'i yanına çağırttı ise de gelmedi, bu yüzden darılan Sabur birçok askerî birlikler topladıktan sonra onun üzerine yürüdü. İstahr'dan hareket ederken kardeşlerinden birkaç tanesi de

onunla birlikte yola çıktılar. Bunların bazıları yaş cihetinden ondan büyüktü. Onlar (kendi aralarında anlaşarak) taç ve tahtı getirttikten sonra, bunları Erdeşir'e teslim ettiler.

Erdeşir tacı giyerek tahta çıktı v devletin idaresini azimle eline aldı. Türlü derecede memurlar tâyin etti, Ebr-i Sam adında birini de vezir yaptı. Devletin idaresinde ona serbestî verdi. Fahir adında birini en yüksek dinî vazife ve rütbe olan «Mubezan-i Mubez» ruhaniler başkanlığına tâyin etti. Kardeşlerinin ve onlarla birleşmiş olanların kendisine karşı suikastta bulunacaklarını duyduğu zaman, onların birçoğunu öldürttü. Bu sırada Darabcerd halkının kendisine karşı isyan ettikleri haberi geldi. Onların üzerine yürüyerek ahalisinin bir kısmını öldürdükten sonra şehri ele geçirdi. Oradan Kerman'a gitti.Kerman hükümdarı Belâş onunla şiddetli bir surette savaştı. Erdeşir, bizzat kendisi çarpışarak Belâşı esir aldı ve şehri ele geçirdi; Erdeşir adlı oğlunu da Kerman hükümdarı yaptı. Fars sahillerinde Eptenbuz adında biri hükümet sürüyordu. Halkı onu ulular ve kendisine tapardı. Erdeşir onun üzerine yürüyerek öldürdü ve kılıçla ikiye böldü, etrafında bulunanları da mahvetti. Hükümdarın yer altında toplayıp sakladığı hazineleri çıkarttı. Erdeşir, kendisine itaate çağırarak Erdeşir Hure'deki Ebrisas hükümdarı Mihrek'e ve onun gibi başka bölgelerin hükümdarlarına da mektuplar yazmıştı, fakat onlar itaat etmediler. Bunun üzerine yürüyerek Mihrek'i öldürdü, sonra oradan Cur'a ge-

çerek Cur şehrini kurdu, Tırpal adı verilen sarayla ateşgediyi yapmağa başladı.

Erdeşir bu işlerle uğraşırken Erduvan'ın elçisi bir mektupla katına geldi. Erdeşir halkı toplıyarak mektubu onlara okudu. Erduvan şöyle diyordu: ey Kürt'lerin çadırında terbiyelenmiş olan Kürt, sen düşmanca bir tavır takınarak ölümü kendine doğru sürükleyip getirdin, sen kimin izniyle başına taç giydin, kimin müsadesiyle o memleketleri ele geçirdin, hükümdarlarla ahalisi üzerine saldırdın? Çöldeki şehri kimin emriyle kurdun? Biz sana müsaade versek ve serbest bıraksak, çölde on fersah uzunluğunda olmak üzere bir şehir kurar ve buna Rami Erdeşir adını verirsin. Erduvan, aynı zamanda kendisini bağlayıp katına götürmek üzere Ehvaz hükümdarının gönderilmiş olduğunu da bildirdi. Erdeşir ona şu mektupla cevap verdi: Tanrı, başıma giydiğim tacı bana bağışlıyarak, fethettiğim memleketlere beni sahip kıldı. Cebbar hükümdarları öldürürken bana yardım etti. Kurmakta olduğum Rami Erdeşir adlı şehre gelince, Tanrı bana seni yakalamak imkânını verirse, senin başını ve hazinelerini Erdeşir Hurre'de yaptırdığım ateşgedeye yollıyacağım. Bundan sonra Erdeşir, kendi yerine devletin başında Ebrisam'ı bıraktıktan sonra, İstahr'a gitti. Çok geçmeden veziri Erbisam'dan mektup aldı. Bu mektupta Ehvaz hükümdarının Erdeşir Hurre üzerine yürüdüğü, fakat yenilerek geri çekildiği bildiriliyordu.

Erdeşir bundan sonra İsfahan üzerine yürüdü. Şah Sabur'u esir alarak öldürdü. Sonra Kardes'e döndü, oradan da Ehvaz sahibi Niyrufer'le savaşmak için yola çıktı. Rami Hürmüz'den Reccan, Sacar ve Taşan'a, oradan da Sürrak'a gitti. Buraya kadar geldikten sonra, arkadaşlarından bir grupla (adı geçen) şehir üzerine yürümek maksadiyle bir ırmağın kenarında durdu. Şehri ele geçirerek orada Suk-ül Ehvaz'ı kurdu. Sonra aldığı ganimetlerle Fars'a döndü. Bir müddet sonra Cer'e ve Kâzrun ırmağını takiben Ehvaz'a gitmek üzere Fars'tan hareket etti. Ehvaz'dan kalkıp Meysan'a gelerek Bendu adlı hükümdarını öldürdü. Orada Merhi Meysan'ı kurduktan sonra Fars'a döndü. Erduvan'a adam göndererek savaşmak üzere bir yer tâyin etmesini istedi. Erduvan Mihr-i Mah (ayının) nihayetinde Hürmüz Can'ı karşılaşma yeri olarak teklif etti. Erdeşir, tâyin edilen vakitten önce oraya gelerek kendisi için çölde uygun bir yer hazırladı, etrafını hendekle çevirdi. Aralarında savaş başladığı zaman, Sabur, Erduvan'ın kâtibi Derbendaz'ı eliyle öldürdü. Erdeşir yerinden kalkarak Erduvan'ın üzerine saldırdı ve onu öldürdü. Erduvan askerlerinin birçoğu öldü, sağ kalanları da kaçtılar. Rivayete göre Erdeşir, Erduvan'ın başını ayakları altında alarak çiğnemiştir. Bu zafer gününde Erdeşir oradan kalkarak Hemedan üzerine yürüdü, orasını fethettikten sonra Cebel, Azerbeycan, Erminiye ve Musul üzerine hareket ederek buralarını da kılıç kuvvetleriyle ele geçirdi. Buradan Sevad de-

nilen Suristan'a gitti ve zaptetti. Dicle'nin batı kenarında ve Tahsebun şehrinin karşısında bir şehir kurarak burasına Bih-Erdeşir adını verdi. Tahsebun, Medain'in doğusundadır. Erdeşir burasının ilçelerini de fethederek, Behresir, Ravmakan, Derkit, Kûsa ve Cubur ırmaklarının (idaresini de) bu şehre ilhak etti. Sonra oradan kalkarak, İstahra oradan Sicistan'a oradan, Cürcan, Ebreşeh, Merv, Belh ve Harezm'e ve Horasan sınırlarına kadar olan yerler üzerine yürüdü. Oradan Merv'e dönerek bir grup insanı öldürdükten sonra başlarını Enahiz ateşgedesine gönderdi. Oradan Fars'a dönerek Cur'a indi. Orada bulunduğu zaman Köşa, Turan ve Mekran hükümdarlarının elçileri gelerek memleketlerinin itaatini arzettiler. Erdeşir Cur'dan kalkarak Bahreyn üzerine yürüdü ve hükümdarı Suntarak'ı kuşattı. Müşkül durumda kalan hükümdar kendisini surdan aşağıya attı. Oradan Medain'e gidip yerleşti. Kendisi sağken oğlu Sabur'a kendi tacını giydirdi. Rivayete göre Erdeşir Hürre sınırındaki ilin Köcran ilçesinde bulunan Erman adlı bir köyde,halk tarafından sayılan ve tapınılan bir kıraliçe vardı. Onun serveti, hazinesi ve savaşan askeri de çoktu. Erdeşir onun muhafız ve hizmetçileriyle savaşarak kendisini öldürdü, zengin mal ve hazinelerini eline geçirdi. Erdeşir sekiz şehir kurmuştu. Fars'taki Erdeşir Hürre bu cümleden olup, buna Cur adı da verilmektedir. Şehirlerin diğerleri: Rame Erdeşir, Reyu Erdeşir, Ehvaz'daki Hürmüz-i Erdeşir ki, buna Ehvaz da derler, Sevad'da bulunan

ve Medain'in batı kısmını teşkil eden Bih Erdeşir, Kerh-i Meysan adı verilen Estabaz Erdeşir, Bahreyn'de bulunan ve El-Hatt adı verilen Fesa Erdeşir'dir. Musul'daki Buz Erdeşir de onun tarafından kurulmuş olup, buna Huzze denir.

Rivayete göre Erdeşir ilk defa ortaya çıktığı zaman derebeylere mektup yazarak kendisinin hükümdarlığa hak kazandığını delillerle ispat etmek suretiyle itaat etmelerini istemişti. Hayatının son günlerinde de kendisinden sonra gelenler için vasiyetnamesini yazmıştır. O her yönden övülen, yardım gören muzaffer bir hükümdar olup, hiçbir zaman yenildiği görülmemiş ve bayrağı yere düşmemiştir. Etrafındaki hükümdarları yenerek yeryüzünde çok kan akıtmış, iller ve şehirler kurmuş, rütbe ve dereceler tâyin ederek yeryüzünü imar etmiştir, Erduvan'ı öldürdükten sonra, kendi ölümüne kadar ondört yıl hükümdarlık etmiştir. Bazıları da onun ondört yıl on ay hükümet sürdüğünü söylerler.

Hişam bin Muhammed'den naklen bana söylediklerine göre Erdeşir Fars ahalisinin başında olduğu halde ve fetih maksadiyle Irak'a geldiği zaman, Ermanî'lerin hükümdarı Baba ve Erduvanî'ler hükümdarı Erduvan ile karşılaştı. Hişam, Ermanî'lerin Sevad bölgesinin Nebatları, Erduvanî'lerin de Suriye Nebatları olduğunu söyler. Bu iki hükümdar, devleti ele geçirmek maksadiyle karşılıklı savaşıyorlardı. Erdeşir'in üzerlerine yürüdüğünü duyunca, birleşerek ona karşı koymağa karar verdiler. Bunlar Erdeşir'le biri

bir gün, diğer ikinci gün olmak üzere nöbetleşe savaşıyorlardı. Erdeşir, Baba ile askerinin savaştığı gün savaşa çıkmaz, fakat Erduvan da Erdeşir'e karşı savaşa çıkmazdı. Bunu gören Erdeşir Baba'yı kendi halinde serbest bırakarak onun Erduvan'a karşı hareketine mâni olmamak ve kendi memleketinden de çekilip gitmek şartiyle anlaştı. Bundan sonra Erdeşir yalnız Erduvan'la savaşarak onu öldürdü ve memleketini ele geçirdi. Bunu işiten Baba, Erdeşir'e itaat etti. Bundan sonra Erdeşir Irak'ı da zaptederek hükümdarlarını kendisine tâbi kıldı, ahalisinden kendisine karşı koymak istiyenleri ezerek kendi isteklerini kabule mecbur etti.

Erdeşir'in böylece Irak'ı ele geçirmesinden sonra, Tenuh Araplarından birçoğu onun idaresindeki memlekette yaşamak ve ona boyun eğmek istemediler. Fehmoğullarından Mâlik ve Amr ve Mâlik bin Züheyr idaresinde Irak'a gelmiş olan Kuzaaoğulları ve başkaları Irak'tan göç ederek Suriye'ye gidip yerleştiler ve oradaki Kuzaa'larla birleştiler. Araplardan kendi kavimleri içerisinde kargaşalıklar çıkaranlar veya kıtlık içinde yaşıyanlar Irak'ın mahsuldar yerlerine gelir ve Hire'de üç grupa ayrılarak orada yerleşirlerdi. Grupların biri Tenuh kabilesiydi. Onlar, Fırat'ın batı taraflarında, Hire ile Abarn civarı ile buraların yukarı kısımlarında alçak ve yün keçe çadırlarda yaşarlardı. İkincisi İbat'lardı. Bunlar, Hire'de yerleşerek binalar yapmış olan Arap'lardır. Üçüncüsü de Ahlâf adlı Arap'lardı.

Bunlar, alaçık ve çadırlarda yaşıyan Tenuh'lara ve Erdeşire boyun eğmiş olan İbad'lara mensup olmıyan Arap'lardır. Hire ile Anbar'ın ikisi de Buhtunnasar zamanında kurulmuştur. Buhtunnasar öldükten sonra ahalisi Andar'a göç ettiği için Hire yıkılmış halbuki Anbar, Hire'nin Amr bin Adiy tarafından imarına kadar beşyüz elli yıl mâmur bir hayat sürmüştür. Amr bin Adiy Hire'ye inerek orasını yurt edindikten sonra, bu yer, Kûfe şehri kurulup oraya müslümanların yerleşmesine kadar beşyüz otuz yıl mâmur kalmıştır. Amr bin Adiy'in bütün hakimiyet müddeti yüzonsekiz yıl olup, bunun doksanbeş yılı Erduvan'la Fars derebeyleri zamanına, ondört yıl on ayı Erdeşir bin Babek'in ve sekiz yıl iki ayı da Sabur bin Erdeşir'in zamanlarına raslar.

Şimdi Erdeşir bin Babek'ten sonra Fars'ta hükümet sürmüş olanların tarihine geçelim: Erdeşir bin Babek'ten sonra yerine oğlu Sabur geçti.

Sabur.

Erdeşir bin Babek hükümdar olduktan sonra Fars derebeylerinin mensup olduğu Eşkânî'leri öldürmek hususunda çok ileri gitti. Çünkü onları imha etmek hususunda and içilmişti. Erdeşir bin Babek'in büyük babası olan Sasan bin Erdeşir bin Behmen bin Büyük İsfendiyar, bir gün hükümdar olduğu takdirde Eşk bin Hürre neslinden gelenlerden tek bir adam olsun bırakmadan öldüreceğine and içmiş ve kendi neslinden gelenlere de, hükümdar oldukları zaman onlardan hiç kim-

seyi sağ bırakmamalarını vasiyet etmişti. Sasan'ın neslinden ve oğlunun oğullarından gelen ilk hükümdar Erdeşir bin Babek'tir. Erdeşir, büyük babasının vasiyetini yerine getirmek maksadiyle onların kadın ve erkeklerinden hepsini öldürdü, ancak devlet konağında bulduğu ve güzelliği ile hoşuna giden bir kızı sağ bıraktı. Soruşturduğu zaman, bunun ölen hükümdarın kızı olduğu anlaşıldı. Kız kendisinin hükümdar kadınlarından birinin hizmetinde olduğunu söylüyordu. Erdeşir ondan bakire mi veya dul mu olduğunu sorduğunda, kız bakire olduğunu anlattı. Bunun üzerine Erdeşir onu kendisi için seçerek cinsî münasebette bulundu. Kız hâmile kaldı. Bunun üzerine onda şahsının korunmuş olduğu kanaati uyanarak kendisinin Eşk neslinden olduğunu açığa vurdu. Bunun üzerine Erdeşir ondan nefret ederek yaşı ilerlemiş olan Hercend bin Sam'ı yanına çağırdıktan sonra, kızın, Eşk evlâdından olduğu hakkındaki itirafını anlatarak; biz her şeyden önce büyük babamız Sasan'ın vasiyetini yerine getirmekle mükellefiz, kızı ne derecede sevdiğimi biliyorsun, bununla beraber onu alıp götür ve öldür. dedi. Kız, alıp götürüldüğü zaman ihtiyara hamile olduğunu söyledi, ebeler çağrılarak muayene ettirildiği zaman, onlar da kızın hâmile olduğuna tanıklık ettiler. Bundan sonra ihtiyar kızı bir çukura kapatarak tutanaklar tanzim etti ve bunları bir kutunun içine koyup kendi mührü ile mühürledikten sonra hükümdarın katına döndü. Hükümdar ondan; ne yaptın? diye sorduğu zaman, ihti-

yar kızı yer altına soktuğunu anlatarak kutuyu ona teslim etti. Hükümdar da kutuyu kendi mühürü ile mühürledikten sonra hazinelerinden birinde saklanmasını emretti.

Kız, erkek bir çocuk doğuruncaya kadar ihtiyarın yanında kaldı. İhtiyar, çocuğa hükümdarın müsaadesini almadan kendiliğinden isim vermek istemediği gibi, çocuk yetişip terbiyesi tamamlanmadan önce hükümdara oğlu olduğunu bildirmeği de uygun görmedi. İhtiyar, çocuğun doğduğu saati tesbit edip yıldızına baktırdığı zaman, onun hükümdar olacağı görüldü. İhtiyar, çocuk için hem vasıf, hem de şahıs adı olabilecek bir isim seçti ki, hükümdar da bunlardan birini intihap etmek imkânını bulacaktı. Bu münasebetle çocuğa verdiği Şahpor adı, hükümdar oğlu mânasına gelir. İlk önce bu adı takan o olmuştur. Bu çocuk, Arapların Sabur ül-Cünud dedikleri Erdeşir'in oğludur. Ravilerden bazıları, ihtiyarın çocuğa Eşkpor adını vermiş olduğunu söylerler ki, bu da Eşk oğlu anlamına gelir. Eşk neslinden geldiği için çocuğa bu ad verilmiştir. Uzun zaman geçtiği halde, Erdeşir'in başka oğlu olmadı. Çocuğu kendi terbiyesinde tutan emniyetli ihtiyar bir gün hükümdarın katına girdiği zaman, onu kaygılı bir halde buldu ve bunun sebebini sordu. Hükümdar; nasıl kederlenmiyeyim ki, kılıcımla doğu ve batı arasındaki memleketleri ele geçirerek maksadıma erdiğim halde dünyada benim neslim kalmıyacaktır dedi. İhtiyar; kaygılanma, Tanrı seni sevindirmiştir, benim elimde, senin

hoş ve zarif bir oğlun vardır, sana teslim ettiğim ve hazinende sakladığın kutuyu getir de sana bunun belgesini göstereceğim, dedi. Hükümdar kutuyu getirtti ve mühürünü kontrol edip açtıktan sonra, ihtiyar tarafından tanzim edilmiş olan mazbataları ve bunlarda şunların yazılmış olduğunu gördü. Hükümdarlar hükümdarı Erdeşir-den hâmile kalmış olan Eşk'in kızını adı geçen hükümdar öldürmek üzere bize teslim ettiğinde, hükümdar tarafından ekilen hoş ve nefîs ekinin imha edilmesini uygun görmedik, hükümdarın emri gereğince onu toprağın altına emanet ettik. Böylece kendimizi temize çıkararak ekilmiş tohumun hak ve hürmetini koruyarak, ailesinin eline geçinciye kadar onu muhafaza ettik. Bu mazbata, falân yılın falân ay ve falân saatinde tanzim edilmiştir.

Bunun üzerine Erdeşir çocuğun yüz, bir rivayete göre de bin gencin başında olduğu halde katına getirilmesini emretti. Hepsi de onunla aynı yaşta ve aynı şekil ve kıyafette olan, tavrı hareket ve edep ve terbiyeleri bakımından da birbirine benzeyen bu çocukları birbirinden ayırdetmek zordu. Bu işler hepsi de ihtiyar tarafından tertip edilmişti. Onlar hep birlikte hükümdarın katına girdikleri zaman, onlar gözden geçirirken, nefsı kendi oğluna meyletti, hiçbir şeyle işaretlenmemiş oldukları halde kendi oğlunu seçti. Bundan sonra çocukların hepsi de büyük sofanın önündeki kısma çıkarıldılar, ellerine çökenlerle top verildi. Hükümdar büyük sofada tahtı üze-

rinde otururken, top hükümdarın bulunduğu salona girdi. Hiçbir çocuk topu takip ederek içeriye girmeğe cesaret edemedikleri halde, ancak Sabur cesaret ederek salona girdi. Erdeşir, onun bu hareket ve cesaretinden, kendi oğlu olduğunu anladı. Diğer arkadaşlarına değil de yalnız ona karşı kalbinde şefkat hissi doğarak; adın nedir?" diye sordu. Çocuk: Şahpor, diye cevap verdiği zaman, hükümdar: Erdeşir Şahpor, diye tashih etti. Böylece gencin kendi oğlu olduğu ispat edildikten sonra, kendisinden sonra hükümdar olmak üzere onun baş na taç giydirdi.

Fars ahalisi, daha babası sağken, yani hükümdar olmadan önce, onun aklına, meziyetlerine, bilgisine ve bundan başka kuvvet, cesaret ve tebaaya karşı gösterdiği şefkâtine hayran olarak onu seviyorlardı. Başına taç giydikten sonra memleketin ululari toplanarak onun uzun ömürlü olmasını dilediler, babasını da uzun uzadıya överek meziyetlerini anladılar. Sabur onlara babasının hayırla anılmasından başka kendisini iyilik yoluna sevkedecek birşey bulunamıyacağını anlattıktan sonra, halka iyilikte bulunmağı vadetti. Bundan sonra hazinesinde bulunan mal ve paralardan halka bol miktarda dağıtılarak, büyükler, asker ve yoksullar arasında taksim edilmesini emretti. Etrafındaki vali ve memurlarına da aynı şekilde hareket ederek, ellerindeki mal ve paralardan dağıtmalarını söyledi. Bunun bir neticesi olarak yakın ve uzakta olanlar, yüksek ve aşağı sınıflar, münevver ve avam onun inhisarından

faydalandılar, hayatları genişledi. Bundan sonra valiler seçti, tebaasına geniş ölçüde şefkat gösterdi. Hükümdarın meziyetleri görüldü, şöhret ve ismi yayıldı, bütün hükümdarlardan üstün olduğu anlaşıldı.

Rivayete göre, o, hükümdarlığının onbirinci yılında Nasıbin (Nusaybin) üzerine yürüdü. Rum askerlerinin bulunduğu bu kaleyi bir müddet kuşattı. Fakat bu sırada, Horasan tarafında bizzat kendisinin hazır bulunmasını icabettiren bir kargaşalık çıktığından, bu haber üzerine kuşatmayı bırakarak oraya gitti. Horasan tarafındaki işleri sağlam bir şekilde hallettikten sonra Nasıbin'e döndü. Rivayette göre o, şehrin surlarından açılan gedikten içeriye girmiş, Rum askerlerini öldürmüş, esirler almış ve Kayser'e ait olan külliyetli para ve malları ele geçirmiştir. Sabur oradan kalkarak Suriye ve Rum memleketi üzerine yürümüş, bu cümleden olmak üzere Kalukia ve Kazukia şehirlerini zaptetmiştir. Rum hükümdarlarından Riyanüs'ü (Valerianus) Antakya şehrinde kuşatmış, onunla birlikte birçok halkı esir ettikten sonra kendisiyle birlikte götürerek Cündey Sabur'da yerleştirmiştir. Rivayete göre Sabur, Tüster tâkını, bin arşın genişliğinde olmak üzere Riyanüs'e yaptırmıştır. Riyanüs, Rum'dan getirdiği ustaların yardımı ile yapıyı tamamladıktan sonra Sabur'dan serbest bırakılmasını istemiş, Sabur ona külliyetli miktarda para ödeterek burnunu kestikten sonra salıvermiş, bir rivayete göre de öldürtmüştür.

Nakledildiğine göre orada Fırat ve Dicle arasında el-Hazr'da Ceramika'dan Satiren adında bir hükümdar bulunuyordu. Şair Ebu Du'ad İyadî onun hakkında şöyle diyor:

Ben, El - Hazr ka esinde, ahalinin reisi olan Satirun'un üzerine ölümün sarktığını görüyordum.

Arap'lar Satirun'a Zayzen derler. Rivayete göre Zayzen, Bacerma ahalisindendi. Hişam bin el-Kelbî, Zayzen'in Kuzaa Arap'larından olduğunu söyliyerek onun şeceresini: Zayzen bin Mu'aviye bin El-Abid bin El-Ecram bin Amr bin Nahaa bin Selih bin Hülvan bin İmran bin İlhaf bin Kuzaa şeklinde ileri sürer, annesinin Tezid bin Hülvan neslinden olup Ceyhele adında olduğunu söyler. Satirun, ancak annesine nisbetle tanılırdı. Hişam'a göre o, El-Cezire topraklarına sahip, Abid bin el - Ecram oğullariyle Kuzaa'dan sayısız Arap'lar da ona tâbi idiler. (Aynı zamanda) Suriye'ye kadar uzanan yerlerin de hükümdarı idi. Sabur bin Erdeşir Horasan'a gittiği vakit, o, Sevad'ın etrafındaki bazı yerleri ele geçirmiş ve bu durum, döndükten sonra Sabur'a haber verilmişti. Amr bin İlet bin Cedi bin Deha bin Cüşem bin Hülvan bin İmran bin İlhaf bin Kuzaa bu münasebetle şöyle diyor: İlaf'lardan olan bizler, aslanlar gibi süvarilerle Fars'ların üzerine yürüdük ve onları ibret olacak şekilde işkenceye çarptırdık: Şehrezur'un ulularını öldürdük. Ateşten bir adaya benzeyen bir toplulukla onların üzerine yürüdük.

Zayzen'in yaptıklarını öğrenen Sabur, onun üzerine yürüyerek sığındığı kalenin yanına geldi. Hişam bin el-Kelbî'ye göre Sasan kaleyi dört yıl kuşattı ise de yıkamadı ve Zayzen'in yanına da ulaşamadı. Aşa Maymun bin Kays ise, aşağıda naklettiğimiz şiirinde, Sasan'ın kaleyi iki yıl kuşatmış olduğunu söyler:

El - Hazr kalesi ahalisinin mesut ve bahtiyar oldukları zamanları hatırlarsın, fakat nimet ve saadetin devamlı ve ebedî olduğunu gördün mü? Şahpor Erdeşir ilerlemek ve muzaffer olmak için iki yıl uğraştı ise de, Tanrı onun kuvvetini artırmadı, intikamını alamadı. O, kavmini ısrarla savaşa çağırarak: Haydi savaşınız, bozulmuş işlerinizi düzeltiniz, kılıçlarınızla düşman üzerine yürüyerek saygı değer insanlar gibi ölünüz, görüyorum ki ölüme herkes katlanıyor, dedi.

Bu sırada Zayzen'in Nazire adlı kızının adet görme zamanı gelmişti. Onlar, bu durumda olan kızlarını şehrin kenar muhallelerine çıkarırlardı. Nazire, zamanın en güzel kadınlarından olduğu gibi Sabur da en güzel gençlerdendi. Onlar birbirini görerek sevdiler. Nazire Sabur'a adam göndererek; şehir surlarının ne ile yıkılacağını gösterir ve babamı ö dürürsem, beni ne ile mükâfatlandırırsın? diye sordu. Sen nasıl hükmedersen onu yerine getirir seni bütün karılarıma tercih edip kendime bağlarım, diye cevap verdi. Bunun üzerine o, şehri yıkacak tılsımı tarif ederek; boynu tokalı bir güvercin bulur, ayağına mavi gözlü bakire bir kızın âdet gördüğü zaman gelen kaniyle yazar

ve sonra salıverirsin. O, mutlaka şehrin surları üzerine konacak ve onun kanamasiyle surlar yıkılacaktır, şehrin tılsımı budur, surları bundan başka hiçbir şey yıkamaz, diye haber gönderdi. Bunun üzerine Sabur kızın dediği gibi hareket ederek şehrin üzerine yürümeğe hazırlandı. Kız ona; ben şehrin muhafızlarına sarhoş oluncaya kadar şarap içirtirim, sarhoş olarak yere yuvarlandıktan sonra onları öldürerek şehre girersin, dedi. Sabur kızın dediği gibi hareket ederek şehri kılıç kuvvetiyle ele geçirdi, surlar yıkıldı, Zayzen öldürüldü, onunla birlikte hareket eden Kuzaa grupları da yok edildiler, bugün onlardan kimse kalmamıştır. Hülvan oğullarından türeyen uruklar da yok olmuştur. Zayzen'in yanında bulunan Amr bin İlet, bu hâdise münasebetiyle söyle diyor:

Beni Abid eşrafının karşılaştıkları müşkül durumu bildirerek arkası kesilmeden gelen haberler ve Zayzen ile kardeşlerinin ve Tezid uruğundan olan birleşmiş askerlerin imha edilmesi seni kederlendirmedi mi? Sabur bin Erdeşir onların üzerine zırhlı filler ve kahraman askerlerle yürüdü, muhkem kalenin demir parçaları gibi büyük ve ağır taşlarını yıktırdı...

Sabur, şehri imha ettikten sonra Zayzen'in kızı Nazire'yi alıp götürdü ve onunla Ayn et-Temer'de evlendi. Rivayete göre Nazire, geceyi Sabir'ın yataklarının kabalığından şikâyet ederek kıvrılıp büzülerek, geçirmiştir, halbuki bu yatakların içine ham ipek doldurulmuş olup astarı da atlastandı. Sabur onu inciten şeyleri araştırdı. Bir

mersin ağacı yaprağı buldu. Nazirenin vücudu lâtif ve yumuşak olduğu için, Sabur baktığı zaman onun dimağını görüyordu. Sabur ondan; yazıklar olsun sana, baban seni ne ile besliyordu? diye sordu. Nazir., kaymak, ilik, genç arıların balı ve sâf şarap ile, diye cavap verdi. Sasan; babanın başına andiçerek söylüyorum ki, ben sana yeni bir devre açacağım ve seni, bu şeyleri yediren babandan daha ziyade besliyeceğim, dedikten sonra onu azgın bir atın kuyruğuna bağlattırdı ve atın üzerine bir adam bindirerek salıverdi. At, ayaklariyle tepmek suretiyle Nazire'yi param parça etti. Şair bu münasebetle şöyle diyor:

Kale, Mirbaa denilen yer ve Sersar deresi Nazire'siz kaldı.

Şairler, Zayzen'i çok anarlar. Adiy bin Zeyd'in şu şiirinde kasdedilen odur.

El - Hazr sahibi, kalesini mermerden yaptırmıştı. Dicle ve Habur bölgelerinin mahsulleri ona aitti. Alçı ile parlatılan kalenin duvarları o kadar yüksek yapılmıştı ki, üzerinde kuşlar yuva kurmuşlardı. Fakat ölüm ondan korkmadı, devleti orada mahvoldu, şimdi onun kapısına kimse uğramıyor.

Rivayete göre Sabur Meysan'da, Nabatça olarak Diym denilen Şaz-i Sabur'u kurmuştur. Zındık Mani Sabur zamanında zuhur etmiştir. Rivayet edildiğine göre, Sabur şehri kurmak üzere halen Cündey Sabur'un bulunduğu yere geldiğinde, orada Biyl adında bir ihtiyara rasladı. Ondan, burada bir şehir kurmanın caiz olup olma-

dığını sorduğunda, ihtiyar; bu yaşa geldikten sonra bana yazı öğretebilirsen, burada şehir kurman caiz olur diye cevap verdi. Sabur; senin imkânsız saydığın bu iki iş de olur, diyerek kuracağı şehrin plânını çizdi ve ihtiyarı da bir öğretmene teslim etti. Öğretmeni, bir yıl içinde ihtiyara hem hesap, hem yazı öğretmekle vazifelendirdi. Öğretmen, ihtiyarla başbaşa kaldıktan sonra, fikrini meşgul etmesin diye önce onun saç ve sakalını traş etti. Bir yıl sonra Sabur'a götürdüğü zaman, ihtiyar yazı ve hasap işlerinde maharet sahibi olmuştu. Hükümdar onu, şehrin kurulması için harcanan paraların hesabını görmekle vazifelendirdi. Bu bölgeyi teşkilâtlandırarak ona Bih Hazendiyu Sabur adını verdi ki, Antakya'dan hayırlıdır anlamına gelir. Bugün bu şehre Cündey Sabur denmektedir. Ehvaz ahalisi ise, şehrin kurulmasını idare eden Biyl'e nispetle buna Biyl derler. Sabur ölüm yatağında iken oğlu Hürmüz'ü hükümdar yaparak onun adına vasiyetnamesini yazdı ve bununla iş yürütmesini emretti. Sabur'un kaç yıl hükümdarlık ettiği hakkındaki rivayetler muhteliftir. Bazıları onun otuz yıl onbeş gün, bazıları da otuzbir yıl ,altı ay ondukuz gün hükümet sürmüş olduğunu söylerler. Saburun yerine oğlu Hürmüz geçti.

Hürmüz.

Onun şeceresi Hürmüz bin Sabur bin Erdeşir bin Babek olup, kendisine bahadır ve atılgan lâkabı verilmektedir. O, vücut yapılışı bakımın-

dan büyük babası Erdeşir'e benziyen, kuvvetli, cesur, atılgan, iri yapılı ve büyük işlere teşebbüs eden hükümdardı. Rivayete göre onun annesi, Erdeşir tarafından Hürre Erdeşir'de öldürülmüş olan Mihrek'in kızlarındandı. Erdeşir'in onları öldürmesi, müneccimlerin, Mihrek'in neslinden gelen birinin hükümdar olacağını haber vermelerinden ileri gelmiştir. Bundan dolayı Erdeşir onları imha etmiş fakat, Hürmüz'ün annesi kaçarak kurtulmuştu. Akıllı, güzel, kuvvet ve meziyet sahibi olan kadın çöle giderek çobanlara sığınmıştı. Bir gün Sabur avlanmak için çöle çıkmış ve av arayıp pek uzaklara giderek susamıştı. Hürmüz'ün annesinin yaşamakta olduğu çadırları görerek oraya geldi ve içeriye girerek su istedi. Çobanlar evde olmadığı için bir kadın ona su takdim etti. Sabur kadını son derece hoş, zarif endamlı ve güzel yüzlü buldu. Çok geçmeden çobanlar da geldi. Sabur onlardan kadının kim olduğunu sorduğu zaman, aralarından biri onu kendisine nispet etti. Sabur kadınla evlenmek istediğini söyleyince buna muvafakat ettiler. Sabur onun kendisinin konak yerine götürerek temizlenmesini, güzel elbiseler giydirilmesini ve süs eşyaları takılmasını emretti. Sabur kadından her erkeğin arzu ettiğini istediği zaman kadın buna yanaşmadı, Saburla mücadele ederek onu yendi ve o kadar büyük bir kuvvet gösterdi ki, Sabur hayrette kaldı. Kadının bu hali uzun sürünce, Sabur durumu beğenmiyerek onun halini incelemeğe başladı. Nihayet kadın, Mihrek'in

kızı olduğunu ve böyle hareket etmekle kendisini Erdeşir'e karşı korumak istediğini söyledi. Sabur ancak onun hüviyet ve halini saklıyacağına söz verdikten sonra kadın yanaştı. Sabur onun hüviyetini yıllarca gizli tuttu ve ondan Hürmüz adlı bir oğlu oldu.

Bir gün Erdeşir hayvanına binerek bir iş için Sabur'un evine geldi ve içeriye girerek oturdu. Bu sırada Hürmüz koşarak onun yanına geldi. Çocuk elinde çökenle oynuyor ve topun arkasından koşuyordu. Onun halini gören Erdeşir şüphelendi, çocuğun Erdeşir ailesine benzemesi ve onlarda görülen hususiyetin çocukta da bulunması onun dikkatini çekti. Çünkü bu ailenin hususiyeti kimsenin gözünden kaçmazdı. Bu aileye mensup onların yüzleri güzel, kemikleri iri ve vücutları toparlak olduğu gibi, diğer vasıflarla da başkalarından ayrılırlardı. Erdeşir çocuğu yanına çağırdı ve Sabur'dan da onun hakkında bilgi istedi. Sabur, o güne kadar babasından ve başkalarından sakladığı suçu itiraf ederek babasına olup biteni anlattı. Erdeşir oğlundan bu sözleri işitince çok sevinerek, müneccimler tarafından haber verilen halin vukua geldiğini söyledi. Çünkü müneccimler ona, Mihrek'in neslinden gelen birinin hükümdar olacağını söylemişlerdi. Erdeşir; bundan maksat Hürmüz'dür, diyerek kalben müteselli oldu.

Erdeşir'den sonra hükümdar olan Sabur, Hürmüz'ü vali yaparak Horasan'a gönderdi. O, burada kendi başına iş yürütmeğe başlıyarak

komşudaki kavimlerin hükümdarlarını yenip kendisine boyun eğdirdi. Şiddet kullanarak hareket etti. Babası ile arasını açmak isteyenler Sabur'a, çağırdığı takdirde oğlunun katına gelmiyeceğini ve hükümdarlığı elinden çekip almak istediğini haber verdiler. Rivayete göre bunu işiten Hürmüz tenha bir yere çekilerek elini kesti ve nefîs bir kumaşa sardıktan sonra bir sepetin içine koyarak babasına yolladı. Ayn zamanda ona mektup yazarak aleyhinde söylenen sözleri naklettiği gibi, elini de bu iftirayı defetmek için kestiğini bildirdi, çünkü onların âdetine göre vücudunda kusuru bulunanlar hükümdar olamazlardı. Babası Sabur, sepeti açarak oğlunun elini gördüğü zaman çok acıdı ve ona mektup yazarak elini kestiğinden dolayı duyduğu üzüntüyü anlattı, özür diledi, bütün vücudunu parçalara ayırdığı takdirde dahi ondan başkasını seçmiyeceğini bildirdi ve neticede (sözünde durarak) onu hükümdar yaptı. Rivayete göre Hürmüz başına taç giydikten sonra, kutlamak üzere katına gelen memleket ulularına güzel cevaplar vermiş büyükler de bu sözlerin doğruluğuna inanmışlardır. O, tebaasına güzel muamele ederek, idarede atalarının yolundan ayrılmadı. Rame Hürmüz şehrini ve ilini kurdu. Bir yıl on gün hükümdarlık ettikten sonra yerine oğlu Behram geçti.

Behram
bin Hürmüz bin Sabur bin Erdeşir bin Babek.

Amr bin Adiy bin Nasr bin Rabi'a öldükten sonra, Fars hükümdarlarından Sabur bin

Erdeşir ile Hürmüz bin Sabur ve Behram bin Sabur zamanında, İran sınırlarında oturan Rabi'a ve Muzar (kabileleriyle) Irak çölünde, Hicaz'da ve El-Cezire'de yaşıyan Arap'ların başında Amr bin Adi'nin İmri-ül Kays el Bed ad'ı oğlu bulunuyordu. Nasr bin Rabi'a sülâlesinden ve Fars'ların valileri olan Arap'lardan ilk önce hıristiyanlığı kabul eden İmri-ül Kays olmuştur. Hişam bin Muhammed'in rivayetine göre, o, yüzondört yıl hükümet sürmüş olup, bunun yirmiüç yıl bir ayı Sabur bin Erdeşir, bir yıl on günü Hürmüz bin Sabur, üç yıl üç ayı Behram bin Hürmüz, onsekiz yılı da Behram bin Behram bin Hürmüz zamanlarına raslar.

Rivayete göre Behram bin Hürmüz halim tabiatlı, sabır ve teenni ile iş gören bir zattı. Onun hükümdar olması ahaliyi sevindirdi, o, tebaasını idarede güzel hareket ederek ata babalarının politikasından ayrılmadı. Zındık Mani, onu kendi din ve mehzebini kabule çağırdı. O, Mani'nin emir ve kaidelerini inceledikten sonra şeytana itaate çağırmakta olduğunu anlıyarak Mani'nin öldürülmesini, derisinin yüzülerek içine saman doldurulmasını ve şehrin kapılarından birine asılmasını emretti ki burası Cündey Sabur'daki Mani kapısıdır. (Bundan başka), Mani'ye uyanlarla onun dinini kabul edenleri de öldürdü. Üç yıl üç ay üç gün hükümet sürdükten sonra yerine oğlu Behram geçti.

Behram

Rivayete göre Behram bin Hürmüz bin Sabur bin Erdeşir devlet işlerine vâkıf bir zattı. Başına taç giyerken, memleketin büyükleri onun babalarına hayır duada bulundukları gibi onun hakkında da iyi temennilerde bulundular. Hükümdar onlara güzel cevaplar vererek tebaasına da iyilikle muamele etti; zamanın hâdiseleri müsaade ederse bunu şükranla karşılar, yoksa kısmet ve kaderimize razı oluruz, dedi. Onun kaç yıl hükümet sürdüğü hakkındaki rivayetler çeşitlidir. Bazı kimseler onsekiz, bazıları da on yedi yıl hükümet sürmüş olduğunu söylerler. Onun yerine Behram geçti.

Behram

Bu zat Behram bin Hürmüz bin Sabur bin Erdeşir'in oğlu olup, Şahinşah unvaniyle anılır. Memleketin büyükleri, taç giyerken onun hakkında iyi duada bulunarak, Tanrının, hükümdarlığını kutlu eylemesini ve uzun ömürlü olmasını dilediler. O da adamlarına güzel cevaplar verdi. Hükümdar olmadan önce Sicistan valisi idi. Dört yıl hükümdarlık ettikten sonra yerine Nersi geçti.

Nersi

Bu zat Behram'ın kardeşidir. Başına taç giydikten sonra memleketin büyükleri ve eşrafı onun katına girdiler. Hükümdar onlara iyi şeyler vadederek devletin idaresinde kendisine yardımda bulunmalarını diledi, tebaası arasında adaleti hâkim

kıldı. Hükümdar olduğu gün: Tanrı tarafından bize verilen nimetlerin şükranını ödemeğe çalışacağız, dedi. Dokuz yıl hükümdarlık ettikten sonra yerine Hürmüz geçti.

Hürmüz

Bu zat, Nersi bin Behram bin Behram bin Hürmüz bin Sabur bin Erdeşir'in oğludur. Halk onun kaba ve zalim olduğunu duydukları için, hükümdar olduğu zaman ondan çok korkmuşlardı. O halka, korktukları şiddet ve kalabalığın yerine şefkat ve yumuşaklığın geçtiğini bildirdi, tebaasını idarede iyi bir siyaset takip etti, adaleti hâkim kıldı. Zayıf ve fakirleri kalkındırmağa, memleketi imara ve âdil iş yürütmeğe düşkündü. O, arkasında evlât bırakmadan öldü ve bu hâdise halkı çok üzdü. Onu sevdikleri için kadınlarının hâmile olup olmadığını incelemeğe koyuldular. Nihayet onlardan birinin hâmile olduğu anlaşıldı. Ravilerden bazıları, Hürmüz'ün, hükümdarlığı karısının hamlindeki çocuğa vasiyet etmiş olduğunu söylerler. Bu kadın Sabur Zul-Ektaf'ı doğurdu. Hürmüz, altı yıl beş ay, bazılarına göre de yedi yıl beş ay hükümdarlık etmiştir. Onun yerine oğlu Sabur hükümdar oldu.

Sabur Zul - Ektaf

Sabur bin Hürmüz bin Nersi bin Behram bin Behram bin Hürmüz bin Sabur bin Erdeşir, babasının vasiyeti gereğince hükümdar olmuştur. Halk onun doğumu dolayısiyle çok sevinerek bu

haberi etrafa yaydılar, mektuplar dağıttılar, postacılar yolladılar. Vezirler, valiler, kâtipler, babası zamanındaki vazifeleri başında kaldılar. Onlar böylece işlerine devam ederlerken, memleketin dışında, Fars'ların hükümdarsız bir halde, halinin ne olacağı bilinmiyen beşikteki bir çocuğun büyümesini bekledikleri haberi yayıldı. Bunun üzerine Türkler ve Rumlar Fars memleketlerine göz diktiler. Bu kavimler içersinde kötü durumda ve zor geçim şartları içinde bulunarak Fars memleketinden bir şeyler koparmağa muhtaç olan kavimler Arap'lardı. Bu haberi duyan Abdülkays bölgeleri, Bahreyn ve Kazime taraflarında yaşıyan Araplar'dan teşekkül eden büyük bir topluluk, deniz yoluyla İranşehir, Erdeşir, Hurre ve Fars sahillerine saldırdılar, halkı yenerek hayvan, ekin ve geçinme vasıtalarını ellerine geçirdiler. Memleketi büyük ölçüde yağma ettiler. Onların bu baskını uzun müddet devam etti. Hükümdarlık tacını bir çocuğun başına geçirmiş olan Fars'lardan hiç kimse bu Arap'ların üzerine yürümeğe cesaret edemiyordu. Sabur büyüyünceye kadar bu hal böyle devam etti.

Biraz büyüdükten sonra, bir gece Taysebun'da hükümet sarayında bulunurken sokaktaki gürültülerin tesiriyle seher vakti uykusundan uyanarak gürültünün sebebini sordu. Ona: Dicle'nin bir taraftan diğer tarafına geçmek üzere köprü başında toplanan kalabalığın sesidir, diye cevap verdiler. Genç hükümdar hemen ikinci bir köprü yapılmasını emrederek: biri bir taraftan, di-

ğeri de ikinci taraftan geçenlere tahsis olunur ve böylece kalabalığın önü alınır, dedi. Halk, onun pek genç olmasına bakmadan bunu düşünebilmek hususunda gösterdiği zekâyı görerek sevindiler. Hükümdarın çabuk yapılmasını emrettiği köprü rivayete göre o gün güneş batmadan önce kurulmuş ve böylece halk da köprüden geçmek için acele ederek kendisini tehlikeye atmaktan kurtulmuştur. Çocuk diğer (insanların) uzun zaman içinde gösterdikleri gelişmeyi, kısa müddet zarfında atlatıyordu. Vezirler, ve kâtipler ona, imza ettirmek üzere bir emirnameden sonra diğerini sunmakta devam ediyorlardı. Ona takdim edilen işlerden biri de, sınırdaki askerlerin ve düşman karşısında bulunanların hali idi. Sınırdan alınan haberlere dayanılarak, askerlerden çoğunun işlerini ihmal ettikleri anlatılıyordu. Mesele genç kırala tehlikeli olarak gösterildi ise de, Sabur onlara: işi bu derecede büyütmeğe lüzum yoktur, bunun çaresi kolaydır, dedikten sonra, bu askerlere şöyle bir genelge yazılmasını emretti: bulunduğunuz yerde uzun müddet kalarak, anne baba ve kardeşlerinizden ayrıldığınız için müşkül durumda bulunduğunuzu duydum. İçinizden ailesi yanına dönmek istiyenler dönsün, onlara izin verilmiştir, sabır ve metanetle yerlerinde kalarak vazifelerini tamamlamak istiyenler yerlerinde kalsınlar, onların bu hizmetleri takdir edilecektir. Aileleri yanına dönmek istiyenlere, lüzumu zamanında geri çağrılmaları şarityle izin verilmiştir. Vezirler küçük kıralın emrini istedik-

leri zaman onu takdir ederek: askerlikte ve idarede uzun zaman tecrübe görmüş herhangi bir adam dahi bundan daha iyisini düşünemezdi, dediler. Bundan sonra genç kıralın etrafındaki kimselerle memurlarının işlerini düzenlemesine ve düşmanlarını yenmesine dair haberler, arkası kesilmeden duyuldu.

Nihayet genç kıral on altı yaşını doldurdu, silâh taşıyıp kullanacak ve ata binecek hale geldi, kemikleri kuvvetlendi. O zaman, memur ve askerlerinin ileri gelenlerini toplıyarak bir nutuk verdi. Ata ve babaları sayesinde kendisine ve onlara bağışlanan nimetleri, aldıkları edeb ve terbiyeyi, düşmanları nasıl yendiklerini ve nihayet çocukluğunda işlerin nasıl çığrından çıkmış olduğunu anlattıktan sonra, memleketin etrafını korumakla işe başlıyacağını, yanına ancak bin kişi alarak düşmanlariyle savaşmak üzere yola çıkacağını bildirdi. Toplananlar bu hareketinden dolayı ona taşekkür ederek, kendisini yerinden ayrılmadan yalnız komutanlarını bu işe memur etmesini istediyseler de, o bizzat kendisi gitmek hususunda ısrar etti. Bundan sonra onlara sefere katılacak asker sayısının arttırılmasını teklif ettiler, fakat hükümdar buna da yanaşmadı. Genç hükümdar askerlerinin en cesur ve atılganlarından bin kişi seçerek, onlara, kendi emrine göre hareket etmelerini, düşmanla karşılaştıkları zaman mal peşinde koşmamalarını, Arapları sağ bırakmamalarını emretti. Bundan sonra onlarla birlikte yola çıkıp, Fars memleketinde otlak yer

araştıran ve baskınlarda bulunan Arap'lar üzerine en merhametsiz bir şekilde saldırdı, bir kısmını öldürdü, bir kısmını esir aldı, kalanları da kaçtı. Bundan sonra denize geçerek El - Hatt'a gitti, Bahreyn üzerine yürüdü, kurtuluş parası ve ganimet almağa önem vermeden ahalisini çevirerek öldürdü. Orasının işini bitirdikten sonra Temim, Bekir bin Vail ve Abdülkays Arap'larından bazı toplulukların yaşadığı Hecer'e gitti. Onları öyle bir şiddetle kılıçtan geçirdi ki, kanları sel gibi aktı, korkup kaçanlar, dağdaki mağaralarla denizdeki adalarda bile kurtulamıyacaklarını sanıyorlardı. Bunlardan sonra Abdülkays üzerine yürüyerek onları yok etti. Ancak kaçarak kum çöllerine sığınanlar kurtulabildi. Oradan Yemame'ye giderek ahalisini yok etti. Hükümdar, Arap ilinde hangi suyun yanından geçti ise onu yerin dibine geçirdi, hangi kuyuyu gördü ise onu gömdürdü. Medine'ye giderek orada bulabildiği Arap'ları da öldürdü ve esir etti. Oradan Bekir ve Beni Taglib'in, Fars memleketiyle Suriye Rum'larının kalelerinin arasındaki bölgeleri üzerine yürüyerek bulabildiği Arap'ları öldürdü veya esir etti, sularını gömdürdü. Sabur, Beni Taglib'i Bahreyn'de iki yere yerleştirdi. Bu yerlere Hayc ve Hatt adı verilir. Abdülkays'ten olanlarla Beni Temim'e mensup gruplar Hacer'de iskân edildi. Bekir bin Vail'den olanlar Kerman'da yerleştirildi. Bunlara, Bekr-i Aban adı verilir. Berk bin Vail oğullarının Beni Hanzale boyundan olanları Ehvaz'daki Remliyye'de iskân edildi.

Sabur'un emriyle Sevad bölgesinde bir şehir kurularak buna Büzürc Sabur adı verildi. Burası Anbar'dır. Ehvaz topraklarında iki şehir kuruldu ki, biri Sus, diğeri de İranhuh Sabur, yani Sabur memleketi'dir; bunun Süryanice adı Kerh'tir. Sus, peygamber Danyal'ın (s. m.) tabutla naşını muhafaza eden kalenin bir tarafında kurulmuştur. Bundan sonra Sabur Rum memleketi üzerine yürüyerek pek çok esir aldı ve onları İranhuh Sabur'da yerleştirdi. Arap'lar, ismini kolaylaştırarak bu şehre Sus adını verdiler. Sabur'un emriyle Bacerma'da Huyni Sabur şehri de kuruldu. Horasan'da da bir vilâyet ve şehir kurarak buna Nisabur adını verdi.

Sabur, Kostantiniye'yi kurmuş olan Rum hükümdarı Kostantin ile barış yapmıştı. Rum hükümdarlarından ilk önce hıristiyanlığı kabul eden odur. O, memleketini üç oğlu arasında böldü ise de, her üçü de öldü. Bunun üzerine hükümdarlık Kostantin ailesinden İlyanos'a geçti, O, Rum'ların hıristiyanlıktan önceki dininde idi ise de, bunu gizli tutuyor ve kendisini hıristiyan olarak gösteriyordu. Hükümdar olduktan sonra eski Rum dininde olduğunu açığa vurarak bunu yeni baştan diriltmek niyetiyle kiliselerin yıkılmasını papazlarla hıristiyan dinine mensup bilginlerin öldürülmesini emretti. Sabur'un Fars ordularına karşı savaşmak maksadiyle Rum, Hazar ve memleketinde yaşıyan Arap'lardan büyük bir ordu topladı. Arap'lar bu fırsattan faydalanarak Sabur tarafından öldürülen millettaşlarının öcünü alınağı ka-

rarlaştıdılar. Bunun üzerine İlyanos'un ordusunda yüz yetmiş bin Arap toplandı. İlyanos, Rum generallerinden Yusanos'u Arap orduları ve keşif kollarının başına tâyin ettikten sonra ordusunu Fars'ə gönderdi, (arkasından) bizzat kendisi de Fars memleketinde ilerledi, Sabur, İlyanos komutasındaki Rum, Arap ve Hazar askerlerinin sayısının çokluğunu işittiğinde korktu, haber almak, sayılarını, yiğitliklerinin derecesini ve zayıf noktalarını anlamak maksadiyle casuslar gönderdi. Casusların getirdiği haberler birbirine uymuyordu. Sabur Rum askerinin halini kendi gözü ile görmek istiyerek kıyafet değiştirdi ve güvendiği adamlarla birlikte yola çıktı. İlyanos'un Yusanos emrine verdiği keşif kollarına yaklaştığı zaman adamlarından bazılarını haber almak maksadiyle onun ordugâhına gönderdi. Casusların geldiğini anlıyarak tedbir almış olan Rum'lar, onları yakalayıp Yusano'sun katına götürdüler. Yakalananlar ordugâha ne maksatla geldiklerini itiraf etmediler, yalnız biri bütün sırrı açığa vurarak, Sabur'un nerde bulunduğunu haber verdikten başka, onu yakalayıp getirmek üzere kendisiyle birlikte asker göndermelerini de teklif etti. Bu sözleri işiten Yusanos, hemen Sabur'un katına güvendiği en yakın adamlarından birin göndererek adamlarının yakalandığını, aralarından birinin bulunduğu yeri haber verdiğini bildirdi ve sakınmasını tavsiye etti. Bunun üzerine Sabur derhal yerini değiştirdi. İlyanos'un ordusunda bulunan Arap'lar ondan sonra Saburl'a savaşmak için müsaade is-

tediler ve hükmdarın müsaadesi üzerine, Sabur'a karşı yürüyerek savaştılar. Sabur'un askerlerini dağıtarak ondan pek çok adam öldürdüler. Sabur yanında kalan askeriyle kaçtı. İlyanos, Sabur'un yerleşmiş olduğu Taysebun şehrini zaptederek onun mal ve hazinelerini eline geçirdi. Sabur, bu mağlûbiyetten sonra memleketin her tarafına adamlar göndererek, askerlerine, olup bitenleri ve İlyanos'la Arap'ların yaptıklarını anlattı. Komutanlarına, yardıma yetişmelerini emretti. Çok geçmeden her taraftan gelen askerlerle İlyanos'a karşı yürüdü, Taysebun şehrini kurtardı. Bundan sonra İlyanos Behardeşir şehri ile onun civarında kondu. İlyanos'la Sabur'un arasında durmadan elçiler gidip geliyordu.

Bir gün İlyanos odasında otururken nerden atıldığı belli olmıyan bir okla kalbinden vurularak öldü. Bu hâdise onun askerlerini korkuttu. Başsız ve hükümdarsız kalan askerler Fars memleketinden kaçıp kurtulacaklarından ümidi kestiler Yusanos'tan hükümdar olmasını istediyseler de kabul etmiyerek hıristiyan olduğunu söyledi. Rum'lar da hıristiyan olduklarını, ancak İlyanos'tan korktukları için dinlerini gizlediklerini, zaten hıristiyan olmıyan bir kimseyi başlarına geçirmiyeceklerini anlattılar. Yusanos hükümdarlığı kabul etti. İlyanos'un ölümünü duyan Sabur, Rum komutanlarına bir mesaj yollayarak: bize yaptığınız zulmün ve memleketimizi çiğnemenizin bir cezası olarak, Tanrı, sizi yakalıyp öç almamızı mümkün kıldı. Size karşı kılıç ve mızrakla savaş-

madan önce açlıktan mahvolmanızı temenni ediyoruz. Kendinize bir baş seçmişseniz, onu bize yollayınız. Yusanos bu mesajı aldıktan sonra bizzat Sabur'un katına gitmek istediyse de, komutanlarından kimse onun bu fikrini uygun bulmadı. Fakat Yusanos fikrinde ısrar ederek, yanında askerinin ileri gelenlerinden seksen kişi bulunduğu halde Saburun katına gitti. Başına tacını giymişti. Onun gelmekte olduğunu işiten Sabur, (misafirini) bizzat karşıladı. (İkisi de) biribirine secde ettiler. Sabur, bundan önce yapmış olduğu iyilikten dolayı onu kucakladı ve yemeğe alıkoydu, sonra da Rum komutan ve başkalarına mektup göndererek: Yusanos'tan başkasını hükümdar seçtiğiniz takdirde Fars memleketinde mahvınıza sebep olurdu, Yusanos'u seçmeniz, sizi benim kahrımdan kurtarır, dedi. Sabur'un desteklemesiyle Yusanos'un durumu kuvvetlendi. Sabur mektubunda, Rum'ların, memleketinde baskınlarda bulunarak pek çok adam öldürdüklerini, Sevad ülkesindeki hurma ve meyva ağaçlarını kestiklerini, şehirleri yıktıklarını, bunların değerinin ödenmesini veya Nasıbin'in kendilerine tesliminin icabettiğini bildirdi. Yusanos ile askerî komutanlar bunların karşılığı olmak üzere Nasıbin'in teslimini kararlaştırdılar. Bu teslim haberini duyan halk, din ve milliyet yönünden kendilerine yabancı olan hükümdarın idaresinde kalmak istemiyerek Nasıbin'i boşaltıp Rum memleketindeki şehirlere göç ettiler. Bunu duyan Sabur, İstahr, İsfahan ve başka illerden toplattırılacak

oniki bin aileyi orada iskân etmek istedi. Bundan sonra Yusanos ile ordusu Farstan ayrılarak memleketlerine döndüler. Yusanos'un hükümdarlığı uzun sürmedi, öldü.

Sabur, Arap'ları öldürmeğe düşkün olup, ölümüne kadar Arap başkanlarının kürek kemiklerini çekip çıkartmağa devam etti. Bundan dolayı ona Sabur zul-Ektaf adı verildi ki, kürek kemikleri sahibi demektir. Bu haberlerden bazıları şunlardır. Sabur, Arap'lardan pek çok kişi öldürüp, onları Bahreyn ve Yemame gibi Fars'a komşu olan bölgelerden sürdükten sonra Suriye'ye geldi. Rum sınırlarına vardıktan sonra arkadaşlarına, (düşmanın) sırlarını bilmek, şehir ve askerlerinin sayısına dair haberler toplamak maksadiyle Rum memleketine gireceğini söyledi ve oraya giderek bir müddet dolaştı. Rum memleketinde dolaşırken, bir gün kayserin düğün yaparak ahaliyi ziyafete çağırdığını işitti. Sabur da, kayseri görüp tanımak maksadiyle, bir dilenci kıyafetinde toplantı yerine gitti. Kayser bunu anlıyarak Sabur'u yakalattırdı ve onu bir öküz derisi içerisine soktuktan sonra askeri ile Fars memleketi üzerine yürüdü. Sabur da öküz derisi içinde olduğu halde Fars'a götürülddü. Kayser, Fars'ta pek çok adam öldürdü, şehir ve köylerini yıktı, hurma ve üzüm çubuklarını kesti ve böylece Cündey Sabur'a kadar ilerledi. Ahalisi kaleye kapanınca, Kayser mancınıklar kurarak surların bir kısmını yıktı. Rum'lar kaleyi kuşatmakla meşgulken, Sabur kendisini muhafazaya memur bekçi-

lerin gafletlerinden faydalanarak, yakında bulunan Ehvaz'lı esirlere, yanlarında bulunan tulum içindeki zeytin yağını derinin üzerine dökmelerini emretti. Zeytin yağının tesiriyle deri genişliyerek üzerinden sıyrıldı. Bunun üzerine Sabur derinin içinden çıkarak yavaş adımlarla kaleye doğru ilerledi. Kalenin kapısına gelince adını anarak seslendi. Onu karşılayan ahali çok sevindi. Tanrı'ya hamdüsena ve tesbih okuyan sesler yükseldi. Kayserin adamları bu sesi işitince Sabur'un kaçtığını anladılar. Sabur, kalede bulunanları bir araya toplıyarak onları savaş nizamında tertipledikten sonra, o gece seher vaktinde Rum'ların üzerine yürüdü, onları öldürerek Kayser'i esir aldı, mal ve kadınlarını eline geçirdi. Kayser'i ağır bir zincire vurarak, onu, yıkmış olduğu şehir ve köylerin yapısına mecbur etti. Rivayete göre Kayser, Rum memleketinden Medain ile Cündey Sabur'a toprak getirterek bunlarla şehrin yıkılan kısımlarını yapmağa, meyva vermez hale getirilen hurma ve diğer ağaçların yerine zeytin ağaçları dikmeğe mecbur edilmiştir. Üstelik Sabur Kayser'in ayak ökçesini keserek diktirdikten sonra onu bir eşeğe bindirerek Rum memleketine göndermiş ve: bize yaptığınız zulüm ve baskının cezası işte budur, demiştir. Bundan dolayı Rum'lar ayakkabılarını ökçesiz olarak yapar ve taban kısmını dikerler.

Sabur kendi memleketinde bir müddet kaldıktan sonra Rum ülkesi üzerine yürüyerek halkını öldürdü ve pek çok esir aldı. Onları, Sus tarafında kurduğu İranşehr-i Sabur adı verilen

şehirde yerleştirdi. Bundan sonra Arap'ların durumunu düzeltti: Tağlib, Abdülkays ve Bekir bin Vail oğullarından gelen bazı kabileleri Kerman, Tüvvec ve Ehvaz'da iskân etti. Nisabur, Sind ve Sicistan'da da şehirler kurdu. Hindistan'dan bir doktor öldüğü zaman, Sus ahalisi ondan tıp öğrenmiş bulunuyorlardı. Bundan dolayı o civarın ahalisi tıp ilminde Acem'lerin en ustalarındandır. Sabur ölürken hükümdarlığı kardeşi Erdeşir'e vasiyet etti. Yetmiş iki yıl hüküm sürmüştü. Sabur tarafından sınırlarda yaşıyan Arap'lardan Muzar ve Rabi'alar üzerine vali tayin edilmiş olan İmri'ül Kays el - Bedi bin Amr bin Adi bin Rabi'a bin Nasr onun zamanında öldü. Sabur onun yerine oğlu Amr bin Imri-ül-Kays'ı getirdi. O, Sabur hükümdarlığının son kısmı ile onun kardeşi Erdeşir bin Hürmüz bin Nesri'nin bütün hâkimiyeti ve Sabur bin Sabur hükümdarlığının bir kısmında bu ülkenin valiliğinde bulundu. İbn el-Kelbî'ye göre onun bu Arap'lar üzerindeki hâkimiyeti otuz yıl sürmüştür. Sabur Zul-Ektaf öldükten sonra yerine kardeşi Erdeşir geçti.

Erdeşir bin Hürmüz bin Nesri bin Behram bin Behram bin Hürmüz bin Sabur bin Erdeşir bin Babek'in hükümdarlığı

O, başına taç giydikten sonra tebrikleri kabul etmek üzere meclis kurdu. Memleketin ulularıı kendisi için dua ederek zaferler dilediler ve kar-

deşi Sabur'u şükranla andılar. Hükümdar onlara güzel cevaplar vererek, kardeşine karşı gösterdikleri teşekkürün, katında büyük bir değeri olduğunu bildirdi. (Fakat) hükümdarlığı sağlam bir şekil aldıktan sonra memleketin reis ve büyüklerine saldırarak öldürmeğe başladı. Çok adam öldürünce, dört yıl sonra halk onu tahttan indirdi. Yerine Sabur bin Sabur Zul-Ektaf bin Hürmüz bin Nersi hükümdar oldu.

Sabur.

Halk, onun babası yerine geçerek hükümdar olmasına çok sevindi. O, tebaasına karşı çok iyi muamelede bulunduğu gibi, valilerine de, aynı şekilde adalet ve şefkatle hizmetinde bulunmalarını emretti. Vezir, kâtip ve hizmetinde bulunan diğer yakın adamlarına da aynı emirleri verdi. Halka beliğ bir nutuk verdi. Tebaasına karşı daima âdil ve şefkatli olduğu gibi, halk da ona severek itaat ederdi. Hükümdarlıktan indirilmiş olan amcası Erdeşir de ona boyun eğmiştir. Fakat bu sırada memleketin büyükleri ve asilleri hükümdarın salonlarından birinde kurulmuş olan otağın iplerini kestiklerinden, tavan hükümdarın üzerine çökerek onu öldürmüştür. Hükümdarlığı beş yıl sürmüştür. Yerine kardeşi Behram geçti.

Behram bin Sabur Zul-Ektaf'ın hükümdarlığı.

Babası Sabur tarafından Kerman valiliğine tâyin edilerek onun hayatı müddetince bu vazi-

fede kaldığından, Behram'a Kermanşah lâkabı verilmiştir. Hükümdar olduktan sonra komutanlarına yazdığı mektupta Tanrı'dan sakınarak itaata davet etmiş ve kendisine her zaman öğütleriyle irşatta bulunmalarını istemiştir. Kerman'da bir şehir kurdu, tebaasına karşı güzel ve âdil bir siyaset takip etti, işleri çok övüldü. On bir yıl hüküm sürdükten sonra, fırsat gözeterek isyan edenlerden biri onu okla vurup öldürdü. Yerine Yezdicerd geçti.

Yezdicerd.

Esim lâkabı verilen bu hükümdar, Kermanşah adı verilen Behram'ın ,o da Sabur Zul - Ektaf'ın oğludur. Fars'ların ensabını iyi bilenlerden bazı kimseler, Yezdicerd el-Esim'in, Behram'ın oğlu değil de kardeşi olduğuna kanidirler, adını da Yezdicerd bin Sabur Zul-Ektaf şeklinde söylerler. Bunların arasında Hişam bin Muhammed'de bulunmaktadır. Rivayete göre bu hükümdar kaba ve fena huylu bir adam olup birçok kusurları vardı. En büyük kusuru, sahip olduğu zekâsını, güzel edep ve terbiyesiyle bildiği ilimleri yerinde kullanmaması ve işlerin daima zararlı cihetlerini öne sürerek sahip olduğu bu meziyetleri hile ve kandırma yolunda kullanmasıdır. O, vaktini her zaman kötü işlerle geçirirdi. Kendisinde bulunan meziyetlerle gururlanarak, diğer kimselerin ilim ve terbiyelerini hakir görür, önem vermez, kendisini daha meziyetli sayar, kötü düşünceli olduğundan başkalarının ufacık bir kusu-

runu büyük görürdü. Bundan başka ileri gelen insanları bu gibi küçük kusurlarından dolayı cezalandırırken şefaat ve merhamet de kabul etmezdi. Hiçbir hususta insanlardan emin olmayıp, bütün hayatını başkalarını ithamla geçirmiştir. Yararlık gösterenleri mükâfatlandırmaz, azıcık bir bağışı da büyük sayarak, bu hususta başka biri lehinde söz duyarsa: ondan ne kadar rüşvet aldın? diye tavassutu kabul etmezdi. Huzurunda, ancak hükümdarlar tarafından gönderilmiş olan elçiler söz söyliyebilirdi. Tebaası, onun kahırından ve şahsında topladığı kötü huylarından ancak onun hükümdarlığından önce elde etmiş oldukları güzel adet ve ahlâkları sayesinde korunabiliyor ve bu hususta biribirlerine yardım ediyorlardı. Kusurlu ve kabahatli olan kimseleri kendi zamanına gelinceye kadar üç yüz yıl içinde görülmemiş ve tahammülü imkânsız ceza ve işkencelere çarptırmak onun bir adeti idi. Yakın adamlarından birinin kendi tebaasından bir kimse ile dost olduğunu işittiği takdirde, onu derhal hizmetinden uzaklaştırırdı. Zamanın hâkim ve filozofu Nesri'yi kendisine vezir tâyin ettiği zaman tebaası güzel ümitlere kapılmış ve kötü tabiatını bırakır sanmışlardı. Terbiyesi mükemmel, her bakımından fazilet sahibi ve zamanının en ileri gelen adamlarından biri olan Nesri'ye, Mihre Nesri, Mihre Nesre ve Hezarbende lâkabları verilmişti.

Yezdicerd'in hükümdarlığı sağlam bir şekil aldıktan sonra, memleketin büyüklerine karşı şiddet hareketini artırdı, zayıflara da saldırarak çok

kan akıttı, hâkimiyeti esnasında, o zamana kadar görülmemiş bir zulüm hüküm sürdü. Memleketin büyükleri, onun zulüm ve kahrının gittikçe artmakta olduğunu görünce bir araya toplanarak hallerinden şikâyet ettiler, Tanrı'larına yalvararak kendilerini ondan çabuk kurtarmasını dilediler. Söylediklerine göre hükümdar Cürcan'da bulunurken bir gün nerden geldiği belli olmıyan ve çok güzel bir atın sarayın kapısı önüne gelerek durduğu görüldü. Bu hayvan âdi atlardan çok üstün olduğu için, görenler hayret etiler. Yezdicerd'e atın hali anlatıldığı zaman, hayvanın eğerlenmesini ve başına kantarma takılarak huzuruna getirilmesini emretti. Fakat hayvan, başına kantarma takmak ve eğerlemek istiyen seyislerden kimseyi kendisine yanaştırmadı. Vaziyet hükümdara haber verilince, o kendisi hayvanın yanına geldi. Atın başına kantarmayı geçirdi, üzerine keçe ile eğerini yerleştirdi, kolanını bağladı, kuskun ve paldum kayışını takmak maksadiyle kuyruğunu kaldırdığı zaman, at arka ayağiyle onun kalbi üzerine teperek derhal öldürdü, sonra da ortadan kayboldu ve hiçbir yerde görülmedi. Rivayete göre bütün kuvvetiyle koşmuş ve arkasından yetişilmemiştir. Hâdisenin sebebi belli olmayınca halk arasında dedikodu başlamış: Yüce Tanrı bizi esirgedi, demişlerdir. Bâzı kimseler Yezdicerd'in yirmi iki yıl on beş ay on altı gün, bâzıları da yirmi bir yıl beş ay on sekiz gün hükümdarlık ettiğini söylerler.

Amır bin İmri'ül Kays el - Bedi bin Amr bin Adi, Sabur bin Sabur zamanında öldü. Sabur bin Sabur, onun yerine Evs bin Kallâm'ı tâyin etti. Hişam'a göre bu zat, Amalika'dan Amr bin İmlik oğullarındandır. Evs beş yıl valilik ettikten sonra, isyan eden Hacacba bin Uteyk bin Lahm tarafından, Behram bin Sabur Zul - Ektaf'ın zamanında öldürülmüştür. Behram onun yerine İmri'ül Kays el - Bedi bin Amr bin İmri'ül Kays el - Bedi bin Amr'ı tâyin etti. O, yirmi beş yıl valilik ettikten sonra Yezdicerd el-Esim'in zamanında öldü. Yezdicerd onun yerine Nu'man bin İmri'ül Kays el-Bedi bin Amr bin İmri'ül Kays bin Amr bin Adi'yi tayin etti. Onun annesi, Ebu Rabi'a bin Zühl bin Şeyban'ın kızı Şakika'dır. Nu'man, Halime savaşının kahramanı ve El-Havernak şatosunun sahibidir.

Bu şatonun binası şöyle cereyan etmiştir: Yezdicerd el - Esim bin Behram Kermanşah bin Sabur Zul-Ektaf'ın çocukları yaşamadığı için, havası, suyu iyi ve hastalıksız bir yer araştırıyordu. Ona, Hire'nin arka tarafındaki toprakları gösterdiler. Bunun üzerine Yezdicerd oğlu Behram Cur'u Nu'man'ın terbiyesine teslim ederek, çocuğu için el-Havernak'ı yapıp orada yerleşmesini emretti, (böylece) onun Arap çöllerinde terbiye edilmesini istiyordu. Kaleyi yapan, Sinimmar adında biridir. Yapı tamamlanınca herkes bunun yapısını ve güzelliğini takdir etti. Sinimmar: ücretimi bol olarak vereceğinizi ve müstahak olduğum şekilde iyiliklerde bulunacağınızı bilsem, ben

sizin için güneşle dönüp hareket edecek bir şato yaptırırdım, dedi. Nu'man: demek sen bundan daha güzelini yapabilirdin de yapmadın diyerek, onun, yapmış olduğu kalenin tepesinden atılmasını emretti. Şair Ebu et-Tamah el-Kaynî bu münasebetle şöyle diyor:

Tanrı, Lat ve uzza putları adına andiçerek derimki, o Sinimmar'ın cezalandırıldığı gibi cezalandırıldı.

Salit bin Sa'd şöyle diyor:

Sinimmar güzel eseri için nasıl cezalandırılmışsa, Ebu Gaylan da ihtiyarlık günlerinde güzel işlerinden dolayı çocukları tarafından o şekilde cezalandırıldı.

Yezid bin İyas Nahşelî şöyle diyor:

Tanrı Kemal'i, kötü işinden dolayı, mimar Sinimmar'ın cezalandırıldığı gibi şiddetli cezaya çarptırsın.

Abdül' Uzza bin İmri'ül Kays, Hâris bin Mariye el-Gassanîye atlar hediye etmiş ve kendisi de ziyaret üzere onun katına gelmişti. Hükümdar hem atları hem Hâris'i beğendi, onun sözleri de hoşuna gitti. Bundan önce hükümdar bir oğlunu Kelb kabîlesinden Abdi Vüdd oğullarına mensup Ben Hamim bin Avf'lardan olan bir süt anasının terbiyesine vermiş, fakat orada yılan sokmuştu. Hükümdar bu işin kasten yapıldığı fikrine kapılarak Abdül' Uzzaya: onları benim katıma getir, diye emrettiği zaman: onlar hür ve şerefli bir kavimdir. benim neslim onlardan üstün değildir, dediyse de, hükümdar: elbette onları benim katı-

ma getireceksin, diye ısrar etti. Bunun üzerine Abdül' Uzza: biz senin iyilik ve bağışlarından bir şeyler ümit etmiştik, fakat cezan buna mâni oldu, dedikten sonra, oğulları Şerahil ile Abdülhâris'i yanına çağırarak onlar vasıtasiyle kavmine şu beyitleri söyler:

«O beni suçlu olmadığı halde cezaya çarptırılan Sinimmar gibi cezalandırdı. Tanrı onun kendisini de en kötü cezalara çarptırın. Sinimmar'ın suçu, yirmi yıl içinde yüksek ve sağlam bir kale yaparak onu tuğla ve bakırla yükseltmesiydi. O, yapısı tamamlanan binanın üzerine çıkılması müşkül bir dağ gibi yükseldiğini görünce, bu kadar uzun zaman içinde emek sarfedip meydana getiren Sinimmar'ı itham etti. Onun bu hareketi, doğu ve batıda bulunanları iğrendirdi. Halbuki Sinimmar, bu güzel eserinin karşılığı olarak nimet ve refaha kavuşacağını onun dostluk ve yakınlığını kazanacağını ümit ediyordu. Nu'man ise bunun karşılığı olarak : Arap'tan olmıyan bu kâfiri, yapmış olduğu kalenin burcundan aşağıya atınız, diye emir verdi. Yüce Tanrı'nın adına and içerek söyliyebilirim ki, bu en şaşılacak hâdiselerden biridir. Benim halim de buna benzer. Benim, İbn Cefne'nin (Hâris'in) katında suçum yoktu. O, atlara binerek kelb kabilesinin üzerine yürümeğe, memleketlerini mahsülsüz bir hale getirmeğe andiçti. Ey

hükümdar, kötülüğe sebep olan sözlerini bırak ki, nefret ve lânet edilen işlerden uzak olasın. Bundan başka, İbn Cefne'nin bu arzusunu önliyecek adamlar vardır. Onlar, zalim'eri, dağlarından geri çevirirler. Hâris adında biri, senden önce de bizi kastedip yola çıkmıştı, fakat kırmızı taşlı tepelerin yanında elinden kılıcı alındıktan sonra kendi haline bırakıldı».

Hişam sözüne devam edip şöyle diyor: Adı geçen Nu'man defalarca Suriye üzerine yürümüş, esir ve ganimetler alarak ahalisini keder ve ıstırap içinde bırakmıştı. O, düşmanlardan en kötü bir şekilde intikam alan hükümdarlardan biri idi. Fars hükümdarı onun idaresine iki alay asker vermişti ki, bunun Tenuh'lerden teşekkül eden birine Duser, Fars'lardan kurulan diğerine de Şehba adı verilirdi. Kabiletan (İki kabîle) adiyle anılan alaylar işte bunlardan ibaretti. Nu'man, bu iki alay askerle Suriye ve kendisine boyun eğmiyen Arap'ların üzerine yürüdü.

Hişam doğrusunu Tanrı bilir kaydiyle şunları ilâve ediyor: bir gün Nu'man El - Havernak şatosunda otururken, yüksekten Necef ülkesine, batıdan ona bitişik olan bostanlara, hurmalık, bağ ve ırmaklara, Necef'in arka ve Fırat'ın doğu taraflarında uzanan bölgelere baktı, gördüğü yeşillik ve ırmakları beğenerek vezir ve arkadaşından: hayatında bu kadar güzel görünüşler gördün mü? diye sordu. Vezir: devamlı ve baki

olsa çok hoş olurdu, diye cevap verdi. Nu'man: devamlı ve baki olan şey nedir? diye sorduğu zaman, vezir: ahrette Tanrı katındaki nimetlerdir, dedi. Nu'man: bu nimetler nasıl elde edilir? Vezir: dünyayı terkederek Tanrı'ya ibadetle ve Tanrı katındaki ahret nimetlerini elde etmeğe çalışmakla, diye mukabele etti. Vezirinden bu sözleri işiten Nu'man hemen o gece dünyayı terkedip kaba çuhadan elbiseler giydi ve hüviyetini saklıyarak şatosundan kaçtı. Onun çıktığını duymadıkları gibi durumundan da hiç bir haber alınamadı. Katına girmek üzere kapısına gelen halkın içeri girmesine, mutad olduğu gibi müsaade edilmedi. Cevap alamıyan ahali, onun nerde bulunduğunu soruşturup araştırmağa başladılar, fakat bulamadılar. Bu münasebetle Adiy bin Zeyd el-İnadî şöyle diyor:

El-Havernak kalesi sahibinin halini düşün, bir gün o yüksek bir yerden baktı, kendisinin doğru yolda bulunduğuna kanaat getirdi, kalesinden denizi ve Sedir Köşkünü gördü, mülk ve devletinin büyüklüğünden dolayı sevindi. Fakat kalbinde doğan bir korku ile hemen bu düşüncesini değiştirdi: sonu belli olmıyan hayat insanları sevindirmez, dedi. Onlar, saadete kavuşup devlet sahibi olarak kavimleri idareleri altında bulundurduktan sonra mezara gömüldüler. Bundan sonra kurumuş yaprak haline geldiler, poyraz ve lodos rüzgârları ile uçarak büsbütün ortadan kalktılar.

Nu'man, mülkünü terkedip ibadete çekilinceye kadar yirmi dokuz yıl dört ay hükümdarlık sürmüştü. İbn el-Kelbî'ye göre onun yirmi dokuz yıllık hâkimiyetinden onbeş yılı Yezdicerd, ondört yılı Behram Cur bin Yezdicerd zamanına raslar. Bunlar hakkındaki ve işleri bilen Fars âlimleri ise aşağıda nakledeceğim sözleri söylemişlerdir: Yezdicerd el-Esimden sonra oğlu Behramgur hükümdar oldu.

Behramgur (cur)

Onun şeceresi: Behramgur (cur) bin Yezdicerd bin Behram Kermanşah bin Sabur Zul - Ektaf'tır. Rivayete göre, o, Hürmüzde gününde, Ferverdin ayında, gündüz saat yedide doğmuştur. Babası Yezdicerd, oğlu Behram doğar doğmaz kapısında bulunan müneccimleri çağırtarak doğumu ve hayatında karşılaşacağı işleri hakkında bir rapor hazırlamalarını emretmiştir. Onlar, güneşin burcunu ve yıldızların burcu ile doğuşlarını tesbit ettikten sonra Yezdicerd'e, oğlunun kendi yerine hükümdar olacağını, fakat beslenmesi ve süt emmesi Fars memleketinin dışında olacağından memleket dışında terbiye olunması icabedeceğini bildirdiler. Müneccimlerin bu raporunu gözden geçiren Yezdicerd, Rum, Arap veya başka hangi memlekette süt anasına verilmesi hakkında uzun uzadıya düşündükten sonra, Arap'lar arasında beslenip terbiyelenmesini uygun buldu. Bu karar üzerine Nu'man bin Münzir'i çağırtarak Behram'ı onun terbiyesine verdi, onu Arap'lar üzerine hü-

kümdar yaparak şerefli ve yüksek rütnelerle taltif etti, meselâ Yezdicerd'in neşe gıdası mânasına gelen Rame Eperviz Yezdicerd ile, en büyük riayet anlamına gelen Mihişt unvanları bu cümledendir. Yezdicerd, Nu'man'a rütbe ve derecesine uygun elbiseler vererek ihsanlarda bulunduktan sonra, Behram'ı kendisiyle birlikte Arap yurduna götürmesini emretti.

Münzir, Behram'ı kendisiyle birlikte konağına götürerek, onun için vücutça sıhhatli, zeki ve terbiyeli eşraf ailelerinden olmak üzere, ikisi Arap, biri Acem üç tane süt anası seçti, onlara uygun elbiselerle yataklar hazırlanmasını ,yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaçlarının temin olunmasını emretti. Bu kadınlar Behram'ı üç yıl sütleriyle besledikten sonra, doğumunun dördüncü yılında memeden kestiler. Beş yaşına gelen (çocuk), Münzir'den kendisi için öğretim ve terbiye işlerinde ihtisas sahibi kimseleri celbetmesini isteyerek: onlar bana okuma yazma, atıcılık, hukuk ve ahlâk ilimleri öğretirler, dedi. Münzir: sen (şimdilik) küçük yaştaki çocuklar için gereken bilgileri öğren, okuma ve terbiye ilimlerini öğrenecek yaşa geldiğin zaman, ben, arzu ettiğin bu ilimleri öğrenmek üzere de öğretmenler getiririm, diye cevap verdiği zaman, Behram ona: benim yaşım küçük fakat aklım büyük ve tecrübe görmüş insanların aklı kadar olgundur, senin yaşın büyükse de, aklın (ancak) memeden süt emen çocuğun aklı kadardır. Ey efendi, önceden hazırlanması gereken birşey için lüzumlu nesnelerin vaktinde

hazırlanması lâzım geldiğini, tam gerektiği zaman istenilen bir şeyin o zaman elde edilemiyeceğini ve talebinde kusur edilen bir şeyin hiçbir zaman ele geçmiyeceğini biliyor musun? Ben hükümdar oğluyum, vakit gelince, Tanrı'nın emriyle hükümdar olacağım, bu kimselerin her şeyden önce faydalı bilgileri öğrenmiş olmaları lâzımdır. Çünkü bilgi, hükümdarların bir süsü, devletlerinin sağlam bir köşesi ve temelidir. Benim istediğim öğretmen ve tebiyecileri çabuk bul, dedi. Münzir, Behram'dan bu sözleri işitir işitmez hükümdar kapısına elçiler yollıyarak Fars'ın atış, binicilik, yazı ve ahlâk bilginlerinden bir gurupu göndermesini rica etti. Hükümdar, Fars filozoflarından ve Arap kavmine mensup edebiyat bilginlerinden bir heyet yolladı. Behram, bunların herbiri için birer vazife verdi, katına gelerek kendisiyle meşgul olmaları için her meslek sahibine ayrı ayrı vakitler tâyin etti. Behram, her istediğini öğrenmeğe, hikmet sahiplerinin sözlerini dinlemeğe ve her işittiğini ezberlemeğe başladı. Öğrenmek istediği her ilmi en kolay ve sistemli bir şekilde belliyen (çocuk), oniki yaşına ayak bastığı zaman her faydalı bilgileri ezberlemiş ve yanında bulunan öğretmenlerle edebiyat sahibinden dahi üstün bir bilgiye sahip olmuştu. Hepsi de onun üstünlüğünü itiraf ettiler. Behram, Münzir ile öğretmenleri mükâfatlandırdıktan sonra, hocalarına yanından ayrılmalarını emretti. Yalnız atış ve binilicik öğretenleri alıkoydu ki, maksadı bu bilgileri de ustalık derecesinde öğrenmekti.

Bundan sonra Nu'man'ı yanına çağırarak, cins aygır ve kısrakları getirmeleri için Arap'lara ilân ve emir verilmesini istedi. Münzir, Behram'ın at seçmek hususundaki düşüncesini öğrenince: Arap'ları, at koşturmak zahmetine katlandırma, hayvanlarını sana takdim etmek istiyenler önünden geçsinler, beğendiğini çek al, diye tavsiyede bulundu ise de, Behram: ben kendim insanların en asîli ve şereflisi olduğum gibi, binecek atımın da hayvanların en asîli olmasını isterim. Atların birbirinden farklı olan meziyetleri ise ancak denemekle belli olur, denemek için de koşturmak şarttır, diye cevap verdi ve Münzir de onun sözlerini doğru buldu. Bunun üzerine Arap'lar, Nu'man'ın emriyle yarışa sokulan atlarını koşturdular. Behram ile Münzir de yarışı seyretmek üzere atlarına binerek meydana geldiler. İki fersahlık bir yerde yapılan yarışta, Münzir'in al renkli bir atı bütün diğer hayvanları geride bıraktı. Diğer hayvanların ikisi veya üçü başbaşa, başkaları da arkadan geliyorlardı. Münzir, yarışı kazanan atı kendi eliyle Behram'a yaklaştırarak: Tanrı bu atı senin için kutlu eylesin, dedi. Behram, adamlarına bu atı teslim almalarını emretti ve bu hayvana sahip olduğundan dolayı çok sevinerek Münzir'e teşekkürlerini bildirdi. Bir gün Behram, Münzir tarafından hediye edilen ata binerek (ava çıkmıştı); yabani bir eşek sürüsü görerek üzerine yürüdü ve yabani bir eşeğin arkasına dişlerini batırmış bir ars an gördü. Behram tarafından arslanın arkasına atılan ok ars-

lanın içinden ve şeğin arka ve göbek yerinden geçerek yere saplandı, üçte biri yere girdikten sonra toprakta uzun bir müddet sallandı. Bunların hepsi de Arap'larla Behram muhafızlarının gözleri önünde cereyan etti. (Sonradan), arslan ve yabani eşek hâdisesi Behram'ın salonlarından birinin duvarına çizildi. Bundan sonra Behram, Münzir'e babası katına gideceğini bildirerek yola çıktı. Kötü huylu bir adam olan babası Yezdicerd, oğluna önem vermiyerek onu bir hademe yerinde kullandı. Güç bir duruma katlanan Behram, bir gün, barış ve mütareke işleri için gelmiş olan Kayserin kardeşi Teodos vasıtasiyle, babasına Münzir'in katına gitmesi için izin verilmesi hususunda ricada bulundu. Babasının izniyle Münzir'in yanına giderek, orada nimetler çine daldı. Münzir'in yanında bulunurken babas öldü, Memleketin büyükleri ve asîller, Yezdicerd'in hareketi çok kaba ve sert olduğu için, onun neslinden gelen hiç kimseyi hükümdar yapmamağa karar vermişlerdi. Fakat kendi yerine geçmek üzere Behram'dan başka oğlu da yoktu. Hiçbir yerde valilik etmemiş ve idare başında bulunmuş olduğu için, Behram'ın durumu ve ıdare kabiliyeti malûm değildi. Üstelik Acem terbiyesine göre yetişmemişti, Arap'lar arasında büyüyüp onların kültür tesiri altında kalmış olduğundan, ahlâk ve tabiatı da onlara benziyordu. Memleketin ulular ve halk, bu gibi sebepler yüzünden Behram'ı hükümdar seçmeyip, Erdeşir bin Babek neslinden gelen Kisra adında birini hükümdar

yapmağı ittifakla kararlaştırdılar ve bunu tatbik ettiler.

Behram Arap çölünde bulunurken, Yezdicerd'in ölümü ve Kisra'nın hükümdar seçildiği haberini işitti. Bunun üzerine Münzir ile oğlu Nu'man'ı ve Arap büyüklerinden bir topluluğu çağırarak: öyle zannediyorum ki, babam'ın Farslara karşı sert ve şiddetli hareket ettiği halde ihsan ve nimetlerini yalnız size bağışladığını inkâr etmezsiniz, dedikten sonra babasının öldüğünü ve Farsların istişareden sonra başka birini hükümdar seçtiklerini anlattı, Münzir ona: bu hâdise seni korkutmasın, ben bunun çaresini bulurum, dedikten sonra, Arap'ların tanınmış süvarilerinden onbin kişiyi silâhlandırdı. Bunları oğlu komutasında devletin başşehri olan Taysebun ile Belh Erdeşir'e göndererek bu iki şehre yakın bir yerde ordugâh kurmasını, Fars'lardan harekete geçen olursa onlarla savaşmasını, bu iki şehre yakın yerde baskınlarda bulunmasını, fakat kan akıtmayıp esir (almakla yetinmesini) emretti. Nu'man yoluna devam ederek adları geçen iki şehre yakın bir yerde kondu, keşif kolları gönderdi, fakat Fars'larla savaşı büyük bir hâdise sayarak (bundan sakındı). Devlet kapısında bulunan memleketin ululları ile asîl aileye mensup olanlar Yezdicerd'in yazı ve elçilik işleri müdürü Cuvanî'yi Münzir'e gönderdiler. Cuvanî Münzir'in katına girerek adına yazılmış olan mektubu okuduktan sonra, Münzir ona: sen hükümdar Behram ile görüş, diyerek onun katına götür-

meleri için adamlar tâyin etti. Behram'ın katına giren Cuvanî, onun şahsında gördüğü haşmet ve güzellik karşısında şaşkın ve hayret içinde kalarak secde etmeği ununttu. Behram da onun bu şaşkınlıkla secde etmeği ununttuğunu farketti. Behram onunla konuşarak güzel vaitler de bulunduktan, sonra, mektuba cevap vermesı emriyle Münzir'in katına iade etti. Münzir, Cuvanî'ye: getirdiğin mektup hakkında düşündüm, Nu'man'ı size gönderen zat Behram olup, Tanrı onu babası yerine hükümdar yapmış ve bir ihsan olarak onu sizin başınıza geçirmiştir, dedi. Behram'ın şahsında gördüğü meziyetleri hatırlıyarak onu hükümdarlıktan uzaklaştırmak için karar verenlerin sakat yolda olduklarını anlıyan Cuvanî, Münzir'in sözlerini işittikten sonra: ben onlara senin cevaplarını anlatacak değilim, ister sen bizzat kendin şehre git, memleketin büyükleri ve asîller toplanarak senin katına gelirler ve seninle görüşürler, onlara güzel sözler söylersin, (eminim ki,) sana muhalefet etmiyeceklerdir, diye tavsiyede bulundu.

Münzir, Cuvanî'yi memleketine gönderdikten bir gün sonra Behramla birlikte yola çıktı. Arap'ların tanınmış ve cesur süvarilerinden otuz bin kişinin başında oldukları halde Tahsebun ve Belh-Erdeşir şehirleri yanına geldiler. Emir vererek halkı topladıktan sonra, Behram mücevherlerle süslenmiş altın taht üzerine Münzir de onun sağ tarafına oturdu. Münzir onlara hitap etti. Onlar da Yezdicerd'in sertlik ve kabalığından,

ahlâk ve tavrının kötülüğünden, tedbirsizliği ile memleketi yıktığından idaresinde bulunan tebaasına zulmedip pek çok adam öldürdüğünden ve başka kötü işlerinden dolayı hükümdarlığı Yezdicerd evlâdının elinden aldıklarını ve hükümdar seçmek hususunda kendilerine arzu etmedikleri şekilde harekete zorlamamasını rica ettiler. Münzir onların sözlerini işittikten sonra Behram'a: sen, benden ziyade bunlara cevap vermek hakkını haizsin, dedi. Behram da şunları söyledi: ben burada babam hakkında söylenen sözleri reddedecek değilim, bu sözleriniz doğru ve gerçektir, tuttuğu yol kötü olduğu için, ben de kusurlu sayarak onun tuttuğu yol ve dinden ayrılmış bulunuyorum. Ben Tanrı'dan devleti bana ihsan eylemesini ve devletin başına geçtiğim takdirde onun bozduklarını onarmağı arzu ediyorum. Hükümdarlığımın ilk bir yılı zarfında o saydığınız eksiklikleri düzeltmediğim takdirde kendi isteğimle devletin başından çekilip gideceğim. Bunun için Tanrı ile melekleri ve en yüksek dinî başkanı tanık olarak gösteririm, diyanet işleri reisi sizinle aramızda hakem olsun. Bununla beraber, ben taç ile mücevheratı iki yavrulu arslanın pençeleri arasından alan kimsenin hükümdar olmasına razıyım. Bu sözleri işiterek çok sevinen halkın ümitleri kuvvetlendi. Toplantıda bulunanlar: biz, Behram'ın bu sözlerini reddedecek kudrette değiliz, birçok yardımcılarla ve Arap askerlerle üzerimize yürümüş olduğu için, mahvolmamızdan korkarak, onu büsbütün hüküm-

darlıktan uzaklaştıracak değiliz, kendisinin de söylediği gibi imtihan edeceğiz, anlattığı gibi kuvvet ve kudret sahibi ise ve buna güveniyorsa, devleti ona teslim ederek emirlerini yerine getiririz, arslanlara karşı koymadan korkaklık göstererek mahvolursa, onun bu işinden biz sorumlu değiliz, diyerek dağıldılar.

Behram ertesi gün de dünkü gibi tahtı üzerine oturdu, onunla çekişenler de toplantıya geldiler. Behram onlara: dün açıkladığım şartlara uygun olarak hükümdarlığı bana teslim eder ve itaat edip susar mısınız? dediği zaman, onlar: biz hükümdar olarak Kisra'yı seçmiş bulunuyoruz, onda ancak bizi sevindirecek haller gördük bununla beraber taç ile hükümdarlık mücevheratını iki arslan arasına koyalım, bunu Kisra ile ikinizden hanginiz alabilirse o hükümdar olur, dediler. Din işleri reisi taç ile mücevheratı bir tarafa getirerek koydu. Âdet olduğu üzere, hükümdara taç onun. tarafından giydirildi. İspehbed Bistam tarafından getirilen yavrulu aç ve ısırıcı iki arslandan biri tacın bir tarafına diğeri de onun karşısına kondu. Bistam arslanların zincirini gevşettikten sonra, Behram Kisra'ya hitap ederek: taç ile süs eşyasını al, dedi. Kisra; önce sen harekete geç, taç ile eşyaları benim elimden almak sana düşer, çünkü sabık hükümdarın halefi sıfatiyle bu makamı istiyen sensin ben ise senin tacını elinden alan bir kimseyim, diye cevap verdi. Kendi kuvvetine güvenen Behram onun bu sözlerini reddetmeyip eline demir çomak alarak taca doğru ilerledi.

Dinî işler reisi: sen hükümdarlığı ele geçireceğim diyerek kendi arzunla kendini ölüme süreklüyorsun, bu işini Fars'lardan hiç kimsenin fikir ve isteğiyle yapmıyorsun, biz Tanrı katında senin kendini telef etmenden sorumlu değiliz, dedi. Behram da: (elbette) bundan sorumlu değilsiniz sizin bunda suçunuz yoktur, dedikten sonra eline demir çomak alarak süratle arslanların üzerine yürüdü. Arslanlardan biri Behram'ın üzerine atılarak yaklaştığı zaman, o, mükemmel bir sıçrayışla arkasına binerek iki bacağı ile kaburgalarını adamakıllı sıkmak suretiyle hayvanı kuvvetten düşürdü, elindeki demir çomakla da durmadan arslanın kafasına vurdu. Bu sırada ikinci arslan atladı. Behram onun iki kulağından yakalayıp iki eliyle uğuşturmağa ve bunun başını, üzerine binmiş olduğu arslanın başına vurmağa başladı, her ikisinin başından kanlar aktı. Nihayet elindeki çomakla vurarak her ikisini de öldürdü. Behram bütün bunları Kisra'nın ve toplantıda hazır bulunanların gözü önünde yaptı. Sonra da taç ile süs eşyalarını eline geçirdi. Onu ilk önce överek seslenen ve: ey Behram, Tanrı sana uzun ömürler ve yedi iklimin idaresini versin diyen Kisra oldu. Toplantıda hazır bulunarak Kisra'nın sözlerini işitenler de: bütün kalbimizle onun hükümdarlığına razı olduk, diyerek hakkında iyi dua ettiler. Memleketin büyük idare adamlariyle asiller, bu vakadan bir gün geçtikten sonra, Behram'ın hükümdarlığına itiraz edip kötü harekette bulunduklarından dolayı kendilerini affetmesi için

Münzir'den vasıtacı olmasını dilediler. Behram onları affederek ümitlendirdi.

Yirmi yaşında hükümdar seçilen Behram, tahta çıktığı gün, tebaasını refaha ve rahat hayata kavuşturmak için tertibat aldı. Bundan sonra arasını kesmeden yedi gün halkla konuşarak Tanrı'dan sakınmalarını ve itaati tavsiye etti. Fakat bundan sonra eğlence ve keyfe daldığından, tebaası arasında şikâyet çoğaldı. Etrafta bulunan hükümdarlar onun memleketi üzerine yürüyerek civarını ele geçirmeği caiz gördüler. İlk önce Behram'ın memleketinden faydalanarak parçalar koparmak istiyen kimse, iki yüz ellibin kişilik bir ordu ile Fars memleketi üzerine yürüyen Türk hakanı olmuştur. Hakanın memleketleri üzerine yürüdüğünü duyan Fars'lar bunu bir felâket sayarak çok korktular. İsabetli fikirleriyle tanınmış memleket büyüklerinden ve halk tarafından hürmet gören bir topluluk Behram'ın katına giderek: ey hükümdar, eğlence ve zevk içine dalarak devlet işleriyle meşgul olmayışın, düşman tehlikesini sana da bize de yaklaştırdı, rezil olmadan ve sövülüp sayılmadan önce hazırlan, dedikleri zaman, Behram: Rabbimiz kudretlidir, biz de onun kullarıyız, diye cevap verdi, gelenlerin sözü, onun zevk ve eğlenceye dalmasını arttırmaktan başka bir şeye yaramadı. O, ateşgedesinde ibadette bulunmak üzere Azerbeycan'a gitmeye hazırlandı, oradan da Ermenistan'a giderek kuruluklarında avlanacak ve eğlenecekti. Memleketin büyüklerinden ve asîllerinden yedi adamla ve en cesur

ücretli askerlerinden üçyüz kişiyi yanına alarak yola çıktı. O hareket ederken, halk, onun düşmandan kaçarak memleketi terkettiğinden şüphe etmiyordu. Bunun üzerine Hakana elçiler gönderip haraç ödemek teklifinde bulunmak hususunu görüştüler. Çünkü, itaatlerini bildirmedikleri takdirde Hakanın memleketlerini çiğnemesinden ve savaş erlerini yok etmesinden korkuyorlardı. Fars'ların kendisine boyun eğmeye karar verdiklerini duyan Hakan, kendi durumundan emin olarak askerini Fars'lara kötü muamelede bulunmaktan menetti. Hakanın hareketi hakkında haber almak üzere Behram tarafından gönderilen cacuslar, onun halini bildirdiler. Bu haberi alan Behram, yanındaki adamlarla birlikte harekete geçerek gece baskınında bulundu ve Hakanı kendi eliyle öldürdü. Askerinden de birçok adamı yok etti. Ölümden kurtulanlar herşeylerini bırakarak kaçtılar, ordugâhlariyle çoluk çocuk ve ağırlıkları da ele geçirildi. Behram, arkalarını bırakmıyarak onları takipte ve öldürmekte devam etti. Çocuklarını esir ederek aldığı ganimetlerle birlikte askerleriyle sağ salim geri döndü. Behram, Hakanın tacını, kisvesini ve Türk memleketinin bir kısmını eline geçirdi, zaptettiği bu bölgelere askerî vali tâyin etti. Valiye gümüş bir taht sundu. Behram'ın Türklere galebe çalarak onların memleketini istilâ ettiğini işiten diğer komşu memleketlerin ahalisi ona itaat ederek onun kapısına elçiler gönderdiler, memleketleriyle aralarında sınır tâyin etmesini ve bunu geçmiyeceklerini bildirdiler. Behram, bu

komşuları için hudut çizerek, sınırda bir minare yaptırdı. Bu minare Yezdicerd'in oğlu Firuz tarafından Türk memleketinin daha da içerlerine alındı. Komutanlarından birini, ahalisiyle savaşmağı emrederek Maveraün - Nehr'e gönderdi. Komutan onlarla savaşarak birçok adamlarını öldürdü ve yaraladı. Bunun üzerine halk Behram'a itaat ederek kafa vergisi ödiyeceklerini bildirdiler. Sevad'daki karargâhına dönmek maksadiyle Azerbeycan'a gelen Behram, Hakanın tacındaki kırmızı yakut ve kıymetli taşların Azerbeycan'daki ateşgedeye asılmasını emretti. Oradan kalkarak Taysebun'a geldikten sonra ordusuna ve valilerine mektuplar yazarak Hakanın ölümünü ve akibetini bildirdi. Askerlerine (yeni) emirler verdi. Kardeşi Nersi'yi Horasan valiliğine tâyin ederek Belh'te oturmasını ve başka türlü emirlerini de bildirdi.

Hükümdarlığının son günlerinde avlanmak üzere Mah'a gitmiş ve hayvanına binerek yabani bir eşeği takibe koyulmuştu. Fakat onu ısrarla takip ederken bir kuyuya düşerek battı. Bu kara haberi duyan annesi, yanına pek çok para alarak kuyunun yanına gelip kondu. Oğlunun naşını kuyudan bulup çıkarana büyük miktar da para vereceğini vadetti. Bunun üzerine kuyudan pek çok siyah ve kokmuş çamur çıkarıldı, çamurdan tepeler husule geldi ise de, Behram'ın cesedi bulunamadı. Rivayete göre Behram Türk savaşından memleketine döndükten sonra, memleket halkına arkasını kesmeden günlerce nutuk vermiş, itaatin lüzumunu anlatmış, ahaliye büyük ölçüde iyilik-

lerde bulunacağını, yaşayışlarını genişletmek niyetinde olduğunu, doğru yoldan sapıp da itaatten ayrılanlara karşı babasından da sert ve şiddetli davranacağını bildirmiştir. Önceleri memleketi babası da yumuşak ve âdil idare ediyordu, fakat halk onun bu muamelesini inkâr etmişler, ona hademe ve köleler gibi boyun eğmediklerinden, şiddete başvurmağa sürüklemişler, çıplak derilerine vurarak kanlar akıtmasına sebep olmuşlardır. Behram bu seferinden Azerbeycan yoliyle döndü ve orada bulunurken Hakanın tacındaki yakut ile mücevherleri ve onun inci ve diğer kıymetli taşlarla süslenmiş kılıcını Şiz ateşgedesine armağan etti. Hakanın karısı kıraliçeyi hizmetine verdi. Sonra, bu zaferin bir şükranı olmak üzere tebaasını üç yıl haraç vermekten muaf tuttu, fakir ve miskinlere pek çok para dağıttı, asîl ve şerefli kimselere yirmi milyon dirhem ihsan etti. Hakanın uğradığı felâketi mektuplarla her tarafa bildirerek, onun Fars memleketi üzerine yürüdüğünü duyduğu zaman Tanrı'yı ululayarak onun lûtfuna güvendiğini, asîl ailelerden yedi kişiyle, ücretli asker ve bahadırlardan seçtiği üçyüz askerle Azerbeycan ve Kafkas yollarını takip edip Harzem çöllerine girdiğini, Tanrı'nın, katlanılan bu zahmeti güzel bir şekilde mükâfatlandırdığını, bunun bir şükranı olmak üzere tebaasını haraç vermekten affetmiş olduğunu bildirdi. Bu mektup iyi bir üslûpla yazılmıştı. Behram hükümdar olduktan sonra, tebbasının üzerinde toplanmadan kalan haraçları affetmişti. Toplamı yetmiş milyon

dirhemi bulan bu haraçları affettikten başka, bundan sonraki yılın haraçlarından da üçte birinin indirilmesini emretti.

Rivayete göre Behram Cur bu seferinden Taysebun'a döndükten sonra kardeşi Nersiyi Horasan valisi yaparak Belh'te oturmasını emretmiş, Mihr Nersi bin Beraze'yi de vezir tâyin etmiştir. Behram ona, memleketlerinin durumunu öğrenmek, hiç olmazsa bir kısmını zaptetmenin çarelerini araştırmak ve böylece Fars halkının sırtındaki yükleri hafifletmek maksadiyle kıyafetini değiştirerek Hind'e gideceğini bildirdi. Kendisi dönünceye kadar icrası gereken ve icabeden emirleri verdikten sonra hüviyetini gizliyerek Hinde gitti ve orada bir müddet kaldı. Hindlilerden hiç kimse ondan birşey sormuyor, ancak onun binicilik ve yırtıcı hayvanları öldürmekteki ustalığını, güzelliğini ve vucudunun iyi kuruluşunu görerek hayret ediyorlardı. O böylece Hindistan'da yaşarken, memleketin bir bölgesinde yolları kesen ve birçok adam öldüren bir filin bulunduğunu işitti. Bazı adamlardan, kendisini bulunduğu yere götürmelerini istedi, bunu duyan hükümdar, onu katına çağırdı ve haber getirsin, diyerek yanına bir adam kattıktan sonra (filin bulunduğu yere) yolladı. Behram, hükümdarın adamiyle birlikte filin bulunduğu sık ağaçlığa geldi. Hükümdarın adamı Behram'ın ne yapacağını görmek üzere bir ağaca tırmanırken Behram fili arayıp meydana çıkarmak için ilerledi. Fil de gür sesi ve korkunç görünüşüyle ortaya atıldı. Fil ilerlerken Behram

onu oka tutarak iki gözü arasından vurdu, az kalsın ok gömülüp kayboluyordu. Fili şiddetli bir surette oka tutarak sonra üzerine fırlıyarak hortumundan yakalayıp öyle şiddetle çekti ki, fil iki dizi üzerine çöktü. Behram onu süngülemekte devam ederek öldürdü, sonra başını keserek arkasına yükleyip yolun üzerine kadar götürdü. Bunu seyreden hükümdarın elçisi geri dönerek Behram'ın yaptıklarını anlattı. Onun kuvvet ve cesaretine hayran kalan hükümdar, atılganlığını takdir ederek kendisini büyük ölçüde mükâfatlandırdı. Kim olduğunu sorduğu zaman, Behram kendisinin Fars büyüklerinden olup bir işten dolayı hükümdarın darılması üzerine onun kahrından korkarak Hind'e sığındığını anlattı. Bu sırada Hindistan'ın komşusundaki memleketin hükümdarı, devletini elinden almak maksadiyle Hind hükümdarı ile savaşıyordu. Çok kuvvetli olan düşman hükümdarın harekete geçmesi üzerine Hind hükümdarı ona boyun eğerek haraç vermek istediyse de, Behram ona karşı koymasını tavsiye ederek, düşmanı deffetmek vazifesini üzerine aldı. Hükümdar onun bu sözüne uydu, bunun üzerine Behram da düşmanla karşılaşmağa hazırlandı. Düşmanla karşılaştıkları zaman, o, Hind'li cengâverlere: arka tarafımı koruyunuz, diye emir verdikten sonra, kendisi düşmanın üzerine saldırdı. Başına vurduklarının kafası ağzına kadar yarılıyor, vücutlarının ortasına vurduğu zaman gövdeleri iki parça oluyordu. Kılıcı ile fillerin hortumlarını kesiyor, süvarileri eğerleri üzerinden kaldırıp atıyordu.

Hind'liler güzel ok atmasını bilmezler, askerleri yayadır, binek hayvanları yoktur. Behram'ın attığı ok ise onların vücutlarını delip geçiyordu. Behram'ın cesaretini gören düşmanlar, hiçbir şeye bakmadan bozguna uğrayarak çekilip gittiler. Behram'ı himayesine almış olan hükümdar, düşman ordugâhında ne varsa hepsini ele geçirdikten sonra Behram yanında olduğu halde sevinç içerisinde cepheden döndü. Sonra, kahramanlığının bir mükâfatı olarak kızını onunla evlendirdi. Deybel, Mekran ve bunlara komşu olan Sind topraklarını Behram'a bağışladı. Hükümdarın bu toprakları Behram'a vermiş olduğu bir mukavele halinde yazı ile de tesbit edildi, tanıklar tanıklık ettiler. Sonradan bu topraklar Acem memleketine katılarak haraçları da Behram'a teslim edildi.

Behram sevinç içinde Hind'den İran'a döndü ve bundan sonra Mihr Nersi bin Beraze'yi kırk bin askerle Rum memleketine yolladı, Rum imperatoru katına giderek vergi ve başka hususlarda onunla konuşmasını emretti ki, bu gibi büyük işleri ancak Mihr Nersi gibiler halledebilirdi. O, askerinin başında olduğu halde Kostantiniye'ye vardı. Rum büyüğü ona saygı göstererek kendisiyle barış yaptı. Mihr Nersi, Behram'ın bütün istediklerini yerine getirerek Fars'a döndü ve daima saygı görerek yaşadı. Onun adı bazan tahfif edilerek Nersi şeklinde söylendiği gibi, bazan Mihr Nerse de derler. (Şeceresi:) Mihr Nersi bin Beraze bin Ferruhzad bin Horbhaz bin Sisfaz bin Sisnab-

reve bin Key Eşk bin Dara bin Dara bin Behmen bin İsfendiyar bin Büştasp'tır. Mihr Nersi iyi ahlâkı, fikir ve düşüncelerinin isabetli olmasiyle tanınıp halk tarafından da sevildiği ve güvenildiği için, bütün Fars hükümdarları tarafından hürmet görmüştür. Onun oğulları da derece ve saygı bakımından babalarına yaklaşmışlar, hükümdarlara önemli hizmetlerde bulunarak babaları derecesine yükselmişlerdir. Onun üç oğlu temayüz etmiştir ki, bunlardan biri Servand olup, Mihr Nersi'nin çalıştırması ile din ve hukuk ilimlerinden yüksek bir bilgi kazanmıştı. Behram Cur ona, Mubezani Mubez rütbesine yakın olmak üzere, Herbuzani Herbuz unvanını vermiştir. Macüşnes adlı ikinci oğlu, Behram Cur'un hâkimiyeti müddetince haraç işleri müdürü olmuş, Farsça Rastray ve Şanslan rütbelerini taşımıştır. Kârd adlı üçüncü oğlu genel komutan olup, farsça Ustran Selân rütbesini taşırdı. Bu rütbe İspehbed derecesinden yüksek olup, Ercebez unvanına yakındır. Mihr Nersi (kendisi) Büzrcerf Mezar rütbesinde olup bunun anlamı başbakandır. Rivayete göre o, Erdeşir Hurre ilindeki Deştbarin ilçesine bağlı Ebrivan adlı bir köydendi. Mihr Nersi, bu köyde, buna bitişik olduğu için Sabur ilindeki Cirih'te ve Deştbarin'de yüksek binalar yaptırdı, ateşgedeler kurdu. Rivayete göre Mihr Nersian adı verilen bu ateşgedeler bugüne kadar kalıp, bazan bu maksatla yakılmaktadır. Mihr Nersi, Ebrivan civarında dört köy kurarak bunların herbirinde de ateşgedeler yaptırmştır. Bunlardan bi-

rini kendisine tahsis edip Ferazmera aver Hudayan adı vermiştir ki, «bana doğru ilerle ey Tanrım» mânasına gelir. Bu ateşgedelerden ikincisini (oğlu) Zeravendaz'a tahsis edip, Zeravendazan adını verdi. Üçüncü ateşgedeyi (oğlu) Kard'a tahsis edip Kardazan ismini taktı. Dördüncü ateşgedeyi oğlu Macüşnes'e tahsis edip, Macüşnesfan adını verdi. Mihr Nersi o bölgede üç bağ da vücuda getirerek bunların her birine on iki bin hurma, on iki bin zeytin fidanı, bir bağa da on iki bin servi ağacı dikti. Bu köy bağ ve ateşgedeler bugüne kadar onun evlâtları elinde olup, onlar orada bugüne kadar tanınmış insanlardır. Rivayet olduğuna göre, bunların herbiri güzel bir şekilde bulunmaktadır.

(Yine) rivayete göre Behram, Hakan ile savaşı sona erdirerek Rum hükümdariyle barış yaptıktan sonra Yemen tarafından Sudan memleketi üzerine yürümüş, ahalisi üzerine saldırarak onlardan pek çok adam öldürmüş, esirler almıştır. Bundan sonra memleketine dönmek üzere oradan ay rılmış ve avdetinden sonra yukarda anlattığım gibi ölmüştür. Onun kaç yıl hükümdarlık ettiği hakkındaki rivayetler çeşitlidir. Bazıları onun on sekiz yıl on ay yirmi gün, bazıları da yirmi üç yıl on ay yirmi gün hükümdarlık etmiş olduğunu söylerler. O öldükten sonra yerine Yezdicerd geçti.

Yezdicerd'in hükümdarlığı.

Memleketin ululari ve ileri gelenleri, taç giydikten sonra Yezdicerd bin Behram Cur'un katına

girerek hakkında iyı duada bulundular ve onu hükümdarlıkla kutladılar. Hükümdar onlara güzel cevaplar vererek babasını, onun menkıbelerini tebaasına yapmış olduğu iyilikleri ve uzun zaman hükümet sürmüş olduğunu anlattı. Sonra babası gibi olamayıp bir kenera çekilmek istediği takdirde, bunu tenkid etmemelerini, çünkü böyle bir hareketin düşmanlara karşı tuzak kurarak memleketin faydası için gerekli olacağını söyledi. Sonra, babasının adamı Mihr Nersi'yi vezir tâyin ettiğini ve tebaasını en iyi bir şekilde ve âdil kanunlara göre idare edeceğini bildirdi. O, düşmanlarını daima yendi, tebaasına ve askerlerine daima ihsanlarda bulundu. Onun biri Hürmüz, diğeri Firuz adındaki iki oğlu vardı. Sicistan valisi olan Hürmüz, babası öldükten sonra zorla hükümdarlığı ele geçirdi. Firuz ondan kaçarak Hayatla (Akhunlar) memleketine gitti ve onların hükümdarına, kardeşi Hürmüz'le arasında olup bitenleri ve hükümdarlık hakkının kendisinde olduğunu anlatarak, kardeşine karşı savaşmak üzere askerî yardımda bulunmasını istediyse, de, hükümdar önce ona istediğini vermedi. Fakat Hürmüz'ün zalim bir hükümdar olduğunu anladıktan sonra, Haytal (Akhun) hükümdarı: Tanrı zulmü istemez, zalimlerin işi doğru gitmez, onların memleketinde ancak zulümle hak alınır diyerek, Firuz'a Talakan şehrini bağışladıktan başka askerî yardımda da bulundu. Firuz kardeşi üzerine yürüyerek onunla savaştı. Hürmüz savaşta öldürüldü, askeri dağıldı, Firuz devlet idaresinin başına geçti. Rumlar, Beh-

ram'a ödedikleri haracı Yezdicerd'e yollamamışlardı. Yezdicerd, babası tarafından gönderilen miktarda bir askerle Mihr Nersi'yi gönderdi. Nersi onlara hükümdarın iradesini anlattı. Yezdicerd on sekiz yıl dört ay diğer bir rivayete göre de on yedi yıl hükümdarlık etmiş ve yerine Firuz geçmiştir.

Firuz

Firuz bin Yezdicerd bin Behram, kardeşi Hürmüz ile ailesinden üç kişiyi öldürdükten sonra hükümdar oldu. Bana Hişam bin Muhammed'den naklen söylediklerine göre Firuz, Horasan ahalisinden topladığı askerle, Toharistan ve ona komşu olan yerlerdeki halkın yardımı ile, Rey'de bulunan kardeşi Hürmüz bin Yezdicerd'in üzerine yürümüştür. Onlar, anneleri bir olan kardeşlerdi. Anneleri Deynek Medain'de bulunuyordu, bu şehirle ona komşu olan yerleri idare ediyordu. Firuz galip geldikten sonra kardeşini hapsederek adaleti hâkim kılmış ve tebaasına iyi muamelede bulunmuştur. O, din sahibi bir zattı. Onun zamanında yedi yıl açlık hüküm sürdü, fakat güzel tedbirle tebaasının ıstırabını hafifleştirdi: hazinesindeki bütün mal ve yiyecek maddelerini halk arasında taksim etti, tebaasından haraç ve başka vergiler almadı. Memleketini en iyi bir siyasetle idare ettiği için, bir kişi hariç olmak üzere, kimse açlıktan ölmedi. O, Toharistan'ı ele geçirmiş olan Haytal (Akhun) adlı bir kavmin üzerine yürüdü. (Halbuki Akhun'lar) Firuz'a yardım ederek, hü-

kümdarlığı ele geçirmesi için desteklemişlerdi. Rivayete göre onlar Lut halkı gibi Lutî bir kavimdi. Firuz, memleketi onların elinde bırakmağı doğru görmiyerek üzerlerine yürüdü. Fakat (Hunlar), onun kendisini, dört oğlunu ve dört kardeşini savaşta öldürdüler. Bunlardan herbiri hükümdar adını taşırdı. Fars ahalisinden Suhra adında birinin onlar üzerine yürümesine kadar bu hal devam etti. Şiraz ahalisinden ve hürmet edilen bir zat olan bu kişi, Tanrı rızası için gönüllü olarak Haytal hükümdarının katına geldi ve onu Horasandan çıkardı. (İki taraf da) barışla birbirlerinden ayrıldılar. Hükümdar, Firuz'un askerlerinden sağ kalanları ve kaybolmıyan erkek ve kadın esirleri iade etti. Firuz'un hükümdarlığı yirmiyedi yıl sürmüştür.

Haber nakledenlerden Hişam'dan başkası, Firuz'un uğursuz, hayırsız ve kusurlu bir hükümdar olduğunu söylerler. Söylediği söz ve yaptığı işlerin çoğu, kendisine ve tebaasına zararlı ve felâketli nesnelerdi. Onun zamanında, memleketinde yedi yıl kıtlık hüküm sürmüş, ırmak, kanal, pınar ve çeşmeler kurumuştur. Ağaç ve çalılıklar solmuş, dağlık ve düz yerdeki bütün ekin ve sık ağaçlıklar da kuruyup toz olmuştur. Kuşlarla vahşi hayvanlar ölmüş, ehlî hayvanlar açlıktan yük kaldıramaz hale gelmiş, Dicle'nin suyu azalmış, halk darlık, açlık ve sıkıntı içinde yaşamıştır. (Bunun üzerine o,) memleket ahalisine ilân dağıtarak haraç ve kafa vergisi alınmıyacağını, halkın güç duruma katlandırılmıyacağını bildirdi. Kendilerini geçindirmek, yiyeceklaerini temin ederek hal-

lerini düzeltmek yolunda çalışmalarını tavsiye etti. Bundan sonra yer altında, çukurlarda ve ambarlarda saklanan tahıl ve erzakın meydana çıkarılması, bütün halkın biribirine yardımda bulunması, bu hususta zenginle fakirin ve şereflilerle aşağı tabakadan onlaların eşit muamele görmeleri emredildi. Firuz, bir bölgede açlıktan ölme vakası işitildiği takdirde, o şehir, köy veya ölen adamın mensup olduğu yerin ahalisini en şiddetli cezalara çarptıracağını bildirdi. Firuz'un bu şekildeki isabetli bir siyasetinin neticesi olarak, kıtlık çağında, bir kişi hariç olmak üzere kimse açlıktan ölmedi. Bu adam, Erdeşir Hurre ilindeki Bedye ilçesinde ölmüştü, Fars ulutarı, bütün Erdeşir Hurre ahalisi ve Firuz, bunu büyük bir hâdise saydılar. Firuz Rabbine yalvararak, kendisi ile tebaasını esirgemesini ve yağmur yağdırmasını diledi. Tanrı yağmur verdi, memlekette, eskisi gibi sular çoğaldı, ağaçlar yeşillendi. Firuz, Rey'de bir şehir kurulmasını emrederek buna Ramefiruz adını verdi. (Sonra) Cürcan ile Bab-ı Sal arasında da bir şehir kurulmasını emrederek, buna Ruşen-i Firuz adını taktı. Azerbeycan taraflarında Şehram-i Firuz adında bir şehir kurdu.

İdaresindeki memleket dirildikten, hükümdarlığını sağlamlaştırarak düşmanlarını yendikten ve adı geçen üç şehri kurduktan sonra, askerinin başında olduğu halde Haytal (Akhun) hükümdarı Ahşnuar ile savaşmak üzere Horasan'a gitti. Ahşnuar bunu işittiği zaman çok korktu. Rivayete göre hükümdarın adamlarından biri,

kendisini fedaya karar vererek: sen, iki kol ve ayağımı kestikten sonra beni Firuz'un geçeceği yola at, çocuklarıma ve aileme bak, demiş ve böylece Firuz'a tuzak kurmak istemiştir. Ahşnuar, onun dediği gibi hareket ederek el ve ayaklarını kestirdikten sonra, kendisini yolun üzerine attırdı. Yoldan geçen Firuz onu görerek halini sordu. Adam: ben Ahşnuar'a, askeriyle sana karşı koyamıyacağını söylemiştim, işte beni bu hale getirdi, diye cevap verdi. Firuz ona acıyarak kendileriyle birlikte götürülmesini emretti. Rivayete göre adam, gûya Firuz'u irşat etmek üzere, Haytal'lar hükümdarı üzerine yürümek için kimsenin bilmediği kestirme bir yolu göstereceğini söylemiştir. Firuz onun bu sözüne aldanarak onun gösterdiği yola sapmış, askeri de bir çölden diğerine saparak susuzluktan şikâyete başlamıştır. Fakat suyun yakın ve çölün sona ermekte olduğunu söyliyen adam, Firuz ile ordusunu, ileriye geriye de gidemiyecekleri bir yere kadar götürdükten sonra halini açığa vurmuştur. Bunun üzerine adamlar: ey hükümdar, biz sana bu adamdan sakınmanı tavsiye etmiştik, şimdi ilerlemekten başka çare yoktur, dediler ve yollarına devam ettiler. Çoğu susuzluktan öldü. Firuz, ölümdan kurtulanlarla birlikte düşmanlarına doğru ilerledi. Bitkin bir halde düşmana yaklaştıktan sonra, Ahşnuar'dan şu şartlara göre barış istediler: Firuz ile sağ kalan askerleri memleketlerine dönecekler, Firuz hiçbir vakit Haytalarla savaşmıyacağına, toprakları üzerine yürümiyeceğine, asker göndermiyeceğine ve iki

memleket arasında tâyin edilecek sınırı geçmiyeceğine Tanrı adına andiçerek söz verecektir. Firuz, bu şartlara riayet edeceğine senet yazarak tanıklar huzurunda mührü ile mühürledi, Ahşnuar da onun bu teklifini kabul ederek, memleketlerine dönmelerine müsaade etti.

Fakat Firuz memleketine döndükten sonra, tekrar Ahşnuar'la savaşmak hevesine düştü. Vezirleri ve yanında bulunular verilen sözü değiştirmenin doğru olmıyacağını söyledilerse de hükümdar onlara kulak asmıyarak Ahşnuar'ın üzerine yürümek hususunda ısrar etti. Firuz'u bu seferinden alıkoymak isteyenlerden biri de, fikrine her zaman riayet ettiği ve yakın adamlarından olan Müzdebuz adında biri idi. O, hükümdarın ısrarını görünce, aralarında cereyan eden tartışma ve sözleri bir kâğıda yazarak hükümdara da imza ettirdi. Bundan sonra Firuz, Ahşnuar'la karşılaşmak üzere yola çıktı. Ahşnuar, iki memleket arasında büyük ve derin hendekler kazdırmıştı. Firuz bu hendeklere gelince üzerine köprüler kurdurdu, dönüşte faydalanmak üzere bayraklar diktirdi ve köprülerden geçerek Haytal'lar üzerine yürüdüler. Haytal'ların ordugâhlarına yaklaştıkları zaman, Ahşnuar Firuz tarafından yazılan senedi göstererek ona, bu hareketine itirazla, öğüt verdiyse de, Firuz inadından vazgeçmedi. Her iki hükümdar birbirine uzun uzun sözler söylediler. Sonra iki arada savaş başladı. Firuz'un askerleri, Haytal'larla yapılan barışın ve onlara verilen sözün hiçe sayıldığını düşünerek. savaşa istek göstermiyor-

lardı. Ahşunar, andlaşma kâğıdını bir süngünün ucuna takarak: ey Rabbim, şu yazıda olan şeyi yerine getir, dedi. Firuz bozguna uğrıyarak kaçarken, yanlışlıkla hendeğe düştü. Ahşnuar, Firuz'un bütün ağırlıklarını, kadın, mal ve defterlerini ele geçirdi. Fars ordusu, o güne kadar uğramadığı bir güç duruma düştü.

Sicistan'da, Erdeşir Hurre ile ahalisinden, bilgi ve kuvvet sahibi Suhra adında biri vardı. O, Fars ordusunun bu felâketini işitince, yanında Fars cengâverlerinden ve usta okçulardan bir grup olduğu halde yola çıktı. Ahşnuar'a yaklaşınca ona elçi göndererek savaş ilân etti ve kendisini mahvetmekle korkuttu. Ahşnuar da ona karşı bir ordu gönderdi. Suhara hayvanına binerek onların yaklaşmakta olduklarını görünce, rivayete göre, onlardan ilerlemekte olan birini oka tuttu. Atın iki gözü arasında saplanan ok, az kalsın hayvanın başı içinde kaybolup gidecekti. At yere yuvarlandı. Süvariyi esir alan Suhra onu sağ bırakarak: sen hükümdarının katına git de ona gördüklerini anlat, diyerek (salıverdi). Süvariyle arkadaşları Ahşnuar'ın katına giderek atı da birlikte götürdüler. Atın başındaki yara izini görünce hayret içinde kalan Ahşnuar, Suhra'ya adam göndererek ne istediğini sordu. Suhra: sen bana defterleri iade et, esirleri serbest bırak, dedi. Ahşnuar, Suhra'nın isteklerini yerine getirdi. Defterlerle esirleri teslim aldıktan sonra, Firuz'un kendisiyle birlikte götürmüş olduğu malın hesabını çıkardı. Sonra tekrar Ahşnuar'a yazarak, bu ma'

iade olunmadan dönmiyeceğini bildirdi. Ahşnuar, işin ciddiliğini anlayınca bu malları da iade etti. Suhra, esir, defter ve iade edilen malları alarak Fars'a döndü. Acemlerin yanına döndüğü zaman onu ululadılar, hükümdarlık hariç olmak üzere, kendisine en büyük dereceler verdiler. Onun adı (şeceresi): Suhra bin Vesabur bin Zihan bin Nersi bin Veysabur bin Karın bin Kirvan bin Abid bin Ubeyd bin Tireveyh bin Gerdenek bin Naver bin Tus bin Nudka bin Minşu bin Nuder bin Minnuçehr'dir.

Fars kavmine ve Firuz ile Ahşnuar'a dair haberleri bilenler de, benim yukarda naklettiklerimi söylerler. Fakat bundan başka şunu da ilâve ederler: Firuz, Ahşnuar ile karşılaşmak üzere yola çıktığı zaman Taysebun ile Bihr-i Şir'de, kendi yerine Suhra'yı bırakmıştı. Fars hükümdarları bu iki şehirde otururlardı. Karin rütbesini taşıyan Suhra, bu ikı şehirden başka Sicistan'ı da idare ederdi. Horasan ili ile Türk memleketi arasında, Behram tarafından yapılmış minare vardı. Bu minare, Türk'lerle Fars'lar arasında yapılan anlaşmaya göre yapılıp iki taraf da bunu geçmiyeceklerine söz vermişlerdi. Firuz da Ahşnuar'a, bu minarenin öbür tarafındaki Haytal'lar yurduna geçmiyeceğine söz vermişti. (Fakat şimdi) bu minareye yaklaşınca, gûya verdiği söze riayet etmek bahanesiyle elli fil ve üçyüz kişi koştutrarak minareyi öne doğru çektirdi ve kendisi de arkasından ilerledi. Onun bu yaptıklarını işiten Ahşnuar: ey Firuz, ata ve babalarının durdukları yer-

de dur, onların ilerlemedikleri yerde sen de ilerleme, diye seslendi ise de, Firuz onun sözlerine önem vermedi. O, hareketleriyle Ahşnuar'ı kışkırtıyordu. Türk savaşlarının çoğu hile ve aldatma yoliyle cereyan ettiği için, Ahşnuar onunla (açıkta) savaşmaktan çekiniyordu. Bunun üzerine Ahşnuar, askerinin arka tarafında olmak üzere on arşın eninde ve yirmi arşın derinliğinde bir hendek kazılmasını emrederek bunun üzerine zayıf ağaç ve toprakla örttürdü, bundan sonra da askerinin başında olduğu halde yakın bir yere göç etti. Ahşnuar'ın, askeriyle çekilip gittiğini işiten Firuz bunun bir kaçış olduğundan şüphe etmiyordu. Bunun üzerine davulların çalınmasını emrederek, Ahşnuar'ı takip etmek üzere askerleriyle birlikte hayvanlarına bindi ve süratle ilerlediler. Hendeğe geldikleri zaman, düşünmeden ve tetkik etmeden üzerinden geçmek istediler, fakat Firuz da, askeri de, hendeğin içne dalarak hepsi helâk oldular. Bundan sonra geri dönen Ahşnuar, Firuz'un ordugâhında ne varsa hepsini eline geçirdikten başka Mubezan-i Mubez'i ve Firuz'un kızı Firuzduht ile kadınlarını da esir aldı. Firuz'un ve onunla birlikte hendeğe düşerek yok olanların cesetleri Ahşnuar'ın emriyle çıkarıldıktan sonra, tabutlara yerleştirildi. Ahşnuar, Firuzduht'ı kendisiyle cinsî münasebette bulunmağa çağırdı ise de, kız buna yanaşmadı.

Firuz'un ölüm haberi üzerine Fars memleketi çalkandı, halk çok korktu. Suhra, doğru, haber aldıktan sonra çok askerle Haytal'lar mem-

leketi üzerine yürüyerek Cürcan'a vardı. Onun savaşmak üzere geldiğini duyan Ahşnuar da hazırlandı ve karşılaşmak üzere ilerledi. Elçi göndererek onun maksadını, anladı ve rütbesini sordu. O, hükümdara, adının Suhra, rütbesinin Karın olduğunu ve Firuz'un intikamını almak üzere geldiğini bildirdi. Ahşnuar ona: senin âkibetin de Firuz'un âkibeti gibidir, askerinin çokluğu, kendisinin de, ordusunun da yok olmasından başka bir netice vermedi, diye cevap verdi. (Fakat) atılgan ve katı kalpli Suhra Ahşnuar'ın bu sözlerine önem vermiyerek askerine: hazır ol, silâha sarıl, diye emrettikten sonra Haytal'ların üzerine yürüdü. Ahşnuar ondan barış istediyse de, Suhra, bütün istekleri yerine getirilmeden barışa yanaşmadı. Ancak Firuz'un ganimet olarak ele düşen bütün mal ve hazineleri, askerleri, kadınları, kızı Firuzduht ve Mubezan-i Mubez ile birlikte esarette bulunan bütün Fars ululları iade edildikten sonra barış yaparak memleketine döndü. Firuz'un hâkimiyet müddeti hakkındaki rivayetler çeşitlidir. Bazıları yirmialtı yıl bazıları da yirmibir yıl hükümet sürdüğünü söylerler.

Yezdicerd bin Behram ile Firuz'un hâkimiyetleri zamanında onların Arap valileri ile Yemen ahalisi arasında cereyan eden hâdiseler

Bana Hişam bin Muhammed'den naklen söylediklerine göre, Himyer hükümdarlarının hâkimiyeti zamanıda, onlara Himyer ve başka Arap uruklarından olan ileri gelenlerin oğulları da hiz-

met ederlerdi. Kinde uruğunun ulularından olan Amr bin Hücr el-Kindî. Hassan bin Tübbaa'nın hizmetinde bulunuyordu. Hassan bin Tübbaa Cedis'ler üzerine yürürken, bâzı işlerini görmesi için onu kendi yerinde bırakmıştı. Amr bin Tübbaa kardeşi Hassan bin Tübba'yı öldürerek yerine hükümdar olduktan sonra, Amr bin Hücr el-Kindî'ye ihsanlarda bulundu. Onun Amr'a yaptığı iyiliklerden biri de, kardeşi Hassan'ın oğullarını küçük düşürmek maksadiyle, onun kızını Amr'la evlendirmesiydi. Bu hâdise, Himyer'ler arasında dedikodunun çoğalmasına ve aralarında kargaşalığın doğmasına sebep oldu. Çünkü Arap'lardan hiç kimse, bu aileden olan bir kızla evlenmek arzusuna kapılmazdı. Amr bin Hücr'ün, Hassan bin Tübbaa'nın kızından Hâris adlı bir oğlu oldu. Amr bin Tübbaa'dan sonra Abdi Kelâl bin Mesub hükümdar oldu. Hassan'ın oğulları küçük yaşta idiler. Tübbaa bin Hassan'ın oğlu yaş bakımından büyük idiyse de, aklını cinler çalmıştı. İşte bundan dolayı Abdi Kelâl bin Mesub hükümdar olmuştu. Çünkü o, hükümdarlığı kabul etmediği takdirde, yabancı aileden olan bir kimsenin hükümdar olmasından korkmuştu. Yaşı ilerlemiş ve tecrübeli olup, güzel bir siyasetle hükümet sürmüştür. Rivayete göre, o Hıristiyan dininde olmakla beraber bunu saklıyordu. Onu Hıristiyanlığa Suriye'den gelmiş olan Gassanî'lerden biri davet etmişti. Himyer'ler Gassanî adamın üzerine atılarak öldürdüler.

Tübbaa bin Hassan da cinlerden kurtularak

sağ salim döndü. O, yıldızlar ilmini en iyi bilen ve çağının en akıllısı olup, buna dayanarak geçmiş zamanda olup biten ve ilerde olacak hal ve hâdiselerden haber verenler içerisinde en çok bilgiler vereni idi. Bundan sonra Tübbaa bin Hassan bin Tübbaa bin Melkey Kerib bin Akren Tübbaa hükümdar oldu. Arap'lar ile Himyer'ler ondan çok korktular. O, kız kardeşinin oğlu Hâris bin Amr bin Hücr el - Kindî'yi büyük bir ordu ile Maad Arap'larına, Hire'ye ve ona komşu olan yerlere gönderdi. (Hâris,) Nu'man bin İmri'ül Kays bin Şakika'nın üzerine yürüdü. Savaşta, Nu'man ve ailesinden birkaç kişi öldürüldü, askerleri bozguna uğrayarak çekildi. Büyük Nu'man'ın oğlu Münzir, kaçarak kurtuldu. Onun Annesi Nemir kabîlesinden Ma'üssema adında bir kadındı. Nu'man hanedanı yıkıldı. Hâris bin Amr el-Kindî hükümdarlığı bu henedanın elinden alarak mülk ve devletlerini eline geçirdi.

Hişam sözüne devam ederek şöyle diyor: Nu'man öldükten sonra oğlu Münzir hükümdar olmuştu. Annesi Hind. Zeyd-i Menat bin Zeydullah bin Amr Gassanî'nin kızıdır. Münzir'in kırkdört yıl devam eden hükümdarlığının sekiz yıl dokuz ayı Behramgur bin Yezdicerd'in, onsekiz yılı Yezdicerd bin Behram'ın ve onyedi yılı da Firuz bin Yezdicerd'in zamanlarına raslar. Onun yerine Esved bin Münzir hükümdar oldu. Annesi Hirr, Beni Heycane'den Nu'man'ın kızı, Heycane ise, Amr bin Rabi'a bin Zühl bin Şeyban'ın kızıdır. Fars'ların yirmi yıl hapsetmiş oldukları

zat odur. Bu yirmi yılın on senesi Firuz bin Yezdicerd'in, dört senesi Belâş bin Yezdicerd'in ve altı yılı da Kubad bin Firuz'un zamanlarına raslar. Firuz bin Yezdicerd'in yerine oğlu Belâş geçti.

Belâş.

Belâş bin Firuz bin Yezdicerd bin Behram ile kardeşi Kubad hükümdarlık için mücadele ettiler. Belâş'ın üstün gelmesi üzerine, Kubad yardım istemek için Türk Hakanının katına kaçtı. Belâş taç giydikten sonra memleketin büyükleri ve ileri gelenleri onun katına giderek kendisini hükümdarlıkla tebrik ettiler ve iyi duada bulundular. Sonra yaptığı hizmetinden dolayı Suhra'yı mükâfatlandırmasını dilediler. Belâş ona saygı göstererek kendisini en yakın adamlarından yaptı ve bağışlarda bulundu. Daima güzel ahlâk dairesinde hareket eden Belâş, memleketin bayındırlığına düşkündü. Bu husustaki titizliği o dereceyi bulmuştur ki, bir köyde bir evin harap olduğunu ve sahiplerinin çekilip gittiklerini duyduğu zaman, onlara kalkınmaları için yardımda bulunmadığından dolayı bütün köy sahibini cezaya çarptırırdı. Çünkü. köy sahibi bu aileye yardım etmemekle onların yurtlarından ayrılmalarına sebep olmuştur, derdi. Belâş, Sevad ilinde bir şehir kurarak buna Belâşavaz adını verdi ki, burası, Medain civarındaki Sabat şehridir. Dört yıl hükümet sürdükten sonra, yerine kardeşi Kubad geçti.

Kubad.

Onun (şeceresi:) Kubad bin Firuz bin Yezdicerd bin Behramgur (Cur) dur. Hükümdar olmadan önce kardeşi Belâş'a karşı yardım istiyerek Türk Hakanının katına gitmiş ve yanında bulunan taraftarlarından ibaret küçük bir kitle ile hüviyetlerini saklıyarak Nisabur sınırlarını geçmişlerdi. Yolda giderken cinsî münasebette bulunmak istiyen Kubad, bu fikrini yanında bulunan Zermihr bin Suhra'ya açtı ve asîl aileden bir kadın bulunmasını rica etti. Zermihr onun arzusunu yerine getirmek için, indikleri evin karısına başvurdu. Evin sahibi esvar, yani cengâver ve ok atmakta maharet sahibi olanlardan biri olup, son derece güzel bir kızı vardı. Zermihr, kızın anne ve babasına tesir edip onu Kubad'ın katına göndermelerini tavsiye etti ve kendilerine arzu ettiklerinin verileceğini söyledi. Nihayet buna razı olmaları üzerine kız Kubad'ın yanına geldi. Nuvinduht adlı bu kız, o gece Kubad ile cinsî münasebette bulundu ve ondan Nuşirevan'a hamile kaldı. Kubad, kıza güzel hediyeler verilmesini emretti. Rivayete göre kızın annesi Kubad'ın şekli ve kıyafeti hakkında soruşturduğu zaman, kızı: donunun altınla işlenmiş olduğunu gördüm, başka birşey bilmiyorum, diye cevap vermiş, annesi de bundan damadının hükümdar neslinden olduğunu anlıyarak sevinmiştir.

Kubad, Hakanın katına vardığı zaman, kendisinin Fars hükümdarının oğlu olup, kardeşiyle

hükümdarlık için mücadele ettiklerini, nihayet kardeşinin galebe çalarak hükümdarlığı elinden aldığını, bu yüzden yardım istemek üzere geldiğini anlatmıştır. Hakan ona güzel vaitlerde bulunarak yanında alıkoydu. Kubad, vadin yerine getirilmesini bekliyerek dört yıl Hakanın yanında kaldı. Hakanın katındaki ikameti uzun sürünce onun eşine adam göndererek kendisini oğulluğa kabul etmesini ve Hakanın huzurunda vadinin yerine getirilmesini istemesini rica etti. Kıraliçe de arkasını kesmeden bu hususta hakana ricalarda bulundu. Nihayet Hakan Kubad'la birlikte asker gönderdi. Kubad bu askerle memleketine dönerken Nisabur tarafından geçti ve kendisine kızı getiren adamdan onu sordu, adam da kızın annesinden sordu. Annesi ona, kızının bir erkek çocuk doğurmuş olduğunu haber verdi. Kubad, çocuğun katına getirilmesini emredince, kadın, Nuşirevan'ı elinden tutarak Kubad'ın katına getirdi. Kadın, Kubad'ın soruşturması üzerine, çocuğun kendi oğlu olduğunu söyledi. Çocuğun yüz ve endamı Kubad'a çekmiş, güzellik bakımından da ona benziyordu. Rivayete göre Kubad orada bulunurken Belâş'ın ölüm haberi geldiğinden çocuğu uğurlu saymış ve anasiyle birlikte, hükümdar kadınlarına mahsus hayvanlara bindirilerek götürmelerini emretmiştir.

Kubad, Medain'e gelerek devletin idaresini sağlam bir şekilde eline aldıktan sonra, Suhra'yı yakın adamlarından yaptı, devletin idaresini onun eline vererek oğlunun kendisine olan hizmetlerin-

den dolayı ona teşekkür etti. Sonra etrafa asker göndererek düşmanları yok etti, pek çok esir aldı. Ehvaz ile Fars arasında Errecan şehrini kurdu. Hülvan şehri ile Erdeşir Hurre ilinde, Karzin ilçesinde bulunan Kubad Hurre adlı şehir de onun tarafından kurulduğu gibi, bundan başka da bir takım şehir ve köyler yaptırmış, kanallar kazdırmış, köprüler kurdurmuştur. Kubad hükümdarlığının büyük bir kısmı geçtikten sonra, halk, devlet ve siyaset işlerini elinde bulunduran Suhra'ya meyil ederek, Kubad'ı hakir görmeğe ve hükümdarlığına önem vermemeğe başladılar. Fakat tecrübesi çoğalarak devlet işlerinde piştikten sonra Kubad bunu kabul edemedi. Mihran ailesinden olduğu rivayet edilen ve ilerde İspehbed'lik (vali) vazifesini gören Sabur Razî'ye mektup yazarak yanına çağırttı. Askeriyle birlikte yanına geldiği zaman, Kubad ona Suhra'nın durumunu anlatarak gereken emirleri verdi. Sabur sabahleyin hükümdarın katına geldiği zaman, Suhra'ın huzurda oturmakta olduğunu gördü, fakat ona önem vermeden ve bilmemezlikten gelerek yanından geçti. Suhra da ona aldırmadı, fakat Sabur yanında taşıdığı ilmikli ipi onun boynuna geçirerek çektiği zaman işin farkına vardı. Sabur onu hükümdarın katından çıkartarak sağlam bir şekilde bağladıktan sonra hapse attı. Bunun üzerine: «Suhranın rüzgârı hafifledi. Mihran'ın rüzgârı şiddetlendi» denildi, ve bu cümle bir darbımesel olarak kullanıldı. Kubad sonradan Suhra'nın öldürülmesini emretti.

Hâkimiyetinin onuncu yılında Mubezanı Mubez ile memleketin büyükleri birlikte, Mezdek adında birinin din ve mezhebini kabul ettiğinde Kubad'ı tahtından indirerek hapse attılar. Mezdek ile arkadaşlarının inancı şöyledir: Tanrı yer yüzündeki bütün malları, insanları eşit bir şekilde bölüşmeleri için yaratmıştır, fakat insanlar birbirlerine zulmederek bu servetleri aralarında bölmemişlerdir. Onlar, yer yüzündeki malları zenginlerin elinden alarak fakirler arasında böleceklerini, serveti çok olan kimselerin malını elinden alarak yoksullara vereceklerini söylüyorlardı. Elinde fazla mal, servet, kadın ve ticaret eşyası bulunan kimse, bu mal, kadın ve eşyalara başkalarından daha müstehak değildir, derlerdi. Sefiller, Mezdek'in bu fikir ve inanışını kabul ettiler, bunu fırsat bilerek ona ve arkadaşlarına yardımda bulundular, fikirlerini yaydılar. Hal tehlikeye düştü. Bunlar git gide o derecede kuvvetlendiler ki, ahalinin evlerine girerek ev, kadın ve mallarına sahip oluyor, evin sahibi de kendilerine karşı koyamıyordu. Bu fikre mensup olanlar, mezheplerini Kubad'a süslü olarak gösterdiler, kendilerine uymadığı takdirde tahtından indireceklerini söyliyerek korkuttular. Çok geçmeden adamlar çocuklarını, çocuklar da babalarını tanımaz bir hale geldiler, dara düşmeden geçinebilecek derecede mal ve mülke esahip olmak hakkını kaybettiler. Mezdekîler Kubad'ı, kendilerinden başkasının göremiyeceği bir yere götürerek yerine kardeşi Camasp'ı geçirdiler. Kubad'a: sen, geç-

mişte yaptığın işlerden dolayı suçlu ve günahlısın, ancak kadınlarını herkese mübah kılmakla bu suçlarından temizlenebilirsin, dediler. bundan başka onun ateşegedeye kurban olarak boğazlanmasını da istediler. Bu hali gören Zermihr bin Suhra kendisiyle bir fikirde olan ileri gelenlerle birlikte, şahsını feda ederek meydana atıldı, Mezdek mezhebinden olan pek çok kimseyi öldürerek, kardeşi Camasp'ı hükümet başından uzaklaştırmak suretiyle Kubad'ı tekrar hükümdar yaptı. Bundan sonra Mezdek mezhebinde olanlar hükümdarı Zermihr aleyhine kışkırttılar, nihayet Kubad onu öldürdü. Mezdek tarafından yukarda andığım işlere zorlanıncaya kadar, Kubad Fars'ların en iyi hükümdarlarındandı. Mezdek Kubad'a fikirlerini kabul ettirdikten sonra bu mezhep memleketin her tarafında yayıldı ve memleketin sınırları altüst oldu.

Fars'lara dair haberleri bilen ilim mensuplarından bazıları şunu rivayet ederler: Kubad, Mezdek'e tabi olup onun fikir ve inancını kabul ettiği için, memleketin ulular onu hapsedip yerine kardeşi Camasp bin Firuz'u geçirdiler. Kubad'ın kız kardeşi hapishaneye gelerek onun yanına girmek istediyse de, hapishane müdürü onun Kubad'ın yanına sokmak istemedi, bilâkis onun bikrinini izale etmek ümit ve hevesine kapıldı. Prenses, onun bu arzusuna muhalif olmadığını bildirdikten sonra, müdür onu hapisaneye soktu. Kız kardeşi Kubad'ın yanında bir gün kaldıktan sonra, kardeşinin kendisiyle beraber hapishane-

ye getirmiş olduğu kilimlerden birine sarılmasını emrettti ve bunda sarılmış olan Kubad'ı uşaklarından birine yükleterek hapisaneden çıkarttı. Uşak kilimi yüklenerek hapishanenin kapısına gelince, müdür onu durdurarak ne taşıdığını sorduğu zaman, adam durakladı, cevap veremedi. Prensses hemen arkasından yetişerek: âdet görürken üzerinde yattığım kilimdir, yıkanmak için gidiyorum, dedi. Müdür onun bu sözüne inandı, pis sayarak kilimi gözden geçirmedi, Kubad'ı sırtında taşıyan uşağı da serbest bıraktı. Prenses Kubad'ı takip etti. Kubad kendisinin hapsedenlere karşı savaşmak için hükümdarlarından askerî yardım dilemek maksadiyle Haytal'lar (Akhunlar) memleketine kaçtı. Yoluna devam ederken ilk önce Ebrişehr'e gelerek büyüklerden birinin evine indi. Ev sahibinin yetişmiş bir kızı vardı ki, bu sonradan Kisra Nuşirevan'ın annesi olmuştur. Kubad Haytal'lar memleketinden dönerken oğlunu ve karısını kendisiyle birlikte memleketine götürdü. Altı yıl hükümdarlık etmiş olan kardeşi Camasp'ı yenerek tekrar hükümdar oldu. Sonra Rum memleketi üzerine yürüdü, El-Cezire'deki şehirlerden Amid'i fethederek ahalisini esir aldı. Fars ile Ehvaz arasında bir şehir kurarak buna Rame kubad adını verdi, bu şehir bugün de Rame Kubad, veya Errecan adiyle anılır. Surrak ve Rame Hürmüz illerinden ayrılan ilçelerden ayrı bir eyalet vücuda getirdi. Kubad, kendi yerine oğlu Kisra'yı hükümdar yaparak, buna dair bir vesika yazdırdı ve mührü

ile mühürledi. Kardeşi Camasp'ın hakimiyetiyle birlikte kırk üç yıl hükümdarlık ettikten sonra öldü. Kisra, babası Kubad'ın emir ve tavsiyelerini yerine getirdi.

Kubad'ın hükümdarlığı ve valileri zamanında Arap'lar arasında cereyan eden hâdiseler.

Hişam bin Muhammed'den naklen söyledik-lerine göre, Hâris bin Amr bin Hücr bin Adi el-Kindî, Nu'man bin Münzir bin İmri'ülkays bin Şakika ile savaşmış ve bu savaşta Nu'man öldürülmüştür. Büyük Nu'manın oğlu Münzir kaçmış, Hâris bin Amr el-Kindî de bu sülâlenin mülk ve devletini ele geçirmiştir. Bundan sonra Fars hükümdarı Kubad bin Firuz ona bir memurunu yollıyarak: senden önce hükümet süren zatla bizim aramızda bir anlaşma vardır, ben seninle buluşarak bu hususu görüşmek istiyorum, diye haber yollamıştır. Kubad zındık olup, hayır ve iyilik ister, kan akıtmaktan iğrenir, bundan dolayı da düşmanlarına karşı idareli davranırdı. Onun hâkimiyeti zamanında batıl inanışlar çoğaldı, tebaası onu zayıf saydı. Onun davetini alan Hâris bin Amr el-Kindî askeriyle hazırlıklı olarak kendisiyle görüşmek üzere yola çıktı. Onlar Kantarat el - Feyyum'da buluştular. Kubad, bir tabakla hurma getirilmesini emretti. Hurmaların çekirdeklisi Hâris tarafına, çekirdeksizi de Kubad tarafına kondu. Hâris hurmayı yedikten sonra çekirdeğini atıyordu. Kubad ise önündeki hurmaları yiyordu. Kubad, Hâris'ten: niçin benim gibi yemı-

yorsun? diye sorduğu zaman, Haris: hurma çekirdeklerini ancak bizim develerimiz, yer, diye cevap verdi ve Kubad Hâris'in kendisiyle alay etmekte olduğunu anladı. Bundan sonra, Hâris bin Amr ile onun tebaasından arzu edenlerin atlarını Fırat kıyılarına kadar sürebilmeleri, fakat Fırat'ın öbür tarafına geçmemeleri şartiyle barış yaptılar. Fakat Hâris, Kubad'ın zaafını gördükten sonra Sevad ülkesini ele geçirmek sevdasına kapılarak. Fırat boyundaki sınır muhafızlarına, Fırat'ın öbür tarafına geçerek baskınlarda bulunmalarını emretti. Hükümdar Medain'de bulunurken, sınırdan yardım istiyerek beri geldi. Bu haberi duyan Kubad: bu onların hükümdarları himayesinde yapılmış bir iştir, dedikten sonra, Hâris bin Amr'a: Arap hırsızlarından bir grup memleketimize baskında bulundular, seninle görüşmek istiyorum. diye haber gönderdi. Kubad ile Haris buluştular. Kubad ona: bundan önce kimsenin yapmadığını yaptın, dediği zaman, Haris bin Amr: baskında bulunanlar Arap hırsızlarıdır, ben Arap'ları ancak mal ve askerle zaptedebilirim, diye cevap verdi. Kubad: bunun için benden ne istiyorsun? diye sordu. Hâris: geliri ile silâhlar satın alabilmem için, Fırat'ın aşağı tarafında ve Arap sınırları yakınında bulunan toprakları vermeni istiyorum, dedi. Kubad, altı ilçenin ona verilmesini emretti.

Hâris, Kubad'ın yanından döndükten sonra, Yemen'de bulunan Tübbaa'ya: ben Acemlerin topraklarına göz diktim, altı ilçe koparabildim,

sen askerini toplıyarak ilerle, çünkü onlar memleketlerini koruyacak bir halde değildirler, hükümdarları zayıf, zındıktır, et yemez, kan akıtmağı sevemez, diye yazdı. Tübbaa bu mektubu aldıktan sonra askerini toplıyarak Hire'ye geldi, Fırat'a yaklaştığı zaman onu sivrisinekler rahatsız etti. Bunun üzerine Hâris'e, Fırattan Necef'e kadar bir kanal açılmasını emretti, Hâris de emri yerine getirdi. Bu kanal, Hire ırmağının kendisidir. Necef civarında konan Hâris, kardeşinin oğlu Şemir Zul - Cenah'ı Kubad'a karşı gönderdi. Şemir onu yendi, Kubad'ı Rey'e çekilmeğe mecbur etti ve orada arkasından yetişerek öldürdü. Tübbaa, Şemir'i Horasan'a, oğlu Hassan'ı da Soğd'a göndererek: hanginiz Çin'e önce girerse, o Çin valisi olur, dedi. Bu iki komutandan herbirinin idaresinde büyük bir ordu olup, rivayete göre emirlerinde altı yüz kırk bin asker bulunuyordu. Tübbaa, kardeşinin oğlu Ya'furu Rum'a gönderdi. Şu beyitler onundur:

Ey arkadaş, Himyer'lerin Cabiye'ye inmesi gibi büyük hâdiseye hayret et; onlar bu yere seksen bin tulumla konmuşlardı, içmek için, her sekiz nefere bir tulumla su getirilirdi.

Ya'fur yoluna devam edip Kostantiniye'ye vardı, ahalisi ona itaaat edip vergi verdiler. Oradan kalkarak Roma üzerine yürüdü. Bu iki şehrin arası dört aylık yoldur. Ya'fur bu şehri kuşattı. Askerleri aç kaldı, bundan başka aralarında kolera da baş gösterdi. Onların bu durumunu gö-

ren Rum'lar, üzerlerine atılarak hepsini de öldür-
düler, içlerinden hiç kimse kurtulamadı.

Şemir Zul - Cenah'a gelince, o yoluna devam edip Semerkant'e vardı, kuşattı ise de fethedemedi. Bu durum karşısında şehri müdafaa eden askerlerden birini yakalıyarak, ondan şehrin ve hükümdarlarının halini sordu. Adam: hükümdarı, insanların en ahmağıdır, şaraptan ve yemekten başka bir şey düşünmez, devlet ve tebaa onun kızı tarafından idare edilmektedir, diye cevap verdi. Şemir bu adam vasıtasiyle kıza hediyeler göndererek: benim Irak diyarlarından kalkarak buraya kadar gelmem, onun zekâsını işittiğimden ve onunla evlenmek içindir, sen bu sözlerimi ona bildir, maksadım, ondan Arap ve Arap olmıyan kavimleri idare edecek bir çocuğumun olmasıdır, ben buralara mal kazanmak için gelmedim, yanımda altın ve gümüşten dört bin tabut vardır, bunları ona bağışladıktan sonra kalkarak Çin üzerine yürüyeceğim, bu topraklara sahip olursam, o benim eşim olur, ölürsem mallarım onundur, dedi. Adam Şemir'in sözünü eriştirdikten sonra, Prenses: ben onun tekliflerini kabul ettim, tabutları göndersin, diye cevap verdi. O, kızın cevabını aldıktan sonra dört bin tabuttan herbirine ikişer kişi yerleştirdi. Semerkant şehrinin dört kapısı olup her biri dört bin asker tarafından korunurdu. Şemir. çan çalınmasını, kaleye çıkanlarla iki arada parola olarak tâyin etti. Bu askerlerle birlikte kaleye gönderdiği elçilerine bu hususta emirler verdi. Şemir, askerleri kaleye çıktıktan sonra çanı çaldırdı, ta-

buttakiler de hemen çıkarak kapıları tuttular. Şemir, askerin başında olduğu halde şehre girerek halkını öldürdü, ne varsa hepsini eline geçirdi. Şemir Semerkant işini tamamladıktan sonra Çin üzerine yürüdü, yolda Türk'lerin hücumuna uğrıyarak onları bozdu, Çin'e ulaştığı zaman, Hassan bin Tübbaa'nın kendisinden üç yıl önce varmış olduğu anlaşıldı.

Bazı rivayetlere göre onlar ölünceye kadar ikisi birlikte yirmi bir yıl önce Çin'de yaşamışlardır. Onların Çin'de yaşadığını iddia edenler, Tübbaa'nın işaretle anlaşmak üzere minareler yaptırdığını ve bunların haberleşme vasıtası olarak tâyin ettiğini söylerler. Bir hâdise cereyan ettiği takdirde onlar geceleyin minarenin üzerinde ateş yakar ve o gece birbirinden haber alabilirlerdi. Tübbaa onlara: ben minarede iki ateş yakarsam Ya'furun, üç ateş yakarsam Tübbaa'nın ölümü, onlar (bir) ateş yaktıkları takdirde Hassan'ın, iki ateş yakarlarsa her ikisinin, yanı Hassan ile Şemir'in öldükleri haber verilmiş olacaktır, dedi. Bir gün ateş göründü, bu Ya'furun ölümü haberi idi. Sonra üç ateş göründü, bu da Tübbaa'ın ölümü haberi idi. Fakat bu hususta söz birliğiyle kabul edilmiş olan fikir şudur: Şemir ile Hassan, bu seferlerinden, gittikleri yolu takip ederek Tübbaa'nın yanına dönmüşler, kendileriyle birlikte Çin işlemeleri, her çeşit mücevherler, güzel kokulu eşya ve esirler getirmişlerdir. Bundan sonra hepsi bir arada Yemen'e dönmek üzere yola çıkmışlardır. Tübbaa Mekkeye geldi-

ği zaman tepedeki Metabikte konmuş ve Yemende ölmüştür. Onun ölümünden sonra Yemen hükümdarlarından hiç kimse diğer kavimlerle savaşmak üzere memleketinden çıkmamıştır. Tübbaa, yüz yirmi yıl hükümet sürmüştü.

Hişam sözüne devam ederek şöyle diyor: Tübbaa, kendisiyle birlikte Yesrib (Medine) den çıkarak Mekke'ye gelen çok sayıdaki Yahudi din bilginlerinin delâletiyle Yahudiliği kabul etmişti. Rivayete göre. Himyer'lerden olan Kâ'b-ül-Ahbarın bildikleri, bu Yahudi bilginlerinden kalan ilimlerdir.

İbn İshak ise şöyle diyor: Tübbaalardan doğu seferine çıkan hükümdar, sonuncu Tübbaa'dır. Onun (şeceresi) Tübbaa Teban Esad Ebu Kerib bin Melkeykereib bin Zeyd bin Amr Zul- Ez'ar olup, o, Hassan'ın babasındır. Bunu bize Seleme'den naklen İbn Humeyd söyledi.

Kubad'ın yerine oğlu kisra Nuşirevan geçti.

Kisra Nuşireven

Kisra Nuşirevan bin Kubad bin Firuz bin Yezdicerd bin Behramgur hükümdar olduktan sonra. herbiri Fars memleketinin bir tarafında bulunan dört Fazuseban'a mektuplar yazdı. Bunlardan, Azerbeycan Fazuseban'ına yazılan mektubun sureti şudur: «Esirgiyen Tanrı'nın adiyle başlarım. Bu mektup, hükümdar Kisra bin Kubad tarafından Azerbeycan ile civarının, Dünba-vendin ve Taberistan ile havalisinin Fazuseban'ı olan

Vari bin Alanhircan ile onun yanında bulunanlara yazılmıştır: Kisra onlara selâm eder. İnsanları en ziyade korkutan şey, faziletli olan zatların ölümleri ve insanların onları kendi aralarından kaybetmelidir ki, bu durum, onların faziletleri nispetinde nimetlerin zevaline, kargaşalıkların türemesine ve her türlü arzu edilmiyen hal ve hâdiselerin zuhruna sebep olur. Biz, iyi ve hayırlı bir hükümdarın ölümünden daha ziyade insanları korkutan, halk arasında kaygı, belâ ve kargaşalıklar yaratan bir hâdisenin olduğunu bilmiyoruz.» Kisra hükümet idaresini sağlam bir surette eline aldıktan sonra, Fesa ahalisinden Zerdüşt bin Huregan adlı bir münafıkın mecusî dininde ihdas etmiş olduğu batıl inanış ve mezhebini iptal etti. Halk onun bu gibi kötü ve bozuk fikirlerine inanmış ve mezhep de halk arasında üstünlük kazanmıştı. Halkı bu batıl fikre çağıranların biri de, Mezriye ahalisinden Mezdek bin Bamdaz olup, insanları, bütün mal ve kadınlarını bütün halk arasında ortak mal yapmağa davet ve teşvik ederdi. Bu ortaklığın, Tanrı rızasına uygun ve sevaplı bir iş olmadığı takdirde dahi, övünülecek bir yardımlaşma olduğunu bildirdi. Onların bu teşviki sefilleri yüksek sınıflara karşı ayaklandırdı, kötü insanlar şereflilere karıştı, soyguncuları soyguna, zalimleri zulme, zinacıları fazla iştahlanmaya, ümit etmedikleri şerefli kadınlarla buluşmağa sevketti. Böylece insanları, benzeri görülmemiş belâ ve fitneler içine soktu. Kisra, halkı Zerdüşt Hurregan ile Mezdek bin Bamdaz tara-

fından ortaya atılan kötülük ve ahalâksızlıklardan menederek, bu inanışta tutunanlardan ve mâniler'den pek çok adam öldürdü.

Onun hükümdarlığından önce ordu başkomutanlığı olan ispehbed'lik görevi bir kişi tarafından görülür ve bu zat bütün memleketin ispehbed'i sayılırdı, Kisra bu görevi dört ispehbed arasında böldü ki, biri Horasan ile ona bitişik olan vilâyetlerin ispehbedliğinden ibaret olan doğu bölümü, ikincisi batı ispehbedliği, üçüncüsü Yemen'den ibaret olmak üzere Neımruz ispehbedliği, dördüncüsü Azerbeycan ve ona komşu olan vilâyetler ispehbedliği, yani Hazar ülkesidir. Kisra'nın bundan maksadı memleketini nizama sokmaktı. (Bundan başka) ordusunu da silâh ve hayvanla kuvvetlendirdi, Kubad'ın hâkimiyeti çağında çeşitli sebeplerden dolayı diğer kavimlerin hükümdarları tarafından istilâ edilmiş olan Sind, Bust, Ruhhac, Zabilistan, Toharistan, Dudistan ve Kâbilistan gibi ülkeler kurtarıldı. Kisra, Bariz adlı kavimden pek çok adam öldürerek, sağ kalanlarını memleketlerinden sürdü, memleketinin türlü yerlerinde yerleştirerek onlardan savaşlarda faydalandı. Onlar hükümdara baş eğdiler. Sol adı verilen bir kavmi de esir ederek katına getirtti ve bahadırlarından seksen kişi hariç olmak üzere hepsini de öldürttü. Bu seksen kişinin bahadarlıklarından faydalanmak maksadiyle, onları Şehram Firuz'da yerleştirdi. Ahbaz, Bencer, Belencer ve Alean adlı kavimler, Kisra'nın memleketine karşı birleşerek, baskınlarda bulunmak maksadiyle Er-

minye üzerine yürüdüler. Yolları düz yerlerden geçtiği için. onların bu memleket üzerine. yürümeleri kolaydı. Kisra onların bu hareketini görmemezlikten geldi ve ancak memleketine girdikten sonra kendilerine karşı asker gönderdi. Askerler onlara karşı savaşarak. on bin adam hariç olmak üzere hepsini de yok ettiler. Kalan on bini esir edilerek Azerbeycan ve ona komşu olan yerlerde yerleştirildi. Hükümdar Firuz. Sol ve Allan memleketi tarafındaki toprakları diğer kavimlerin tecavüzünden korumak maksadiyle büyük taşlardan bentler yaptırmış. Kubad bin Firuz da babası öldükten sonra oralarda birçok yapılar vücuda getirmişti. Kisra hükümdar olduktan sonra, Sol memleketi tarafında ve Curcan'da, memleket halkını düşmanların tecavüzünden korumak maksadiyle yontulmuş taşlardan şehir. kale büyük tepe ve (başka) birçok binalar yaptırdı.

Sencebu Hakan. Türklerin en kuvvetlisi. en cesuru ve en çok askere sahib olanı idi. Haytal'ların sayı bakımından üstün, yerlerinin sarp ve erişilmez olmasına bakmadan, hükümdarları Vezr ile savaşan odur. O, Vezr'i öldürerek yok etmiş, mallarını eline geçirmiş. Kisra tarafından istilâ edilen kısmı hariç olmak üzere memleketlerini ellerinden almıştı. Abhaz. Bencer ve Belencer'leri de kendisine meyil ve itaat ettirmiştir. Onlar Türk Hakanına, memleketlerine saldırmalarından korktukları için Fars hükümdarının kendilerine devamlı surette fidye vergisi ödemekte olduklarını bildirdiler. Hakan yüz on bin askerle ilerliyerek

Sol iline bitişik olan yüksek yerlere geldikten sonra, Kisra'yı tehdit edip, kibir ve gururla, bundan önceki hükümdarlar tarafından Abhaz, Bencer ve Belencer kavimlerine verilmekte olan verginin kendisine gönderilmesini istedi. İstenilen bu paralar çabuk gönderilmediği takdirde savaşarak memleketini çiğniyeceğini bildirdi. Fakat Kisra, Hakanın bu isteklerine kulak asmadı, sordukların göndermediği gibi cevap da vermedi. Çünkü o, Sol kapısı taraflarını ve yolları geçilmez bir hale getirmiş ve Hakanın geçeceği iki dağ arasındaki yolu kapatmış bulunuyordu. Ermenistan sınırını da beş bin süvari ve yaya askerle koruyacağını biliyordu. Sencebu Hakan, Kisra'nın Sol sınırını geçilmez bir hale getirmiş olduğunu anladıktan sonra hiçbir şey elde edemeden memleketine döndü. Cürcan memleketi sınırında bulunan düşmanlar da, Kisra'nın emriyle kale ve istihkâmlar yapılmış olduğu için, baskında bulunarak oraları ellerine geçiremediler.

Kisra Nuşirevan, halk arasında fikir ve düşüncelerin doğruluğu, bilgisi, aklı ve tedbirli iş görmesiyle tanınmıştı. Bununla beraber tebaasına karşı şefkatli ve merhametli bir hükümdardı. Başına taç giydiği zaman, memleketin ululari onun katına girerek hakkında uzun uzadıya iyi duada bulundular. Onlar sözlerini bitirdikten sonra hükümdar nutuk vererek, Tanrının yarattıklarına yaptığı ihsanları saymakla söze başladı, onların işlerini tedbirle idare ettiğini, yiyecek ve geçinmelerini de tâyin etmiş olduğunu anlattı. Bu nutkun-

da Tanrının bütün ihsanlarını saydıktan sonra, iş, hayat, din ve çocuklarının zarar ve ziyana uğradığını söyledi. Bunlardan herbirini düzeltmek vadinde bulunarak, halkı kendisine yardımda bulunmağa davet etti. Bundan sonra onun emriyle Mezdek mezhebi mensuplarının başları kesilerek malları yoksul ve fakirler arasında bölündü. Hükümdar, ahalinin mallarına el uzatanlardan pek çok kimseyi öldürerek alınan malları sahiplerine iade etti. Nesepleri şüpheli ve babaları belli olmıyan çocukların, mensup oldukları ailelerde bırakılmasını, çocuğu kabul eden kimsenin ona kendi malından bir kısmını ayırmasını emretti. Herhangi bir kadını kendisiyle yaşamağa zorlamış olan kimsenin, kadının mihrini ödedikten sonra ailesinin rızası üzerine onunla evlenmesini, bundan sonra o kimse ile yaşayıp yaşamamak veya başkasiyle evlenmek yönünün kadının ihtiyarına bırakılmasını, ancak daha önce evlenmiş ise kocasına iade olunmasını bildirdi. Birinin mal ve mülküne zarar verenin, bu zarar ve ziyan ödettirildikten sonra suçuna göre cezalandırılması emredildi. Asîl aileden olup da ataları ölen çocuk ve ailelerin sayımları yapıldı, kızları kendilerine denk olanlarla evlendirildi, ceyizleri hazineden temin edildi. (Bu gibi aileden olan) genç erkekler kızlariyle evlendirildi ve zengin bir hale getirildi. Kisra onlara işlerinde kendilerinden istifade etmesi için kapısından ayrılmamalarını emretti. Babasının kadınlarına emsalleri nispetinde devlet hazinesinden paylar verilmesini veya evlenmeleri için kendileri-

ne denk erkekler araştırılmasını bildirdi. Irmak ve kanallar kazılması, mülk sahiplerine yardım edilmesi, yıkılmış köprülerin tamiri ve harap olan köylerin eskisinden daha iyi bir halde getirilmesi için emirler verdi. Esvarların (cengâver ve usta okçuların) yoklanması ve parasızlar için hayvan ve silâh verilmesi emredildikten başka, onlara maddî yardım edildi. Ateşgedelere bakmak üzere adamlar tâyin edildi. Yollar yapılarak seyrüsefer kolaylaştırıldı. Yollar üzerinde saray (han) ve kaleler yapıldı. İyi hâkim, vali ve memurlar seçilerek, halkın işlerini âdil bir şekilde idare etmeleri emredildi. Erdeşir'in hal tercümesi, kitap ve hükümleri tesbit edilerek, bunlar örnek sayıldı ve halkın bunlara göre iş yürütmesi bildirildi.

Kisra, devletin idaresini sağlam bir surette eline alıp ahaliyi kendisine boyun eğdirdikten bir kaç yıl sonra Antakya üzerine yürüdü. Kayser ordusunun büyük bir kısmı orada bulunuyordu. Kisra burayı fethettikten sonra, şehrin ölçülmesini, evlerinin sayılmasını, yollarının ve bütün şehrin çizilmesini emretti. Sonra Antakya örnek edilerek Medain tarafında bir şehir kurulmasını istedi ki, Antakya'ya göre yapılan bu şehir Rumiyye ismi ile tanınmıştır. Bundan sonra Antakya ahalisi de oraya nakledilerek yerleştirildiler. Şehre gelen her aile, kendi evine benziyen eve yerleştirildiği için, onlar Antakya'dan göç etmemiş gibi idiler. Kisra, bundan sonra Herakl şehri üzerine yürüyerek orasını da fethetti, oradan kalkarak İskenderiye ve civarına yürüdü, askerlerinden

bir kısmını Rum topraklarında bıraktı. Artık Kayser de ona itaat ederek kurtuluş parası takdim etmiş bulunuyordu. Rum memleketinin işini bitiren Kisra, Hazar memleketi üzerine yürüyerek intikamını aldı, tebaasına çektirdiklerini onlara da çektirdi. Bundan sonra Aden tarafına gitti. Orada denizde, Habeşistan topraklarına yakın bir yerde iki dağ arasını, gemilerle, büyük taş ve demir direklerle kapattı. Bu memleketin büyüklerini öldürdükten sonra Medain'e döndü. Artık Rum memleketinin Herakl yakınındaki yerleriyle Ermenistan, (bundan başka), Rum ve Aden tarafından Bahreyn'e kadar uzanan yerler ona itaat etmiş bulunuyordu. Kisra, Münzir bin Nu'mana saygı göstererek onu Arap'lara hükümdar tâyin etti. Bu işleri bitirdikten sonra, başşehri olan Medain'de oturdu, memleketi yoklıyarak gereken işleri tamamladı.

Bundan sonra büyük babası Firuz'un intikamını almak maksadiyle Haytal'lar memleketi üzerine yürüdü. Bundan önce Hakana damat olan Nuşirevan, hareketinden önce ona mektup yazarak maksadını bildirdi ona da Haytal'lar üzerine yürümesini tavsiye etti. (Bundan sonra) Haytal'lara sefer edip, hükümdarlarını ve ailesini yok etti. Belh ve onun arkasındaki yerlerden geçerek askerini Fergana civarında yerleştirdi, sonra da Horasan'dan döndü. Kisra'nın Medain'e dönmesinden sonra, Habeşlilere karşı yardım istiyen bir kavmin gönderdiği heyet geldi. Kisra onlarla birlikte komutanlarından birinin idaresinde, Deylem'lerle

onlara komşu olan bölgelerin ahalisinden askerî bölükler gönderidi. Onlar Habeşli Mesruk'u öldürdükten sonra Yemen'de kaldılar. Kisra da her zaman zafer kazanarak ve yardım görerek yaşadı. Ondan bütün kavimler korkuyor, Türk, Çin, Hazer ve başka kavimlerin çok sayıda elçi heyetleri onun kapısına kadar geliyorlardı. Bilginleri sayan Kisra, kırksekiz yıl hükümet sürdü. Tanrı elçisi (s. m.) Nuşirevan hâkimiyetinin son yıllarında doğmuştur.

Hişam sözüne devam ederek şöyle diyor: Nuşiveran, hâkimiyeti yerleşip sağlamlaştıktan sonra, Büyük Nu'manın oğlu Münzir'i Hire'ye yolladı, Onun annesi Ma'üssema, Nemir uruğundan bir kadındı. Münzir, Hire'yi zaptetti ve bununla birlikte Akilülmerar lâkabiyle tanınmış olan Hâris bin Amr sülâlesine ait bütün toprakları da ele geçirdi, ölünceye kadar da Hire devletini idare etti. Hişam sözüne yine şöyle devam ediyor: Nuşiveran, Bürcan kavmi üzerine de yürüdü. Kisra oradan dönerken El - Bab ve El - Ebvab'ı (Demir kapıyı) yaptı. Hişam diyor ki: Esved bin Münzir'den sonra, kardeşi Münzir bin Münzir bin Nu'man, Fars hükümdarlarının valisi sıfatiyle Hire hükümetini yedi yıl idare etti. Onun annesi, Nu'manın kızı Hirr'dir. Yerine, Nu'man bin Esved bin Münzir geçerek dört yıl hükümet sürdü. Onun annesi, Amr bin Hücr'in kızı ve Hâris bin Amr el Kindî'nin kız kardeşi Ümmülmülk'tür. (Nu'manın yerine) Ebu Ya'fur bin Alkame bin Malik bin Adi bin Ez - Zemil bin Sevr

bin Üses bin Rüba bin Nimare bin Lahm geçerek üç yıl hükümdarlık etti. Bundan sonra, Zul - Karneyn lâkabiyle anılan Münzir bin İmri'ülkays el-Bedi hükümdar oldu. Saçında iki örgü bulunduğu için, ona Zul-Karneyn (iki boynuzlu) lâkabı verilmiştir. Marye adlı ve Ma'üssema lâkabını taşıyan annesi, Avf bin Cüşem bin Hilâ bin Rabi'a bin Zeyd-i Manat bin Amir Ez Zayhan bin Sa'd bin El-Hazrac bin Teymullah bin En-Nemir bin Kâsıt'in kızıdır. Kırk dokuz yıl hükümet süren (Münzir'in) yerine oğlu Amr geçti. Onun anası Hind, Hâris bin Amr bin Hücr Akilülmerar'ın kızıdır. (Amr) onaltı yıl hükümet sürdü, hâkimiyetinin sekiz yıl sekizinci ayında Tanrı elçisi (s. m.) doğdu. O zaman Fars'ta Nuşirevan hükümet sürüyordu. Bu yıl fil yılı olup, El - Eşrem (yâni burnu kesik Ebrehe) Ebu Yeksum Kâbe üzerine yürümüştü.

Kubad ile Nuşiveran zamanlarında hükümet sürmüş olan Tübbaa hakkındaki ve Fars'ların Habeşe'lerle savaşmak üzere Yemen'e asker göndermesine dair haberler. Bu seferlerin sebepleri.

Bize İbn Humeyd söyledi ona ve arkadaşlarına Seleme ve ona da İbn İshak şunu söylemiştir: Teban Esed Ebu Kerib (olan son) Tübbaa doğu seferinden dönerken Medine'den geçti. İlk geçişi esnasında ahaliye dokunmayıp, aralarında oğlunu bırakmıştı. Fakat oğlu orada hile ile öldürülünce Medine'yi yıkarak ahalisini yok etmek maksadiy-

le doğu seferinden döndü. Ensar'ın mensup olduğu uruklar, bu haberi işitince ona karşı koymak üzere bir araya toplandılar. O zaman Ensar'ın başkanı, Beni Neccar'dan Amr bin Mebzul oğullarından Amr bin Et-Talle idi. Onlar, Tübbaa ile karşılaşmak üzere şehirden çıktılar. Bu sırada Beni Adi bin Neccar'dan Ahmer adında bir adam, Tübbaa'nın askerlerinden birinin hurmalığa girerek ağaçtan meyvaları kopardığını gördü ve: meyva, (ağacı) aşılayıp çalışana aittir, diyerek onu orağı ile öldürdükten sonra, kendilerinin Zat-ı Tuman adı verilen kuyularına attı. Bu hâdise Tübbaa'nın kızgınlığını artırdı. Böylece karşılıklı savaşırken, Ensar gündüzleri onlarla çarpışıyor, geceleri de misafir ediyordu. Medine'lilerin bu halini beğenen Tübbaa: Tanrı adına andiçerek derim ki, böyle bir meziyete sahip olan kavim, asîl bir kavimdir, derdi.

Bu sırada Tübbaa'nın katına beni Kurayza Yahudilerinden iki bilgin geldi. Tübbaa'nın, Medine'yi yakıp yıkacağını ve ahalisini yok edeceğini işitmiş olan bu kimseler, ona: ey hükümdar, bu işten vazgeç, sen Medine'yi yıkmak ve ahalisini yok etmek hususunda ısrar etsen dahi bunu yapamıyacaksın, senin âcil bir ceza ile karşılaşıp karşılaşmıyacağından emin değiliz, dediler. Neden bunu yapmıyacakmışım? diye sorduğu zaman, onlar: çünkü burası, son zamanda Kureyş'ten türeyecek bir peygamberin hicret edeceği bir şehirdir, o peygamber bu şehirde yerleşecektir, dediler. Bunun üzerine Tübbaa Medine'yi yıkmaktan vazgeçti.

Bu iki Yahudi bilgininin sözlerini beğenerek onları kendisiyle birlikte Yemen'e götürdü ve yahudiliği kabul etti. Her ikisi de Beni Kurayza Yahudilerinden ve amca oğlu olan bu iki bilginden birinin adı Kâ'b. diğerinin adı da Esed idi. İbn Humeyd bana, bunların, zamanın en büyük bilginlerinden olduklarını söyledi, o, Seleme'den o, İbn İshak'tan, o, Yezid bin Amr'dan, o, Aban bin Ebu Ayyaş'tan, o, Enes bin mâlik'ten, o da cahiliyet çağını idrak etmiş kavmin ihtiyarlarından rivayet eder. Ensar şairlerinden Halid bin Abdül'uzza bin Guzeyye bin Amr bin Abd bin Avf bin Ganm bin Mâlik bin Neccar, Medine'lilerin Tübbaa ile yaptıkları savaşlarını tasvir ederken büyük babalarından Amr bin Talle ile öğünerek ve onun meziyetleriyle müdafaalarını anlatarak şöyle diyor:

O faydasız şeyleri mi bıraktı, yahut ona birinin ad ve sanı hakkındaki haberler mi işitildi? Yoksa arzu ettiği istekleri mi elde etti? Gençlik zamanlarını hatırladın da bu yüzden mi sevinç içine daldın? Gençliği ve zamanlarını hatırlamak neye yarar ki? Bu, yiğite ibret verici üstün bir savaştır. Ey iki arkadaş? Bunları bilmek isterseniz, bu savaşların kahramanları olan İmran ile Esed'e sorunuz. Zühre ile birlikte ve kahraman Ebu Kerib (Tübbaa)'nın başlarında bulunduğu iri gövdeli ve zırhlı askerler yola çıktılar. Onlar, Avf oğullarına mı yoksa Necar oğullarına mı saldıralım, dediler. Neccar oğullarından bundan önceki intikamımız da alınmış değildir, dediler. Yakışıklı ve uzun boylu askerler onları hızlı yağmur gibi

karşıladılar. Hükümdarlardan da yüksek ve şanlı Amr ile kim savaşabilir? O. hükümdarlarla yarışarak onları yendi, onunla çarpışanlar maksatlarına erişemez, yenilirler:

İbn İshak sözüne devam ederek şöyle diyor: Tübbaa ile kavmi putlara taparlardı. Mekke yolunu tutup Yemen'e dönerken. Medine ile Mekke arasında bulunan Cündan dağiyle Usfan arasındaki Düff ve Emeç'e vardığı zaman, Huzayl uruğundan birkaç adam onun yanına gelerek: ey hükümdar, senden önceki hükümdara meçhul kalan inci, zebercet, yakut, altın ve gümüşten ibaret bir hazineyi göstermemizi istiyor musunuz? diye sordukları zaman, o: gösterin. dedi. Onlar: hazineler, Mekke'de halkın içinde namaz kıldıkları evdedir; diye cavap verdiler. Huzeyl uruğundan olan bu adamlar. onu bu işe teşvik etmekle, Tübbaa ile ordusunu felâkete sürüklemek istiyorlardı, çunkü Kâbe ile içindekilere dokunarak orada kötülük işliyenlerin yokolduklarını biliyorlardı. Tübbaa buna karar verdikten sonra iki Yahudi bilginine adam göndererek onların bu hususraki fikirlerini sordu. Onlar: sana bunu tavsiye edenler, gerek kendinin ve gerek ordunun yok olmasını istemişlerdir, eğer onların tavsiye erttiği bu işi işlersen, kendin ve yanında bulunanlar helâk olacaklardır, diye cevap verdiler. Tübbaa: oraya gittiğim takdirde ne yapmak gerekir? diye sorduğu zaman, onlar: ahalisi ne yaparsa sen de onu yaparsın, Kâbe'yi ululıyarak tevaf eder, saç ve saklanı keser, Mekke'den ayrılıncıya kadar kalbinden Tanrı'ya

dua ederek yalvarırsın, diye cevap verdiler, Tübbaa: Sizi oraya gidip ibadette bulunmaktan ne alıkoyuyor? diye sorduğunda, onlar: bu ev babamız İbrahim'in evidir. Fakat ahalisi mâbedin etrafına diktiği putlar ve kestiği kurbanlarla onu pislemişlerdir, dediler, veya buna benzer sözler söylediler. Tübbaa, bu sözlerin doğru olduğunu anladı, Huzeyl uruğundan olanların el ve ayaklarını kesti. Bundan sonra yola çıktı ve Mekke'ye geldi. Rüyasında Kâbe'yi perde ile örttüğünü gördüğü için, böyle hareket ederek onu kalın bir bezle örttü. Sonradan daha iyi kumaşla perdelemek istiyerek, Yemene kumaşiyle örttü. (Bir müddet sonra) daha iyi kumaşla örtmek istediğinde, çubuklu alaca kumaşı kullandı. İddia edildiğine göre ilk önce Kâbey'yi perde ile örten Tübbaa olmuş, Cürhüm'lerden olan valilere Kâbenin perdelenerek temiz tutulmasını, orada hayvan kanı akıtılmamasını, leş bulundurulmamasını ve âdet zamanında kadınların yaklaştırılmamasını emretmiştir. Kâbe'ye kapı ve kilit yaptırdıktan sonra, Yemen'e gitmek üzere askeriyle birlikte Mekke'den ayrıldı, öteki iki Yahudi bilginini de kendisiyle birlikte Yemen'e götürdü. Yemen'e döndükten sonra, halkı kendisinin inandığı Yahudi dinine çağırdı, fakat ahali buna yanaşmıyarak, onu Yemen'de bulunan ateşin hükmüne davet ettiler.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan, o, da Ebu Malik bin Sa'lebe bin Ebu Malik El-Kuraşî'den

rivayet eder; o, İbrahim bin Talha bin Ubeydullah bin Ubeydullah'ın şunu söylediğini işitmiştir: Tübbaa seferden dönerken Yemen'e yaklaşınca, Himyer'ler: sen bizim yanımıza giremezsin, çünkü dinimizi bıraktın, diyerek onun Yemen'e girmesine mâni olmuşlardır. Tübbaa onları Yahudiliğe çağırarak: Yahudilik sizin dininizden hayırlıdır, dediği zaman, halk onu ateşin hükmüne davet ettiler. Tübbaa da bu teklifi kabul etti. Bu haberi bildiren İbrahim şunu nakleder: İddia edildiğine göre Yemen'de bir ateş vardı ki, ihtilâflı işlerde ahali arasında hakemlik ederek zalimi yakar, mazluma dokunmazdı. Yemen ahalisi ona bunu teklif ettikleri zaman, hükümdar: insaf ve adaletle hareket ettiniz, diye cevap verdi. Halk putları ve dinlerine göre bunlara yaklaşma vesilesi saydıkları mukkaddes nesneleri meydana çıkardılar. Adları geçen iki Yahudi bilgini de, Tevrat'ı boyunlarına takmış oldukları halde, ateş çıkmakta olan deliğin ağzına gelerek oturdular. Ateş delikten çıkarak onlara doğru ilerlediği zaman, Yemenliler korkarak ateşten uzaklaştılarsa da hazır bulunan ahali onlara sabır tavsiye ederek felâkete doğru sürüklediler. Ateş onları kuşattı, Himyer'leri putlariyle birlikte yaktı. Öteki iki Yahudi bilgini Tevrat boyunlarına asılı olduğu halde ve alınlarından terler akarak ateşten çıktılar. Bunun üzerine Himyer'ler Tübbaa'nın dini olan Yahudiliği hep birlikte kabul ettiler. Bu da, Yahudiliğin temeli oldu.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaş-

larına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan, o da bazı arkadaşlarından şunu rivayet eder: adı geçen iki Yahudi bilgini ile puta tapan Himyer'ler, ateşi geri çevirmek için yürümüşlerdi. Ateşi kim geri çevirebilirse, hakikat onun tarafında olacaktı. Himyer'ler bu maksatla ilerledikleri zaman, ateşi uzaklaştırmadılar, bilâkis ateş onlara doğru ilerledi. Bundan sonra öteki iki Yahudi bilgini, Tevrat okudukları halde ateşe yaklaştılar, ve ateşi çıktığı yere kadar geri çevirdiler. Bundan sonra Himyer'ler Yahudiliği kabul ettiler. Onların, Riam şehrinde kutlu saydıkları bir ev vardı, Tanrı'ya ortak katarak bu evin yanında kurban keserlerdi. Öteki iki yahudi bilgini Tübbaa'ya: bu ev, onları fitneye katlandırarak kendileriyle oynıyan bir şeytandır, bizi bu ev hususunda serbest bırak, dedikleri zaman, o: istediğinizi yapınız, dedi. Yemen ahalisinin rivayetine göre onlar bu evden siyah bir köpek çıkartarak kestiler ve evi de yıktılar. Bu evin izleri bugün de Yemen'de mevcuttur. Bana söylediklerine göre bu ev Riam şehrinde olup, üzerinde akıtılan kurban kanlarının izleri halâ durmaktadır. Tübbaa, kendisinin bu seferini Medine'ye karşı (hareketini), Kâbe'de saklanan hazineleri alınağa teşvik eden Huzeyl'leri cezalandırmasını, Mekke'ye gelince Kâbe'yi perdelemesini ve öteki iki Yahudi bilgininin Tanrı elçisi (s. m.) hakkında söylediklerini şu kasidesinde anlatır:

«Sen neden gözü hastalıklı ve hiçbir zaman uyumamış adam gibi duruyor ve uyumuyor-

sun? Benim bu uykusuzluğum. Yesrib (medine)'de yaşıyan ve bozguncular gibi cezya çarptırılmağı hakkeden iki kavme olan dargınlığımdan ileri gelmektedir. Medine'ye geldiğimde. güzel uyunabilecek bir yere inmiştim. El - Akik ile Beki'ül-garkad arasında bulunan bu konak yerinin kara taşlığını. düz ve çorak yerlerini ot bitmez bir halde bırakmıştık. Yesrib'e indiğimiz zaman, kalblerimiz. hiçbir iz bırakmadan öldürmek arzusu ve hasretiyle kaynıyordu. Oraya konduğum zaman hıç tereddütsüz ve kesin olarak, Yesrib'in ortasında ne hurma ve ne de hurma dalı bırakmıyacağıma andiçmiştim. Fakat yanıma, Beni Kurayza Yahudilerinden büyük bir bilgin geldikten sonra bu fikrim değişti. O bilgin bana: hidayet yolunu bularak Mekke'den göç edecek Kureyş'li peygamber için korunmakta olan bu şehre dokunmaktan sakın, dedi. Bunun üzerine ben de azarlamaksızın onları affettim, cezalarını kıyamet gününe bıraktım. Fakat bu işi, Tanrı beni hesap gününde cehennem ateşinden korur ümidiyle yaptım. Oradan ayrılırken. kavmimden şeref ve yiğitliğiyle övülen adamları bıraktım. Onların nesillerinden gelecek olanlar zafer kazanır. Ben bu işimle Muhammed'in Rabbinden sevap ümit ediyorum. Mekke ovasında, içinde Tanrı'ya ibadet edilecek kutlu bir evin bulunduğunu düşünmüyordum. Bunu ancak Mesned dağının

yukarı tarafındaki Cümden dağının Düff mevkiinde birkaç kölenin haber vermesinden sonra anladım. Onlar bana: Mekke'de eski hazineler var, bunların içersinde inci ve zebercetler bulunuyor, dediler. Onlardan bu sözleri işittikten sonra Mekke üzerine yürümek istedimse de, Tanrı beni bu kötü işten alıkoydu. Tanrı, Kâbe'yi daima korur, yıktırmaz. Bu emelimden vazgeçtikten başka, beni bu işe teşvik edenleri de, ortadakilere ibret olacak cezalara çarptırdım. Hükümdarları katında toplıyarak kendisine itaat ettiren ve benden önce inanan bir hükümdar olan Zul-Karneyn, irşat edici hikmet sahibinden bilgi sebeplerini öğreniyor, doğu ile batıya hükmediyordu. O, güneşin siyah ve rengi kaçmış bir şekilde fena kokulu çamurlar içine battığını gördü. Zül - Karneyn'den önceki Belkis benim halam olup, katına (Süleyman'ın) hüdhüdü gelinceye kadar Yemen'lilerin hükümdarı olmuştur.»

Bana İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da İbn İshak şunu söylemiştir: Tübbaa, komşuları olan Yahudilere kızarak onları yok etmek istemiş ve bu maksatla Medine'ye gelmişti. Ensar'ın Yahudileri koruması üzerine Medine'den çekilip giden Tübbaa şiirinde: Yesrib'de yaşıyan iki kavme kızgın olarak Medine'ye geldim, onlar, bozgunculara verilen cezalara çarptırılmağa müstehak idiler, der.

Bize İbn Humeyd söyledi. ona ve arkadaşla-

rına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan şunu rivayet eder: bundan önce kâhinlerden Şaffi bin Küleyb Sadafî, Tübbaa'nın katına gelerek bir müddet yaşamıştı. Kâhin vedalaşarak gitmek istediği zaman, Tübbaa: bildiğinden bana söylememiş olduğun daha neler var? diye sordu. Kâhin: başka yok, yalnız Gassan hükümdarının bir oğlu var ki, o da senin gibi büyük bir kimsedir, dedi. Tübbaa: ondan daha büyük bir hükümdar biliyor musun? diye sorduğu zaman, kâhin: evet, dedi ve kim olduğunu sorunca da şu cevabı verdi: (bu zat,) hayır ve ihsan sahibi olan, (hususiyeti) Zeburda anlatılan, milleti, bütün kitaplarda üstün görülen ve zulmü nurla gideren peygamber Ahmed'dir. O, Beni Lu'ey ve Beni Kusay'dandır, geldiği zaman, ne mutlu onun milletine! Bundan sonra Tübbaa Zebur'u getirtti ve orada Tanrı elçisinin (s. m.) sıfatlarını buldu.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan, o, Sa'id bin Cübeyr'den işitmiş olan birinden, o da İbn Abbas ile hadîs rivayet eden Yemen bilginlerinden rivayet eder. Yukardaki bilginlerin birbirinden nakledegeldikleri bu rivayetlerin herbiri şu sözde toplanmıştır: Himyer'lerden olan Tübbaa'ların içerisinde, Lahm uruğundan Rabi'a bin Nasr adında bir hükümdar vardı. O Yemen hükümdarı olmadan önce, orada ilk Tübbaa Zeyd bin Amr Zul-Ez'ar bin Ebrehe Zul-Menar bin Er-Raiş bin Kays bin Sayfi bin Küçük Seba bin Kehf-üz-Zulm Zeyd bin Sehl bin Amr bin Kays bin Mu'a-

viye bin Cüsem bin Va'il bin El-Gavs bin Katan bin Arib bin Züheyr bin Eymen bin Hemeysaa bin El-Arencec Himyer bin büyük Seba bin Ya'rub bin Yeşcub bin Kahtan hükümdarlık etmiştir. Seba'nın adı Abdişems'tir. Rivayete göre Seba adı ona, ilk olarak esirler alan bir Arap hükümdarı olduğu için verilmiştir. Himyer'lerden hükümmet sürmüş olan Tübbaa sülâlesinin şeceresi işte bundan ibarettir. İlk Tübbaa Zeyd bin Amr'dan sonra amcasının oğlu Şemir Yuriş bin Yasir Yun'im Zül-Ez'ar hükümdar oldu. Çin üzerine yürüyerek Semerkant ve Hire'yi kuran odur. Şu şiir onundur:

> Yemen'li Şemir Ebu Kerib benim. Bize karşı isyan eden köleleri bastırmak üzere Yemen ve Suriye'den Çin'in öbür tarafındaki Asın ve Yasn'a kadar süvariler sevkeden de benim. Biz onların memleketinde adaletle hükmediyoruz, hiçbir genç bu hükmün dışında başka muamele görmüyor.

İbn İshak sözüne devam edip der ki: Şemir Yur'iş bin Yasir Yun'im'den sonra küçük Tübbaa hükümdar oldu. Onun (şeceresi) Teban Fast Ebu Kerib bin Mellkeykerib bin Zeyd bin İlk Tübbaa bin Amr'zulez'ar'dır. Medine'ye gelerek oradan iki Yahudi bilginini Yemen'e götüren ve Kâbe'yi tâmir edip perdeliyen zat odur. Yukardaki şiiri de o söylemiştir. Bunlardan herbiri, Lahm uruğundan olan Rabia bin Nasr'dan önce hükümdarlık etmişlerdir. Rabia bin Nasr öldükten sonra bütün Yemen ülkesinin hâkimiyeti Hassan

bin Teban Esad Ebu Kerib bin Milkeykerib bin Zeyd bin Amr Zül-Ez'ar'ın eline geçmiştir.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da bilgi mensuplarından birinden naklen İbn İshak şunu söylemiştir: Rabia bin Nasr bir rüya görerek çok korktu ve bunun üzerine memleketin bütün sihirbaz ve müneccimleriyle kuşların ötüş, konuş ve hareketlerine göre fala bakan kimseleri toplıyarak: ben rüyamda çok korkulu şeyler gördüm, bunları yorumlayınız, dedi. Onlar: rüyanı söyle de yorumlıyalım, dedikleri zaman hükümdar: rüyamın ne olduğunu söyledikten sonra yorumlamanız beni tatmin edecek değildir, rüyamı, ancak ne gördüğümü söylemeden önce haber veren bir kimse yorumlıyacaktır diye cevap verdi. (Bunun üzerine toplantıda bulunanlardan) biri: hükümdar arzu ederse, bunu Satih ile Şıkk'tan yorumlatsın. çünkü bu hususta onlardan daha usta kimse yoktur ve onlar bu soruya cevap vereceklerdir, dedi. Satih'in adı: Rabi bin Rabia bin Mesud bin Mazin bin Zi'ib bin Adi bin Mazin bin Gassan olup,Zi'ib bin Adi'ye göre Zi'bî nispetini taşırdı. Şıkk'ın adı: Şıkk bin Enmar'dır. Toplantıdakilerin bu sözü üzerine hükümdar, onları çağırmak üzere adam gönderdi. (O zaman,) onlar ayarında kâhin yoktu. Hükümdar, ilk önce gelen Satih'ı katına çağırarak: ey Satih, ben bir rüya görerek çok korktum, rüyamda neler gördüğümü haber verirsen, bunun yorumunu da bileceksin, dedi. Satih: olur yaparım, dedikten sonra: sen bir kafatası görmüşsün, diye

cevap verdi. Ebu Cafer Taberî sözüne devamla şöyle diyor: ben başka kaynaklarda, Satih'in şunları söylemiş olduğunu okudum: karanlık bir yerden yakıcı bir ateşin çıktığını ve kafatası sahibi olan her şeyi yaktığını gördün. Hükümdar: hiç yanılmadan doğru söyledin, dedikten sonra: bu rüyamın tefsiri nedir? diye sordu. Satih: iki kara taşlık arasındaki bütün av hayvanlariyle andiçerek derim ki, Habeşe'liler memleketinizi istilâ ederek Ebyen ile Güreş arasındaki toprakarı ele geçireceklerdir, diye cevap verdi. Hükümdar ona: ey Satih bu insanı son derece kızdıracak acıklı ve kötü bir haberdir, bu olay ne zaman vukua gelir, benim zamanımda mı, veya benden sonra mı? diye sorduğu zaman, kâhin: senin zamanında değil, senden altmış veya yetmiş yıl geçtikten sonra vukua gelir, diye cevap verdi. Hükümdar: onların hâkimiyeti devam eder mi? Kâhin: devam etmez, yetmiş küsur yıl hâkim olduktan sonra hepsi de öldürülür ve memleketten kaçarlar. Hükümdar: onların memleketten çıkarılması kimin tarafından idare olunur? Kâhin: İrem - Zu Yezen adında biri tarafından idare olunur, bu zat Aden tarafından çıkarak onların üzerine yürür ve onlardan kimseyı bırakmadan Yemen'den sürer. Hükümdar: bu kurtarıcının devlet ve saltanatı devam eder mi? Kâhin: devam etmez, arkası kesilir, gökten vahyi gelen bir peygamber, onun elinden hâkimiyeti alır. Hükümdar: o peygamber kimdir? Kâhin: Galib bin Fihr bin Mâlik bin Nazr'dan biri olup, hâkimiyet zamanın sonuna kadar onun

mensup olduğu kavmin elinde bulunur. Hükümdar: ey Satih, zamanın sonu gelir mi? Kâhin: evet, sonu gelir, o zaman önce geçip gidenlerle sonradan gelenler bir araya toplanırlar, iyiler bahtiyar olur, kötüler zor duruma katlanır. Hükümdar: ey Satih, senin bu söylediklerin doğru mu? Kâhin: tan yerinin aydınlığı ve gecenin karanlığı namına, sözümün doğru olduğuna andiçerim.

Satih'in sözleri bittikten sonra Şıkk geldi. Hükümdar ona: ey Şıkk, ben rüyamda bir şeyler görerek çok korktum ve dehşet içinde kaldım, gördüğüm şeyin ne olduğunu bilirsen, bunun yorumunu da bileceksin dedi. Fakat Satih'in söylediklerini ona açmadı, maksadı, fikirlerinin bir türlü olup olmadığını anlamaktı. Şıkk: evet, sen bir kafatası görmüşsün, bu kafatası karanlık bir yerden çıkarak bir bahçe ile yüksek taşlık tepe üzerine düşmüş ve orada bulunan bütün canlı yaratıkları yemiştir, diye cevap verdi. Hükümdar her ikisinin aynı cevabı verdiklerini görünce: yanılmadın, doğru söyledin, bu rüyamın yorumu nedir? diye sordu. Şıkk: iki kara taşlık arasında yaşıyan insanlar adına andiçerek derim ki, topraklarınıza Hebeşe'liler inecek, bütün taze kızları ele geçirecek ve Ebyen ile Necran arasındaki yerleri istilâ edeceklerdir, diye cevap verdi. Hükümdar: ey Şıkk, bu insanı hiddetlendirecek, acıklı ve büyük bir hâdisedir, acaba ne zaman vukua gelir, benim zamanımda mı? Kâhin: senin hâkimiyetinden bir müddet geçtikten sonra vukua gelir, ulu bir zat memleketi kurtarır, onla-

ra zilletin acılarını tattırır. Hükümdar: bu ulu zat kimdir? Kâhin: bu zatın (adı) Zi - Yezen'dir, o hakir bir kimse olmadığı gibi, vücudunda kanburluk gibi kusur da yoktur. Hükümdar: onun hâkimiyeti devam eder mi? Kâhin: hak bir din ile gelerek din ve fazilet sahipleri arasında adaleti hâkim kılan bir peygamberin zuhuru ile onun hâkimiyeti sona erer, (sonra) hâkimiyet kıyamete kadar onun mensup olduğu kavmin elinde kalır. Kıyamet günü vali ve hâkimler cezalara çarptırılır, gökten davet gelir, bu daveti işten bütün ölü ve diri insanlar hesap vermek üzere toplanırlar, Tanrı'dan sakınanlar ve hayırlı insanlar kurtulurlar. Hükümdar: ey Şıkk, söylediğin bu sözler doğru mudur? Kâhin: gökle yer adına, bunların arasında yüksekte ve aşağıda bulunan bütün varlıklar namına andiçerek derim ki, sözüm soğrudur, diye cevap verdi. İki kâhinden gereken cevapları aldıktan sonra hükümdarın kalbinde, onlar tarafından Yemen'in Hebeşe'lilerce istilâ edileceği hakkında verilen haberin doğruluğu üzerine bir fikir doğdu. Bunun üzerine oğullariyle ailesini Irak'a göndermek üzere hazırlık görmeğe başladı gerekli nesnelerle ihtiyaçlarını temın etti. Onlar hakkında Fars hükümdarlarından Sabur bin Hurezad'a mektuplar yazdı. (Böylece) hükümdar onları Hire'de iskân etti. Nu'man bin Münzir, Rabi'a bin Nasr oğullarının kalıntılarından olup, şeceresi: Nu'man bin Münzir bin Amr bin Adi bin Rabi'a bin Nasr'dır. Onun nesebi Yemen

ahalisinin nesebine dâhil olup, halk bunu bilir.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, İbn İshak'tan şunu rivayet eder: Rabi'a bin Nasr, Satih ile Şıkk'ın yukarda naklettiğimiz sözlerini işiterek evlâdı ile aile mensuplarını yola çıkardıktan sonra, Arap'lar bunu kendi aralarında konuştular, Habeşlerin Yemeni istilâ edecekleri haberi halk arasında yayıldı. Kâhinler tarafından bu hususta verilen haberin doğruluğu anlaşıldıktan sonra bu iki zat hakkında da çok söz söylendi. Şair El - Aşa bin Kays bin Sa'lebe El - Bekrî, şiirlerinden birinde, Satih ile Şıkk'ın bu haberi önceden bildirilmiş olduklarını anarak şöyle diyor:

Kitap sahibi olan hiç kimse, onun (yâni Yemame'nin) baktığı gibi isabetli bir görüşle bakmış değildir. Onun hata etmiyen ve isabetli bakışları, sihirbaz Zi'bî'nin (Habeşelilerin Yemeni istilâlarını) secili sözlerle önceden haber vermesine benzer.

Arap'ların Satih'e Zi'bî lâkabını takmaları Zi'bî bin Adi evlâdından olduğu içindir. Rabi'a bin Masr ölüp, Hassan bin Esad Tüban Ebu Kerib bin Milkeykerib bin Zeyd bin Amr Zul - Ez'ar Yemen devletinin başına geçtikten sonra Habeşeliler harekete geçerek Yemeni istilâ ettiler. Böylece hâkimiyet Himyer'lerin elinden çıktı, saltanatları sona erdi.

Herşeyin bir sebebi olduğu gibi, bu istilânın da sebepleri vardır: Hassan bin Tüban Esad Ebu Kerib, hükümdarlarının kendisinden önce yaptık-

ları gibi, Yemen ahalisinin başında olduğu halde Arap ve Acem toprakları üzerine yürümek istemişti. Fakat Irak topraklarının bir kısmına girdiği zaman Himyer'lerle diğer Arap urukları bu sefere katlanmak istemiyerek kendi memleketlerine ve aileleri yanına dönmek arzusuna kapıldılar. Hassan'ın orduda bulunan Amr adlı kardeşiyle konuşarak: sen kardeşin Hassan'ı öldür, seni onun yerine hükümdar yaparız, sonra bizimle birlikte memleketimize dönersin, dediler. Amr onların bu teklifini kabul ederek Himyer ve diğer Yemen uruklariyle birlikte Hassan'ı öldürmeği kararlaştırdı. Yalnız Himyer'lerden Zu - Ru'ayn buna yanaşmıyarak, Hassan'ı öldürmelerine karşı geldi. O, Amr'a: siz, memleketinizin hükümdar sülâlesindensiniz, kardeşini öldürme, sülâlenin işini altüst etme, dedi veya buna benzer sözler söyledi. Fakat Amr onun bu sözlerini kabul etmedi. Bunun üzerine, Himyer'lerin ulularından olan Zu-Ru'yan bir kâğıt alarak şu iki beyti yazdı:

> Acaba uykusuzluğumu uyku ile değiştiren yok mu? geceyi neşe içinde geçiren insan bahtiyardır. Himyer'ler, yine de hükümdarlarına zulm ve ihanet ettiler. Fakat Tanrı, Zu-Ru'yan'in özrünü kabul eder.

O, yukarda adı geçen şiiri mühürledikten sonra Amr'ın yanına gelerek :bu yazıyı yanında sakla, çünkü o benim için gerekli olacaktır, dedi. Hassan, kardeşi Amr ile Himyer ve diğer Yemen uruklarının bu kararını işittikten sonra Amr'e şu beyti söyledi:

Ey Amı, beni öldürmek hususunda acele davranma, çünkü sen, hükümdarlığı etrafına adamlar toplamadan da alabileceksin!

Amr'a gelince, kardeşi Hassan'ı öldürmek hususunda ısrar etti ve arzusunu yerine getirdi. Sonra ordusu ile Yemen'e döndü Himyer'lerden biri bu münasebetle şöyle diyor:

Hassan gibi bir zatın geçmişte öldürülmüş olduğunu işitenler taaccüp ederler. Yemen derebeyleri, onu askerlik etmekten ve savaştan korkarak öldürdüler, (bu işi yaparken) de: zararı yok, ziyanı yok, ölsün dediler. Halbuki öldürülen zat, en hayırlımız idi. Sağ kalanınız bizim reisimiz olduğu gibi, (bu sülâleden olan) sizler de birer reissiniz.

Amr bin Tüban Esad Yemen'e dönünce uykusuzluk hastalığına tutuldu. Uykusuzluktan çok yorulduktan sonra, doktor, falcı ve kâhinlerin bu husustaki fikirlerini sordu. İçlerinden biri ona: herhangi bir kimse, senin gibi kardeş veya akrabasını zulmedip öldürürse, uykusuzluk hastalığına tutulur, dedi. Amr bu sözü işittikten sonra, Himyer ve Yemen ulularından kardeşini öldürmeğe kışkırtan herkesi ortadan kaldırmağa başladı. Sıra Zu - Ru'ayn'a gelip onu da öldürmek istediği zaman, Zu - Ru'ayn: benim, öldürülmeğe karşı berat kâğıdım vardır, dedi. Hükümdar: ne gibi bir beratın var? diye sorunca: sana emanet ettiğim yazıyı meydana çıkar, dedi. Amr, onun tarafından yazılıp yukarda andığımız şiiri okuduktan sonra Zu - Ru'ayn ona: ben seni, karde-

şini öldürmekten menettiğim halde, bu tavsiyeme önem vermedin, ben de bugün başıma gelen belânın bir gün patlak vereceğinden korkarak, bu işine muhalif olduğumu ispat etmek üzere şu şiiri yazmış ve kardeşinin öldürülmesini tavsiye edenleri cezalandırdığın vakit, bu yazının beni kurtaracağını ümit etmiştim, dedi. Bunun üzerine Amr bin Tüban Esad, onun kendisine iyi öğütlerde bulunduğunu anlıyarak, Himyer'lerden diğer ululları öldürürken ona dokunmadı. Amr bin Tüban Esad, Himyer ve Yemen ahalisinden kendi kardeşini öldürmeğe teşvik edenleri öldürdükten sonra şu beyitleri söyledi:

«(Kardeşimin) boyun damarını düğümlüyerek bağlamakla, uykuyu uykusuzlukla ve sonu belirsiz olan bir kararla değiştirmiş olduğumuzu anladık. Onlar, ihanetleri esnasında: zararı yok, öldür diyorlardı. Ancak Zu-Ru'ayn buna muhalefet ederek özür diledi ve sonradan onun haklı olduğu meydana çıktı. Biz, Hassan'ı yok etmek üzere tuzak kuranları, onun intikamını almak için öldürüyoruz. Hassan, kin ve dargınlığa kurban gitti. Onu öldürmek üzere tuzak kuranlardan kimseyi bırakmıyarak yok ettik. Bu hareketimiz herkesi sevindirdi. (Ancak) her iki ordu ile ilgili hür kadınlar bu katlimizden dolayı kederlenerek ağlıyorlar. Bu kadınlar hoş, sevimli ve kara gözlüdürler, (bilhassa) Şi'ra yıldızları parladığı vakit çok hoşturlar. Biz, vefalıkla bilinmişiz, ihanet

edenleri yanımızdan uzaklaştırırız. Biz bütün insanlardan üstünüz, bu hususiyetimiz, halis altının gümüşe karşı üstünlüğüne benzer. Bütün insanların hükümdarıyız, çünkü bu bize iki Tübbaa'dan kalmıştır. Biz Davud'dan sonra uzun zamanlar hükümdarlık ettik, doğu hükümdarlarını kendimize boyun eğdirdik. Karyeteyn — Mekke ve Medine — ahalisi okuyup bizim büyüklüğümüzü anlasınlar diye, Zafar'da şerefli yazıtlar bıraktık. Yemen derebeyleri: kurtarıcı nerde? diye çağırırlarsa, biz suçun intikamını almak isteriz. Kalbim. Hassan'ı yok etmek için tuzak kuranları öldürmekle şifa buluyor. Bu tuzak onların da benim de yok olmama sebep oldu. Onların kötü öğütlerine aldandım, beni irşat eden olmadı. Bu azgın kimseler, asaletimi ve şerefimi yok ettiler.»

İbn İshak, bu hâdiselerden az zaman sonra Amr bin Tüban Esad'ın öldüğünü söyler. Hişam bin Muhammed ise, Furzat-ı Nu'am'da kardeşi Hassan'ın üzerine atıldığı için, Amr bin Tübbaa'ya Mevseban (Sıçrıyan) lâkabının verildiğini söyler. Bu yerin (diğer adı) Rahbet-i Tavk bin Maliktir. Nu'amn ise Hassan bin Esad'ın odalığı idi.

Tekrar İbn İshak'ın rivayetine dönelim: bu hâdiseden sonra Himyer'lerin işleri altüst oldu ve dağıldılar. Hükümdar sülâlesinden olmıyan Himyer'lerden Lahni'a Yenuf Zu Şanatır adında biri harekete geçerek idareyi eline geçirdi, Him-

yer'lerden iyi kimseleri öldürdü, memleketin asîl ailelerini karıştırdı. İşlerinin altüst olması, halkın dağılması ve iyilerinin sürülmesi münasebetiyle Himyer'lerden biri şöyle diyor:

Himyer'ler oğullarını öldürüyor, şerefli insanları sürgün ediyor ve kendi elleriyle zillet yuvasını kuruyorlar. Akıllarının azgınlığiyle dünyalarını yıkarken, dinlerinden kaybettikleri daha da büyüktür. İnsanlar zulüm ve azgınlıklariyle, bundan önce de kötülüğün kaynağı olmuş, zarar ve ziyana uğramışlardır.

Fasık ve azgın bir kişi olan Lahni'a Yenuf Zu Şanatır, bu kavme işte bunları yapmıştır. Söylendiğine göre o, Lût (kavmi mensupları gibi) Lûtî idi. Halkı öldürmesinden başka, Hükümdar oğullarından bir gencin yetiştiğini haber aldığı zaman adamlarını göndererek onu getirir, kendisinden sonra hükümdar olmasın diye, bu maksatla yaptırdığı sofasında onun namusunu kirletir, bundan sonra onu, kendisinden alçak bir yerde bulunan muhafız ve askerleri yanına çıkarırdı. Genci kirletme işini tamamladığını bildirmek üzere ağzında bir misvak bulundururken onu serbest bırakırdı. Genç, Lahnî'a'nın muhafızlariyle halk yanına, kirlenmiş ve rezil edilmiş bir halde çıkardı. (Bu sırada) hükümdar çocuklarının sonuncusu ve Hassan'ın kardeşi olan Zur'a Zu Nuvas bin Tüban Esad Ebu Kerib bin Melkeykerib bin Zeyd bin Amr Zul Ez'ar adında bir delikanlı yaşıyordu. Kardeşi öldürüldüğü vakit küçük yaşında bir çocuk olan Zur'a, güzel endamlı ve akıllı bir genç

olarak yetişti. Lahni'a Yenuf Zu Şanatır, diğer hükümdar oğullarına yaptığı gibi onu da kirletmek için getirtmek maksadiyle adamlarını gönderdi. Çocuk, kapısına gelen adamların maksadını anladı. Küçük ve keskin bir demir bıçak alarak ayakkabısının içine sakladıktan sonra, Lahni'a'nın adamlariyle birlikte onun katına geldi. Lahni'a onu sofasına alarak kapıyı kapattıktan sonra üzerine sıçradı. Fakat Zu Nuvas bıçağını alarak ona karşı yürüdü, bıcaklıyarak öldürdükten sonra başını kesti, ve muhafızlarla askerlerin görebileceği şekilde sofa penceresine koydu. Sonra Lahni'a'nın misvakını da ağzına sokarak halkın yanına çıktı. Halk: Zu Nuvas! yaş mı, kuru mu? diye sorduğu zaman, o: haini Nuhmas Ustertaban'dan öğreniniz, diye cevap verdi. Bunun üzerine halk, hükümdarın halini anlamak istedi ve Lahni'a Yenuf Zu Şanatır'ım başının, ağzında misvaki olduğu halde sofa penceresine konulmuş olduğunu gördüler. Bu durum karşısında Himyer'lerle Lahni'a'nın muhafızları Zu Nuvas'ın arkasından yetişerek biz senden başkasını hükümdar yapacak değiliz, çünkü bizi bu pis heriften kurtadın, dedikten sonra onu kendilerine hükümdar seçtiler. Himyer'lerle Yemen urukları onun etrafında toplandılar. Zu Nuvas, Himyer hükümdarlarının sonuncusu olup, yahudiliği kabul etti. Onunla birlikte Himyer'ler de Yahudi dinini aldılar. O kendisi için Yusuf adını seçti ve devletin başında uzun müddet kaldı. O zaman Necran'da İncil'e inanan hıristiyanların kalıntıları yaşarlardı. Fazi-

let sahibi ve doğru olan bu hıristiyanların,Abdullah bin Samir adında bir başkanları vardı. Hıristiyanlığın ilk doğuşu, Arap memleketinin ortasında bulunan Necran'da idi. O zaman buranın ahalisi ve bütün Arap'lar hepsi de putlara taparlardı. İncil'e inananların kalıntılarından olan Fimun adında bir zat, sonraları bu Arap'ların arasına düşerek, onları kendi dinine davet etti. Onun daveti üzerine Necran ahalisi bu dinı kabul ettiler. Hişam, Zur'a Zu Nuvas'ın Yahudiliğe intisap ettikten sonra Yusuf adını aldığını, kazdırdığı hendek ve çukurlara odun doldurarak ateşledikten sonra hıristiyanları bu ateşte yaktığını söyler.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona Muhammed bin İshak söylemiş, o, Ahnes'in azatlısı olan Mugire bin Ebu Lebid'den rivayet eder: onlara, Vehb bin Münebbih şunu söylemiştir: Bu dinin Necran'da yayılması şöyle oldu: İsa bin Meryem'in dinine mensup olanların kalıntılarından, Fimun adında iyi, zahitlik yolunu seçmiş ve duası kabul olunan bir zat vardı. O seyyah olarak köy ve şehirlerde konaklar, ahalisi tarafından tanınmıyarak köylerde dolaşır, yapı ustası olduğundan kerpiçten yapılar yapar ve ancak çalışarak kazandığı para ile geçinirdi. Pazar gününü kutlu saydığı için, o gün çalışmaz, kıra çıkarak akşama kadar namaz kılardı. Bir gün Suriye köylerinden birinde hüviyetini saklıyarak yapı işiyle meşgul olurken, ahaliden Salih adında biri onun halini bildi ve onu, bundan önce

hiçbir şeyi sevmediği gibi sevdi. Bundan sonra nereye giderse Salih de onun arkasından gider, fakat Fimun kendisinin Salih tarafından takip edildiğini bilmezdi. Fimun pazar günlerinden birinde adetince kıra çıkarak gizli bir surette ibadetle meşgul olurken, Salih de ona bildirmeden, gözü ile görebilecek bir yerde oturdu. O, kendisinin nerde bulunduğunu duyurmak istemiyordu. Fimun namaz kılarken yedi başlı bir ejder ona yaklaştı, fakat Fimun'un duasiyle hemen öldü. Ejderin ona yaklaştığını gördüğü halde beddua-siyle öldüğünü farketmiyen Salih, onun hayatından korkarak: ey Fimun, ejder sana doğru ilerliyor, diye bağırdı. Fakat Fimun onun sözüne kulak asmıyarak ibadetine devam etti. Akşam vakti ibadetini bitirarek dönerken, kendisinin tanınmış ve Salih tarafından bulunduğu yerde görülmüş olduğunu anlamıştı. Bunun üzerine Salih onunla konuşmak istiyerek: ey Fimun, Tanrı adına andiçerek derim ki, seni, herşeyden fazla sevdim, nerde bulunursan bulun, senin yanında kalmak ve birlikte yaşamak isterim, dedi. Fimun: benim işim ve durumum gördüğün gibidir, kudretin yeterse benimle birlikte bulun, diye cevap verdi. Bundan sonra Salih onun yanından ayrılmadı, öyle ki, az kalsın köy ahalisi de bunu anlıyacaktı. Tanrının kullarından biri hastalanırsa, o dua eder, hasta dirilirdi. Fakat hastaya dua etmeğe çağırılınca, gitmezdi.

(Bir gün), kör bir oğlu olan köy ahalisinden biri Fimun'un halini soruşturduğunda, onun

ücretle çalışan bir işçi olduğunu fakat çağırmakla kimsenin evine gitmediğini söylediler. Adam oğlunu odasına yerleştirerek üzerine elbiselerini örttükten sonra Fimun'un katına gitti. Ona: ey Fimun, evde bir şeyler yaptırmak istiyorum, benimle birlikte gelerek bu işe bakmanı rica ediyorum, dedi. Fimun, birlikte onun evine gitti. Çocuğun bulunduğu odaya girdikleri zaman: evinde ne gibi bir tamirat ve iş yapmak istiyorsun? diye sordu. Evin sahibi çeşitli işlerden bahsettikten sonra çocuğun üzerinde elbiselerini çekip alarak: ey Fimun, Tanrının kullarından biri gördüğün gibi hastalığa tutulmuş, hakkında Tanrı'ya dua et de gözleri açılsın, dedi. Fimun çocuğu görünce: ey Rabbim, düşmanın, ihsan buyurduğun nimeti bozarak kullarından birine musallat olmuş, ondan bu hastalığı gider, sıhhat ve afiyet ihsan et, düşmanını ona zarar dokundurmaktan alıkoy, diye dua etti ve hemen duanın arkasından, çocuk hiç hastalığa tutulmamış gibi yerinden kalktı. Fimun, köy halkı tarafından tanınmış olduğunu anladıktan sonra oradan ayrıldı, Salih de onun arkasından beraber gitti. Suriye bölgelerinden birinde yoluna devam ederken, büyük bir ağacın yanından geçtiği zaman, ağaçtan bir kişi ona: ey Fimun, diye seslendi. Fimun: benim, söyle dedi. Adam ben kendi kendime: Fimun ne zaman gelecektir? diyerek seni çoktan bekliyordum, sesini işitince tanıdım, buradan ayrılma, ben şimdi öleceğim, başımda bulun, dedi ve hemen öldü. Fi-

mun onunla meşgul olup gömdükten sonra Salih ile birlikte yoluna devam etti.

Arap topraklarına girdikleri zaman Arap kervancıları onları yakalıyarak Necran'da sattılar. Necran ahalisi o zaman arap dininde olup civardaki büyük bir hurma ağacına taparlardı. Onlar, her yıl karşıladıkları büyük bayram gününde en güzel elbiselerini ağaca giydirir, kadınların süs eşyalarını ona takarlardı. Halk, bu bayram gününde meydana çıkarak ağacın yerinde bir gün kalırlardı. Fimun'u ileri gelenlerden biri, Salih'i de başka bir kişi satın almıştı. Fimun, sahibi tarafından verilen odada geceleri kalarak ibadet eder, hiçbir kandil olmadığı halde odanın içi nurla aydınlanır ve bu aydınlık sabaha kadar sürerdi. Sahibi bunu görerek hayret içinde kaldı ve Fimun'dan, hangi dine inandığını sordu. Fimun sahibine dinini anlatarak: siz batıl bir inanç ve dindesiniz, bu hurma ağacının size faydası da zararı da dokunmaz, ibadet etmekte olduğum Tanrı'ma dua edersem, bu ağacı ortadan kaldırır, Yaratan tektir, onun ortağı yoktur, dedi. Sahibi ona: bunu yap, eğer sözün doğru çıkarsa, dinimizi bırakarak senin dinini kabul ederiz, dedi. Fimun yerinden kalkarak yıkandıktan sonra, iki rikât namaz kıldı, ve Tanrı'dan bu ağaçı helâk etmesini diledi. Tanrı onun duasını kabul etti ve gönderdiği bir rüzgâr ağacı kökünden koparıp attı. Bunun üzerine Necran ahalisi hıristiyanlığı kabul etti, Fimun onlara İsa bin Meryem'in şeriatını öğretti. Fakat bundan sonra onlar da, bu dine mensup olan

(diğer kavimler) gibi, felâketlere uğradılar. Böylece, Arap topraklarından olan Necran'da hıristiyanlık yayıldı. Vehb bin Münebbih'in Necran ahalisi hakkındaki sözleri burada bitiyor.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da Muhammed bin İshak söylemiş, o, Beni Haşim'in azatlısı olan Yezit bin Ziyad'dan, o, Muhammed bin Kâ'b el-Kurazî'den rivayet eder; Muhammed bin İshak diğer bir isnatla Necran ahalisinden olan bazı kimselerden şunu nakletmiştir: Necran ahalisi Tanrı'ya ortak katarak puta taparlardı. Onların, Necran'a yakın olan bir köyde, gençlere sihir öğreten bir sihirbazları vardı. Necran ise büyük bir şehir olup, o bölgedeki ahalinin toplantı yeridir. Fimun oraya geldikten sonra, Necran ile sihirbazın bulunduğu köy arasında kendisine bir çadır kurdu. Necran ahalisi çocuklarını büyücülük öğrenmek üzere öteki köydeki sihirbaza gönderir ve gençler bu esnada Fimun'un çadırı yanından geçerlerdi. Fimun'un çadırı yanından geçen Abdullah bin Samir, onun hal ve hareketlerini, namaz ve ibadetlerini beğenir onun yanında oturarak sözlerini dinlerdi. Nihayet Abdullah Tanrı'nın birliğine inandı ve Yaratana ibadete koyuldu. Delikanlı ondan İsmi Azam'ı öğrenmek istediği halde, Fimun bu işi ondan saklıyarak: ey kardeşimin oğlu, sen buna tahammül edemezsin, zayıf düşmandan korkuyorum, dedi. Abdullah'ın babası, oğlunun diğer gençlerle birlikte büyücülük öğrenmek üzere sihirbazın katına devam etmekte olduğundan emin-

di. Abdullah, hocasının Tanrının İsm-i Azam'ını öğretmek istemediğini görünce, Tanrının adlarından bildiği ne kadr isim varsa, bunları ayrı ayrı tahta parçasına yazdı ve bunları saydıktan sonra ateş yakarak bir bir ateşin içine atmağa başladı. Böylece İsm-i Azam yazılı olan tahtaya gelinceye kadar bu hareketine devam etti. İsm-i Azam yazılı parçayı ateşe attı ise de, ona bir şey olmadı ve sıçrayarak ateşten çıktı. Abdullah yerinden kalkarak tahta parçasını aldı ve hocası Fimun'un katına gelerek, kendisinden sakladığı İsm-i Azam'ı öğrenmiş olduğunu söyledi. Üstadı ondan nasıl öğrendiğini sorduğu zaman, o hâdiseyi anlattı. Fimun: bu isim nedir? diye sorduğu zaman, ona (doğru olarak) cevap verdi. Fimun: doğrudur, bunu bir sır olarak sakla fakat bunu yapabileceğini sanmıyorum, dedi.

Abdullah bin Samir Necran'a gelince, rasladığı her hastaya: ey Tanrı kulu, Tanrının birliğine inanarak benim dininmi kabul edersen, hakkında Tanrıya dua eder, o da seni bu belâ ve hastalıktan kurtarır, der, o kimse de teklifi kabul edip Tanrının birliğine inanırdı. Abdullah'ın bu halini işiten Necran hükümdarı onu katına çağırarak: şehir ahalisinin fikrini bozup benim ve atalarımın dinine karşı geldin, ben seni başkalarına ibret olacak cezalara çarptıracağım, dediyse de, Abdullah: bunu yapamazsın, diye mukabele etti. Hükümdar onu yüksek dağa göndererek tepesinden attırıyor, fakat Abdullah'a bir şey olmuyordu. Bundan sonra onu Necran civarındaki derin sulara göndere-

rek attırdı ki, buraya fırlatılan her şey yokolurdu. Fakat Abdullah'a oraya atılmakla da bir şey olmuyor, sudan hep sağ salim çıkıyordu. Hükümdar bir şey yapamayınca, Abdullah ona: Tanrının birliğine andiçerek derim ki, Tanrı'nın birliğine iman getirerek benim inandıklarımı kabul etmeden önce beni öldüremezsin, ancak iman edersen bana istediğini yapar ve öldürebilirsin, dedi. Hükümdar Tanrının birliğine tanıklık edip Abdullah'ın inandıklarına inandı. Bundan sonra, (bir gün) Abdullah'ın başına değnekle vurarak hafifçe kırmıştı ki, Abdullah bu vuruşun tesiriyle derhal öldü, hükümdar da hemen yerinde öldü. Bu vakadan sonra Necran ahalisi Abdullah bin Samir'in inandığı dini kabul ettiler. Abdullah, İsa bin Meryem'e indirilen İncil'e inanıyordu. Fakat sonra onlar da, (bu dine mensup diğer kavimler gibi) felâketlere uğradılar. Böylece Necran'da Hıristiyanlık yayıldı. Muhammed bin Kâ'b el-kurazî'nin sözleri ve Necran ahalisnden olan bazı kimselerden nakledilen haberler burada bitiyor. Doğrusunu Tanrı bilir.

Zu Nuvas, Himyer ve Yemen uruklarından olan askerle Necran ahalisinin üzerine yürüdü ve onları bir araya topladıktan sonra yahudiliği kabule çağırdı, ölümle yahudilikten birini seçmeği onların ihtiyarına bıraktı. Onların ölümü saçmesi üzerine, Zu Nuvas derin çukur ve hendekler kazdırarak (bunları odunla doldurdu ve ateşe verdi), (böylece) onların bir kısmını ateşte yaktı, bir kısmını kılıçtan geçirdi, yani başkalarına ibret olabilecek her türlü şekilde öldürdü. Öldürülen-

lerin sayısı yirmi bine yaklaştı. (Ancak) Devs zu Sa'leban adında bir kişi atına binerek kaçtı ve kumluklara girdi. Zu Nuvas'ın askeri kendisini yakalıyamadı. Muhammed bin Kâb'b el-Kurazî sözüne devam ederek şöyle diyor: ben, Yemen ahalisine mensup birinden, kaçan adamın cebbar bin Feyz adında olduğunu işittim. (Fakat) Taberî'ye göre bu iki rivayetten doğrusu, kaçan adamın Devs Sa'leban adında olduğunu bildirenidir. Bundan sonra Nuvas, emrindeki askerlerle birlikte Yemen topraklarındaki San'a'ya döndü.

Zu Nuvas ile ordusu hakkında bize İbn Humeyd şu rivayeti söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme bin el - Fazl, ona da Muhammed bin İshak söylemiştir: Tanrı, elçisine bu hâdise hakkında şu ayeti indirdi: «Yakacak ile dolu ateş hendeklerinin sahipleri lânete uğradı. Onlar ateşin kenarında oturuyorlardı. Inananlar, yapılan işkencede hazırdılar. Onların inananlara karşı intikamla hareket etmeleri, ancak berikilerin, kudret ve üstünlük sahibi olan ve esirgemesi ümit edilen Tanrı'ya iman etmelerinden ileri gelmişti». Rivayete göre Zu Nuvas tarafından öldürülenler arasında, hıristiyan dininde olanların başkan ve imamları Abdullah bin Samir de bulunuyordu. Diğer bir rivayete göre de Abdullih bin Samir bu hâdiseden önce Necran hükümdarı tarafından öldürülmüştür. Abdullah, Necran'da hıristiyanlığı yayan bir zat olup, Zu Nuvas ancak onun din kardeşlerini öldürmüştür.

Hişam bin Muhammed bu hâdise hakkında şöyle diyor: Nuşiveran zamanında Habeşelilerin istilâsına uğrayıncaya kadar Yemen devleti fasılasız olarak devam etmiş ve kimse oraya göz dikmemiştir. Habeşelilerin harekete geçmelerinin sebebi şudur: Zu Nuvas Yemen hükümdarlığı zamanında yahudi dininde idi. (Bu sırada) Necran ahalisinden Devs adında biri (Nuvas'ın) katına gelerek, Necran'lıların zulmedip kendisinin iki oğlunu öldürdüklerini haber verdi ve ondan yardım istedi. Necran halkı Hıristiyandı. Zu Nuvas yahudilik hamiyetiyle onlara kızarak, Necran halkı üzerine yürüdü. Necran'lılardan biri kaçarak Habeş hükümdarının katına gitti ve kendilerine yapılan zulmü anlattı, İncil'in ateşte yakılmış parçalarını getirtti. Habeş hükümdarı ona: benim askerim çok, fakat gemilerim yoktur, Kayser'e mektup yazarak ondan gemi göndermesini rica edeceğim, bundan sonra gemilerle Yemen'e asker yollıyacağım, dedi. Hükümdar, ateşte yakılmış İncil'i de göndererek, gemi yollamasını rica etti. Kayser ona gemiler yolladı.

Tekrar İbn İshak'ın rivayetine dönelim: Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da Muhammed bin İshak söylemiş, o, Abdullah bin Ebu Bekir bin Muhammed bin Amr bin Hazım'dan şunu rivayet eder: Necran ahalisinden biri, Ömer bin Hattab zamanında Necran harabelerinden birini kazdırırken, Abdullah bin Samir'in. bu harabenin altında gömülmüş olduğunu gördü. O, oturmuş ve elini, bir vuruş neticesinde

başında husule gelen yaranın üzerine koyarak tutmuş vaziyette idi. Abdullah'ın eli geriye doğru çekilince yaradan kan akmağa başladı, eli yaranın üzerine konduğunda kan durdu. Abdullah'ın elindeki yüzüğün üzerine Rabbim Tanrı'dır ibaresi nakşedilmişti. Adam bunu Ömer'e bir mektupla haber verdiği zaman, Ömer: ölüyü kendi haline bırakınız, eskisi gibi gömünüz, diye emir verdi. Onlar Ömer'in emrini yerine getirdiler.

Zu Nuvas'ın askerleri, kum çölüne kaçmış olan Devs Zu Sa'leban'ı yakalıyamadılar. O, Rum imparatoru Kayser'in katına giderek, ZuNuvas'ın kendilerine yapmış olduğu zulmü anlattı ve onun askerine karşı yardım istedi. Kayser: memleketin, benim yerimden uzaktır, oraya kadar gidip asker kuvvetiyle ele geçirmek kudretinde değiliz, fakat ben bu hususta Habeşistan hükümdarına yazacağım, çünkü o bu dinde, yani hıristiyan olup, memleketi de Yemen'e yakın bulunduğundan sana yardım eder, korur, sana zulm edenlerden intikamını alır, sana ve senin dininde olanlara karşı yaptıklarını, onlara karşı da yapar, diyerek onun vasıtasiyle Habeşistan hükümdarına bir mektup yazdı. Kayser bu mektubunda Devs'in hakkını, ona ve onun dindaşlarına edilen zulmü anlattıktan sonra ona yardım ederek zalimlerden intikamını almasını emretti. Devs Zu Saleban Habeşistan hükümdarına Kayser'in mektubunu sundu. Hükümdar onunla birlikte ve Habeşlilerden Aryat'ın komutasında yetmiş bin Habeş askeri gönderdi, ona: onları yendiği takdirde erkeklerinden üçte birini

öldür, memleketlerinin üçte birini yıktır, kadın ve çocuklarının üçte birini esir al, diye emretti. Aryat ordusunun başında ve Devs Zu Sa'leban ile Ebrehe el - Eşrem de askerlerin arasında olduğu halde gemilere bindiler ve Yemen sahillerine asker çıkardılar. Zu Nuvas, Habeşlilerin asker çıkardığını duyunca Himyer'lerle kendisine itaat eden Yemen uruklarını topladı. Hâkimiyetleri fasılaya uğrayarak belâ ve fitnelere katlanmak ve cezaya çaprtırılmak zamanı geldiği için aralarında ihtilâflar hüküm sürüyordu. Bundan dolayı iki arada savaşlar olmadı, yalnız Zu Nuvas biraz çarpıştı ise de, sonradan bozguna uğrayarak çekilip gitti. Aryat ordusu ile Yemen'e girdi. Kendisinin ve kavminin başına gelen bu faciayı gören Zu Nuvas, atını denize doğru sürdü ve hayvanını kamçılıyarak suya girdi. Denizin sığ yerlerinden geçerek derin yerlerine daldı ve boğuldu. Aryat ordusu ile Yemen'i çiğnedi, erkeklerinin üçte birini öldürdü, memleketin üçte birini yakıp yıktı, aldığı esirlerin üçte birini Necaşi'ye gönderdi. Yemen'de kalan Aryat, memleketi yenerek kendisine boyun eğdirdi. Yemen ahalisinden biri Devs Zu Sa'leban'ın delilliğiyle üzerlerine yürüyen Habeşlilerin yaptıklarını: Ne Devs'in ve ne de onun yükünde getirdiği değerli nesnelerin benzeri vardır, cümlesiyle anlatır ki, bu ibare bugün dahi Yemen'de darbımesel olarak kullanılmaktadır. Himyer'lerden Zu Ceden, Himyer'lerin halini kudretli olduktan sonra katlandıkları zilleti ve yıkılan Yemen kalelerini, bir kasidesinde anlatmıştır. Aryat'ın

yıktırdığı yerler arasında, insanların benzerini görmedikleri Selhin, Beynun ve Gumdan kaleleri de vardı. O, (bilgi dünyasında Kasideyi Himyeriye adiyle tanınmış olan) kasidesinde şöyle diyor:

«Ey sevgili! Sen, vekar ve sükûnetten ayrılma, ağlama, çünkü göz yaşları geçmişte olup bitenleri iade edecek değildir. Ölenler için üzülerek ve hasret çekerek kendini yok etme. Beynun ve Selhin kaleleri yıkıldıktan sonra, insanlar onların benzeri olan bina mı yapabilirler?».

Himyer'li Zu Ceden başka bir şiirinde şöyle diyor:

Ey sevgili! Baban seni kaybetmiş olsun, sen beni üzmeden kendi halime bırak. Sen bu üzüntü ve hasrete dayanmak kudretinde değilsin, Tanrı seni kendisi azarlasın ve kabahatli eylesin; bu ıstırabınla beni o kadar yaktın ki, ağzımda bulunan tükrük ve salyalarım bile kurudu. Biz seninle birlikte en güzel şaraplardan içerek sarhoş olduğumuz vakit, sazende cariyeler şarkı söylüyorlardı. Arkadaşımız halimden şikâyet etmediği takdirde, şarap içmek benim için bir kusur ve arsızlık sayılmaz. İnsanlar şifayı bir ilâç olarak burunlarından çekerlerse de, ölüme mâni olamazlar. Duvarları, beyaz tavşancıl kuşları tarafından gagalanan çok yüksek manastırlarda ibadetle meşgul olan rahipler de kimseyi ölümden alıkoyamazlar. Ey

sevgili! Bahsettiğin Gumdan sarayı dağın en yüksek yerinde kurulmuştur, aşağısında dereler var, toprağı kaygın, ıslak ve yapışkandır. Geceleri üzerinde zeytin yağı yakılan kandiller, şimşek gibi parlamaktadır. Kaledeki hurma ağaçlarının meyveleri o kadar lâtiftir ki, olmamış salkımlar bile sıkmakla olmuş hale gelecek gibidir. Yeni Gumdanı sarayı kül haline geldi, onun güzelliğini yangın ve ateş değiştirdi. Zu Nuvas ölerek kavmine, darlık, zillet ve sıkıntıdan sakınmalarını tavsiye etti.»

İbn Zi'be Sakafî, Himyer'lerin, Sudan'lılar tarafından Yemen'in istilâsı zamanındaki hallerini ve onlardan çektiklerini şu kasidesinde anlatıyor:

Başın sağlığına andiçerek derim ki, insan için ölüm ile ihtiyarlıktan kaçarak kurtulmak yoktur. Yine başın sağlığına andiçerek diyorum ki, insanlar bu gibi felâketlerden taş aralarındaki yarıklara ve sair sığınaklara kaçarak da kurtulamazlar. Günlerden bir günün sabahında ibretli hallere sahne olan ve yağmurdan önce göğü kuşatan bulutlar gibi sayıları milyonu bulan ordunun hücumu altında Himyer'lerin (imhasından) sonra, insan orada sığınacak bir yer bulabilir mi? Bu durumun bağırışları kendilerine yakın olanları sağır ediyor, kendileriyle savaşanları şiddetli avazlariyle savaş meydanın-

dan kaçırıyorlardı. Onlar yabani cinler olup sayıları toprak tanesi gibidir; zehirli tesirleriyle yaş ağaçları kuruturlar.

Hişam bin Muhammed ise bu münasebetle şöyle diyor: Necaşı. Kayser tarafından gönderilen gemileri teslim aldıktan sonra, askerlerini bindirdi. Onlar El-Mendeb sahillerine çıktılar. Bunu işiten Zu Nuhas Yemen derebeylerine mektuplar yazarak onları yardıma ve birleşerek Habeşlileri memleketten sürmeğe çağırdı. Fakat onlar birlikte savaşınağı kabul etmiyerek, her beyin Habeşelilere karşı kendi tebaasiyle kendi bölgesinde savaşmasını ileri sürdüler. Zu Nuhas onların bu teklifi kabul etmediğini görünce birçok anahtarlar yaptırarak develere yükletti ve Habeşlilerin yanına giderek: bunlar Yemen'de mevcut bütün hazinelerin anahtarlarıdır. bunları size teslim ediyorum, mal ve topraklar sizindir, fakat erkekleri ve çoluk çocukları sağ bırakınız, dedi. Habeşelilerin baş komutanı: senin bu teklifini bir mektupla hükümdara bildireceğim, diyerek Zu Nuhas'ın sözlerini hükümdara yazdı, hükümdar da ona, Yemen'lilerin bu tekliflerini kabul etmesini emretti. Bunun üzerine Zu Nuhas onları San'a'ya götürerek, büyüklerine: güvendiğin adamları bu hazineleri teslim almak üzere yolla, dedi. Habeşelilerin komutanı, bu hazineleri almak için adamlarını her tarafa dağıttı. Anahtarları onlara veren Zu Nuhas. önceden her tarafa mektuplar yazarak ahaliye: şehrinize gelen her siyah öküzü öldürü-

nüz, diye emretmişti. Bunun üzerine Yemen şehirlerine dağılan Habeşeliler öldürüldü, ancak kaçanları kurtuldu. Necaşî, Zu Nuhas'ın bu yaptıklarını işitince, iki komutanı idaresinde (tekrar) yetmiş bin asker gönderdi. Bu komutanlardan biri Ebrehe el-Eşrem idi. Bu askerler San'a üzerine yürüdüler. Zu Nuhas, onlara karşı koyamıyacağını anladıktan sonra atına binerek hiçbir şeye bakmadan denize doğru sürdü ve bunun üzerine ondan hiçbir haber alınamadı.

Ebrehe San'ada ve onun il ve ilçelerinde hükümet sürdü, fakat Necaşi'ye hiçbir şey göndermedi. Neçaşi'ye, Ebrehe'nin kendisine itaati bırakarak bağımsız idareye giriştiğini söyledikleri zaman, o, kendisinin yakın adamlarından Aryat'ı başkomutan yaparak ona karşı asker gönderdi. O, Ebrehe'nin bulunduğu bölgeye yaklaştığı zaman Ebrehe ona adam yollıyarak: Ben de, sen de bir vatanın evlâdıyız, dinimiz de birdir, benim de, senin de memleketimiz ahalisini ve müşterek olan dinimizi düşünmemiz lâzımdır. arzu edersen ikimiz mübareze edelim, hangimiz üstün gelirse o hükümet başına geçer, aramızdaki ihtilâftan dolayı Habeşelilerden kimse öldürülmez, diye söyletti. Aryat onun bu teklifini kabul etti, fakat Ebrehe hileye başvurmağı kararlaştırdı. Karşılaşacakları yeri seçen Ebrehe, bu yere yakın bir çukurda, Aryat'a karşı saldırmak üzere Erencede adlı bir kölesini sakladı. Karşılaştıkları zaman Aryat, Ebrehe'ye bir mızrak attı. Mızark Ebrehe'nin başı üzerinden geçerken burnunun ucunu

deldi, bu yüzden ona Eşrem, yani burun ucu kesik lâkabı verildi. Bu sırada Erencede çukurdan çıkarak mızrakını Aryat'ın üzerine fırlattı, mızrak onun vücudunu delerek geçti ve öldürdü. Bunun üzerine Ebrehe, Erencede'den: söyle, ne istiyorsun? diye sordu. Erencede: Yemen'de evlenecek olan hiçbir kadın benimle cinsî münasebette bulunmadan önce zifafa girmiyecektir, dedi. Ebrehe de: ben sana bu hakkı verdim, diye mukabele etti. Yemen Kadınları, uzun müddet Erencede ile münasebette bulunmadan önce zifafa giremez oldular. Bir müddet sonra Yemen ahalisi onun üzerine atılarak öldürdüler. Bunun üzerine Ebrehe Yemen'lilere: hür insanlar gibi şerefle yaşamak zamanınınız gelmiştir, dedi. Necaşi, Ebrehe'nin Aryat'ı öldürdüğünü işitince, Ebrehe'nin memleketini çiğniyerek kanını akıtacağına andiçti. Onun bu yeminini işiten Ebrehe şu mektubu yazdı: Aryat senin bir kölen olduğu gibi, ben de senin kölenim, devletini zayıflatmak ve askerini öldürmek maksadiyle üzerime yürüdüğü zaman, ben ona elimde ve idaremde olan her şeyi teslim edeceğimi söyliyerek bu hareketten vazgeçmesini istedimse de, o benimle savaşmakta ısrar etti. Savaştım, yendim, benim üstünlüğüm sana aittir. Benim kanımı akıtmadan ve toprakları çiğnemeden bu işin arkasını bırakmıyacağını duydum, işte bir şişe içinde kanımı ve bir dağarcık içinde de memleketimin toprağını gönderiyorum, bu sayede andını yerine getirmiş olursun, ben senden, bana olan bağışlarını tamamlamanı rica ediyorum, ben ancak senin

bir kölenim, şeref ve kudretim, senin şeref ve kudretindir. Bunun üzerine Necaşi ondan razı olarak valiliğinde bıraktı.

Şimdi İbn İshak'ın rivayetine dönelim: Aryat uzun yıllar Yemen valisi olarak yaşadı. Bundan sonra, Aryat'ın ordusunda bulunan Ebrehe onunla mücadele etti. Habeşelilerin bir kısmı Aryat ve bir kısmı da Ebrehe taraftarı olmak üzere ikiye ayrıldıktan sonra birbiri üzerine yürüdüler. İki taraf birbirine yaklaştığı zaman Ebrehe Aryat'a adam göndererek: Habeşelilerin çarpışarak birbirini yok etmelerine meydan verme, meydana çık da mübareze edelim, hangimiz yenerse, yenilenin askeri ona katılır, diye teklif etti. Aryat: Adalet ve insafla hareket ettin, meydana çık diyerek onun teklifini kabul edince Ebrehe meydana çıktı. O, kısa boylu şişman ve hıristiyan dininde idi. Onunla çarpışmak üzere ortaya çıkan Aryat, iri gövdeli, uzun ve güzel yüzlü bir kimse olup, elinde mızrak tutuyordu. Ebrehe gerisini korumak maksadiyle arkasını bir tepeye verdi. Bu tepenin arkasında, Atude adlı kölesini gizlemişti. Birbirine yaklaştıkları zaman Aryat mızrağını kaldırarak fırlattı, maksadı, Ebrehe'nin başına, tepesinden vurmaktı. Fakat mızrak alnına isabet ederek kaş, göz, burun ve kulağını tırmaladı, bundan sonra Ebrehe'nin kölesi Atude arkadan Aryat'a saldırarak onu öldürdü ve Aryat'ın askeri Ebrehe'nin ordusuna katıldı. Böylece Yemen'deki Habeşeliler bir araya toplanmış oldular. Atude, Aryat'ı öldürmesi hakkında: *ben Atude, tanınmış ana ve*

babadan olmamakla beraber kahraman bir kavimdenim, yani: seni Ebrehe'nin kölesi öldürdü, dedi. Ebrehe ona: Ey Atude, ne istiyorsun, söyle, senin onu öldürmenle, bize ancak onun kan pahasını ödemek düşer, dediği zaman, Atude: benim hükmüm şudur ki, Yemen'de evlenecek hiçbir gelin benimle cinsî münasebette bulunmadan önce zifaf olmıyacaktır, dedi. Ebrehe: ben sana istediğini verdim ,diye mukabele etti ve Aryat'ın kan pahasını da ödedi.

Ebrehe bunlardan herbirini kendi başına Necaşiden sormadan yapıyordu. Necaşi onun bu yaptıklarını işitince pek kızarak: başkomutanımın üzerine saldırarak benim emrim olmaksızın onu öldürdü, dedikten sonra Ebrehe'nin saçını kesmeden ve idaresindeki toprakları çiğnemeden arkasını bırakmıyacağına andiçti. Ebrehe bunu işitince başını tıraş etti, bir dağarcığa Yemen toprağını doldurdu ve bunları gönderirken Necaşi'ye şu mektubu da yazdı: Aryat ancak senin bir kölendi, ben de senin bir kölenim, senin memleketini idare hususunda aramızda ihtilâf baş göstermişse, bu işlerden herbiri sana itaat için yapıldı. Ben Habeşlileri idare hususunda ondan daha kuvvetli, iktidarlı ve siyasette daha üstündüm, beni öldürmeğe ve Yemen topraklarını çiğnemeğe karar verdiğini işitince, başımı tamamiyle tıraş ettim, Yemen toprağını bir dağarcığa doldurdum, bu toprağı ayaklarının altına koyarak çiğner ve böylece andını yerine getirmiş olursun. Necaşi onun bu mektubu ile gönderdiklerini alınca kendisinden razı

olarak: benim emrim gelinceye kadar Yemen topraklarını valim sıfatiyle idare et, diye yazdı. Ebrehe, Necaşi'nin kendisinden razı olup Yemen'in ve Yemendeki Habeşelilerin idaresini kendi eline verdiğini anladıktan sonra, Ebu Mürre Zu Yezen'in elinden eşi Reyhane'yi (zorla) çekip aldı. Reyhane, Alkame bin Malik bin Zeyd bin Kehlân bin Zu Yezenin kızıdır. Ebu Mürre ise Zu Ceden'in kendisidir. Onun, Reyhane'den Madi Kerib adında bir oğlu olmuştu. Ebrehe'nin de ondan Mesruk adında bir oğlu ile Besbase adlı bir kızı oldu. Ebu Mürre kaçtı, Ebrehe Yemen valisi olarak yaşadı. Kölesi Atude ise kendisine verilen haktan faydalanıyordu, evlenecek hiçbir kız ve kadın onunla cinsî münasebette bulunmadan önce evlenmiyordu. Bir müddet sonra Himyer veya Hasamlar'dan biri onun üzerine atılarak öldürdü. Ebrehe iyi tabiatli, asîl, şerefli dindar ve hıristiyan bir kişi idi. O, Atude'nin ölümünü işitince şu sözleri söyledi: sizin aranızda, er adamların şerefsizlik ve alçaklık saydıkları işlerden nefret eden ve azim sahibi bir kimsenin zuhur edeceği zaman geldi. Tanrı adına andiçerek derim ki, Atude'yi mükâfatlandıracağım vakit bunu istiyeceğini bilmiş olsaydım, ona bu hakkı vermemiş ve onu bu işle sevindirmemiş olurdum. Onu öldüren kimseden kan pahası ödettirilmiyecek ve onu öldürdüğünden dolayı çirkin sayacağınız bir cezaya çarptırılmıyacaktır.

Sonradan Ebrehe, San'ada El-Kalis kilisesini yaptırdı. O, zamanında yer yüzünde benzeri

görülmemiş bu kilise dolayısiyle Necaşi'ye şu mektubu yazdı: «Ey hükümdar, ben San'ada senin namına senden önce hiçbir hükümdar tarafından benzeri yapılmamış olan bir kilise yaptım. burasını Arap'ların hac yeri yapmadan önce bu işten vazgeçecek değilim». Ebrehe'nin Necaşîye bu anlamda bir mektup yazdığı hakkındaki haber Araplar arasında yayılınca, kendisini ibadete veren ve Malik oğullarına nisbet edilen Fukaym boyundan biri son derece kızarak El - Kalis kilisesine girdi ve büyük aptesiyle kilisenin döşemesini pisledi. Hâdise Erbehe'ye haber verildi, kimin pislemiş olduğunu sorduğu zaman, Arap'ların hac evi mensuplarından biri olduğunu söylediler. Ona: Arap'lar için Mekke yerine bu kiliseyi hac yeri yapacağını işitince böyle bir harekkette bulunmuş, dedikleri zaman Ebrehe son derece kızdı ve Mekke üzerine yürüyerek Kâbe'yi yıktıracağına andiçti. Ebrehe bu sözleri söylerken Arap ulukarı onun katında bulunuyorlardı. Ondan ihsan ve bağış istemek üzere gelmiş olan bu birkaç kişi arasında Muhammed bin Huzaa Sülâmî ile kavminden birkaç adam vardı. Muhammmed'in kardeşi Kays bin Huzaa da onların arasındak idi. Onlar Ebrehe'nin yanında iken Habeşlilerin bayram günlerrinden biri olup, bu esnada böbrek yiyorlardı. Ebrehe onlara da aynı yemekten gönderince (ziyaretçiler) birbirleriyle: biz bu yemeği yersek Arap'ları bizi daima ayıplarlar, diye konuştular. Bu sırada Muhammed bin Huzaa, Ebrehe'ye: ey hükümdar, bugün bizim de bayramımızdır, an-

cak bugün biz hayvanın yan taraflariyle parçalarını yeriz, dedi. Bunun üzerine Ebrehe: o halde sizin istediklerinizi gönderirim, katıma dderece sahibi ve şerefli insanlar olduğunuz için, ben size kendi yemeklerimizden yedirmek istemiştim, diye cevap verdi. Bundan sonra Ebrehe Muhammed bin Huzaa'nın başına taç giydirerek onu Muzar'lara bey tâyin ettikten sonra, Arapları El-Kalis kilisesini ziyarete davet etmekle vazifelendirdi. Muhammed bin Huzaa bu emri aldıktan sonra Beni Kinane topraklarından bir bölgeye gitti. Bundan önce onun bu memuriyetinden haber alan Tihame ahalisi, Hüzeyl uğrundan Urve bin Hayyaz Melâsî'yi, onu öldürmeğe memur ettiler. Muhammed bin Huzaa bir okla öldürüldü. Kays, kardeşi öldürülünce kaçarak Ebrehe'nin katına geldi ve vaziyeti anlattı. Bunun üzerine Ebrehe'nin kızgınlığı kat kat artarak, Beni Kinane üzerine yürüyeceğine ve Kâbe'yi yıkacağına andiçti.

Hişam bin Muhammed'e gelince, o şunları söyler: Ebrehe, Necaşînin rızasını alarak işi başında bırakıldıktan sonra, San'ada benzeri görülmemiş acayip bir kilise yaptırdı, onu altın ve her türlü renkli boyalarla süsledi. Bunu yapmağa karar verdiği zaman, Kayser'e mektup yazarak yardım istemiş ve Kayser de ona ustalarla tepe camları ve su mermerleri göndermek suretiyle yardımda bulunmuştu. Ebrehe kilisenin yapısını tamamladıktan sonra Necaşi'ye: ben Arapları Kâbe yerine bu kiliseyi ziyarete ve hac kılmağa davet edeceğim diye yazmıştı. Bu haber Araplar

arasında yayılınca halk bunu büyük bir hâdise saydı. Malik bin Kinane oğullarından biri memleketinden kalkarak San'aya geldi ve kiliseye girerek büyük aptestini bozdu. Ebrehe buna kızarak Mekke üzerine yürümeğe ve Kâbe'yi yıktırmaya azmetti. Yanında fil olduğu halde Habeşelilerin başında yola çıktı. Himyer'lerden Zu Nefer harekete geçerek onunla savaştı ve Esir Edilince Ebrehe'ye: ey hükümdar, ben senin bir kölenim, beni sağ bırak, benim yaşamam, senin için ölümümden daha faydalıdır, dedi. Ebrehe onu sağ bırakarak, Arap topraklarında yol göstermek üzere kendisine rehber yaptı.

Şimdi İbn İshak'ın rivayetine gelelim: Ebrehe Mekke üzerine yürüyerek Kâbe'yi yıkmağa kararlaştırdıktan sonra Habeşelilere hazırlanmalarını emretti. Hazırlık tamamlanınca, Ebrehe yanında fil olduğu halde yola çıktı. Araplar onun, Tanrı evini yıkmak hususundaki kararını duyduktan sonra bunu büyük ve felâketli bir hâdise sayarak, onunla savaşmağı, üzerlerine yükletilen bir vazife telâkki ettiler. Yemen'in eski hükümdarlarından Zu Nefer adında biri meydana çıkarak, kendi kavmi ve davetine icabet eden diğer Arap'larla birlikte, Ebrehe'ye karşı savaşarak onu Tanrı'nın kutlu evi üzerine yürümekten ve Kâbe'yi yıkmaktan alıkoymak maksadiyle harekete geçti. Ebrehe onunla savaşarak kendisini esir etti. Katına getirildiği zaman öldürmek istediyse de, Zu Nefer ona: ey hükümdar, beni sağ bırak, senin yanında bulunmam, herhalde öldürülmemden daha hayırlı

olur, dedi. Bunun üzerine Ebrehe onu öldürmiyerek zencire vurdurup katında hapsetti. Ebrehe iyi tabiatlı bir kişi idi. Bundan sonra Kâbe'yi yıkmak maksadiyle yoluna devam etti. Has'amlar toprağına girdiği zaman, uruğun reisi olan Nüfeyl bin Habib, Şehran ve Nihas boylariyle kendisne itaat eden diğer urukların başında olduğu halde Ebrehe'ye saldırdı ise de yenildi. Ebrehe, esir edilerek katına getirilen Nüfeyl'i öldürmek istediyse de, onun: ey hükümdar, beni öldürme ben senin, Arap topraklarında yol gösteren bir rehberin olurum, Has'am uruklarından Şehran'larla Nahis'ler adına, elimi uzatarak sana itaate ve emirlerini dinlemeğe söz veriyorum, demesi üzerine affedip serbest bıraktı. Nüfeyl, Mekke'ye giden yolları göstererek onunla birlikte yoluna devam etti. Ebrehe Taif topraklarından geçerken Mesud bin Mut'ib, Safik ulularının başında olduğu halde onun yanına gelerek: ey hükümdar, biz senin köleleriniz, aramızda ihtilâf yoktur, bizim bu evimiz, yani Lât puthanesi, senin yıkmağa karar verdiğin Kâbe değildir, dediler. Bunun üzerine Ebrehe onlara da dokunmadı. Sakib'ler ona rehberlik etmek üzere Ebu Rigal'i birlikte gönderdiler. Ebrehe, yanında Ebu Rigal olduğu halde El-Mugammes'e geldi. Ebu Rigal orada öldü. Arap'lar, Habeşelere yol gösterdiği için onun kabrini taşa tutukları gibi, bugün de aynı şekilde hareket ederler.

Ebrehe El-Mugammes'e vardıktan sonra, Habeşelilerden Esved bin Maksud komutasında bir süvari bölüğünü (önden) gönderdi. Onlar Mek-

ke'ye kadar sokularak, ahalinin hayvanlaını bu cümleden o zaman Kureyş'in ulusu olan Abdulmuttalib'in de iki yüz devesini alıp götürdüler. Kinane, Hüzeyl, Kureyş ve Harem dairesinde yaşıyan diğer Arap urukları Habeşelilerle savaşmak istediyseler de, karşı koyamıyacaklarını anlayınca vazgeçtiler. Ebrehe Himyer'lerden Hinata'ya: şehrin başkanı ile görüş, onlarla savaşmak için değil de yalnız Kâbe'yi yıkmak üzere geldiğimi söyle, Kâbe'yi korumak için savaşmadıkları takdirde, onların kanını akıtmaktan sakınacağım, reisleri benimle savaşmak istemezse onu buraya getir, diyerek onu Mekke'ye gönderdi. Hinata Mekke'ye gelerek, Kureyş'in ulusunu sorduğu zaman, ona Abdülmuttalib bin Haşim bin Abdimenaf bin Kusay'ı gösterdiler. Hinata onun katına giderek Ebrehe ne emrettiyse hepsini de söyledi. Abdülmuttalib ona: Tanrı adına andiçerek, onunla savaşmak istemediğimizi söylerim, zaten biz onunla savaşmak kudretinde de değiliz, bu ev Tanrı'nın ve onun dostu İbrahim'in evidir, dedi veya buna benzer sözler söyledi. Sonra ilâve olarak: Tanrı kendi evini kendisi korur, bizi Ebrehe ile askerinden Tanrı korumazsa kimse koruyamaz, dedi veya bu anlamda sözler söyledi. Hinata ona: hükümdar bana, seni katına götürmemi emretti, kalk da hükümdarın huzuruna gidelim dedi. Abdülmüttalib, yanında bâzı oğulları bulunduğu halde Ebrehe'nin ordugâhına gitti. Mahpus olan dostu Zu Nefer'i sordu. Onun yanına götürülen Abdülmuttalib: başımıza gelen bu felâketi defet-

menin bir çaresini bulamaz mısın? diye sorduğu zaman, o: sabah ve akşam öldürmesi beklenen bir hükümdarın elinde esir bulunan kimse bu felâketi defetmenin çaresini nasıl bulabilir? ancak filin seyisi benim dostumdur, ona seni tavsıye ederek büyük bir zat olduğunu söylerim hükümdarın katına girerek söyliyeceğin sözleri söylemeni temin etmesini ve kudreti dahilinde ise hakkında şefaatta bulunmak suretiyle iyilik yapmasını rica ederim, dedi. Abdülmuttalib de: bu yardımın bana yeter, diye cevap verdi. Zu Nefer filin seyisi olan Enis'i çağırtarak: Abdülmuttalib Kureyş'in ulusu ve Mekke kervanlarının başkanıdır, o, düz yerde yaşıyan insanlara ve dağ başındaki canavarlara yemek yedirir, hükümdarın adamları onun iki yüz devesini sürüp götürmüşlerdir, sen Ebrehe'den onun katına girmesi için müsaade al ve kudretin dahilinde ona iyilik yap dedi. Enis, yaparım, diye cevap verdi, sonra da Ebrehe'ye: ey hükümdar, Kureyş'in ulusu kapına gelmiş, girmek için müsaade istiyor, o, Mekke kervanlarının sahibidir, düz yerdeki insanlara ve dağ başındaki canavarlara yemek yedirir, müsaade et de söyliyeceklerini söylesin, sen de ona iyiliklerde bulun, dedi. Ebrehe, onun katına girmesine müsaade etti. Abdülmuttalib iri gövdeli, güzel endamlı ve güzel yüzlü bir zattı. Ebrehe, katına girince ona saygı gösterdi ve kendinden yüksekte oturmak istemedi (fakat) onun kendisiyle birlikte tahtta oturduğunu Hebeşelilere göstermek istemediği için aşağıya inerek bir yastığa oturdu ve bunun

bir kenarında da Abdülmuttalib'e yer gösterdi. Ebrehe tercümanına: ne istiyor, ihtiyacı nedir? sor, dedi. Tercümanın sorusu üzerine Abdülmuttalib: ricam, elimden alınan ikiyüz devemin iadesidir, dedi. Bunun üzerine Ebrehe tercümanına: onu ilk görüşümde beğenmiştim, bu sözlerini işittikten sonra kendisine karşı saygım azaldı, kendisinin ve atalarının ibadethanesi ve dinlerinin temeli olan ev hakkında bir şey söylemeden iki yüz devesini istemesi, hakkındaki fikrimi değiştirdi, halbuki ben bu evi yıkmak üzere geldim, dedi. Abdülmuttalib: ben ancak develerin sahibiyim, evin ise kendi sahibi vardır, o evini korur, diye cevap verdi. Ebrehe: o, evini bana karşı koruyamaz dediği zaman, Abdülmuttalib: evin sahibi kendi işini bilir, sen bana develerimi iade et, diye mukabelede bulundu. Bilginlerden bazılarının söylediklerine göre, Ebrehe tarafından çağrılan Abdülmuttalib, Beni Kenane'nin ulusu olan Amr bin Nefase bin Adi bin Dü'il bin Bekir bin Abdümenat bin Kanene ve Huzeyl reisi Huveylid bin Vasile ile birlikte Ebrehe'nin katına gelmiştir. Onlar Kâbe'yi yıkmadan çekilip gitmesi için Tihame'deki malın üçte birini teklif ettiyseler de Ebrehe kabul etmemiştir. Doğrusunu Tanrı bilir. Ebrehe Abdülmuttalib'e develerini iade etti. Abdülmuttalib onun katından döndükten sonra Kureyş'lerin yanına gelerek olup bitenleri anlattı, askerin cefasından korunmak üzere dağ başlarına ve geçitlere sığınmalarını emretti. Kendisi, yanında Kureyş'ten birkaç kişi olduğu halde Kâbe'ye

geldi ve kapısının halkasından tutarak şu beyitlerle Tanrı'ya yalvardı:

«Ey Rabbim! Onlara karşı senden başka kimseden yardım istemiyorum. Ey Rabbim! Kendi himayende olan evi, onların zararından koru. Kâbe'ye düşman olan, senin de düşmanındır. Kendinin bir ihsanın olan bu evi onlara karşı koru.»

Abdülmuttalib, Tanrı'ya şu beyitlerle de dua etmiştir:

«Ey Rabbim! Kulların, kendilerinin eşya ve aletlerini koruyorlar, sen de bu evini koru, ta ki haçlariyle hileleri düşmanlık yoliyle senin kudretine galebe çalmasın. Sen bu işi icra edersen, onu yerinde ve müstahak olduğu için yaparsın. Emir senin elindedir ve iradene tabidir. Sen, barış isteyip gelen bir kimseyi reddetmezsin, biz böyle hareket ettiğimiz için, bizden bunu esirgemiyeceğini ümit ediyoruz. Onlar, zilletten başka bir şey kazanmadan çekilip giderler. Felâketli hâdiseler onları orada yok eder. Şan ve şeref istiyerek, senin kutlu evine tecavüz eden kimselerden daha pis olanları görmedim. Onlar memleketlerindeki bütün asker ile fil ile senin aile efradını esir götürmek için geldiler, cehaletlerinden dolayı senin himayende olan kutlu evin üzerine yürüdüler, senin kudret ve ululuğunu düşünmediler».

Abdülmuttalib bu beyitleri okuduktan sonra elini Kâbe'nin kapısından aldı ve sonra yanında bulunan Kureyşlilerle birlikte Kâbe yanından ayrılarak dağların tepesine tırmandı. Maksatları. Ebrehe ile askerlerinin Mekke'ye girdikten sonra ne yapacağını görmekti. Ebrehe sabahleyin Mekke'ye girmek için hazırlık görmeğe başladı, filini hazırlattı ve ordusunu askerî nizam üzerine tertip etti. Filin adı Mahmud idi. Ebrehe Kâbe"-yi yıkmayı kararlaştırmış olup, bunu yaptıktan sonra çekilip gidecekti. Fil ileri sürüldü, Nufeyb bin Habib Has'amî onun yanında durarak kulağından yakaladıktan sonra ey Mahmud, çök, sağ selâmet geldiğin yere dön, çünkü sen Tanrının kutlu şehrindesin, dedikten sonra kulağını serbest bıraktı, bundan sonra kendisi bütün kuvvetiyle koşarak dağa çıktı. Habeşeliler çöken fili kaldırmak için dövüp başına balta ile vurdularsa da hayvan kalkmadı, nihayet burnuna sivri uçlu ağaç soktular, fakat fil yine de yerinden kımıldamadı. Yüzünü Yemen'e doğru çevirdikleri zaman koşmağa başladı, Şam'a doğru çevrilince yene de süratle ilerledi, doğuya doğru yürütülünce de aynı şekilde harket etti, fakat Mekke'ye doğru çevirdikleri zaman tekrar çöktü. Nihayet Yaratan Tanrı onların üzerine denizden kırlangıç kuşuna benzer kuşlar gönderdi. Bu kuşlardan birinin gagasında birer ve ayaklarında da ikişer taş bulunuyordu. Herbiri mercimek ve nohut tanesi büyüklüğünde olan bu taşlar kime isabet ederse öldürüyordu. Bunlar, Habeşelilerin

hepsine de isabet etmedi, sağ kalanlar geldikleri yola doğru koşuyor ve Nufeyl bin Habib'i, Yemen'e giden yolu göstermesi için arıyorlardı. Nufeyl bin Habib, Tanrı tarafından onların üzerine indirilen bu azabı gördüğü zaman şu beyti söyledi:

> Tanrı arkanı bırakmadıktan sonra nereye kaçarak kurtulabileceksin? Eşrem (burnu kesik), yani Ebrehe yenilmiştir.

Aynı şair, başka parçalarında şöyle diyor:

Ey sevgili Rüdeyne! sana bizden selâm olsun. Biz, sabahleyin erkenden sizi sevindirdik. Sizden birisi, geceleyin bir ateş parçası almak için bize geldi, gücü yetmedi, alamadı. Ey sevgili Rüdeyne! El-Muhassab'ın bir tarafında cereyan eden ve gözümüzle gördüğümüz hâdiseye şahit olsaydın, şaşar beni mazur görür, fikrimi över ve kaybedilmiş olan ayrılıklardan dolayı kaygı ve hasret çekmezdin. Ben Habeşelileri yok eden kuşları gördüğüm zaman Tanrı'yı övdüm, fakat üzerimize taşlar atıldığı zaman korktum. Gûya Habeşlere yol göstermek benim vazifemmiş gibi, kaçmak için yollarını bulamıyan bütün Habeşeliler, kendilerine yol göstersin diye Nufeyl'i arıyorlardı.

Kuşlar taşlar atarak onları imha etmeğe başlayınca, onlar birbiri ardınca yolun üzerine düşüyor ve her suyun başında ölüyorlardı. Habeşeliler, vücuduna taş isabet eden Ebrehe'yi birlikte götürdüler. Onun parmakları birbiri arka-

sından dökülüyor ve her parmağın yerinde irin ve kan sızıntısı husule geliyordu. Böylece onu San'a'ya götürdüler. Ebrehe oraya vardığı zaman kuş yavrusuna benziyordu. Rivayet edildiğine göre o, göğüsü çatlıyarak kalbi kopmadan önce ölmemiştir.

Bana Haris söyledi, o: bana ve arkadaşlarına Muhammed bin Sa'd söyledi, diyor; ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Ömer, onlara da Abdullah bin Osman bin Ebu Süleyman söylemiş, o, babasından, babası Muhammed bin Abdurrahman bin Selmanî'den, o da babasından rivayet eder. Ona ve arkadaşlarına Abdullah bin Amr bin Züheyr Kâ'bî söylemiş o, Ebu Malik Himyeri'den, o da Ata bin Yesar'den rivayet eder. Ona ve arkadaşlarına Muhammed Said Sakafî söylemiş, o, Ya'lâ bin Ata'dan, o da amcası Ebu Rezin Ukaylî'den rivayet eder. Ona ve arkadaşlarına Said bin Müslim söylemiş, o, Abdullah bin Kesir'den o da Mücahid yoluyla İbn Abbas'tan rivayet eder. Bunlar tarafından nakledilen sözler, (sonradan) birbirine karıştırılarak toplu bir şekilde rivayet edilmiştir. Nakledilen bu haberler, toplu halinde şöyledir: Necaşî, komutanlarından Aryat Ebu Suhm'i dörtbin askerle Yemen'e gönderdi. Aryat orasını yenerek ele geçirdikten sonra, hükümdarlara bağışlarda bulundu, (fakat) fakirleri zelil etti. Habeşelilerden Ebrehe el - Eşrem Ebu Yeksun adında biri harekete geçerek Habeşelileri kendisine itaate davet etti. Bu itaati temin eden Ebrehe, Aryat'ı öldürerek Yemen'i eline geçirdi.

O, Arapların hac mevsiminde Mekke'deki Tanrı evini ziyarete hazırlandıklarını görünce: bunlar nereye gitmek üzere hazırlanıyorlar? diye sordu. Ona: Mekke'deki Tanrı evini ziyarete gidiyorlar, diye cevap verdiler. O: bu ev neden yapılmıştır? diye sordu, ona: taştan yapılmıştır, dediler. Bu ev ne ile örtülmüştür? diye sorduğu zaman: Yemen'in alaca kumaşiyle örtülüdür, diye cevap verdiler. O: Mesih adına andiçerek (söylüyorum ki,) ben size bu evden daha güzelini yapacağım, dedi. Sonra, beyaz, kırmızı, sarı ve siyah su mermerinden bir kilise yaptırdı. Bunu altın ve gümüşle süsledi, mücevherle kuşattı. Kapılarını altın levhalarla kapladı, altın çivileri birbirinden mücevherlerle ayırdı. Kapıyı kırmızı renkte büyük bir yakutla süsledi ve kileseye kapıcılar tâyin etti. Kilisede öd ağacı yakılarak duvarları miskle sıvanıyordu ve bundan dolayı duvarlar siyah bir renk aldığı için mücevherler gözükmez bir hale geliyordu. Kilisenin yapısı tamam olduktan sonra Ebrehe Arap'ları hacca çağırdı. Arap uruklarının bir çoğu bunu yıllarca ziyaret ettiler, hac kıldılar. Arap'ların bazıları ibadetle meşgul olarak bu kilisede yaşadılar.

Nihayet Has'am'dan Nüfeyl bu halden iğrenerek, bir gece kimse görmiyen bir zamanda pislik getirerek kıble yerini pisledi ve lâşeler toplıyarak içeriye attı. Hâdiseyi duyan Ebrehe son derece kızarak: Arap'lar bunu, Kâbe'lerinden yüz çevirttiğim için yapıyorlar, ben onların Kâbe'sinde taş üstünde taş bırakmıyacağım, dedi. Ayni

zamanda Necaşî'ye de hâdiseyi bir mektupla bildirerek Mahmud adlı fili göndermesini rica etti. Necaşî, gövdesi, büyüklüğü ve kuvveti bakımından yer yüzünde benzeri görülmemiş bu hayvanı ona yolladı. Ebrehe fil geldikten sonra ordusu ile birlikte yanında Himyer hükümdarı ve Has'am'dan Nufeyl bin Habib bulunduğu halde yola çıktı. Hareme yaklaştıkları zaman, askerleri Arap'ların hayvanlarını ve bu cümleden Abdülmuttalibin de develerini sürüp götürdüler. Nufeyl dostu olduğu için, Abdülmuttalib develerini kurtarmak hususunda ondan yardım istedi. O, Ebrehe'ye: ey hükümdar, Arap'ların en uslusu, en şerefli ve en yüksek derecelisi kapına gelmiştir, o insanları cins ve süratli atlara bindirir, onlara mallar verir ve her yaratığın karnını doyurur, diye söyledi. Ebrehe onu kabul ederek: ihtiyacın nedir? diye sorduğu zaman, Abdülmuttalib: bana develerimi iade edeceksin, dedi. Ebrehe: sen ancak kendini büyük gören mağrur bir adam olabilirsin, sizin şerefiniz olan Kâbe hakkında ricada bulunacağını sanmıştım, diye mukabele etti. Abdülmuttalib: sen bana develerimi ver, ev meselesi bana ait değildir, onun sahibi vardır, kendisi korur, diye cevap verdi. Ebrehe, Abdülmuttalib'e develerinin verilmesini emretti. O, develerini aldıktan sonra Tanrı rızasına sadaka edilmiş olduklarını bildirmek için herbirini damgaladı ve bundan sonra Harem sınırları içine dağıttı ki, maksadı, sadaka develerine el uzatacak olan Habeşelileri Tanrının dargınlığına duçar etmekti, Abdülmuttalib, yan-

nında Amr bin Ai'z bin İmrac bin Mahzum ile Mut'im bin Adi ve Ebu Mesud Sakafî olduğu halde Hira dağı üzerine çıkarak yukarda yazdığımız şiirini okudu.

Bu sırada deniz tarafından, ikisi ayaklarında ve biri de gagalarında olmak üzere herbiri üçer taş taşıyan kuşlar geldi. Onlar bu taşları Habeşelilerin üzerine attılar. Taşın dokunduğu her şey param parça oluyor ve isabet yerinde yara meydana geliyordu. Kuşların bu taşı atmasiyle çiçek ve kızamık hastalıkları başladı, ağaçlarda da acılık zuhur etti. Taşlar onları ölü bir hale getirdikten sonra, Tanrı bir sel de gönderdi ki bu sel Habeşelileri sürükliyerek denize attı. Ebrehe ve onunla birlikte sağ kalanlar kaçtılar. Onun azaları biriribiri arkasından dökülüyordu. Mahmud adlı file gelince, hareme girmeğe cesaret edemiyerek çöküp oturduğu için kurtuldu. Diğer fil cüret edip hareme girdiğinden taşa tutuldu. Ebrehe'nin ordusunda hepsi onüç fil vardı. Abdülmuttalib bu hâdiseden sonra Hira dağından indiği zaman Habeşelilerden iki kişi onun yanına gelerek başından öptüler ve: sen bu felâketin başımıza geleceğini pek iyi biliyordun, dediler.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o. Ya'kub bin Utbe bin Mugire bin Ahnes'ten şunu rivayet eder: Arabistan'da bu yıl ilk defa olarak kızamık ve çiçek hastalıkları görüldü, aynı yıl ilk defa acı ağaçlardan (Arap'ların çakmak taşı yerinde kullandıkları) Harmel, Ebu

Cehl karpuzu ve Tigale ağaçları peyda oldu. İbn İshak bu münasebelte şöyle diyor: Ebrehe öldükten sonra, oğlu Yeksum hükümdar oldu. Himyer ve Yemen urukları yenildiler. Habeşeliler onları çiğneyip kadınlariyle evlendiler, erkeklerini öldürdüler ve oğullarını Arap'larla aralarında tercüman olarak kullandılar. Tanrı, Habeşelileri Mekke'den sürdükten sonra Arap'lar Kureyş kabilesini ululıyrak: onlar Tanrı'nın adamlarıdır, Tanrı onları koruyarak Habeşelileri öldürdü ve düşmanın zarar ve ziyanından onları korudu, dediler. Ebrehe'nin oğlu Yeksum öldükten sonra kardeşi Mesruk onun yerine geçti, Habeşelilerin Yemen'deki hâkimiyetleri, Aryat'ın Yemen'i istilâsından Mesruk'un Fars'lar tarafından öldürülmesine kadar yetmiş iki yıl sürmüştür. Bu süre içinde onlardan sırasiyle Aryat, Ebrehe, Yeksum ve Mesruk adında dört kimse hükümet sürdü. Habeşelilerin Yemen'deki zulmü uzun sürünce, Himyer'lerden Ebu Mürre künyesini taşıyan Seyf bin Zi-Yezen, Rum hükümdarı Kayser'in katına giderek hallerinden şikâyette bulundu. Habeşelileri çıkartarak bizzat kendisinin Yemen hükümdarı olmasını ve Rum'lerdan arzu ettiği birini göndererek Yemen'i onun idaresine vermesini istedi. Kayser onun bu ricasını kabul etmedi.

Seyf, Rum memleketinden, Kisra'nın Hire ve Irak'taki Arap bölgelerinin valisi olan Nu'man bin Münzir'in katına gitti. Ona da, çektikleri belâ ve katlandıkları zilletten şikâyet etti. Nu'man ona: her yıl Kisra'nın katına gitmek

zamanım gelinciye kadar benim yanımda kal, seni de kendimle birlikte Kisra'nın huzuruna götürürüm, dedi. Böylece Seyf onun yanında kaldı ve Nu'man'la Kisra'nın katına gitti. Nu'man kendi işlerini gördükten sonra, Kisra'dan, Seyf bin Zi Yezen'in kapısına gelmiş olduğunu söyleyerek onu kabul etmesini rica etti. Kis'ra, Seyf'in katına girmesine müsaade etti. O, tacının bulunduğu salonda oturuyordu. Büyük bir terazinin kefesi gibi olan tac, yakut, zebercet, inci, altın ve gümüşle süslü olup salon kemerinin baş tarafına asılı bulunuyordu. Hükümdarın boynu tacı kaldıramadığı için, tahtına oturuncaya kadar perde ile örtülür, yerine oturduktan sonra başını tacın içine sokardı. Yerine oturduktan sonra perde kaldırılır, başında tac olduğu halde Kisra'yı gören kimse, onun heybat ve vakarından (yere) çökerdi. Seyf bin Zi Yezen de Kisra karşısında çökerek: ey hükümdar, memleketimizi kara kargalar istilâ etti, dedi. Kisra: Habeşeli mi, yahut Sind'li kargalar mı? diye sorduğu zaman: Habeşeli, diye cevap verdikten sonra: ben onlara karşı yardım istemek ve onları sürerek memleketimize sahip olmanızı ricaya geldim, sen bize onlardan sevimlisin, diye sözünü bitirdi. Kisra: topraklarınız bizden çok uzaktır, bundan başka memleketinizin hayrı da azdır, orada ancak koyun ve deve yetişir, bizim bunlara ihtiyacımız yoktur. Fars'tan Arap memleketine asker gönderip onları felâkete uğratmak istemem ve bundan dolayı memleketine asker gönderemem, diye cevap ver-

dikten sonra, ona tam ölçülü onbin dirhem ihsan edilmesini ve güzel elbiseler giydirilmesini emretti. Seyf bin Zi Yezen bu dirhemleri alarak sokağa çıktıktan sonra onları halka doğru serpmeğe başladı. Çocuklar, köleler ve kadınlar paraları kapıştılar. Az zaman sonra onun bu hareketini Kisra'ya haber vererek: öteki Arap senin ihsan ettiğin dirhemleri yere serpiyor, köleler, çocuklar ve köle kadınlar kapışıyor, diye bildirdiler. Bunu duyan Kisra: bu adamın mühim bir hali vardır, katıma getiriniz, diye emir verdi ve katına getirilen Seyf'den: bir hükümdarın bağışladıklarını halkın üzerine serpiyorsun, bu ne demektir? diye sordu. Seyf: ben hükümdarın verdiği dirhemlerle ne yapayım, memleketimin dağları altın ve gümüşle doludur, ben hükümdarın katına, üzerimizden zulmü ve zilleti kaldırması için (yardım istemek üzere) geldim, diye cevap verdi. Bunun üzerine Kisra: yanımda kal, bu işi bir düşüneyim, dedi. Seyf orada kaldı. Kisra, önemli işlerde danışmada bulunduğu Merzüban ve fikir adamlarını toplıyarak: katımıza gelen adamla iş hakkında ne düşünüyorsunuz? diye sordu. İçlerinden biri: ey hükümdar, öldürülmek üzere hapsettiğin suçlular var, onları bu adamla birlikte gönderirsen nasıl olur? Orada yok olursa arzun yerine gelmiş olur, başarırlarsa kendi mülküne bir mülk daha eklemiş olursun, dediği zaman, Kisra: du doğru bir fikirdir, hapisanemde ne kadar mahpus bulunduğunu bana bildiriniz, dedi. Mahpusları saydıkları zaman sekizyüz kişi olduğu anlaşıldı. Kisra'nın

emriyle, içlerinden soy ve ailece en şerefli ve meziyetli olanı başkomutan tâyin edildi. Vehriz adlı bir zat, böylece Kirsa tarafından başkomutan yapılarak Seyf ile birlikte Yemen'e gönderildi. Her gemide yüz kişi olmak üzere sekiz gemiye bindirilerek ihtiyaçları temin edildikten sonra yola çıktılar. Gemilerin ikisi deniz dalgaları içinde battı kalan altısı Yemen kıyılarına vardı. Vehriz, Yemen topraklarına ayak bastıktan sonra Seyf'ten: senin ne gibi hazırlığın var? diye sorduğu zaman, Seyf: istediğin kadar adamım ve atlarım var, bundan başka ayağımı senin ayağınla birleştireceğim, ölünceye veya başarıncaya kadar birlikte hareket edeceğiz, diye cevap verdi. Vehriz onun bu sözlerini çok insaflı ve doğru diye karşıladı, Seyf de elinden geldiği kadar adam topladı.

Mesruk bin Ebrehe onların halinden haber alınca, askerini topladıktan sonra Seyf ile Acemlerin üzerine yürüdü. İki ordu birbirine yaklaştıktan sonra Vehriz: onlarla temasa gelip savaş usullerini öğrenelim, diyerek, oğlu Nezad'ı ileri gönderdi. Oğlu onlarla biraz çarpıştıktan sonra çıkamıyacağı bir yere düşerek Habeşliler tarafından öldürüldü. Bu hâdise, Vehriz'in hiddetini ve onlarla savaşmak arzusunu artırdı. İki taraf savaşmak üzere sıralar teşkil ettikleri zaman Vehriz: bana hükümdarlarının hangisi olduğunu gösteriniz, dedi. Ona: başında tac ve iki gözü arasında kırmızı yakut bulunan ve file binmiş olan adam onların hükümdarıdır, dediler. Vehriz: onu kendi halinde bırakınız, dedi. Bir müddet sonra:

hükümdarları nasıl bir hayvana binmiştir? diye sorduğu zaman: filin üzerinden inerek ata binmiştir, diye cevap verdiler. O yine: onu kendi haline bırakınız, dedi. Biraz sonra: nasıl bir hayvana binmiştir? diye sorduğu zaman: attan inerek katıra binmiştir, dediler. O: eşeğin kızı üzerine binmekle, kendisi de devleti de rezil oldu, diye mukabele ettikten sonra: sözlerimi işitiyor musunuz. ben onu oka tutacağım, ben ok attıktan sonra askerleri yerinden kımıldamazlarsa, ben çağırıncıya kadar siz de yerlerinizden ayrılmayınız, bu takdirde okum isabet etmemiş olur, eğer askerleri onun etrafını çevirirse okum isabet etmiş demektir, bundan sonra siz de hemen Habeşelilerin üzerine atılırsınız, dedi. Sonra yayına kiriş geçirdi. Rivayet edildiğine göre yayı çok sert olduğu için, bu işi ondan başka kimse yapamazdı. Bundan sonra iki kaşının yukarıya doğru bağlanmasını emretti ve emri yerine getirilince yayına okunu yerleştirerek kirişi adamakıllı çekti ve okunu hükümdara doğru fırlattı. Ok, (hükümdarın) iki gözü arasındaki yakuta isabet ederek başını deldi ve arkadan çıktı. Bunun üzerine Habeşeliler, hayvanından başaşağı yuvarlanmış olan (hükümdarlarının) etrafını sardılar, bu esnada Acem'ler de onların üzerine saldırdılar. Habeşeliler bozguna uğradılar, kurtulabilenleri her tarafa kaçtılar. San'a'ya girmek üzere ilerliyen Vehriz, kapıya geldiği zaman: benim bayrağım hiçbir vakit başaşağı girmez, kapıyı yıkınız, diye emretti ve San'a'nın kapısı yıkıldıktan sonra bayrağı dik olduğu

halde şehre girdi. Vehriz, Habeşelileri koğarak Yemen'i ele geçirdikten sonra Kisra'ya: ben senin için Yemen'i zaptettim ve Habeşelileri sürüp çıkardım, diye yazdı ve ona mal ile para da gönderdi. Kisra cevap mektubunda ona, Seyf bin Zi Yezen'i Yemen hükümdarı yapmasını emrederek, onun tarafından her yıl vaktinde ödenmek üzere bir vergi kararlaştırdı. Kisra'nın emri üzerine Vehriz İran'a döndü. Seyf bin Zi Yezen Yemen hükümdarı oldu. (Zaten) onun babası da Yemen hükümdarlarındandı.

Hişam bin Muhammed buna dair şöyle diyor: Ebrehe'den sonra sırasiyle Yeksum ve Mesruk hükümdar oldular. Mesruk, İran'da Kisra bin Kubad hükümdar iken Vehriz tarafından öldürüldü. Hişam sözüne devam ederek şöyle diyor: Yemen büyüklerinden olan Ebu Mürre el - Feyyaz Zi Yezen, Zi Ceden'in kızı Reyhane ile evli idi. Ebu Mürre'nin Reyhane'den bir erkek çocuğu olup buna Ma'di Kerib adı verildi. Ebrehe, güzel bir kadın olan Reyhane'yi Ebu Mürre'nin elinden çekip alarak onunla kendisi evlendi. Bu hâdiseden sonra Ebu Mürre Yemen'den kaçarak Münzir sülâlesi hükümdarlarından birine sığındı. Benim fikrime göre hükümdar Amr bin Hind'dir. Ebu Mürre ondan, rütbesini ve katına sığınmış olduğunu bildirerek Kisra'ya bir mektup yazmasını rica etti. Hükümdar: acele etme, ben her yıl muayyen zamanda onun katına gidiyorum, diye cevap verdi ve gideceği zaman gelince onu da kendisiyle birlikte götür-

dü. Amr bin Hind, Kisra'nın katına girdi ve ona Zi Yezen, yani Ebu Mürre'nin durumunu anlattıktan sonra katına kabul etmesini rica etti. Zi Yezen Kisra'nın katına girdiği zaman Amr ona yer verdi. Bunu gören Kisra, Amr'ın ona, şerefli bir zat olduğu için saygı gösterdiğini anladı. Kisra onu karşılıyarak halini iyice soruşturdu ve: buraya gelmenin sebebi nedir? diye sordu. Zi Yezen: ey hükümdar, Karalar memleketimizi istilâ ettikten sonra, burada anlatılınasını münasip görmediğim birçok işler yaptılar. Hükümdar, yardıma istemeden de bize yardım etmiş olsa, bu hareket onun meziyet ve civanmertliğine uygun olurdu. Çünkü o, fazilet bakımından bütün hükümdarlardan üstündür. Biz hükümdarın katında ondan yardım dilerken, bu sayede Tanrı'nın düşmanımızı yok etmesini ve bizim intikamımızı almasını ümid ediyoruz. Hükümdar, bu husustaki ümit ve fikrimizin gerçekleşmesini uygun bularak benimle birlikte asker gönderir ve düşmanımızı memleketten sürüp çıkarırsa, devlet ve mülkünü büyütmüş olur. Çünkü yurdumuz, en çok mahsul veren bereketli yerlerden biridir. Bizim memleketimiz, hükümdarının ülkesine komşu olan diğer Arap memleketleri gibi çorak ve hayırsız bir yer değildir diye sözünü bitirdi. Hükümdar: memleketinizin dediğin gibi olduğunu anladım, hangi karalar istilâ etti, Habeşeliler mi, Sind'liler mi? diye sordu. Zi Yezen: Habeşeliler, diye cevap verdi. Nuşirevan: hakkındaki fikir ve düşünceni gerçekleştirerek ve maksadına ererek kapımdan ayrılmanı isterim, fakat iki memleket arasındaki yollar, asker gön-

dermemizi zorlaştırmaktadır, ben askerlerimi güç ve müşkül duruma sokmak istemiyorum, bununla beraber senin bu rican üzerinde düşünülecek ve arzun yerine getirilecektir. diye mukabelede bulundu, kendisine saygı gösterilerek misafir edilmesini emretti. Zi Yezen, ölünceye kadar Kisra'nın yanında yaşadı. Ebu Mürre (Zi Yezen), Himyer dili ile bir kaside söyliyerek Kisra'yı övmüştü. Kaside Farsçaya tercüme edildiği zaman, Kisra'nın hoşuna gitti.

Reyhane, Ebrehe'den bir erkek çocuk doğurdu ve buna Mesruk adı verildi. Ma'di Kerib de Annesi Reyhane ile birlikte Ebrehe'nin evinde ve terbiyesinde büyüdü. (Bir gün,) Ebrehe'nin oğullarından biri ona: sana ve senin babana Tanrının lâneti olsun, diye sövmüştü. O zamana kadar kendisini Ebrehenin oğlu diye bilen Ma'di Kerib annesinin yanına gelerek: benim babam kimdir? diye sordu. Annesi: Eşrem, yani burun ucu kesik olan Ebrehe, diye cevap verdiyse de, çocuk: Ebrehe'nin benim babam olmadığını Tanrı adına andiçerim, çünkü, o benim babam olsaydı falân çocuk: babana lânet olsun, diye sövmezdi, dedi. Bunun üzerine annesi ona işin iç yüzünü açtı ve bu hal çocuğun kalbinde derin izler bıraktı. Çocuk, Ebrehe ölünceye kadar annesinin yanında yaşadı ve Ebrehe'nin oğlu Y ksum öldükten sonra da Rum memleketine gitmek üzere yola çıktı. (Bu sırada, yukarda anlatıldığı gibi) Kisra, (Ma'di Kerib'in) babası Zi Yezen'e yapacağı yardımı geciktirdiği için, (Ma'di Kerib) onun katına uğra-

mıyarak Rum'a gitti. Rum hükümdar şimdi Ma'di Kerib'e de yardımda bulunmadı. Her iki kavim de hıristiyan olduğu için, Kayser'in Habeşeliler tarafını tutmakta olduğunu anlıyan Ma'di Kerib, bunun üzerine Kisra'nın katına geldi. Bir gün, hayvanına binip yoluna devam etmekte olan Kisra'nın yolunu keserek: ey hükümdar, benim, senin üzerinde kalmış bir hakkım var, diye seslendi. Kisra hayvanından inerek onu katına çağırttıktan sonra: sen kimsin, hakkın nedir? diye sordu. Genç: ben Yemen'li ihtiyar Zi Yezen'in oğluyum, sen ona memleketini kurtarmak için yardım va'dinde bulunmuştun, o senin kapın ve huzurunda öldü, şimdi bu söz benim hakkım ve babamdan kalan mirasımdır, senin de bunu ödemen lâzımdır, dediği zaman, Kisra onu esirgiyerek kendisine para verilmesini emretti. Genç paraları alarak Kisra'nın katından çıkınca etrafa serpmeğe ve halk da kapışmağa başladı. Kisra adam göndererek ondan bu paraları niçin serptiğini sorduğu zaman, çocuk: ben hükümdarın katına para almak için değil, asker istemek ve beni zilletten kurtarmasını rica etmek üzere geldim, diye cevap verdi. Ona tekrar adam göndererek: işine bakacağım, bekle, diye emretti. Bundan sonra Yemen'e asker göndermek işini, âdette danışmada bulunduğu kimselerle görüştü. Mubezan: babasının katında ve kapında ölmüş olması ve ona olan va'din bakımından, huzuruna gelen bu gencin senin üzerinde hakkı vardır. Senin hapisanende kuvvetli bahadırlar var, hükümdar uygun bulursa onları yollasın, galip ge-

lirlerse şeref ve kazançları hükümdara ait olur, yok olurlarsa hükümdar da, memleket de kendilerinden kurtulur, dediği zaman, Kisra: bu doğru bir fikirdir, diyerek bu kabilden olan mahpusların sayılmasını emretti. Sayılarının sekiz yüz olduğu anlaşıldı. Onlara esvar, yani cengâver ve nişancı Vehrız adında biri komutan tâyin edildikten sonra, beher gemide yüz kişi olmak üzere sekiz gemiye bindirildiler. Deniz yoluyla hareket ettiler. Bu gemilerden ikisi battı, kalan altısı Hazaramevt kıyılarına vardı.

Mesruk, Habeşeli, Himyerli ve göçebe Arap'lardan kurulmuş yüz bin kişilik bir kuvvetle onların üzerine yürüdü. Madi Kerib'e de birçok adam katıldı. Sahile çıkan Vehriz arkasını denize dayadı. Onların azlığını görerek ümide kapılan Mesruk Vehriz'e adam göndererek ne maksatla geldiğini sordu (ve üstelik:) kendi askerinin azlığını ve benim askerimin çokluğunu görüyorsun, sen kendini de ordunu da aldatmışsın, istersen çekilip gitmene müsaade ederim, memleketine dönersen sana dokunmam, korkutmam, kendim dokunmadığım gibi, adamlarımdan da hiç kimse arkadaşlarına zarar veremezler. İstersen şimdi karşılaşarak savaşırız, istersen düşünmek ve arkadaşlarınla danışmak üzere sana bir mühlet tayin ederim, diye haber yolladı. Onları kuvvetli bularak karşı koyamıyacağını anlıyan Vehriz, Mesruk'a adam göndererek: bir müddet tayin ederek bunun içinde savaşmamağa söz ver ve bu sözünü tutacağına andiç, benden de tecavüzde bulunmamak hususunda yemin

alırsın, bu müddet içinde ne yapacağımızı düşünürüz, diye cevap verdi. Mesruk'un, bu teklifi kabulü üzerine her iki taraf da ordugâhlarında yaşadılar. Fakat tâyin edilen müddetten on gün geçtikten sonra, bir gün Vehriz'in oğlu atına binerek dolaşırken Mesruk'un ordugâhına yaklaştı, at onu ordugâhın ta ortasına kadar götürdü. Habeşeliler onu öldürdüler, halbuki Vehriz bundan habersizdi. Fakat sonra oğlunun öldürüldüğünü işitince Mesruk'a adam göndererek: andlaşma yapıldığını bildiğiniz halde oğlumu niçin öldürdünüz? diye sordu. Mesruk: oğlun, ordugâhımızın ta ortasına kadar girmiş ve ahmak adamlarımızdan bazıları üzerine saldırarak öldürmüşler, bense onun öldürülmesini istemezdim, diye cevap verdi. Vehriz, Mesruk'un elçisine: o benim oğlum değil, zinacı bir kadının oğlu idi, çünkü benim çocuğum olduğu takdirde anlaşma müddeti bitinceye kadar sabrederek hiyanetten sakınmış olurdu, dedikten sonra oğlunun cesedini, görebilmek maksadiyle toprak üzerine attırdı, müddet sona erinciye kadar da şarap içmemeğe ve saçlarını yağlamamağa yemin etti.

Anlaşma müddetinin sona ermesine bir gün kala gemileri yaktırdı, yanlarında üzerlerindekinden fazla elbise bulunduranlara da, bunları yakmalarını emretti. Bundan sonra bütün yiyecek maddelerini getirerek arkadaşlarına: hepsini de yiyiniz dedi ve artanını denize arttırdı. Bundan sonra arkadaşlarına şu nutku söyledi: gemileri-

nizi yaktırmakla, memleketinize dönmenın hiçbir zaman mümkün olmıyacağını anlatmak istedim, elbiselerinizi yaktırmakla, yenildiğimız takdirde, bunların Habeşelilei eline geçmemesini sağladım, fazla yemekleri denize arttırmadan maksat da, yanında fazla yemek bulunduranların, bu sayede bir gün olsa bile fazla yaşamak hususundaki ümitlerini bertaraf etmektir. Benimle birlikte savaşarak düşmana karşı dayanmak istiyorsanız bunu bana bildiriniz, bunu yapamıyacaksınız, ben kendi kılıcıma güveneceğim, düşman tarafından öldürülmek veya esir edilmek tehlikesine maruz bulunduğum takdirde, kılıcım arkamdan çıkacaktır, çünkü ben, hiçbir zaman düşman tarafından öldürülmeme müsaade etmiyeceğim, düşününüz, ben reisiniz olup kendi hakkımda böyle düşünürsem, siz düşmana karşı nasıl hareket edersiniz? Onlar: zafer kazanıncıya veya ölünciye kadar seninle birlikte savaşacağız, diye cevap verdiler.

Vehriz, müddet sona erdiği günün sabahında arkadaşlarını harb nizamında tertip etti, arkasını denize dayayıp arkadaşlarına yüzünü çevirerek onları dayanıklı olmağa çağırdı, düşmanlarını yenerek zafer kazanmakla şerefli bir şekilde ölmekten birini seçmek mecburiyetinde olduklarını anlattı, yaylara kirişlerin geçirilmesini ve okların yerleştirilmesini ve hep birden pencegân atmalarını emretti. Yemen ahalisi bundan önce ok görmemişlerdi. Mesruk iki yanı görülmiyen külliyetli askerle ilerledi, kendisi

file binmiş, başına taç giymiş ve iki gözü arasında yumurta büyüklüğünde kırmızı yakut takmıştı. O, zaferinden emindi. Gözleri zayıflamış olan Vehriz yanında bulunanlara: bana ulularını gösteriniz, dedi. Ona, hükümdarları olan Mesruk'un file binmiş olduğunu söylediler. Fakat Mesruk çok geçmeden filden inerek ata bindi. Vehriz'in arkadaşları, Mesruk'un filden inerek ata bindiğini de haber verdiler. Bunun üzerine, yaşı ilerlemiş olduğu için kaşları gözlerine sarkan Vehriz: kaşlarımı yukarıya kaldırınız, dedi. Kaşları kaldırılınca yine: bana Mesruk'u gösteriniz, dedi. Arkadaşlarının göstermesi üzerine Mesruk'u iyice tesbit ettikten sonra: okları atınız, diye emir verdi. Kendisi de okunu yerleştirerek yayını çekti, ok bir ip gibi hedefine doğru ilerledi ve Mesruk'un alnına isabet ederek onu atından yuvarladı. Acemlerin bir elden attıkları okların tesiriyle Habeşelilerden birçokları öldü. Habeşeliler, hükümdarlarının yere yuvarlandığını görünce bozuldular, sıraları altüst oldu. Vehriz hemen o saatte, daha önce öldürülmüş olan oğlunun cesedini gömdürerek, onun yerine Mesruk'un cesedini dağa attırdı. Vehriz, Habeşelilerin ordugâhında sayıp tükenmez derecede çok mal ve eşya ele geçirdi. Acem'lerden her esvar, Habeşeli, Himyer'li ve göçebe Arap'lardan ellişer, altmışar esir alarak onların el ve ayaklarını çekip bağladıktan sonra sürüp götürüyorlardı. Sayıları çok olan Habeşelilerden kimseyi sağ bırakmadılar. Devesine binerek kaçan göçebe Arap'lardan biri, bir gece ve

gündüz koştuktan sonra dikkatle baktığı zaman heybesinde bir ok bulunduğunu gördü ve: seni doğuran anana yazıklar olsun bu kadar uzun yol yürüyüp uzaklaştıktan sonra da mı bu ok bizi takip etti? dedi. Vehriz ilerliyerek Sana'ya girdi. Yemen'i ele geçirdikten sonra il ve ilçelere vali ve memurlar gönderdi.

Ümeyye bin Ebu Es-Salt Sakafî'nin babası Ebu Es-Salt, İbn Zi Yezen ile onun yaptığı işler ve Vehriz ile Acem'lerin hal ve hareketleri hakkında şu kasideyi söylemiştir:

> İntikamı, ancak Zi Yezen oğluna benziyenler istesinler. O, düşmanları için felâketi hazırlamak üzere deniz yoluyla uzak yerlere gitti. O zaman artık kudret ve şevkleri azalmış olduğu halde Herakl'in katına geldi. Zi Yezen oğlu, istediklerinin bir kısmını bile elde edemeyince, yedi yıl sonra Kisra'nın katına gitti. Artık uzun yollar dolaşmıştı. İran'dan, saygı değer kimselerin oğullarını gemilere yükliyerek Yemen'e götürdü. Başımın sağlığına andiçerek derim ki, sen durmadan uzun seyahatlerde bulundun. Bütün hükümdarların hükümdarı - Şahinşah - olan Kisra gibi bir hükümdar var mıdır? Habeşelilere saldırarak onları yok eden Vehriz gibi bir bahadır görülmüş müdür? İnsanlar arasında benzerlerini görmediğin saygı değer topluluğu Tanrı kendisi mükâfatlandırsın, onlar şeref, derece ve ulu rütbe sahibi insanlar

olup, sık ormanlıklarda yetişen arslanlara benzerler. Onlar, eğri acem yayı ile ok atarlar Sen (ey Kisra) siyah köpekler üzerine arslanlar gönderdin. Onların ürkerek kaçanları bozguna uğrayarak her tarafa dağıldılar. Ey İbn Zu Yezen! başına taç giyerek yastıklara dayandığın halde Gumdan sarayının en yüksek yerinde içtiğin şaraplar lezzetli olsun. Bu saray, senin konağındır. Artık onların güc ve şevketleri yok oldu. Sen, bol bol misk sürünerek ve elbiselerinin eteklerini (yerde) sürükliyerek dolaş.

Vehriz, Seyf bin Zi Yezen'i Yemen hükümdarı yaparak Kisra'nın katına döndü. Seyf, Habeşelileri yok etmeğe koyuldu: hamile kadınların karınlarını da yardırmak suretiyle, pek azı müstesna olmak üzere hepsini de yok etti, sağ kalanlarını da kendisine hademe ve köle yaptı. Önden koşmak üzere onlardan koşucu muhafızlar tertip etti. Bir gün böyle koşucu Habeşelilerin ortasında bulunurken, Habeşeliler onu mızraklıyarak öldürdüler, onlardan biri Yemen'lilerin üzerine saldırarak birçok adam öldürdü, bozgunluklar yarattı. Kisra bunu işitince Vehriz komutasında Fars'lardan kurulmuş dörtbin asker gönderdi. Ona, gerek küçük, gerek büyük yaşta olsun, siyahılardan doğan kıvırcık saçlı ve Habeş kanı karışmış kimselerden hiç kimseyi bırakmıyarak öldürülmesini emretti. Yoluna devam ederek Yemene gelen Vehriz, Kisra'nın emrini yerine ge-

tirerek, Habeşelilerden hiç kimseyi bırakmadan öldürdü. Sonra ölünceye kadar Yemen'i idare ederek Kisra adına vergi ve haraç topladı. O öldükten sonra oğlu Merzuban, ondan sonra da oğlu Beyncan, ondan sonra da Hurre Husre bin Beyncan bin Merzüban bin Vehriz vali oldu. Kisra sonradan ona kızarak Yemen ahalisine, onu ensleri̇nde taşıyarak katına getirmelerini emretti ve buşekilde hareket edilmesi için andiçti. Yemen ahalisi, Kisra'nın bu emrini yerine getirdiler. (Fakat) vali Kisra'nın katına getirildiği zaman, Fars büyüklerinden biri, Kisra'nın babasının kılıcını onun üzerine attı. Bu sayede Kisra onu ölüm cezasından affettiyse de, valilikte bırakmıyarak yerine Bazan'ı tâyin etti. O, Muhammed'in (s. m.) Tanrı tarafından peygamber olarak gönderilmesine kadar Yemen'de vali olarak kaldı.

Rivayete göre Kirsa Nuşirevan ile Rum hükümdarı Yahtiyanus (Yustinianus) arasında mütareke ve barış yapılmıştı. Yahtiyanus tarafından Suriye Arap'larına vali tâyin edilen Halid bin Cebele ile, Kisra tarafından Oman, Bahreyn ve Yemame arasındaki ülkelerle Ta'if ve Hicaz'ın diğer kısımlarına kadar olan yerlere hükümdar tayin edilen Lahm uruğundan Münzir bin Nu'man arasında ihtilâf baş göstermiş, Halid bin Cebele Münzir'in idaresindeki yerlere baskınlar yaparak tebaasından birçok adamı öldürmüş ve Münzir'e ait malları ele geçirmişti. Münzir bu hususta Kisra'ya şikâyet edince, o da Rum hükümdarına mektup yazarak Halid'den hakkını ödetmesini

rica etti. Kisra bu mektubunda, aralarındaki barış ve mütarekeyi hatırlattıktan sonra ona tabi olan Arap'lara vali tâyin edilmiş olan Halid bin Cebele'nin Münzir'in elindeki yerlerden aldığı malları iade etmesi ve tebaası olan Arap'lardan öldürdüğü adamların kanlarını ödemesi hususunda emir vermesini, böylece adaletle Münzir'in hakkının Halid'den alınmasını istedi, bu mektubu istihfafla karşılamamasını, yoksa bu yüzden iki aradaki barış ve mütarekenin bozulmuş sayılacağını da bildirdi. Fakat Rum hükümdarı Kisra'nın bu mektubuna önem vermedi.

Arka arkaya yazdığı mektuplara bir cevap alamıyan Kisra, bunun üzerine Rum memleketi üzerine yürümek için hazırlanmıya başladı. Doksan binden Fazla askerle Rum memleketine karşı harekete geçerek Dâra. Ruha, Menbic, Kinnesrin, Haleb ve Hüms'ü, Suriye şehirlerinin en önemlisi olan Antakya'yı ve Famiye ile bunlara bitişik birçok şehirleri kılıç kuvvetiyle ele geçirdi. buralarda bulunan mal ve eşyayı ganimet olarak aldı. Antakya şehrinin ahalisini esir ederek Sevad ülkesine sürdü. Kisra'nın emriyle onlar için Taysebun şehri civarında Antakya'ya benzetilerek bir şehir kuruldu ki, yukarda bundan bahsetmiştim. Kisra, esirleri orada yerleştirerek, şehre Rumiye adını verdi, bu şehri merkez yaparak bir vilâyet vücuda getirdi. Vilâyeti beş ilçeye böldü ki bunlardan biri Yukarı Nehrevan, ikincisi Orta Nehrevan, üçüncüsü aşağı Nehrevan, dördüncüsü Badarya ve beşincisi de Bakasya'dır. Antakya'dan nakledilen bu Rum

esirlere paylar tâyin etti ve başlarına da Ehvaz hıristiyanlarından birini geçirdi. O, bundan önce kendi sınıfından olan sanat sahiplerine reislik etmişti. Kisra onları esirgiyerek halkı ısındırmak maksadiyle, Beraz adlı bu hıristiyanı onların başına geçirmişti. Yahtinyanus, diğer Suriye ve Mısır şehirlerini pek çok para ödiyerek satın aldı. Bundan başka, (Kisra'nın) tekrar memleketi üzerine yürümesini önlemek üzere de her yıl kurtuluş parası ödemeğe söz verdi ve buna dair bir andlaşma imzaladı. İmparator kendisi ve Rum büyükleri bu andlaşmayı imzaladılar ve parayı her yıl ödediler.

Kisra Nuşirevan'dan önce Fars hükümdarları, topraklardan sulanma derecesine ve verimliliğe göre vergi alırlardı. Bazı vilâyetlerde mahsulün üçte ve dörtte biri, bazılarında da beşte veya altıda biri toplanırdı. Kafa vergisi (cızye)-nin de miktarı muayyendi. Kubad bin Firuz, hâkimiyetinin son günlerinde, haracı ona göre tesbit etmek maksadiyle düz ve dağlık arazinin ölçülmesini emretti. Toprakların ölçülmesine başlandı ise de, bu iş bitmeden önce Kubad öldü. Onun yerine geçen oğlu Kisra, ölçme işlerinin tamamlanmasını emretti. Hurma ve zeytin ağaçları ile halkın miktarı da sayıldı. Bundan sonra hükümdar bunların hepsinin de yazılıp hesap edilmesini, ahaliyi toplıyarak, onlara toprak mahsulleri çeşitlerinin bildirilmesini, bununla birlikte hurma, zeytin ve nufüs sayımının da okunmasını emretti. Bundan sonra Kisra: biz hurma zeytin ve insan

başına tâyin edilecek kafa vergisinin bu ölçme ve sayımla tesbitini uygun bulduk. Bu vergiler üç taksitte toplanarak hazinelerimizde saklanacaktır. sınırlarımızda veya memleketimizin herhangi bir tarafında bir âfet ve kötü bir hâdisenin çıkışını duyarak bunu ihsanımızla önlemek mecburiyetinde kalırsak, mal ve zahire elimizde olduğu için bu işte müessir olabiliriz, bu gibi ihtiyaçları kapatmak için halktan yeni baştan mal ve zahire toplamak mecburiyetinde kalmayız, bu hususta fikriniz nedir? diye sordu. Ahaliden kimse bir fikir ileri sürmedi ve söz söylemedi. Ancak Kisra sözü üç defa tekrarladıktan sonra biri ayağa kalkarak: ey hükümdar, Tanrı seni ebedî yaşatsın, âfet ve tabiî hâdiseler yüzünden telef olan ekin ve bağlardan, kuruyan sular ve kanallardan daimi surette vergi mi alacaksın? diye sordu. Kisra: ey güçlük çıkarmak istiyen adam, sen hangi sınıftansın? dediği zaman, öteki: ben bir kâtibim, diye cevap verdi. Bunun üzerine Kisra: onu öldürünceye kadar dövünüz, diye emretti. Bilhassa Kâtipler kendilerinin bu fikirde olmadıklarını göstermek maksadiyle adamı döverek öldürdüler. Bundan sonra halk: ey hükümdar, üzerimize yükletilecek haraçları ödeyeceğiz, razıyız, diye seslendiler.

Hükümdar, bilgililerden iyi öğütlerde bulunacak kimseleri seçtikten sonra onlara, toprakları ölçme, hurma, zeytin ve insanların sayım neticesini incelemelerini tebaanın hal ve yaşayışını onarmağa ve yükseltmeğe yarıyacak şekilde vergi tâyin etmelerini ve neticeyi kendisine bil-

dirmelerini emretti. Seçilmiş bu adamlardan herbiri kendi düşüncesini söyledi. Onlar işi inceledikten sonra, insan ve hayvanların beslenmesine yarıyan buğday, arpa, pirinç, üzüm, hurma ve zeytine (şu şekilde) vergi koymağa karar verdiler: buğday ile arpanın her (dönümünden) bir dirhem, üzümün her dönümünden sekiz dirhem, yoncanın her dönümünden yedi dirhem, Fars cinsi hurmanın beher dört ağacından bir dirhem, kötü cins hurmanın beher altı ağacından altı dirhem, beher altı tane zeytin ağacından bir dirhem alınacaktır. Bağ ve toplu bir halde bulunmıyan hurma ağaçlarını vergiden muaf tuttular. Bu yedi çeşit mahsulden başka nesneden vergi alınmamasına karar verdiler. Gösterilen bu kolaylığın bir neticesi olarak ahalinin refahı arttı. Asîl ailelerle memleketin büyükleri, askerler, (ateşgedelerde) dinî vazife görenler ve kâtiplerle memurlar kafa vergisinden affedildiler. Bunların dışında herkes kafa vergisine tâbi tutuldu. Halkın zenginlik ve fakirliğine göre, kafa vergisi olarak nüfus başına oniki, sekiz, altı ve dört dirhem tâyin edildi. Yirmi yaşına basmıyanlarla elliyi geçenlerden kafa vegisi ödettirilmemesine karar verildi. Komisyonun bu kararını tasvip eden Kisra, vergilerin üç taksitle her dört ayda bir toplanmasını emretti. Kisra bu kanuna Ebrasyar (razı olma) adını verdi. Fars memleketi müslümanlar tarafından fethedilince, Ömer bu kanunu örnek edindi ve ona göre zimmî'lerden (islâm himayesinde olanlardan)vergi alınmasını emretti. Ancak Ömer,

ordunun yiyeceğini sağlamak maksadiyle, işlenmemiş topraklardan da tahammülü nispetinde ekilmiş topraklardan alındığı gibi vergiler ödettirilmesini, (meselâ:) buğday veya arpa tarlalarının her dönümünden bir *kafiz* (oniki su bardağı) alınmasını emretti. (Fakat) Ömer, bilhassa Irak'ta Kisra tarafından toprağın beher dönümünden ve hurma ile zeytin ağaçlarından alınan miktarlara ve kafa vergisi kaidelerine aykırı hareket etmedi. Halkı o da, Kisra'nın muaf tuttuğu şeylerden affetti. Kisra, komisyonun kararlariyle kendisi tarafından tesbit edilen kanunların bir eser haline getirilmesini emretmişti. Bunun bir nüshasını dairesinde bulundurdu ve usule uygun olarak vergi toplamaları için vilâyetteki kadılara da birer nüsha gönderdi, onlara, valilerin bu nüshada tesbit edilen miktardan fazla vergi almalarına mâni olmalarını emretti. Bundan başka, ekin ve tarlası veya mahsulü herhangi bir âfete uğrayanlardan haracın zarar ve ziyan nisbetinde indirilmesini bildirdi. Kadılarına, kafa vergisi ödiyen bir adam öldüğü takdirde, vârislerinden onun için vergi alınmamasını yaşı elliyi geçenlerin kafa vergisinden muaf tutulmasını, bu kanunlar dışında iş görüldüğü takdirde bunun yazı ile kendisine bildirilmesini emrederek, bu gibi bir hal vuku bulduğu takdirde, valilerine yollanan nüshaya göre iş görülmesini tenbih edeceğini bildirdi.

Kisra, zekâ, doğruluk ve becerikliliği ile tanınmış olan Babek bin Pirevan adında birini askerlik işleri müdürlüğüne tâyin etmişti. O, Kisra'ya:

benim işim, ancak hükümdarın (emrindeki) askerin durumunu iyileştirmeğe yarıyan bütün ihtiyaç ve eksiklikleri gidermekle tamam olacaktır, dedi ve Kisra da ona bu selâhiyeti verdi. Bundan sonra Babek, askerin teftiş edilerek önünden geçirileceği yerde kendisi için bir seki yapılarak susencerd ve alaca kumaşlarla döşenmesini ve dayanmak üzere yastıklar temin edilmesini emretti. Bundan sonra Babek sekisine oturarak, münadisi vasıtasiyle Kisra'nın ordugâhındaki bütün askeri katına çağırttı. Bu emre göre süvariler hayvanlarına binerek bütün silâhlariyle ve piyadeler de gerekli silâhlarını kuşanarak yoklama yerine geldiler. Fakat bunların içinde Kisra gözükmedi ve Babek de askerlere, yerlerine dönmelerini emretti. Ertesi gün Babek'in münadisi yine bütün askeri emredilen şekilde yoklama yerine çağırdı, (fakat) asker toplandı ise, de, Kisra yine ortada yoktu. Babek tekrar askerlere yerlerine dönmelerini emretti. (Ertesi gün) Babek'in münadisi yoklamaya çağırırken, taç ve taht sahibi dâhil olduğu halde bütün asker gelsin, dedi. Dostluk veya herhangi bir sebeple yoklamadan uzak kalmanın caiz olmadığı bildirildi. Bunu işiten Kisra, başına tacını giydi ve diğer askerlerin taşıdığı silâhları kuşanarak yoklama yerine geldi. (Bir) süvari, üzerinde çokal, zırh, demirden yapılma tozluk, kılıç, süngü, kalkan demir çomak, kuşak, balta veya demir kazık, kirişleriyle birlikte iki yay, otuz tane ok ve tulganın arka tarafında bükülerek bağlanmış iki tane kiriş bulundururdu. Kisra, mükemmel bir surette

silâhlanmış olarak Babek'in yanına geldiyse de, her askerin kullandığı ve taşımak mecburiyetinde olduğu iki kirişi getirmemişti. Babek, Kisra'nın bu hareketini caiz görmiyerek: sen arka bulabilecek bir vaziyette değilsin, adaletle karşı karşıyasın, her askerin bulundurmak mecburiyetinde olduğu bütün silâhların bulunmalı, dediği zaman Kisra iki kiriş meselesini hatırladı. Bundan sonra Babek münadisi yüksek sesle: bahadırların en büyüğü olan zat, dörtbin dirhem mükâfat alacaktır, diye seslendi. Babak de bu bahadırın adını ilân etti. O, hükümdara askerlerden ancak bir dirhem fazla mükâfat verirdi. Babek yoklamadan döndükten sonra Kisra'nın katına gelerek: bu gün sana kirişler yüzünden şiddetli davranmam, senin emirlerini ve bana yüklettiğin görevleri yapmam, hükümdar tarafından emredilen işleri sağlam bir surette icraya koymam yüzünden ileri gelmiştir, dediği zaman, Kisra: tebaamızın işlerini düzeltmek ve eksiklerini tamamlamak maksadiyle düşünülen iş ve emirleri yerine getirmek bizim için zor değildir, diye cevap verdi.

Kisra, Yemen ahalisinden Seyfan (Seyf) bin Ma'di Kerib, bazılarına göre de Seyf bin Zi Yezen adında biriyle Yemen'e asker gönderdi. Bu askerler Yemen'i istilâ etmiş olan Habeşlileri öldürdüler. Yemen ülkesi itaat ettikten sonra, Kisra, komutanlarından biri idaresinde Serendib adasına da büyük bir ordu yolladı. Burası, değerli taşlar yurdudur. Adanın hükümdarı Acem'lerle savaştı ise de öldürüldü. Memleketi ele geçi-

ren komutan, oradan Kisra'ya pek çok mal ve mücevher getirdi. O tarihe kadar Fars memleketinde çakal bulunmuyordu. Kisra Nuşiveran'ın zamanında Türk memleketinden arkası kesilmeden çakallar geldi. Bunu duyan Kisra çok üzüldü ve en yüksek rütbeli dinî işler başkanı olan Mubezi Mubezan'ı çağırtarak: memleketimize çakal akını başlamış olduğunu işitiyorum, ahali bunu büyük bir hâdise sayıyorsa da, çakallar hakir maklûklar olduğu için biz halkın bu hareketine şaşıyoruz, sen bu hususta ne fikirdesin? diye sordu. Dinî reis: ey hükümdar, Tanrı sana uzun ömürler ihsan eylesin, biz bilginlerimizden, bir memlekette adalet, zulüm ve haksızlığa galebe çalamayıp ortadan kaybolduğu takdirde, ahalisinin düşman baskınlarına ve arkası kesilmeyen kötü hallere maruz kalacaklarını iştiyorduk, ben, bu yırtıcıların memleketine akın etmelerinin, anlattığım bu sebeplerden ileri gelmiş olmasından korkuyorum, diye cevap verdi. Bundan sonra çok geçmeden Kisra, Türk gençlerinin memleketin uzak bölgelerine baskınlarda bulunduklarını işitti. Bunu duyunca vezir, vali ve memurlarına, her işi adalet üzere görmelerini ve adalete uygun olmıyan işten sakınmalarını emretti. Adaleti hâkim kıldıkları için, Tanrı savaşsız ve güclüksüz düşmanları memleketten defetti.

Kisra'nın terbiye görmüş oğulları vardı. Ölümünden sonra hükümdarlığı, Hakanın kızı olan karısından doğmuş oğlu Hürmüz'e vasiyet etti. Çünkü Kisra, onun iktisat ve adalete uyarak doğ-

ru ve sağlam yolu takip edeceğine güveniyor, devlet ve memleketi kuvvetle elinde bulundurarak tebaasını ustalıkla idare ve muamele edeceğini ümit ediyordu.

Tanrı elçisi (s. m.) Kisra Nuşirevan zamanında ve Ebrehe Eşrem Ebu Yeksum'un Habeşli ve fillerle Mekke üzerine yürüdüğü yılda doğdu. Ebrehe'nin maksadı, Tanrının kutlu evi olan Kâbe'yi yıkmaktı. O zaman, Kisra Nuşiveran hâkimiyetinin kırk ikinci yılı idi. (Yukarda andığımız Halid bin) Cebele hâdisesi de aynı yılda vuku bulmuştur.

Tanrı elçisinin (s. m.) doğumu hakkında

Bize İbn Müsenna söyledi, ona ve arkadaşlarına Vehb bin Cerir, ona da babası söylemiş, o, Muhammed bin İshak'ın Muttalip bin Abdullah bin Kays bin Mahreme'den, onun babasından, onun da büyük babasından işiterek kendisine şunu söylemiş olduğunu zikreder: ben ve Tanrı elçisi (s. m.), her ikimiz fil yılında doğduk. — Osman bin Affan, Amr bin Leys oğullarından Kabas bin Eşyem'den: sen mi, yahut Tanrı elçisi mı büyüktür? diye sorduğu zaman o: Tanrı elçisi benden uludur, ben ise yaş bakımından ondan büyüğüm, ben Ebrehe'nin Mekke üzerine yürüyüşünden bir yıl geçtikten sonra, filin gübresini bozulmuş ve yeşillenmiş bir halde gördüm. Ben yaşı çok ilerlemiş olan Ümeyye bin Abdi Şems'i de gördüm. Kölesi onu elinden tutarak götürüyordu. Oğlu ona: ey Kabas, sen ne

söylediğini kendin biliyorsun, dedi. — Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o, Muttalib bin Abdullah bin Kays bin Mahreme'den, o, babasından, o da büyük babası Kays bin Mahre'me'den şunu rivayet eder: Ben ve Tanrı elçisi (s. m.), her ikimiz de fil yılında doğduk, biz aynı yaştayız. — Bana Hişam bin Muhammed'den naklen şunu söylediler: Tanrı elçisinin (s. m.) babası Abdullah bin Abdülmuttalib, Kisra Nuşiveran'ın hâkimiyetinin yirmi dördüncü, Tanrı elçisi ise, kırk ikinci yılında doğmuştur. — Bana Yahya bin Mu'in'den naklen söylediler, ona ve arkadaşlarına Haccac bin Muhammed, onlara da Yunus bin Ebu İshak söylemiş, o, Ebu İshak'tan o da Sa'id bin Cübeyr yoluyla İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: Tanrı elçisi (s. m.) fil yılında doğdu. — Bana İbrahim bin Münzir'den naklen söylediler, ona ve arkadaşlarına Abdülâziz bin Ebu Sabit, ona ve arkadaşlarına da Zübeyr bin Musa söylemiş, o, Ebu el - Huvayris'ten şunu rivayet eder: ben, Abdülmalik bin Mervan'ın, Kabas'tan: sen mi, yahut Tanrı elçisi mi (s. m.) büyüktür diye sorduğunu, onun da: Tanrı elçisi benden uludur, bense ondan yaşça büyüğüm, Tanrı elçisi (s. m.) fil yılında doğdu, ben annemle, filin bozulmuş gübresi yanında durduğumu hatırlıyorum, diye söylediğini işittim. — Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da İbn İshak şunu söylemiştir: Tanrı elçisi (s. m.) fil yılında, Rebiül-evvelin on ikisinde pazartesi günü doğdu.

Rivayete göre Tanrı elçisi (halen) İbn Yusuf konağı adı verilen evde doğmuş ve (sonradan) bu konağı Akil bin Ebu Talibe bağışlamıştır. Bu konak, ölünceye kadar onun mülkünde kalmış ve öldükten sonra da oğulları tarafından Hacac bin Yusuf'un kardeşi Muhammed bin Yusuf'a satılmıştır. O da Muhammed ibn Yusuf konağı adı verilen binayı yaparken bu evi onun içine almıştır. Sonradan (Harunürreşid'in cariyesi olan) Hayzüran bu evi konaktan ayırarak içinde namaz kılınan bir mescid haline getirmiştir.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme Söylemiş, o İbn İshak'tan şunu rivayet eder: doğrusunu Tanrı bilir, fakat halk Tanrı elçisinin (ona salâvat ve selâmlar olsun) annesi ve Vehb'in kızı Amine'nin şunu söylemiş oluğunu naklederler: ben Tanrı elçisine hâmile kaldıktan sonra rüyamda: sen bu milletin ulusuna hâmile oldun, doğduğu vakit, çocuğunu kıskançlığın şerrinden korumak için: tek ve bir olan sana sığınıyorum, duasını oku ve ona Muhammed adını ver, diye hitabedildi. Ona hâmile kaldığım zaman içimden çıkan nurun aydınlığı ile Şam toprağındaki Busra saraylarını gördüm. Onu doğurduktan sonra büyük babası Abdülmuttalib'e adam göndererek bir erkek çocuğum olduğunu bildirdim ve gelip görmesini söyledim, gelip çocuğu gördükten sonra ona, hâmile kaldığım vakit gördüklerimi, kendime çocuk hakkında söylenen sözleri ve Muhammed adı verilmesi emredildiğini hikâye ettim. — Bana Muhammed bin Sinan El-Kazaz

söyledi, ona ve arkadaşlarına Ya'kub bin Muhammed Zührî, onlara Abdülâziz bin İmran, ona da Abdullah bin Osman bin Ebu Süleyman bin Cübeyr bin Mutim söylemiş, o, babasından, babası İbn Ebu Süveyd Sakafi'den, o da Osman bin Ebu El-As'tan şunu rivayet eder: annem bana, Vehb kızı Amine'nin Tanrı elçisini doğurduğu vakit hazır bulunduğunu söyledi. Amine çocuğu geceleyin doğurdu. Annem: çocuğun doğduğu zaman evin neresine baktıysam nur görüyordum, yıldızlara batkığım zaman da bana o kadar yaklaşıyorlardı ki, bunlar üzerime düşecekler, diye söyleniyordum dedi. — Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o İbn İshak'tan şunu rivayet eder: söylediklerine göre, Tanrı elçisi doğduktan sonra Abdülmuttalib onu alarak Kâbe'nin içinde bulunan Hübel putunun yanına gitmiş ve onun yanında ayakta durarak Tanrı'ya dua edip verdiğine teşekkür etmiştir. (Sonra) Tanrı elçisi için süt anası aramış ve Sa'd bin Bekir oğullarından Ebu Zü'beyb'in kızı Halime Tanrı elçisine süt anası olmağı kabul etmiştir. Ebu Zü'eyb'in şeceresi: Abdullah bin Hâris bin Şicne bin Cabir bin Rizam bin Nâsire bin Kusseyye bin Sa'd bin Bekir bin Hevazin bin Mansur bin İkrime bin Hasafe bın Kays bin Aylan bin Muzar'dır. Halime'nin kocası Hâris bin Abdül'uzza bin Rifaa bin Mellan bin Nasire bin Kuseyye bin Sa'd bin Havazin bin Mansur bin İkrime bin Hasafe bin Kays bin Aylan bin Muzar'dır. Tanrı elçisi'nin süt kardeşleri (Hâris'in oğlu) Abdullah bin Hâris ile kızları Enise

ve Cüzame'dir. Bu sonuncusu Şeyma adiyle tanınmış ve bu lâkab (sonradan) asıl adına galebe çalmıştır. Kavmi de onu ancak bu adiyle tanırlar. Tanrı elçisi onların evinde iken, Şeyma da annesiyle birlikte ona bakardı. İbn İshak'ın rivayetinden başka bu husustaki haberleri bana Hâriş nakletti, ona ve arkadaşlarına bu haberi İbn Sa'd, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Ömer, ona da Musa bin Şeybe söylemiş, o, Ubeydullah bin Kâ'b bin Malik'in kızı Umeyre'den, o da Ebu Cera'e'nin kızı Berre'den şunu rivayet eder: Tanrı elçisinin (s. m.) Halime'den önceki süt anası Süveybe olup, kendisinin Mesruh adlı oğlu ile birlikte onu emzirmiştir. Bu kadın, ondan önce Abdülmuttalib bin Hamza'yı ve ondan sonra da Ebu Seleme bin Abdülesed'i emzirmişti.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona İbn İshak, ona ve arkadaşlarına Hennad bin Seri, onlara Yunus bin Bükeyr, ona İbn İshak, ona Harun İdris el-Asamm, ona Muharibî söylemiş, o, İbn İshak'tan rivayet eder. Bize Said bin Yahya Emevî söyledi, ona Muhammed bin Sa'd'den naklen amcası, onlara Abdullah bin Ca'fer'in azatlısı olan El-Cehm bin Ebu el-Cehm söylemiş, o, Abdullah bin Ebu Cafer'den şunu rivayet eder: Ebu Züeyb'in kızı Halime'nin söylediğine göre, o, yanında kocası ve memeden ayrılmış oğlu bulunduğu halde, kendisi gibi çöle götürerek emzirmek ve beslemek üzere çocuklar arayan kadınlarla birlikte Mekke'ye gelmiştir. (Halime sözüne şöyle devam eder:) o yıl bastırmış

olan şiddetli kuraklık hiçbir şeyi bırakmamış ve bir damla olsun yağmur yağmamıştı. Devemiz de yanımızda idi. Çocuklarımız açlıktan ağladıkları için geceleyin hiçbirimiz uyumamıştık. Kocamış devemiz ona gıda olacak süt vermediği gibi, memedeki sütüm de çocuk beslemeğe yetecek derecede değildi. Yağmur ile sevinçli haller bekliyorduk. Ben dişi eşeğimize binmiştim, yorgun düşerek ilerliyemiyen hayvanlar, arkadaşlarımızı güç duruma düşürdü. Nihayet Mekke'ye gelerek emzirmek üzere çocuk aramağa başladık. Arkadaşlarımız olan kadınlardan herbirine, Tanrı elçisine süt anası olmak teklif edildiyse de, yetim olduğu anlaşıldığı, için, kadınlardan hiçbiri onu terbiyesine almak istemedi. Çünkü hepimiz de, çocuğun babasından yardım ve ihsan ümit ediyorduk. Biz: bu çocuk yetimdir, annesi de onun için bir şey veremez, diyor ve bu yüzden onun terbiyesini üzerimize almak istemiyorduk. Benimle gelen kadınların hepsi de emzirmek için çocuk buldular, yalnız ben kalmıştım. İlimize dönmek üzere iken kocama: kadın arkadaşlarımın hepsi de emzirmek için birer çocuk buldular, ben de bir çocuk almadan dönmek istemiyorum, şu yetim çocuğu götüreceğim, dedim. Kocam da: bu çocuğu terbiyene almamazlık etme, Tanrının, onu hakkımızda bereketli ve hayırlı eylemesi ümit olunur, dedi. Bunun üzerine ben de evine gidip çocuğu terbiyeme alarak konak yerimize geldim. (Esasında) ben onu çocuk bulamadığım için zorlanarak kabul etmiştim. Çocuğu kucağıma aldığımda hemen

memelerime yapıştı ve süt kardeşiyle birlikte doyuncıya kadar emdi. Bundan önce uyunııyan kardeşi, şimdi onunla birlikte uykuya daldı. Kocam ihtiyar devemizin yanına gidip baktığı zaman, memelerinin sütle dolduğunu gördü, sağıp getirdi, ben de o da doyuncaya kadar içtik. Uyuduk, hayırlı bir gece geçirdik. Kocam sabahleyin bana: ey Halime, biliyor musun, sen hayırlı ve kutlu bir çocuğu terbiyene almışsın dedi, ve ben de Tanrı adına andiçerek iyilik ümit etmekte olduğumu söyledim.

Bundan sonra Mekke'den ayrıldık. Ben çocuğu yanıma alarak dişi eşeğime binmiştim, hayvan, kafilede bulunan bütün eşekleri geçti, hiçbiri onunla başa çıkamadı. Kadın arkadaşlarım: ey Ebu Zü'eyb'in kızı, bu eşek senin köyden binerek çıkmış olduğun hayvan mı? durdur da bizi bekle, diyorlardı. Ben: aynı eşek olduğunu andiçerek söylüyorum, diye cevap veriyor, onlar da: hayvanının acayip bir hali var, diyorlardı. Yolumuza devam ederek, nihayet Beni Sa'd ilindeki konak yerimize vardık. Yer yüzünde bu bölgeden daha kurak bir yer bulunduğunu bilmiyorum. Böyle olduğu halde koyunlarınız akşamleyin memeleri sütle dolu olarak eve dönüyorlardı. Biz onları sağarak sütlerini içiyor, halbuki başkaları, hayvanlarının memelerinde bir damla olsun süt bulamıyorlardı. Bizim hayvanların halini gözleriyle gören kimseler çobanlarına: yazıklar olsun, siz de hayvanları Ebu Zü'eyb kızının otlattığı yerde otlatınız, dedi. Onların koyunları akşamleyin evlerine aç olarak

döner, bir damla süt vermezdi. Halbuki bizimkiler akşamları bol süt getirirlerdi. Tanrının bu çocuk sayesinde bize olan hayrını arttırmakta olduğunu görüyorduk. Böylece iki yıl geçti. Onun büyümesi de başka çocuklara benzemiyordu: iki yaşına bastığı zaman etleri kabararak yemek yiyecek bir hale geldi. Bundan sonra çocuğu annesine götürdük, (fakat) hayır bereketini gördüğümüz için, onun yanımızda kalmasını istiyerek annesine: büyüyünciye kadar oğlumuzu bizim yanımızda bıraksan olmaz mı? onun Mekke vebasına tutulmasından korkuyoruz, dedik. Bizim terbiyemizde bırakmasını ısrarla isteyince, annesi de razı oldu. Çocuğu alarak ilimize götürdükten birkaç ay sonra, (birgün) süt kardeşiyle birlikte evin arka tarafındaki hayvanlarımız yanında bulundukları zaman, süt kardeşi bütün gücüyle koşarak eve geldi ve babasına: beyaz elbiseler giymiş iki kişi gelerek Kureyş'li kardeşimizi yere yatırıp karnını yardılar, karıştırıyorlar, diye haber verdi. Bunun üzerine ben de babası da koşarak yanına gittik. Çocuk ayakta ve yüzü sararmış bir halde idi. Biz ısrarla: ey sevgili oğlumuz sana ne oldu? diye sorduğumuz zaman, o: beyaz elbise giymiş iki kişi yanıma gelerek beni arka üstü yatırdıktan sonra karnımı yardılar ve karnımda bilmem nedir aradılar, diye cevap verdi. Babası bana: ey Halime, ben ona cin dokunmasından korkuyorum, bunun tesiri görülünciye kadar sen onu ailesine götür, dedi. Çocuğu götürdüğümüz zaman annesi: çocuğu niçin getirdin? halbuki onu yanından ayırmak istemiyerek

kendinden alıkoymak arzusunda bulunuyordun, dedi. Ben: oğlum artık yetişti, ben vazifemi yaptım, başına bir takım belâ ve kazalar gelmesinden korkarak onu işte gördüğün şekilde iyi durumda sana teslim ediyorum, diye cevap verdim. Annesi: hayır, teslim etmenin sebebi bu değildir, doğrusunu söyle ona şeytan musallat olmasından mı korktun, diye doğrusunu söyletmeden bırakmadı. Ben: evet dediğim zaman, o: ona şeytan musallat olamaz, oğlumun büyük bir hali vardır, istersen bunu sana anlatayım, dedi. Ben muvafakat edince şunları söyledi: ben ona hâmile olduktan sonra içimden nur çıktığını gördüm. Bu nur Busra şehrindeki sarayları aydınlattı. Ben ona hâmile olmaktan daha hafif ve kolay bir hâdise bilmiyorum. O, doğduğu zaman elini yere dayamış ve başı göğe kaldırılmış bir halde bulunuyordu. Sen şimdi çocuğu bana bırak da doğru yola sapmış olduğun halde evine dön.

Bize Nasr bin Abdurrahman Ezdî söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Ya'lâ söylemiş, o, Amr bin Subeyh'ten, o, Sevr bin Yezid Şamî'den, o, Mekhul Şamî'den, o da Şeddad bin Evs'ten şunu rivayet eder: Tanrı elçisinin (s. m.) katında oturduğumuz zaman, Beni Amir'den yaşı ilerlemiş bir ihtiyar geldi. Kavminin saygıdeğer bir kişisi olan bu zat değneğine yaslanarak Tanrı elçisinin katında ayakta durdu, sonra Tanrı elçisine (s. m.) büyük babasına nispetle: ey Abdülmuttalib'in oğlu diye hitap ederek: sen kendinin Tanrı tarafından İbrahim, Musa, İsa ve baş-

kaları gibi elçi olarak gönderildiğini söylüyormuşsun, bana böyle haber verdiler. Sen bu iddianla büyük bir söz söylemiş oluyorsun, (çünkü) peygamber ve halifeler ancak İsrail oğullarının iki boyundan gönderilmiştir. Sen ise şu taş ve putlara tapan bir kavmin evlâdısın. Peygamber olmak senden çok uzaktır. Fakat her sözün bir gerçek tarafı vardır. Bana, sözlerinin aslı ile hâdisenin nasıl başlamış olduğunu anlat, dedi. İhtiyarın bu sorularını çok beğenen Tanrı elçisi: ey Beni Amir adamı! Bu sorduklarınla ilgili haberler vardır, fakat bunlar sen ayakta iken söylenmez, otur, dedi. İhtiyar deve çöker gibi çömeldikten sonra, Tanrı elçisi ona hitap ederek söylemeğe başladı: ey Beni Amir adamı, sözümün aslı ve halimin başlangıcı şudur: ben babam İbrahim'in dininin bir sonucu, kardeşim İsa bin Meryem'in bir müjdesi ve annemin ilk cocuğuyum. Bana hâmile kalan annem, âdetteki yüklerden çok ağırını taşıyor ve bundan arkadaşlarına şikâyet ediyordu. Annem bana hâmile kaldıktan sonra, rüyasında karnında bir nur bulunduğunu görmüş, (ve anlatırken de:) ben bu nuru gözlerimle takip ediyor, o benden uzaklaştıkça yer yüzünün doğu ve batı taraflarını aydınlatıyordu, diye söylemiştir. Nihayet ben dünyaya geldim. Ben Kureyş'in tapınakta olduğu putlara ve şiire düşman olarak yetiştim.

Birgün Leys bin Bekir oğulları ülkesinde süt anaının elinde terbiyelenirken, ailemden ayrılarak arkadaşlarımla bir derenin içinde deve pislikleri atışarak oynadığımız zaman, yanıma, ellerinde

içine kar doldurulmuş altın bir tas bulunan üç adam geldi. Onlar beni yakaladılar, kaçan arkadaşlarım koşarak derenin ağzına kadar gittikten sonra yüzlerini onlara doğru çevirerek: sizin bu çocukla ne işiniz var? o bizim uruğumuzdan değil, Kureyş'in ulusunun oğludur, bizim aramızda bir süt anasının terbiyesinde büyütülen yetim bir çocuktur, onu öldürmekle ne kazanacaksınız? Mutlak öldürmek isriyorsanız, aramızdan arzu ettiğiniz birini öldürüp onu serbest bırakınız, çünkü o yetimdir, dediler. Fakat adamların sözlerine kulak asmadığını görünce kaçarak evlerine gittiler. Onlar, kabile halkını, beni yere yatıranlara karşı yardıma çağırıyorlardı. Gelen üç adamdan biri yumuşak bir surette yere yatırdıktan sonra göğsümün ikiye ayrıldığı kısmından başlıyarak kıl biten yere kadar yardı. Ben onun yardığını görüyor, fakat el dokunmasını bile duymuyordum. O, içimdeki barsakları çıkardı ve tastaki kar ile yıkadıktan sonra yerine yerleştirdi. Bundan sonra ikincisi ayağa kalkarak arkadaşına artık sen git dedi ve kendisi elini içime sokarak kalbimi çıkardı. Ben ona bakarken kalbimi yardı ve içinden sihay, uyuşuk kara kan parçasını çıkararak bir tarafa attı. O, eliyle araştırıyor ve bir şeyler tutmuş gibi oluyordu. Bu sırada elindeki yüzüğe gözüm ilişti, nurdan olan bu yüzük, bakanları hayrete düşürecek derecede parlıyordu. Adam kalbimi bu mühürlü yüzükle mühürledi ve kalbim nurla doldu. Bu, Peygamberlik ve hikmet nurudur. Bundan sonra kalbimi eski yerine yer-

leştirdi, ben uzun zaman bu mührün serinliğini duydum. Bundan sonra üçüncüsü, arkadaşına: sen uzaklaş dedikten sonra, elini göğsümün ikiye bölündüğü kısımndan ta kıl biten yere kadar sürdü, yarılan yerler Tanrının izniyle bitişti. Bundan sonra tatlı bir şekilde beni ayağa kaldırarak, ilk önce karnımı yarmış oan arkadaşına: onu milletinden on tanesiyle tart, dedi. Tartıldığım zaman ben onlardan ağır geldim. Bundan sonra: yüz tanesiyle tart dedi. Onlardan da ağır gelince, milletinden olan bin kişi ile karşılaştırarak tartmasını söyledi. Onlardan da ağır geldiğim zaman, o: kendi haline bırakınız, bütün milleti terazinin bir kefesine konarak tartılsa dahi o onlardan ağır gelecektir, dedi. Bundan sonra onlar beni kucaklıyarak başımdan, iki gözümün arasından ve alnımdan öptüler ve bana: ey dost korkma, bu işlerle sana ne gibi bir iyilik istenilmiş olduğunu bilseydin, çok sevinirdin, dediler.

Bu adamlar benimle uğraşırken, aralarında terbiye edilmekte olduğum kabile toplu bir halde yanıma geldiler. Gelenlerin önünde bulunan süt anam yüksek sesle: ey zayıf (yavrum), zayıf (yavruma) yardıma çağırıyorum, diyordu. Melekler bana doğru eğilerek başımdan, iki gözümün arasından öpüp: zayıf olmak bakımından senin halin ne kadar hoş ve sevimlidir, diye söylerken,(onları görmiyen) süt anam: tek başına kalan oğluma yardıma çağırıyorum, diye sesleniyordu. Melekler ise bana doğru eğilerek beni kucaklayıp başımdan ve iki gözümün arasından öperek: tek başına

kalan (dedikleri) sen ne kadar da hoş ve azizsin, fakat sen tek başına kalmış değildin, Tanrı ile melekler ve yer yüzündeki inananlar seninle beraberdir, diyorlardı. Süt anam: ey benim yetim çocuğum, kimsesiz olduğun için arkadaşlarından ayırarak seni öldürdüler, dediği zaman, melekler bana doğru eğilerek kucakladılar, başımdan ve iki gözümün arasından öperken: sen ne kadar da hoş ve aziz bir yetimsin, Tanrının sana ne kadar büyük bir saygı gösterdiğini ve senin için ne kadar çok iyilik istediğini bildiğin takdirde çok sevinirdin, dediler. Melekler, beni derenin ağzına kadar götürdüler. Süt anam beni görünce: ey oğlum, ben seni bundan sonra sağ olarak görebilecek miydim? dedikten sonra üzerime doğru eğilerek kucakladı. Ruhumun gücü tesiri altında bulunan Tanrı adına andiçerek derim ki, süt anamın kuca ğında olduğum halde elim meleklerden birinin elinde idi. Ben onlara bakıyor ve süt anamla birlikte gelen halkın da onları gördüklerini sanıyordum. Halbuki onlar melekleri görmemişlerdi. Gelenlerin içerisinden bazıları: bu çocuğa cinler dokunmuş, veya delirtmiştir, onu kâhinimize götürerek baktıralım, tedavi etsin, dediler. Ben bu kimseye: ey adam, bende senin dediğin hallerden hiçbiri yoktur, fikrim ve aklım yerinde, kalbim de sağdır, hiçbir hastalığım da yoktur, dedim. Babam, yani süt anamın eşi de: sözlerini işitmiyor musunuz? ifadesi ve sözleri doğrudur, ben oğlumda hiçbir hastalık bulunmadığını ümit ediyorum, diyordu.

Onlar, benim ve babamın sözüne bakmadan beni kâhine götürdüler ve halimi hikâye ettiler, kâhin: susunuz, çocuk halini kendisi anlatsın, çünkü kendi durumunu sizden daha iyi bilir, dedi. Benim halimi sorunca, ona olup bitenleri hikâye ettim. O benim sözlerimi işitince üzerime sıçrayarak beni kucakladı ve yüksek bir sesle: ey Arap kavmi, sizi yardıma çağırıyorum, bu çocuğu ve onunla birlikte beni de öldürünüz, Lat ile Uzza adına andiçerek söylüyorum ki, onu sağ bırakır ve adam olarak yetişmesine imkân verirseniz, sizin bütün inanış ve işlerinize aykırı hareket edecek ve hiç bir zaman işitmediğiniz yeni bir din ile gelecektir, dedi. Kâhin sözünü bitirdikten sonra süt anam yanıma gelerek beni onun kucağından çekip aldı ve: senden daha bunak bir adam görmedim, sen benim bu oğlumdan daha delisin, bu sözleri söyliyeceğini bilmiş olsaydım, onu senin katına getirmemiş olurdum, sen kendini öldürmek için birini ara, ben bu çocuğu öldürtecek değilim, diye mukabele etti. Bu hâdiseden sonra beni aileme götürdüler. Ben, onların bu yaptıklarından dolayı korku içinde sabahı karşıladım. Karnımın, melekler tarafından yarıldığı yerinin izi, göğsümün ikiye bölündüğü kısmından ta kıl biten yerine kadar bir tasma şeklinde uzanıyordu.

Ey Beni Amr'in adamı benim halim işte böyle başlamıştır, diye cevap verdi. İhtiyar, Tanrı elçisinden bu sözleri işittikten sonra: ondan başka mabud olmayan Tanrı adına andiçerek, senin hak peygamber olduğuna tanıklık ederim, fakat, bu-

nunla beraber senden yine bazı soracaklarım var, bu sorulara da cevap ver, dedi. Tanrı elçisi ona, Beni Amir şivesiyle: arzu ettiklerini sor diye mukabele etti. Tanrı elçisi bundan önce Kureyş'in konuştuğu dil ile: sor! demişken, bu sefer Amirî'ler şivesiyle: sor! demişti. Bunun üzerine -Amirî: ey Abdülmuttalib'in oğlu, ilmi arttıran nedir? diye sordu, Tanrı elçisi: öğrenmektir, diye cevap verdi. Amirî: İlmin yolunu gösteren nedir? diye sorduğu zaman, Tanrı elçisi: Sormaktır, dedi. Amirî: Kötülüğü arttıran şey nedir? diye sordu, Tanrı elçisi: Devam etmektir, diye cevap verdi. Amirî: Azgınlıktan sonra iyilik fayda verir mi? diye sorduğu zaman: Tanrı elçisi: Evet, tövbe günahı ve güzel işler de kötülükleri giderir, kul, Rabbisini bolluk ve neşe zamanında hatırlarsa, Tanrı ona belâ ve kaygı zamanında yardım eder, diye cevap verdi. Amirî: Bu nasıl olur? diye sorunca, Tanrı elçisi şöyle cevap verdi: Tanrı der ki: Ben yüceluğuma and içerek kulumun şahsında iki türlü emniyeti toplamadığım gibi, iki türlü korkuyu da birarada toplamayacağımı söylüyorum. Kulum dünyada benden korkarsa, kullarımın cennette katımda toplandıkları zaman ben onu emniyet içinde bulundururum, onun emniyeti devam eder, onu, yok edileceklerle birlikte yok etmem, kulum dünyada benden emin olursa, kullarımın hesap için toplandıkları zaman da o benden korkar ve bu korkusu devam eder. Bundan sonra Amirî: ey Abdülmuttalibin oğlu, sen halkı hangi şeye ça-

ğırıyorsun? diye sorduğu zaman, Tanrı elçisi şu cevabı verdi: ortağı olmıyan Tanrı'ya ibadete, Tanrı'ya benzetilen ilâhlarla Lât ve Uzza putlarına tapmaktan vazgeçmiye, Tanrı tarafından gönderilen kitaplarla peygamberlerine inanmağa, bütün şartlarını yerine getirerek beş vakit namaz kılmağa, yılın bir ayında oruç tutmağa, maldan zekât vermeğe çağırıyorum. Tanrı, zekât vermekle senin malını temyiz eder. Bundan başka gücün yeterse Kâbe'yi ziyarete, cenabetten sonra yıkanmağa ölüme ve öldükten sonra dirilmeğe ve cennetle cehenneme inanmağa çağırıyorum. Amirî: bunları yaparsan, mükâfatı nedir? çünkü ben hayatta rahat ve bolluğu seven bir adamım, dediği zaman, Tarı elçisi: evet, mükâfatı zafer ile memleketlerde iktidar sahibi olmaktır, diye cevap verdi ve Amirî de daveti kabul ile tövbe etti.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme söylemiş, o, Muhammed bin İshak'tan, o, Sevr bin Yezid'den, o da Halid bin Ma'dan Kelbî'den şunu rivayet eder: sahabeden bir grup tanrı elçisine: ey Tanrı elçisi, bize kendinden bahset, dedikleri zaman, Peygamber onlara şöyle cevap verdi: ben, Ceddim İbrahim'in dinine çağıran İsa'nın müjdecisiyim, annem bana hâmile olduğu vakit karnından nurlar çıktığını ve bunlarla Şam topraklarındaki Busra saraylarının aydınlığını görmüştür. Sa'd bin Bekir oğullarının memleketinde süt anası terbiyesinde bulunduğum zaman, süt kardeşimle birlikte evimizin arka tarafında hay-

vanlarımızı güderken, yanıma beyaz elbiseler giymiş iki kişi geldiler. Birinin elinde, içine kar doldurulmuş bir altın tas bulunuyordu. Onlar beni yakalayıp karnımı yardılar ve kalbimi çıkardılar. Kalbimdeki uyumuş kan parçasını alarak bir yöne attılar. Karnımı ve kalbimi karla yıkayıp temiz bir hale getirdikten sonra, onlardan biri arkadaşına: onu milletinden on kişi ile tart dedi. Tartıldığım zaman ben onlardan ağır geldim. Bundan sonra: yüz kişi ile tart, dedi, ben onlardan da ağır geldim. Sonra: bin kişi de tart dedi, ben bunlardan da ağır geldim. Bunun üzerine emir vereni arkadaşına: tartmaktan vazgeç, o bütün milletiyle karşılaştırıldığı zaman dahi onlardan ağır gelecektir, dedi.

İbn İshak şöyle diyor: Tanrı elçisinin (s. m) babası Abdullah bin Abdülmuttalib, Vehb bin Abdülmenaf bin Zühre'nin kızı olan annesi ona hâmile iken vefat etti. İbn Hişam ise, babası Abdullah'ın, oğlu yirmisekiz aylık iken öldüğünü söyler. Bana El-Hâris söyledi, o, bütün arkadaşlarımızın güvendiği Muhammed bin Ömer el-Vakidî'nin, İbn Sa'd'den naklen kendisine ve arkadaşlarına şunu söylemiş olduğunu ileri sürer: Abdullah bin Abdülmuttalib, kureyşli ticaret kervaniyle Suriyeden dönerken hasta halinde Medine'ye gelmiş ve bir müddet kaldıktan sonra orada ölmüştür. O, En-Nabiga konağının küçük avlusunda gömülü olup, mezarı, avluya girilince sol tarafta bulunan evin içindedir.

Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o, Abdullah bin Ebu Bekir bin Muhammed bin Amr bin Hazım Ensarî'den şunu rivayet eder: Tanrı elçisinin annesi Amine, oğlu altı yaşında iken Mekke ile Medine arasında Ebva'da öldü. O, çocuğunu Medine'deki dayıları Beni Adi bin Neccar oğullarının ziyaretine götürmüş olup, Medine'den Mekke'ye dönerken yolda vefat etmiştir.

Bana Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Sa'd söylemiş, o, Muhammed Ömer (Vakidî) den rivayet eder: Vakidî'ye, Osman bin Safvan'dan naklen İbn Cüreyc: Tanrı elçisinin annesinin kabri Mekke'deki Ebu Zerr sırtında bulunmaktadır, diye söylemiştir. — Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o, El-Abbas bin Abdullah bin Ma'bed bin El Abbas'tan rivayet eder, o da, ailesine mensup bâzı kimselerin kendisine şunu söylemiş olduğunu bildirir: Abdülmuttalib, Tanrı elçisi sekiz yaşında iken ölmüştür. Bazı kimseler ise, Abdülmuttalib'in, Tanrı elçisi on yaşında iken öldüğünü söylerler. — Bize İbn Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da Talha bin Amr El-Hazramî söylemiş. o, Ata bin Ebu Rebah'tan, o da İbn Abbas'dan şunu rivayet eder: Tanrı elçisi, Abdülmuttalib öldükten sonra Ebu Talib'in terbiyesine geçti. (Ebu Talib'in) oğulları sabahleyin gözleri çapaklı ve göz kenarlarına kan çürükleri birikmiş

olarak kalkar, halbuki Tanrı elçisinin gözleri parlak ve yüzü yağlı gözükürdü.

Tekrar Kisra bin Kubad Nuşirevan hakkındaki tamamlayıcı haberlere gelelim: bize Ali bin Harb söyledi, ona ve arkadaşlarına Ebu Eyyüb Ya'lâ Becelî, ona da Malızum bin Hani Mahzumî söylemiş, o, babasından rivayet eder; yüz elli yaşında olan babası ona şunu söylemiştir: Tanrı elçisinin doğduğu gece Kisra'ların sarayı sarsıldı, şerefelerinden on dördü yere yuvarlandı, o tarihten önce bin yıldanberi sönmemiş olan Fars (ateşgedelerinin) ateşleri söndü. Save gölünün suları eksildi. Mubezan, rüyasında serkeş develerin cins Arap atlarını yedekliyerek götürdüklerini ve bu şekilde Dicle'yi geçerek İran'a yayıldıklarını gördü. Bu hâdiseler Kisra'yı korkuttu ise de, dayanıklılık göstererek sakladı. Fakat sonradan bu hali yine de vezirleriyle Merzübanlarına açmağı uygun gördü. Onları çağırarak tacını giyip tahtına çıktıktan sonra, toplantının sebebini anlatmağa başladı. Bu sırada ateşegedelerin söndüğüne dair mektup alarak Kisra'nın kaygısı büsbütün arttı. Mubezan da: Tanrı hükümdarın işlerini başarsın, bu gece ben de bir rüya gördüm, diyerek gördüklerini anlattı. Kisra ondan: ey Mubezan, bu neyi ifade eder? diye sorduğu zaman, onun katında en bilgili bir zat olan Mubezan: Arap'lar tarafından bir hâdise çıkarılacağını gösterir, diye cevap verdi. Bunun üzerine hükümdarlar hükümdarı olan Kisra, Nu'man bin Münzire mektup yazarak: kendisinden soracağım sorulara cevap verebile-

cek birini katıma gönder, diye emretti. Bunun üzerine Nu'man, Abdülmesih bin Amr bin Hayvan bin Bukayle Gassanî'yi yolladı. Kisra, yanına gelen Abdülmesih'ten: sana tevcih edeceğim sorulara cevap verebilecek derecede bilgin var mı? diye sordu.O: hükümdar, soracaklarını söylesin, bilirsem vevap veririm, bilemezsem, cevap verebilecek birini gösteririm, dedi. Kisra ona gördüklerini anlattığı zaman, Abdüsmesih: bunları benim Suriye sınırlarına bitişik olan Arap çöllerinde oturan ve Satih adında bir kâhin olan dayım bilir, diye cevap verdi. Bunun üzerine Kisra ona: sen onun katına gidip, kendinden sorduklarımı sor ve aldığın cevabı katıma gelerek bana anlatırsın, diye emretti. Abdülmesih devesine binerek yola çıktı ve ölmek üzere bulunan Satih'in yanına vardı. Abdülmesih onu selâmlıyarak sağlık ve esenlik dilediyse de, Satih cevap vermedi. Bunun üzerine o, şu kaside ile hitab etti:

Yemen'in en şerefli ve ulu adamı sağır mıdır, yahut işitiyor mu? — Ey, halli güç olan meseleleri halleden zat! Yoksa yarışı kazandı da dizginini çekerek atını mı durdurdu? Yanına Senen ailesinden kabile şeyhi gelmiştir, onun annesi Zi'b bin Hecen ailesindendir, kendisi mavi gözlü, parlak azı dişli, hassas kulaklıdır. Cildi beyaz, elbisesi geniş ve vücudu da buna uygun olup, (şimdi) Acem hükümdarının elçisi sıfatiyle, uyku bastığı halde uyumadan geceleri yoluna devam ederek (gelmiştir). Sert bir devenin üzerinde, kaygılı bir halde uzun yoldan geçmiştir. Devenin üzerinde bir aşağı

bir yukarı sıçrıyarak senin yanına gelirken, ne yıldırım ve ne de zamanın kötü hâdiselerinden korkuyordu. Senin yanına, kasık etleri solmuş olarak geldi. Rüzgâr, harabelerin toz ve topraklarını onun üzerine savuruyordu.

Satih, onun bu kasidesini dinledikten sonra başını kaldırdı: Bu Abdülmesihtir, bir deve üzerinde Satih'in katına gelmiş, fakat o kabrin ortasındaki yarığa yaklaşmış bulunuyor. Sasanîlerin hükümdarı seni, Kisra Saraylarının sarsılması, ateşgedelerdeki ateşlerin sönmesi ve Mübazan'ın rüyası neyi ifade eder? diye sormak için gönderdi. Mubezan rüyasında, serkeş develerin cins Arap atlarını yedekliyerek Dicle'yi geçip İran topraklarına yayıldığını görmüştür, diye Mubezan'ın rüyasını anlattı. Sonra Satih ona şu cevabı verdi: okumak çoğalıp asâ sahibi gönderilirse, Semave deresi taşarsa, Save gölünün suyu azalırsa ve Fars ateşleri sönerse, o zaman Suriye Satih için vurd olamaz. Onlardan, Kisra saraylarının yıkılan şerefeleri sayısınca hükümdar gelir, diye cevap verdi ve bundan sonra kalkmadan olduğu yerde öldü. Abdülmesih de devesine dönüp binerken şu şiirleri söylüyordu:

> Süratle yoluna devam et, çünkü sen keskin iradeli ve atılgan bir adamsın, Seni dağılma ve değişmeler korkutmasın. Eğer Sasanî hükümdarlarının saltanatı uzun sürdüyse, bu değişecektir, çünkü zamanın değişen ve şiddetli halleri vardır. Onlar uzun zaman

öyle bir kuvvet sahibi oldular ki, her şeyi kırıp geçiren arslanlar bile onların şevketinden korkuyorlardı. Yüksek köşkün sahibi Mihran'la, onun kardeşleri iki Hürmüz ve iki Sabur onlardandır. İnsanlar, çeşitli durumlara göre değişirler, zengin birinin fakir düşdüğünü anlarlarsa onu bırakır ve hakir görürler. Onlar, ana oğullarıdırlar, birinin altın, gümüş ve hayvanları çok olursa, o kimse, gözükmiyen bir kuvvet tarafından korunmuş ve yardıma nail olmuş demektir. İyilikle kötülük bir iple birbirine bağlanmıştır. İyiliğin arkasından koşulur. kötülükten kaçılır.

Abdülmesih Kisra'nın yanına dönerek Satih'in sözlerini anlatmıştır. Kisra bunları işittikten sonra: bizden on dört hükümdar devlet başında bulununcıya kadar bir takım hâdiseler olacaktır, dedi. Onlardan on tanesi dört yıl hükümet sürdüler. Kalan dört tanesi de Osman bin Affan'ın halifeliğine kadar İran devletini idare etmişlerdir.

Bana Hişam bin Muhammed'den naklen söylediklerine göre, Vehriz Kisra'ya Yemen'den mal ve nadir bulunan güzel eşya göndermişti. Bu mal ve eşyayı götüren kafile Beni Temim bölgesine vardığı zaman, Sa'sa'a bin Naciye bin İkal Mücaşiî, Beni Temim kabilesini bu kafileye baskında bulunmağa davet ederek: ey Yerbu oğulları! Ben bu kafilenin, Bekir bin Va'il kabilesi bölgesinden geçeceğini ve bu malı ele geçirerek onun

yardımiyle size karşı savaş açacaklarını düşünüyorum dedi. Bunun üzerine kabîle kervanı basarak mal ve eşyayı ele geçirdi. Satih oğullarından Nutaf. içinde değerli taşlar bulunan bir heybe almıştı. Bu münasebetle: Nutaf'ın hazinesini buldu, sözü sonradan darbımesel olarak kullanıldı. Sa'-sa'a, içinde gümüş sikkeler bulunan bir sepet ele geçirdi. Malları yağma edilmiş olan kafilenin başında bulunanlar, Yemame sahibi Hevze bin Ali Hanefi'nin yanına gittiler. Hevze onlara elbise ve gereken nesneleri vererek hayvanlara bindirdi ve kendisi de onlarla birlikte Kisra'nın katına hareket etti. Hevze, ifadesi ve görünüşü güzel bir zattı. Kisra onu beğendi ve yaptığı iyiliği unutmadı. Sonra inci bir gerdanlık getirterek onun boynuna taktı ve atlas bir elbise giydirdi. Bu münasebetle ona: taclı Hevze, denildi. Kisra ondan: baskın yapan bu adamlar senin kavminden mi? diye sorduğu zaman, Hevze: hayır, diye cevap verdi. Hükümdar: onlara seninle barış veya savaş halinde midirler? Hevze: aramızda kanlı savaşlar devam ediyor. Kisra: o halde bâzı ihtiyaçlarını elde ettin, diyerek baskında bulunanlara karşı süvariler göndermeğe karar verdi. Kisra'ya: onların memleketi çok kötü, çöl ve kumluktan ibarettir, oraya girenler yollarını bulamaz ve içecek sularını kuyudan temin ederler, onların kuyuları gömmesi mümkündür, bu takdirde askerlerin yokolur, dediler ve Bahreyn valisi Azad Firuz bin Cuşnes'e mektup yazarak bu Arap'ları tedip etmesi hususunda emir vermesini tavsiye ettiler. Azad suçlu-

ların el ve ayaklarını kestiği için Arap'lar ona Azad-ı El-Mükâ'bir derlerdi. Kisra Beni Temim'den herbirinin gözlerini oyduracağına andiçti ve bu emri yerine getirildi. Valisine göndereceği memurla birlikte yollamak istediği Hevze'yi katına çağırarak tekrar hediyeler verdikten sonra ona: sen, benim memurumla birlikte giderek her ikimizin de intikamını al ve böylece kalblerimiz şifa bulsun, dedi.

Hevze, Kisra'nın memuriyle birlikte yola çıktı, El-Mükâ'bir'in katına vardı. Bu vakit, tarlalarda dökülüp kalan başakların toplanma zamanı idi. Beni Temim de, tarlada kalan başakları toplamak üzere Hecer'e gelirlerdi. Mükâ'bir'in münadisi: Beni Temim'den kim varsa hepsi de gelsin çünkü hükümdar onlara tahıl verilerek aralarında taksim edilmesini emretmiştir, diye bildirdi. Vali, bu ilân üzerine gelen Beni Temim'lileri el-Muşakka kalesine soktu. Bu kalenin karşısında Es-Safa adında diğer bir kale ve ikisinin arasında da Muhallim ırmağı vardır. Kale, Kisra'nın esvar (cengâver ve okçu) larından Besek bin Mahbuz tarafından yapılmıştı. Kisra onu (vaktiyle) bu kaleyi yapmak üzere yollamıştı. Besek kaleyi kurmağa başladığı zaman ona: bu işçiler yanlarında kadın bulunmazsa burada kalmazlar, ancak kadın bulundurursan kalenin yapısı tamamlanır, yoksa yüzüstü kalır, dediler. Besek onları bu tavsiyesi üzerine Sevad bölgesinden orospu kadınlarla Fars topraklarından su tulumlarına doldurarak rakı getirtti. İşçiler bu orospu kadınlarla evlendiler,

çocukları oldu, sayıları arttı. Arap diliyle konuşan bu topluluk, Hecer ahalisinin çoğunluğunu teşkil ettiler. Onlar Abdülkays'e nispet edilirlerdi. İslâmiyet yayılmağa başlayınca onlar Abdülkays'lilere: sayımızın çokluğunu, gücümüzün derecesini biliyorsunuz, bizi de kendi aranıza alarak kadın ve kızlarınızla evlendiriniz, dedilerse de, Abdülkays'liler onların bu isteklerini kabul etmiyerek: siz eski halinizde aramızda bulununuz, siz bizim kardeş ve azatlılarımızsınız, diye cevap verdiler. Aralarından biri onlara: ey Abdülkays oğulları, benim tavsiyemi kabul edip onları kendi soyunuza ilhak ediniz, çünkü bu gibilerden yüz çevrilmez dediyse de. başka biri: sen, asılları belli olan bu kimseleri soyumuza ilhak etmekten utanmıyor musun? diye itiraz etti. Öteki adam fikrinde ısrar ederek: onları siz kabul etmezseniz, başka Arap urukları kendi aralarına alacaklardır dedi. Abdülkays tarafından kabul edilmeyince, onlar başka Arap urukları arasında dağıldılar. Abdülkays'liler arasında ancak onların kalıntıları yaşadı ve sonradan reddedilmiyerek kendi aralarına kabul edildiler.

El-Mükâ'bir, Beni Temim'i El-Muşakkar (kalesine) kapattıktan sonra erkeklerini öldürdü, delikanlılarını sağ bıraktı. Bu vakada, Yerbu oğullarının tanımış süvarilerinden olan Ka'neb Riyahî de öldürüldü. Onu Şinn oğullarından iki adam yok etti. Bunların her ikisi de hükümdarın hizmetinde bulunurlardı. El-Mükâ'bir gençleri gemiye doldurarak Fars'a gönderdi. Onlardan birçoğunu hadım

yaptılar. Hübeyre Hudeyr Adevî (bu münasebetle) şöyle diyor: İstahr fetholunduktan sonra bunların birkaç tanesi yanımıza döndü, biri hadım, diğeri biri de terzi idi. Bu hâdise esnasında Beni Temim'den Ubeyd bin Vehb kale kapısının zencirini kırarak kaleden çıkıp şu şiiri söylemiştir:

«Ben Hind'i, artık yanımda bulunmadığı zaman hatırladım, (fakat) hatırladığım zaman benden aylarca uzakta bulunuyordu. O, Hicaz'dan ve Ulviyye'dendi. Onun ailesi, güz yağınurunun düştüğü Zur ile Minver arasında yerleşmişlerdi. Kavmim, El-Muşakkar hâdisesinde benim kale kapısının zencirini kırarak şerefimi korumamı işittiler mi? Ben kapının kilitlerini öyle bir vuruşla vurdum ki, bunun tesiriyle her muhkem kapı açılırdı.»

Hevze bin Ali, El-Mükâ'bir'den Beni Temim esirlerinden yüz tanesinin kendisine bağışlanmasını rica etti ve bu esirler paskalya gününde ona hediye edildi. Aşa, bu münasebetle söylediği bir şiirinde şöyle diyor:

«Sen (Hevze'yi) Beni Temim'den sor. Hevze onları zelil ve hakir edilerek satıldıkları vakit kurtarmıştır. Onlar El-Muşakkar kalesinin ortasında tozlu ve karanlık bir yerde son derece kötü ve perişan bir halde ve hiç bir şeyden faydalanamıyacak bir durumda bulunuyorlardı. Hevze hükümdara tatlı sözler söyliyerek ve alçaklık göstererek:

bunlardan yüz tanesini bana bağışla, dedi. Hükümdar da onun bu ricasını kabul ederek onların yüz tanesinin bağlarını çözdü. Hepsi de demir toka ve zincirleri çözülmüş bir halde sabahı karşıladılar. Hükümdar onları paskalya gününde bırakmakla büyük iyilik ve ihsanda bulunuyor ve bunun karşılığı olarak Tanrı'dan sevap ümit ediyordu. Halbuki onlar bu iyiliği bir nimet ve ihsan saymıyor ve takdir de etmiyorlardı. Bir kisi bunu söylerse, doğru söz söylemiş olur. Şair (bu son beytinde) Beni Temim'in bu nimet ve iyiliklere teşekkür etmeyip küfranda bulunduklarını anlatır.»

Vehriz, Nuşirevan hâkimiyetinin son günlerinde, öleceği zaman yaklaşınca ok ve yayının getirilmesini emretti. İstediği yapılınca: beni oturtunuz, dedi, oturttular. Bir ok alarak attıktan sonra: okum nereye düşerse türbemi oraya yapınız, dedi. Attığı ok, manastırların arka tarafına düştü. Orası Nü'm yanındaki kilise olup bugün Vehriz kabristanı adını taşır. Kisra, Vehriz'in öldüğünü duyunca, (onun yerine) esvarlardan Zin adında birini gönderdi. (Fakat) zalim ve cebbar bir kimse olduğu için, Hürmüz bin Kisra onu azledip, yerine Mervezan'ı Yemen valisi yaptı. Mervezan Yemen'de yaşadı, evlâdı oldu, oğulları büyüdü. Kisra Nuşirevan kırk sekiz yıl hâkimiyet sürdükten sonra öldü. Yerine oğlu Hürmüz hükümdar oldu.

Hürmüz.

Hürmüz. Kisra Nuşirevan'ın oğludur. Annesi büyük Hakanın kızıdır. Bana Hişam bin Muhammed'den naklen söylediklerine göre Hürmüz bin Kisra çok terbiyeli ve zayıflarla miskin ve muhtaçlara bağış ve ihsanlarda bulunmağı seven bir hükümdardı. O, ileri gelenlere yüklenirdi. Bundan dolayı memleketin ululları ona darılarak düşman kesildiler. Fakat onlara karşı o da aynı vaziyette idi. Hürmüz tac giydiği gün memleketin ileri gelenleri onu kutlamak üzere gelerek hakkında iyi duada bulundular, babasına teşekkür ettiler; Hürmüz de onlara iyi vaitlerde bulundu. O. tebaasını idarede adaletle iş görür ve aşağı sınıflara haksızlık ettikleri için memleketin büyüklerine karşı şiddetli davranırdı. Onun adaleti hâkim kılmak hakkındaki arzusu o derecede idi ki, yazı geçirmek için Mah'a giderken askerleriyle ordu hizmetinde bulunanlara, ekilmiş verlere ve çiftçilere zarar vermekten sakınmalarını. hayvanlarının tarla ve bağlara zarar vermelerine mâni olmalarını emredip bu emrini münadiler vasıtasiyle ilân ettirdi ve emre karşı hareket edenleri cezalandıracağını bildirdi. Oğlu Kisra da orduda askerî hizmette bulunuyordu. (Bir defa) onun hayvanlarından biri yol üzerindeki ekilmiş yerlerden birine girerek otlamış ve ekine zarar dokundurmuştu. Hürmüz oğlunun bu hayvanını adamlarından. hayvanları ekinlere zarar veren kimseleri cezalandırarak ziyanın ödettirilmesi için tâyin ettiği adama

verdi. Memur, hükümdarın bu emrini Kisra ile onun hayvanı ve hizmetinde bulunan kimseler hakkında yerine getiremedi. Bu hayvanın ekinlere yaptığı zarar ve ziyan Hürmüz'e arzedildiği zaman, hükümdar, hayvanın iki kulağı ile ta dibinden olmak üzere kuyruğunun kesilmesini, ziyan ve zararı Kisra tarafından ödenmesini emretti. Memur. Hürmüz'ün Kisra ile hayvanı hakkındaki emrini yerine getirmek üzere katından çıktığı zaman, Kisra gizli bir surette büyüklerden birkaç kişiyi onun yanına göndererek bu işi bırakmasını istedi, fakat memur kabul etmeyince, Hürmüz'ün Kisra ile hayvanı hakkında verdiği hükmü geciktirmesini istediler. Memur bunu kabul etti. Bunun üzerine öteki büyükler Hürmüz'ün katına gidip hayvanın fena huylu olduğunu ve serkeşlik ederek birinin tarlasına girdiğini bildirerek, hemen yakalayıp götürüldüğü için, hayvanın kulak ve kuyruklarının kesilmesinden vazgeçilmesini söyledilerse de Hürmüz bu ricayı kabul etmedi. Hayvanın kulak ve kuyruğu kesildiği gibi, Kisra da bu hususta başkalarının ödediği nispette hayvanın yaptığı zarar ve ziyanı ödedi. Bundan sonra Kisra karargâhından göç etti. Yine bir gün üzüm zamanında Hürmüz Medain'de kendisi için yapılmış olan Sabat'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Yol, bağ ve bahçelikten geçiyordu. Kendisiyle birlikte yola çıkmış olan esvarlardan biri üzüm koruğu gördü ve bunlardan birkaç salkım alarak kölesine verdikten sonra: konağa gidip bunu etle birlikte pişir, çorba yap, çünkü üzüm koruğundan yapılan

çorba faydalıdır, dedi. Bu sırada bağın bekçisi gelerek yüksek sesle bağırmağa başladı. Esvar, bu üzüm salkımını aldığından dolayı cezaya çarptırılmaktan korkarak bağın bekçisine salkımların karşılığı olarak altın ile süslenmiş olan kuşağını verdi. O böylece kendisini kurtardı, bekçinin bu kuşağı kabul edip almasını bir iyilik saydı.

Rivayete göre Hürmüz daima muzaffer bir hükümdardı, neye el uzatırsa onu elde ederdi. Bununla beraber terbiyeli, akıllı, becerikli ve cin fikirli bir adamdı ki, bu yönden dayıları olan Türk'lere çekmişti. O, büyükleri yanından uzaklaştırıp, bilginlerle asîl ve şeref sahibi ailelerden on üç bin altı yüz kişi öldürdü. O, yalnız sefillerle uyuşmağı ve onların durumlarını iyileştirmeği düşünürdü. Memleketin ulularından pek çok adamı hapse attı, rütbe ve derecelerini indirdi. Orduları tanzim etti, (fakat) askerin esvarlar sınıfını ihmal ettiği için, ona etrafında olanların birçoğu düşman kesildi. Çünkü Tanrı onların durumlariyle mülk ve devletlerini değiştirmek istemişti. Her şeyin bir sebebi olduğu gibi bunun da bir sebebi vardı. Din mensuplariyle ateşgedelerin başında bulunanlar ona hıristiyanlar aleyhinde olmak üzere bir dilekçe sunmuşlar. Hürmüz bu dilekçelerine şöyle cevap vermiş: devlet tahtımızın iki arka ayağı eksik olursa, taht yalnız iki ön ayağı üzerinde duramadığı gibi, hıristiyanlarla bize muhalif olan diğer din ve inanış mesuplarına kötü muamelede bulunursanız, devletiniz de tehlikelere düşer. Hıristiyanlarla diğer dine mensup olanlara iyilik-

lerde bulunmakta devam ediniz ki, size teşekkür etsinler ve milletimizi sevsinler.

Bana Hişam bin Muhammed'den naklen şunu söylediler: Türk'ler Hürmüz'e karşı savaş açmışlardı. Diğer bir rivayete göre de Türklerin büyük hükümdarı Şabe, hükümdarlığının on birinci yılında üç yüz bin askerle Hürmüz'ün üzerine yürümüştü. Şabe, Bazegis ile Herat'a kadar ilerledi. (Aynı zamanda) Rum hükümdarı da seksen bin askerle memleketin sınırları üzerine yürüdü. Hazar hükümdarı da büyük bir ordu ile Bab ve El - Ebvab (Demir kapı) ya kadar nufuz ederek yağma ve tahribatla meşgul oldu. Araplardan Abbas Ahvel (Şaşı gözlü Abbas) ve Amr Azrak adında iki adam, Fırat boylarında yaşıyan Arap'ları toplıyarak Sevad ahalisine baskınlarda bulundular. Böylece düşmanlar Hürmüz'ün üzerine yürümeğe cesaret ederek memlekete baskınlarda bulundular. İran'a karşı çevirme ve akın hareketleri o dereceyi buldu ki, İran'a (delik deşik bir elek) adını taktılar, yani her tarafından girilebilen ve maksada erişilen bir ülke olarak baktılar. (Böylece) düşmanlar İran'ı her yönden çevirmiş bulunuyorlardı. Türk hükümdarı Şabe, Hürmüz'le Fars kavminin ulularına, ordusu ile geldiğini bildirmek üzere elçi göndererek: ırmaklar üzerinde ve ovalarda bulunan köprüleri tamir ediniz, çünkü bu köprülerden geçerek memleketinize gireceğim. eskiden köprü bulunmıyan ırmak ve dereler üzerinde de yenilerini yaptırınız, bundan başka, memleketinizden Rum

diyarına gidilecek yolların üzerindeki ırmak ve derelerde de köprüler kurmağı ihmal etmeyiniz. çünkü ben. sizin memleketinizden Rum ülkesine gitmeği kararlaştırdım, dedi.

Hakanın bu teklifini çok çirkin bir şey sayan Hürmüz. danışmada bulunduktan sonra, Türk Hakanı ile karşılaşmak üzere asker göndermeği kararlaştırdı ve Çubin adiyle tanınmış olan Behram bin Behram Güşnes komutasında on iki bin asker gönderdi. Behram bu askerleri bizzat kendisı ve gençlerden değil de orta yaşlılardan seçti. Rivayete göre Hürmüz o zaman defterde kayıtlı olan askerleri yoklıyarak önünden geçirmiş ve defterde kayıtlı olanlar yetmiş bini bulmuştur. Behram, seçtiği bu askerin başında olduğu halde hızla ilerliyerek Herat ile Baçegis'in öte tarafına geçti. Şabe, Behram'ın geldiğini duymadı. ancak kendi ordugâçhına yakın bir yerde ordugâh kurduktan sonra onun geldiğini anladı. İki arada elçiler dolaştı, çarpışmalar oldu. Bu çaprışma esnasında. Behram bir okla Şabe'yi öldürdü. Rivayete göre Acem hükümdarlarının ordusunda üç atış meşhur olmuştur ki. biri Minuçehr ile Efrasyab arasında sınır tâyin edilirken Arşişyatın tarafından atılan ok. ikincisini Türk'lere karşı Suhra'nın atışı. üçüncüsü de Behram'ın bu savaştaki atışıdır. Behram Hakanı öldürdükten sonra onun ordugâhında ve askerinden ne varsa hepsini yağma etti. fakat olduğu yerde kaldı. Bunun üzerine Şabe'nin oğlu Barmuza gelerek onunla savaştı. Behram onunla savaşarak yendi ve kaleleriniden bi-

rine kapanmak zorunda bıraktı. Onu kalesinde kuşattı ve teslime mecbur etti. Behram onu Hürmüz'ün katına gönderdi ve kalede bulunan mal, değerli taş, tabak çanak, silâh ve başka şeyler olmak üzere pek çok mal ve eşya ele geçirdi. Bu malları iki yüz elli bin deveye ağır yük halinde yüklettikten sonra Hürmüz'e gönderdi. Hürmüz, bu değerli ganimet mallarından dolayı Behram'a teşekkür etti.

Fakat Behram ve komutasındaki askerler Hürmüz'ün kahrından korktukları için isyan edip Meda'in üzerine yürüdüler, (bu suretle) Hürmüz'ün hareketlerinden dolayı dargın olduklarını açığa vurarak, oğlu Perviz'in hükümdarlığıa daha uygun olduğunu söylediler. Hürmüz'ün yakınlarından bazıları da onlara bu hususta yardım ettiler. Fakat Perviz babasının kahrından korkarak Azerbeycan'a kaçtı. Orada Merzüban ve İspehbed'lerden bir çoğu onun etrafında toplanarak onu hükümdar ilân ettiler. Meda'in'de bulunan memleketin büyükleri harekete geçerek Hürmüz'ü tahttan indirdikten sonra iki gözünü oyup çıkardılar (fakat) günah saydıkları için öldürmediler. Meda'in'de Hürmüz'e karşı harekete geçenler arasında Perviz'in dayıları Bendi ile Bistam da bulunuyordu. Perviz bundan haber aldıktan sonra, kendisine tabi olanlarla birlikte başkente gelmek üzere Azerbeycan'dan ayrıldı. O, Behram'dan önce başkente varmağa çalışıyordu. Nihayet Meda'in'e gelerek devletin idaresini eline geçirdi ve Behram'a karşı da tedbirler aldı. Perviz'le Behram Nehrevan kı-

yılarında karşılaştılar. İki arada cereyan eden karşılaşma ve tartışma esnasında, Perviz Behram'a aman vereceğini, rütbesini yükselteceğini, iktidarını genişleteceğini söylediyse de, Behram onun bu tekliflerini kabul etmedi. İki arada şiddetli savaşlar ve gece baskınları oldu. Nihayet Perviz, hükümdarından yardım istemek maksadiyle Rum memleketine kaçtı. Rivayete göre Behram'ın kuvvetli ve bahadırlardan bir grup askeri bulunuyordu. Bunların üç tanesi Türk'lerin büyüklerinden olup binicilik ve kuvvette Türk'ler arasında onların benzeri yoktu. Onlar Behram'a, Perviz'i öldüreceklerine söz vermişlerdi. Gece baskınında bulunduğu günün sabahında Perviz bir yerde durarak Behram'ı savaşa çağırdı ise de, tebaası ağır davrandılar. Bu sırada Behram'a Perviz'i öldürmek vadinde bulunan öteki üç Türk ona yaklaşıtlar. Perviz onlarla karşılaşarak, teker teker hepsini de öldürdü. Bundan sonra savaş yerinden çekilerek Taysebun'de bulunan babası yanına gitti. Babasının katına girdi, kendisine tabi olanların hallerinde zaaf ve değişiklik gördüğünü söyliyerek fikrini sordu. Babası ona, Rum hükümdarı Morik'in katına gidip yardım istemesini tavsiye etti. Perviz babasının bu tavsiyesi üzerine ailesini Behram'a karşı emin bir yerde bıraktıktan sonra yanında Bendi, Bistam ve Behram'ın kardeşi Kürdi bulunduğu halde yola çıktı. Antakya'ya vardı, Morekle mektuplaştı. Rum hükümdarı onu kabul etti, ve onu çok sevdiği kızı Meryem'le evlendirdi. Bir rivayete göre Hürmüz bin Kis-

ra on bir yıl, dokuz ay, on gün hükümet sürmüştür. Hişam bin Muhammed'e göre de hâkimiyeti on iki yıl devam etmiştir.

Kisra Perviz

Kisra Perviz, Kisra Nuşirevan'ın, o da Hürmüz'ün oğlu olup Fars hükümdarlarının en kuvvetli ve gaddarı ve fikir bakımından da en isabetli iş göreni ve en derin düşünceye sahip olanı idi. Bize erişen haberlere göre, gerek kudret, şevket, zafer kazanmak ve hazine toplamak ve gerek kaderin yardımı, zaman ve ahvalin müsait olması bakımından, hiçbir hükümdar ona denk olmamıştır. Bundan dolayı ona Perviz adı verilmiştir ki, muzaffer demektir. Rıvayete göre o, Behram Çubin'in kurduğu tuzaktan dolayı babası Hürmüz'ün kahrından korktuğu için gizlice Azerbeycan'a gitmiştir. Çünkü Behram babasına Perviz'in hükümdar olmak istediğini söylemişti. Bunun üzerine Perviz hükümdarlığını ilân etti. İspehbedler ve başkaları onun etrafıda toplanarak yardımda bulunmak üzere hükümdar tanıdılar. Rivayete göre Behram Çubin'e karşı savaşan Azineceşenes öldürüldükten sonra onun etrafındakiler dağılarak, parçalanmış bir halde Medan'i'e vardılar. Behram onları arkalarından takip etti ise de, sonradan işleri bozuldu. Öldürülen komutanın kız kardeşi Perviz'e mektup yazarak, Azineceşenes'in öldürülmesiyle Hürmüz'ün zayıf düştüğünü haber verdi. Perviz'in aynı yaşta arkadaşı olan bu kadın, mektuounda memleket büyüklerinin Hürmüz'ü tah-

tahtından indirmeğe ittifakla karar verdiklerini, Behram Çubin'in ondan önce Meda'in'e geldiği takdirde şehri ele geçirebileceğini anlamıştı. Perviz bu mektubu aldığı gibi Ermenistan ve Azerbeycan'da toplayabildiği taraftarlariyle birlikte Meda'in'e geldi. Memleketin ileri gelenleri sevinerek onun etrafında toplandılar. Perviz hükümdarlık tacını gidi ve tahta çıkarak: iyiliği sevmek benim bir tabiatımdır, maksadımız, hayırlı işlerde bulunmaktar. Büyük babam Kisra bin Kubad, sizin babanız hükmünde idi, babam Hürmüz de âdil bir hükümdardı. Sizin vazifeniz emirleri dinlemek ve itaat etmektir, dedi. Tahta çıktığının üçüncü günü babasının yanına giderek secde etti ve ona: ey hükümdar, Tanrı sana uzun ömürler ihsan eylesin, ben sana münafıklar tarafından söylenen söz ve iftiralardan uzağım, senden saklanarak Azerbeycan'a gitmem, beni öldüreceğinden korktuğum içindir, dedi. Babası onun bu sözlerine inandıktan sanra: benim iki türlü ihtiyacım var. bu isteklerimi yerine getir. Bunlardan biri, beni tahttan indirerek gözlerimi oyup çıkaranlardan intikamımı almandır, bunları esirgeme. İkinci isteğim, isabetli fikir sahiplerinden üç kişiyi bana arkadaş yaparak, onların her gün benim yanıma girmelerine müsaade etmendir, diye cevap verdi. Perviz, babasına karşı alçaklık göstererek: ey hükümdar, Tanrı sana uzun ömürler ihsan eylesin, dinsiz Behram üzerimize yürüdü, o kuvvetli ve bahadır bir kişidir. ben bu halimde, sana kötülük yapanlara el uzatmak kudretinde değilim, Tanrı bu münafıkı

ele geçirmek imkânını verirse, ben senin emrin altındayım, dedi.

Behram, Kisra Perviz'in Meda'in'e giderek ahali tarafından hükümdar seçildiğini işitince, askerleriyle birlikte hızla Meda'in'e doğru ilerledi. Perviz, onun durumunu anlamak üzere adamlar gönderdi. Behram şehre yaklaştığı zaman, Perviz ona karşı uysal davranmağı uygun buldu. Silâhlandı, Bindüye ile Bistam'a ve memleketin ulularından güvendiği diğer kimselerle askerinden bin kişiye hazırlanmak için emir verdi. Onlar, süslü elbiseler giydiler ve silahlandılar. Perviz, onlarla birlikte sarayından çıkarak, ahalinin iyi duaları altında Behram'a doğru yürüdü. Bindüye ile Bistam ve memleketin diğer büyükleri Perviz'in etrafını kuşatmışlardı Perviz Nehrevan ırmağının bir kenarında durdu. Behram ise onun nerde bulunduğu tesbit ettikten sonra, çok sevdiği alaca renkte semer aygırına bindi. O, silâhlanmamıştı ve yanında İzezcüşnes ile Türk hükümdarının yakın kimselerinden üç kişi bulunuyordu. Bu üç Türk Behram'a Perviz'i esir ederek getireceklerini söz vermişlerdi. Behram bunun karşılığı olarak onlara pek çok para vermişti. Behram, Kisra Perviz'in süsler içinde, başına tacını giyerek en kutlu bayrakları olan Dereşi Kâbyan'ı çektiği halde, Bidüye, Bistam ve memleketin diğer uluları tarafından kuşatılmış olduğunu ve güzel silâhlariyle iyi atlarını görünce kederlendi ve yanında bulunanlara: zinacı kadından doğanın halini görüyor musunuz? Yağlanmış, etlenmiş, genç yaşın-

da olduğu halde tecrübe ve derin düşünce ile iş gören bir adam tavrını takınmış, sakalı ve gençliği kemalini bulmuş vücudu da büyümüştür, dedi. Bu esnada Nehrevan ırmağının öbür sahilinde bulunan Kisra Perviz, yanındakilerden: bunlardan hangisi Behram? diye sordu. Perviz'in yanında bulunan ve ona itatten ayrılmıyan Behram'ın kardeşi Kürdî: Tanrı sana uzun ömürler ihsan eylesin, alaca renkli semer aygırına binmiş olanı Behram'dır, dedi. Bunun üzerine Kisra Perviz Behram'a hitap ederek söze başladı ve : ey memleketimizin sağlam köşesi ve tebaamızın sağlam direği, bu memlekette yaptığın hizmetleri takdir ederek, seni bütün Fars memleketinin sipehbedi yapmak için uygun fırsatı bekliyoruz, dedi. Onun bu sözlerini işiten Behram, Kisra Perviz'e biraz daha yaklaşarak: ben de seni asmak için bir gün seçeceğim, diye mukabele etti. Onun bu sözleri Kisra'yı kederlendirdiyse de, bu halini belli etmedi. Aralarındaki konuşma uzun sürdü. Nihayet Behram, Perviz'e: ey orospu kadının oğlu, ey Kürd'lerin çadırında beslenmiş olan, diye hitap etti, Perviz'in tekliflerinden de hiçbinine yanaşmadı. Behram'ın büyük babası İreş'in adı anıldı;Perviz de, İreş'in kendisinin büyük babası Minuşehr'e itaat etmiş olduğunu söyledi. Nihayet son derece hiddetli bir halde birbirinden ayrıldılar. Behram'ın, her bakımından kadınların en iyisi olan Kürdiyye adında bir kız kardeşi vardı. Behram onunla evlenmişti. O, kötü sözler söyleyip Perviz'in itaate davetini reddettiği için Behram'ı

azarladı ise de, kocası onun sözlerine kulak asmadı.

Rivayete göre baskınlarda bulunduğu gecenin sabahında Perviz kendisini Behram'ın askerlerine göstermiş ve yukarda adları geçen üç Türk onun üzerine saldırmışlardır. Perviz onları kendi eliyle öldürerek askerlerini de savaşa çağırdiyse de, ordusunda gevşeklik gördü ve bunun üzerine hükümdarlardan birinin katına giderek yardım istemeğe karar verdi. Bu fikrini babasına söylediği zaman, babası ona Rum hükümdarının katına gitmeği tavsiye etti. Perviz, kadınlarını emin bir yerde sakladıktan sonra aralarında Bindüye, Bistam ve Behram'ın kardeşi Kürdî de bulunan birkaç adamla birlikte yola çıktı. Meda'in'den ayrıldıktan sonra (arkadaşları ona), Behram'ın Hürmüz'ü tekrar hükümdar yapmasından ve Rum hükümdarına mektup yazarak kendilerini geri çevirtmesinden veya yok etmesinden korktuklarını söylediler. Bunu Perviz'e bildirerek. Hürmüz'ü öldürmek için müsaadesini istediler. Perviz cevap vermediyse de, Bindüye ile Bistam. yanlarında bulunan birkaç kişi ile birlikte Hürmüz'ün yanına gitiler ve onu boğarak öldürdükten sonra Perviz'in yanına döndüler ve ona: seferin uğurlu olsun, yoluna devam et. dediler. Hayvanlarının yürüyüşünü hızlaştırarak Fıratı geçtikten sonra Hurşidan adında bir rehberin idaresinde çöl yolunu tutular. Bayındır bir mevkiin etrafında kurulan manastırlardan birine gelerek istirahate daldıkları zaman, Behram'ın Bahram bin Siyavüş komutasında gön-

derdiği süvarileri onları bastılar. Bunun üzerine Bindüye Perviz'e durum tehlikelidir, süvariler seni kuşattılar, başının çaresine bak, dedi. Perviz: başvuracak çarem yoktur, dediği zaman. Bindüye: ben senin için kendimi feda edeceğim, elbiselerini çıkararak bana ver, ve hep beraber manastırdan çıkınız dedi. Bunun üzerine hep birlikte manastırdan çıkarak ve düşman yetişmeden önce bir dağın arka tarafında gizlendiler. Behram bin siyavüş gelip manastırın damında Perviz'in elbiselerini giymiş olan Bindüye'yi gördü ve onu Perviz zannetti. Bindüye, sağ teslim olmak üzere yarına kadar mühlet istediyse de, hilesi anlaşıldığı için hemen yakalanarak Behram Çubin'in katına görürüldü ve hapsedildi. Rivayete göre Behram Meda'inde hükümdar saraylarına girdikten sonra tahta çıkmış ve katına toplanan memleketin ulularına söylediği nutukta Perviz'e dokunarak onu zemmetmiştir. Bu münasebetle Behram ile, onun hükümdar olmasını istemiyen büyükler arasında tartışma cereyan etmiştir. Fakat Behram buna bakmadan tahta çıkarak taç giymiş ve halk da korktuğu için ona boyun eğmiştir. Rivayete göre Behram bin Siyavüş Behram Çubin'i öldürmek hususunda Bindüye ile anlaşmış, fakat mesele duyulunca Çubin tarafından öldürülmüştür. Bindüye ise kaçarak Azerbaycan'a gitmiştir.

Antakya'ya varan Perviz Morik ile mektuplaştı ve kendisiyle birlikte gelen birkaç kişiyi onun katına göndererek yardım istedi. Morik ona müsbet cevap verdi ve durum icabı kızı Meryem'i onun-

la evlendirmeği düşündü. Kızını onun katına gönderdikten başka, kardeşi Sivayüş ile birlikte altmış bin asker de yolladı. ordunun başına iyi komutanlardan Curcis'i geçirdi. Şahsında bin adamın kuvvetini toplıyan birini de bu orduya kattı. Rum hükümdarı Perviz'e, andlaşma gereğince ata ve babalarına ödenmekte olan vergileri istememesini şart koydu. Rum komutanı ve askeri gelince Perviz sevindi ve beş gün istirahat verdikten sonra onları teftiş ederek önünden geçirdi, orduya rehberler tâyin etti. Siyavüş ile Curcis ve kuvvet bakımından bin kişiye denk olan bir bahadır da askerlerin arasında bulunuyordu. Perviz onlarla birlikte Azerbeycan'a giderek Danık çölünde ordugâh kurdu. O sırada Bindüye ile o civarın ispehbedi olan Musil de kırk bin adamla Perviz'in yanına geldiler. Perviz'in geldiğini duyunca, Fars. İsfahan ve Horasan'dan birçok adam onun etrafında toplandı. Behram, Perviz ile ordusunun Danık çölünde bulunduğunu işiterek, Meda'inden kalkıp oraya gitti. Aralarında cereyan eden şiddetli savaşta Rum bahadırı öldürüldü. Rivayete göre Perviz kendi başına on dört arkadaşiyle birlikte Behram'la savaşmıştır. Behram'ın Kardeşi Kürdî ile Bindüye, Bistam. Sabur Andiyan, Abeder. Ferruhzad ve Ferruh Hürmüz bu on dört kişinin içerisinde bulunuyordu. Savaş çok şiddetli oldu. Onlar birbiriyle tutuştular. Mecusîler, bu savaş esnasında Perviz'in dar bir yere düştüğünü ve Behram onu ele geçireceğini ümit ederken Perviz'in gizli bir kuvvet tarafından çıkılması

ımkânsız bır dağa kaldırılmış olduğunu söylerler. Müneccimler, Perviz'in kırk sekiz yıl hükümet süreceğini ittifakla söylemişlerdir. Perviz. Behram'la karşı karşıya gelerek savaşmış, onun elinden kapıp aldığı süngüyü başına vurmuş ve süngü parçalanmıştır. Behram, işleri karışınca korktu ve Perviz ile başa çıkamıyacağını anlayınca savaş meydanından kalkarak Horasan'a ve oradan da Türk iline gitti. Perviz, yardıma gelen Rum askerlerine yirmi milyon dağıttıktan sonra onları Morik'in yanına memleketlerine iade etti. ve bundan sonra kendisi de Meda'in'e döndü. Rivayete göre Perviz hıristiyanlar için bir vesika yazarak, onlara kilise ve manastırlarını ellerinde tutmak hakkını verdikten başka, mecusî olmıyanlardan istiyenlerin hıristiyanlığı kabul edebileceklerini de ilân etmiştir. Nuşirevan da Kayser'le. ondan ödeteceği verginin Rum memleketinde bulunan İranlıların durumunu düzeltmek ve orada ateşgedeler kurmak yolunda sarfedilmesi için anlaşmıştı. Kayser de ona, İran'daki hıristiyanlar hakkında aynı şartları kabul ettirmiştir.

Behram saygı görerek Türk hükümdarı'nın katında yaşıyordu. Fakat Perviz, Hürmüz adında birini nefis mücevher ve başka değerli eşyalarla Türk memleketine gönderdi. Adam yolunu bularak hükümdarın eşiyle görüştü ve onu, Behram'ı öldürmeğe kışkırttı. Rivayete göre Hakan Behram'ın öldürülmesinden dolayı üzülmüş, Behram'ın kız kardeşi ve aynı zamanda karısı olan Kürdiyye'ye adam göndererek eşinin öldürüldü-

ğünü bildirdikten sonra kardeşı Natra ile evlenmesinin teklif etmiştir. Kürdiyye, Hakana iyi cevaplar vererek Natra'yı başından savdı, sonra Behram'la Türk iline sığınmış olan askerlerle birlikte Türk ilinden İran sınırlarına geldı. Natra on iki bin askerle Kürdiyye'nin arkasından yürüdü. Fakat Kürdiyye Natra'yı kendi eliyle öldürdükten sonra yoluna devam etti. Sonra kardeşi Kürdiyye'ye mektup yazarak Perviz'den kendisi için aman istedi. Kürdiyye bu aman üzerine hükümdarın katına geldikten sonra Perviz onunla evlenmiş ve kendisiyle barışmadığından dolayı Behram'ı azarladığı için ona teşekkür etmiştir. Perviz, Morik'in kendisnie yaptığı iyiliği de takdir etmiştir. (Fakat) Rumlar, Kisra Perviz'in hâkimiyetinin on dördüncü yılında Morik'i tahtından indirerek öldürdüler ve bütün varislerini de yok ettiler. Ancak bir oğlu kaçarak kurtuldu ve Kisra'nın katına geldi. Morik'i öldüren Rum'iar, Kofa (Foka) adında birini hükümdar seçtiler. Kisra Perviz, Rum'ların Morik'e karşı olan yeminlerini bozarak onu öldürdüklerini içitince son derece kızdı ve tarafsız kalmağa hamiyetsizlik saydı. Morik'in kendisine sığınmış olan oğlunu katına alarak başına taç giydirdikten sonra onu Rum hükümdarı yaptı ve onunla birlikte üç komutanın idaresinde büyük bir ordu gönderdi. Bu komutanlardan birinin adı Remiyzan olup, Suriye'ye gönderildi. O, Suriye'yi altüst ederek Filistin'e kadar ilerledi, Kudüs'e girerek baş papazla orada bulunan diğer papaz ve hıristiyanları yaka-

lıyarak, onlardan İsa'nın asıldığı ağacı istedi. Bu ağaç altından bir tabutun içine yerleştirildikten sonra bir bostana gömülmüş ve üzerine sebzeler ekilmişti. O, ağacın meydana çıkarılmasında ısrar edince, nihayet papazlar gömüldüğü yeri göstermek zorunda kaldılar. Komutan. bu ağacı gömüldüğü yerden kendı eliyle kazarak meydana çıkardıkatan sonra Kisra Perviz'e gönderdi. O zaman Perviz hâkimiyetinin yirmi dördüncü yılı idi. İkinci komutanın adı Şahin olup. memleketin batı kısmının Fazusban'ı idi. O. Mısır. İskenderiye ve Nube memleketlerini ele geçirerek İskenderiye şehrinin anahtarını Kisra Perviz'e yolladı. O gün, hâkimiyetinin yirmi sekizinci yılı idi. Şehribaraz rütbesinde olan üçüncü komutanın adı Fürrehan idi. O, Kostantiniye üzerine yürüdü ve boğaza yakın bir yerine inerek çadırını kurdu. Kisra ona, Morik'e karşı olan yeminlerini bozduklarından dolayı Rum'lara darıldığı için, Rum memleketini yakıp yıkmasını emretti.

Buna bakmadan, Rum'lardan kimse Morik'in oğluna boyun eğmedi. (Bilâkis) ahlâksız, fâsik, Tanrı'ya karşı cüretli ve idaresi bozuk olduğu için Kofa'yı da öldürerek, yerine Herakl adında birini hükümdar seçtiler. Fars'ların. Rum memleketini yakıp yıktıklarını, askerlerini öldürdüklerini çoluk çocukları esir ederek alıp götürdüklerini, mal ve mülkü yağma ederek ne varsa hapsini de mübah saydıklarını görünce ağlıyarak Tanrı'ya dua etti ve yalvardı, kendisini ve memleketinin halkını Fars'lı askerlerden kurtarmasını diledi.

(Sonra) uyurken, irı gövdeli ve güzel elbiseler giymiş birinin, yakınında bir kenara oturduğunu gördü. Böylece otururlarken, başka biri yanlarına girerek öteki adamı oturduğu yerden aşağıya attı ve Herakl'a: ben bu şişman adamı sana teslim ettim, dedi. Hükümdar uykusundan kalktıktan sonra rüyasında gördüklerini kimseye anlatmadı. İkinci defa (rüyasında) yine öteki adamı yüksek bir yerde oturmuş bir durumda gördü. İkinci adam bu defasında elinde uzun bir zencirle gelerek yukarda oturan öteki şişman adamın boynuna attı ve Herakl'e onu yakalamak imkânını verdi, aynı zamanda ona: ben sana Kisra'yı çürümüş bir kemik halinde teslim eden bir adamım, Kisra ile savaş, galip geleceksin, bu savaşlarda isteklerine ereceksin, dedi. Herakl bu rüyayı tekrar görünce, bunu fikir sahibi olan Rum büyüklerine anlattı. Onlar da: muzaffer olacaksın, Kisra'nın üzerine yürü, dediler. Herkal savaş hazırlıklarını gördü, oğlunu kendi yerinde bırakarak Kostantiniye'yi onun idaresine teslim ettikten sonra (yola çıktı) fakat Şehribaraz'ın bulunduğu yerden geçmeyip başka bir yolu tuttu. Ermenistan'a kadar ilerledi ve bir yıl sonra Nasibin (Nusaybin) de kondu.

Herakl oraya vardığı zaman Kisra. devletin Fazusban'ı Şahin'e darılarak onu işı başından uzaklaştırmıştı. Şehribaraz ıse, muhafız kuvvetleriyle birlikte Kisra'nın emrettiği yerde bulunuyordu. Kisra, ordusunun başında olduğu halde Herakl'in Nasibin'de konmuş olduğunu işitince.

komutanlarından Rahzar adında birini on iki bin askerle onunla savaşmağa memur ederek, Dicle sahilindeki Musul şehri yanında bulunan Nini-ve'da ordugâh kurmasını ve Rumların oradan geçmesine engel olmasını emretti. Komutan, Kisra'nın emrine göre hareket etti. Herakl'in geldiği hakkındaki haberi aldığı vakit, Kisra, Deskeret ül - Melik'te bulunuyordu. Rahzar, Kisra tarafından emredilen yere indi. fakat Herakl Dicleyi Fars askerlerinin bulunmadığı bir yerinden geçti. Rahzar. Rum askerlerinin hareketini öğrenmek üzere casuslar gönderdiği zaman, onlar. Herakl'in yetmiş bin askerle Dicle'yi geçmiş olduğunu haber verdiler. Rahzar da. askerleri de bu orduya karşı koyamıyacaklarını açık olarak bildiler. O, Kisra'ya, Herakl'in karşı durulması güç olan kuvvetli ve iyi silâhlı bir ordu ile kendilerini bastırdığını defalarca yazdı. Kisra, Rum'lara karşı koymaktan âciz iseler. kendisine itaat uğrunda ölmekten ve bol olarak kanlarını akıtmaktan hiçbir vakit âciz olmıyacaklarını bildirerek cevap verdi. Rahzar. defalarca yazdığı mektuplarına Kisra'dan bu şekilde cevap alınca, askerini savaş düzeni üzere tertip ederek Rum'larla karşılaştı. Rumlar. Rahzar ile altı bin askerini öldürdüler. Kalanlar kaçabilecekleri tarafa dağıldılar. Rahzar'ın Rum'lar tarafından öldürülmesi ve Rum'ların zafer haberi Kisra'yı son derece sarstı. Bu haber üzerine savaşamıyacağını (anlıyarak) geri çekildi ve Meda'in'e gelerek kalesine kapandı. Herakl ilerliyerek Meda'in'e yaklaştı ve bu-

nu duyan Kısra da savaş hazırlıkları görmeye başladı, fakat (bu esnada) Herakl (birdenbire) ilerlemekten vazgeçerek Rum topraklarına geri çekildi. Kisra komutanlarına yazdığı bir emirle, idarelerindeki askerlerden korkaklık göstererek düşmana karşı koymıyan ve kendi yerini korumıyan her askerin adını vermelerini istedi ve onları suçlarına göre cezalandıracağını bildirdi. Onun bu emri askeri kendi aleyhine çevirdi ve onuların kendilerini kurtarmak yolunu aramalarına sebep oldu. Kisra Şehribaraz'a mektup yazarak derhal katına gelmesini emretti.

Rum'ların hareketlerini Yüce Tanrı şu ayetlerde anlatmaktadır: «Rum'lar en yakın bir yerde yenildiler. Onlar bu bozgunluktan sonra birkaç yıl içinde düşmanlarını yeneceklerdir. Emir ve irade, önceden de sonradan da Tanrı'nındır. O gün inananlar Tanrının bu yardımından dolayı sevineceklerdir. Yüce Tanrı dilediğini üstün kılar, o, kudret sahibidir, üstündür, esirger. Bu, Tanrının bir va'didir. Tanrının va'di elbette yerine gelir. Fakat kişilerin çoğu bunu bilmezler» (Rum: 1-6). Bu ayetler, Fars hükümdarı Perviz'le Rum hükümdarı Herakl hakkında inmiştir. Bunu ileri sürenler şunlardır:

Bize Kasım bin Hasan söyledi, ona Ebu Bekir bin Abdullah'tan naklen Haccac söylemiş o, İkrime'den şunu rivayet eder: «Rum'larla Fars'lar yakın bir yerde savaştılar» ayetinde anılan yakın yerden maksat, (Şam ülkesindeki) Ezrıat'dır, (çünkü) savaş orada cereyan etmiş ve bu karşılaş-

mada Rum'lar yenilmişlerdir. O zaman Tanrı elçisi henüz hicret etmemiş olup, Mekke'de bulunuyordu. Rum'ların yenilmesi haberi Tanrı elçisine ve sahabesine kötü tesir etti. Tanrı elçisi, kitap ehlinden olmıyan mecusilerin kitap ehlinden olan Rum'ları yenmelerini hoş görmüyordu. Mekke kâfirleri ise sevindiler. Kâfirler, Tanrı elçisinin sahabesine rasladıkları zaman: siz de hıristiyanlar da kitap ehlindensiniz, bizim kardeşlerimiz olan Fars'lar sizin kardeşleriniz Rum'ları yendiler. Bizimle savaşırsanız, elbette biz de sizi yeneceğiz, diyorlardı. Bunun üzerine yukarda andığımız ayet indi. Ebu Bekir de kâfirlerin yanına giderek: siz, kardeşlerininzin bizim kardeşlerimizi yenmelerinden dolayı mı sevindiniz? Sevinmeyiniz, Tanrı sizin gözlerinizi aydın eylemiyecektir, Rum'lar elbette Fars'ları yeneceklerdir, size bunu andiçerek söylüyorum, peygamberimiz bize bunu haber verdi, dedi. Ubey bin Halef Cumahî: ey Ebu Fuzayl, yalan söylüyorsun, diye mukabele ettiği zaman Ebu Bekir: ey Tanrı düşmanı, senden yalancı kimse yoktur, haydi bahse tutuşalım, Rum'lar üç yıla kadar galebe çalmazlarsa ben sana on tane dişi deve vereceğim, Fars'lar üç yıl içinde yenilirse, sen bana on tane genç dişi deve vereceksin, dedi. Bundan sonra Ebu Bekir Tanrı elçisinin (s. m.) katına giderek bahse tutuştuğunu haber verdi. Tanrı elçisi ona: böyle söylemiye idin, çünkü ayetteki Biz'i (birkaç) sözü üç ile dokuz arasındaki sayıyı ifade eder, sen bahsi genişleterek miktarı ve müddeti uzat dedi. Bunun üzerine Tanrı elçisinin

yanından çıkan Ebu Bekir tekrar Ubeyy ile görüştü. O: bahse tutuştuğuna belki pişman olmuşundur. dediği zaman, Ebu Bekir: hayır, haydi miktarı fazlalaştıralım, müddeti de artırarak dokuz yıla çıkaralım, Rum'lar Fars'ları dokuz yıl içinde yenmezlerse ben sana yüz tane genç dişi deve vereceğim, dedi. Ubeyy'de: teklifini kabul ettim. dedi.

Bize Kasım söyledi, ona ve arkadaşlarına Hüseyin, onlara da Ebu Bekir'den naklen Haccac söylemiş, o, İkrime'den şunu rivayet eder: Fars'ta, yalnız bahadırlar doğuran bir kadın vardı. Kisra onu katına çağırarak: ben Rum memleketine asker göndermek istiyorum, başlarına da senin oğullarından birini geçireceğim, hangisini tavsiye ediyorsunuz? diye sordu. Kadın: bir oğlum tilkiden daha hilekâr, şahinden daha ihtiyatlıdır. İkinci oğlum Ferrühan süngüden daha keskindir, ve Sihirbaz adlı oğlum da akıllıdır. bunlardan arzu ettiğini tâyin et, diye cevap verdi. Kisra: ben en akıllısını tâyin ettim, dedikten sonra, askerinin başına Şehriberaz'ı geçirdi. Şehriberaz Fars ordusunun başında olduğu halde Rum memleketi üzerine yürüdü, Rumları öldürdü. şehirleri yıktı, zeytin ağaçlarını kesti. Ebu Bekir der ki: bana bu haberi Ata Horasanı söyledi ve benden Surıye ülkesini gördün mü? diye sordu. Ben: hayır Suriye'de bulunmadım, dediğim zaman: Suriye'ye gitmiş olsaydım, onun tarafından yıktırılan şehirlerle kestirilen zeytinlikleri görürdün, dedi. Ben sonradan Suriye'ye gittim ve onun haber verdiklerini

gözümle gördüm. Ata Horasanî, Yahya bin Yamer'den naklen şunu söyledi: Kayser Kutme adında biri komutasında, Kisra da Şehriberaz idaresinde asker gönderdiler. Onlar, Ezriaat ile Busra'da karşılaştılar. Orası size Suriye'nin en yakın yeridir. Fars'lar Rum'larla karşılaşarak galip geldiler. Kureyş kâfirleri bundan dolayı sevindiler, müslümanlar ise üzüldüler. Bundan sonra Tanrı yukarda yazdığımız ayetleri indirdi. Bundan sonra Ata, haberi İkrime'den rivayet edildiği şekilde nakleder. Şehriberaz Rum'ları çiğneyip şehirlerini yıkmakta devam etti. Kostantiniye boğazına kadar ilerlediği zaman Kisra öldü. Kisra'nın ölüm haberi gelince Şehriberaz bozularak ricate başladı. Rum'lar onları arkalarından takip ediyor ve öldürüyorlardı.

Ebu Bekir, İkrime'nin şunu da söylemiş olduğunu zikreder: Fars'lar Rum'ları yendikten sonra Ferrühan içki sofrasına oturarak arkadaşlarına: ben kendimi Kisra'nın tahtı üzerine oturmuş gibi görüyorum, dedi. Onun bu sözlerini duyan Kisra, Şehriberaz'a mektup yazarak: hemen bana Ferrühan'ın başını gönder diye emretti. Şehriberaz Kisra'ya: ey hükümdar, sen Ferrühan gibisini bulamazsın. o düşmanlara saldırmasiyle ve düşmanlar arasında da bahadarlığiyle meşhurdur, onu öldürme, diye ricada bulundu. Kisra ona yazdığı cevapta: Fars'lı erkekler arasında onun yerini tutacak bahadır var, sen bana onun başını çabuk gönder, diye emretti. Şehriberaz tekrar Kisra'dan onu öldürtmemesini rica ettiği zaman Kisra hid-

detlenerek onun ricasını cevapsız bıraktı. Aynı zamanda postacı göndererek Şehriberaz'ı başkomutanlıktan azlederek, yerine Ferrühan'ı başkomutan yapmış olduğunu bildirdi. Postacı ona küçük bir mektup da verdi ki Kisra bu yazısında Ferrühan'a, idareyi eline alıp kardeşi itaat ettikten sonra, Şehriberaz'ın başını göndermesini emrediyordu. İlk mektup okunduktan sonra Şehriberaz tahtından inerek: başüstüne, diye emre itaat etti. Ferrühan ikinci küçük mektubu okuduktan sonra: bana Şehriberaz'ı getiriniz, diye emir verdi. Kardeşinin başını kesmek istediği zaman öteki: acele etme, vasiyetlerimi yazayım, dedi. Ferrühan müsaade ettikten sonra bir sepet getirtti ve içerisinden çıkarttığı üç mektubu uzatarak: ben bu mektuplarla Kisra'ya başvurarak seni öldürtmemesini istemiştim, sen Kisradan bir mektup almakla beni öldürtecek oldun, dedi. Bunun üzerine Ferrühan başkomutanlığı ona iade etti.

Bu vakadan sonra Şehriberaz Rum kayserine mektup yazarak: seninle görüşmek istiyorum, bir işim vardır, bu işi mektupla da posta ile de anlatmak olmaz, sen ancak elli tane Rum'lu ve ben de elli tane İran'lı ile geleceğim, diye haber yolladı. Kayser onun bu teklifini kabul etti. Fakat onun istediği gibi elli değil de beşyüz askerle yola çıktı. Bundan başka geçeceği yollar üzerine casuslar dikti ki, böylece Şehriberaz'ın tuzağına düşmekten sakınmak istiyordu. Gönderdiği casuslar Şehribaraz'ın ancak elli kişi ile geldiğini haber verdikten sonra Kayser ondan emin oldu. Onlar

yanlarında ancak birer bıçak bulundurarak kendileri için dikilmiş olan atlas çadırıda buluştular. Tercümanlarını da yanlarına çağırdılar. Şehriberaz, Kayser'e şunları söyledi: şehirlerin, kardeşimle benim hile ve gücümüzle yıkıldı. Kisra bizi kıskanarak, bana kardeşimi öldürmemi emretti, fakat ben bu emri yerine getirmedim. Bundan sonra kardeşime beni öldürmesini emretti. Biz hepimiz de Kisra'yı hal'ettik, seninle birlikte ona karşı savaşacağız, dedi. Kayser: isabet ediyorsunuz, diye cevap verdi. Fakat onlar sırrın yayılmasından korktular ve: iki kişiden fazlası bilirse yayılır, diyerek yanlarında taşıdıkları biçaklarla tercümanlarını öldürdüler. Böylece Tanrı Kisra'yı yoketti. Tanrı elçisi (s. m.) Hudeybiye günü bundan haber alarak, gerek kendisi ve gerek arkadaşları onun ölümünden dolayı sevindiler.

Bana Hişam bin Muhammed'den naklen söylediklerine göre, Muhammed (A. M.) Kisra Perviz hâkimiyetinin yirminci yılında peygamber olarak gönderilmiştir. O, peygamberlik geldikten sonra Mekke'de on üç yıl kaldı ve Kisra hâkimiyetinin otuz üçüncü yılında Mekke'den Medine'ye hicret etti.

Tanrının, Fars devletinin yıkılmasını irade edip Muhammed'e (A. m.) peygamberlik, halifelik, devlet ve sultanlık ihsan etmek suretiyle Arap kavmini saymasından sonra Kisra Perviz zamanında cereyan eden hâdiseler ve bunların sabepleri hakkında.

Bu husustaki haberlerin bir kısmı Vehb bin Münebbih tarafından nakledilmiştir. Bize İbn

Humeyd söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin İshak'tan naklen Seleme söylemiştir. Bu haberi arkadaşlarımızdan bazısı bize Vehb bin Münebbih'ten şöyle nakletmiştir: Kisra, Diclet el-Avra'ya bir bent yapmak için sayıp tükenmez derecede çok para sarfetmişti. Salonunun kemeri acayip ve benzeri görülmemiş bir şekilde yapılmıştı. O, müracaat için gelen halk bu salonda toplandığı zaman, yanında kâhin, sihirbaz ve müneccimlerden ibaret üç yüzaltmış bilgin bulundururdu. Bu bilginler arasında Arap kavminden Sa'ib de vardı ki, bu zat kuşların kalkış, iniş ve uçuşlarından netice çıkararak fala bakar ve bu hareketlere dayanarak fal sahibinin işinin uğurlu veya uğursuz olduğunu söylerdi. Yemen valisi Bazan tarafından gönderilmiş olan bu kâhin pek az yanılırdı. Kisra, güç bir durumla karşılaştığı zaman bütün kâhin sihirbaz ve müneccimlerini bir araya toplar ve onlara: bu işi inceleyininz, diye emrederdi. Kisra, Muhammed'in (A. m.) peygamber olarak gönderildiği sırada sabahleyin kalktığı zaman, hiçbir ağırlık bastırmadığı halde salon kemerinin ortasından ayrılmış ve Dicle el - Avra bendinin yıkılmış olduğunu görerek, bu iki hâdiseden dolayı çok üzülmüş: mülküm ve devletim parçalandı, demiştir.

Bu hâdise üzerine Sa'ib de dâhil olduğu halde kâhin, sihirbaz ve müneccimlerini çağırarak: hiçbir ağırlık bastırmadığı halde salonumun kemeri yarıldı ve Diclet el - Avra seddi yıkıldı, bu hâdiseyi inceleyiniz, bunlar neyi ifade eder? diye sordu.

Onlar Kisra'nın bu emrini işiterek katından çıkıp meseleyi incelemeye başladıkları zaman, göğün her tarafında acayip haller görüldü, yer yüzü karardı, onlar bildiklerini şaşırdılar, sihirbazların sihri, kâhinlerin uğraşması ve müneccimlerin ilmi işe yaramaz oldu. Sa'ib karanlık bir gecede bir tepeye çıkarak baktığı zaman, Hicaz yönünden gelen bir şimşeğin ta doğuya kadar uçtuğunu gördü. Sabahleyin iki ayağının bastığı yere bakınca, yeşil bir bahçe gördü, bu acayip hallerden sonra: benim bu gördüklerim doğru ise Hicaz'da bir sultan zuhur edecek, hükmü doğuya kadar yürüyecek, yeryüzü onun zamanında bütün diğer hükümdarlar zamanında olduğundan daha fazla yeşillenecek dedi. Müneccimlerle kâhinler kendi aralarında başbaşa kaldıkları zaman, gerek kendileri ve gerek Sa'ib tarafından görülen bu olağanüstü haller karşısında birbirlerine: biliniz ki, bizim ilmimizi şaşırtan şey ancak gökten gelen kuvvettir, bir peygamberin gönderilmiş olduğu veya gönderileceği şüphesizdir, o, Kisra'ların devletini ellerinden alarak kuvvetlerini kıracaktır; fakat Kisra'ya devletinin yıkılacağını haber verirseniz, onun sizi öldüreceği bellidir, ona söyliyeceğiniz sözleri kendi aranızda hazırlayınız, bu sayede bir müddet için olsa bile ondan kurtulabilirsiniz, diyerek bu şekilde karar verdikten sonra Kisra'nın katına girdiler.

Ona: biz bu hâdiselerin neyi ifade ettiğini inceledik, işin iç yüzü şudur ki, salonun kemerini yapmağa ve Diclet el - Avra seddini kazmağa başladığın zaman, uğurlu saati bulmak için hesa-

ba başvuran adamlar hesaplarında yanılarak uğursuz vakti seçmişlerdir, gece ve gündüzlerin tesiri değişince uğursuzluk yerini bulmuş, kemer yarılmış, set yıkılmıştır. Biz sana hesap ilminin yardımiyle yapılarına başlaman için uğurlu vakti tâyin edeceğiz, bundan sonra yapılar yerinden kımıldamaz, diye cevap verdiler: Bunun üzerine Kisra onlara hesabın yardımiyle uğurlu vakti tâyin etmelerini emrretti. Onlar hesap ettikten sonra Kisraya: yapıya başla, dediler. Kisra sekiz ay çalışarak Dicle'de bentler yaptırdı. bunun için sayıp tükenmez derecede çok para sarfetti. Yapı tamam olduktan sonra da: ben bu seddin üzerine oturacağım, dedi. Onlar: otur. dediler. Duvarın üzerine halılar, yastıklar döşendi, güller, çiçekler serpildi. Kisra'nın emriyle merzuban'ları etrafında toplandı, oyun ve eğlence tertip edenler de gelerek hazırlık tamam olduktan sonra Kisra halı ve yastıkların üzerine oturdu. Onun oturmasiyle Dicle'de yapılan bent ta dibinden sarsılarak koptu. Kisra ölüm halinde iken kurtarılıp çıkarıldıktan sonra kâhin, sihirbaz ve müneccimleri toplıyarak onlardan yüze yakın adam öldürdü. Onlara: siz fazla semirdiniz, ben sizi herkesten ziyade kendime yaklaştırdım, size gelirler tâyin ettim, siz bu iyiliğime bakmadan benimle oynuyorsunuz, dedi. Sağ kalanlar: bizden öncekiler yanıldığı gibi biz de yanıldık, sonra hesap edip uğurlu zamanı bulacağız, diye cevap verdiler. Kisra onlara: bu sözlerinizi düşünerek söyleyiniz, dedikten sonra: dikkatle hesap ederiz, dediler. Kisra: o halde hesap ediniz diye emir ver-

di. Onlar hesaplarını yaptıktan sonra: uğurlu vakti bulduk, yapıya başla, diye cevap verdiler. Bunun üzerine Kisra tekrar yapı işine başlıyarak sayıp tükenmez derecede çok para sarfetti ve sekiz ayda tamamladı. Kisra'ya yapının bittiği haber verildiği zaman: o halde üzerine çıkıp oturacağım, dedi. Ötekiler: buyurun, diye cevap verdiler. Fakat Kisra yapının üzerinde oturmaktan korkarak semner aygırına bindi ve hayvaniyle bentlerin üzerinde dolaşırken, Dicle ırmağı bütün yapı ile birlikte sarsılarak hepsi yıkıldı, Kisra da ancak son nefesinde kurtarıldı. Kisra yine kâhinleri çağırtarak: Tanrı adına andiçerek derim ki, doğrusunu söylemediğiniz takdirde hepinizi öldürüp kürek kemiklerinizi çekip çıkartarak fillerin ayakları altına atacağım, uydurduğunuz bu yalan nedir? dedi. Onlar: ey hükümdar, artık doğrusunu söyliyeceğiz, sen bize bu emri, Dicle'deki bentlerin yıkıldığı ve tazyik olmadığı halde salonun kemerleri çatladığı zaman vermiştin. Biz bu hâdisenin sebebini araştırmağa başdığımız vakit yer yüzü karardı, gök yüzünün de her tarafını karanlık bastı, biz bildiklerimizi şaşırdık, kâhinlerin bilgisi, sihirbazların sihri ve müneccimlerin ilmi fayda vermez oldu, hepsi de yanıldı. Bunun üzerine vakanın gökten gelen bir hâdise olup bir peygamberin gönderileceğine delâlet ettiğini ve bundan dolayı bildiklerimizi şaşırmış olduğumuzu anladık. Biz sana devletinin yıkılacağını haberini söylemekten sakındık. Bunu haber verdiğimiz takdirde bizi öldüreceğinizi düşündük ve bütün kişiler gibi ölümden iğrenerek sana bunları uydur-

duk, diye cevap verdiler. Bunun üzerine Kisra: yazıklar olsun size, doğrusunu söylemeliydiniz. ben bunu düşünmüş olurdum, dedi. Onlar: anlattığımız gibi, korkumuz buna mâni oldu, dediler. Bundan sonra Kisra onları kendi hallerine bıraktı ve kudreti haricinde olduğu için Dicle'de bentler yapmaktan vazgeçti.

Bize İbn Humeyd söyledi. ona ve arkadaşlarına Muhammed bin İbn İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o, Fazıl bin İsa Rekaşî'den o da Hasan Basrî'den şunu rivayet eder: Tanrı elçisinin (s. m.) sahabesi: ey Tanrı elçisi. Tanrının Kisra'yı senin hakkında, yanı sana iman etmediğinden dolayı sorumlu tutması için ne gibı delil vardır? diye sordukları zaman: o, Tanrı Kisraya bir melek göndermişti, melek elini Kisra'nın bulunduğu evin duvarından çıkardığı zaman nur parladı, Kisra bunu görerek korktu ise de melek ona: ey Kisra korkma. Tanrı bir peygamber gönderdi ve ona kitap indirdi. sen bu peygambere inan, tâbi ol. dünya ve ahrette mesut olursun. dedi. (Fakat) Kisra: düşünürüm, diye cevap verdi.

Bize İbn Humeyd söyledi. ona ve arkadaşlarına Muhammed bin İshak'tan naklen Seleme söylemiş, o. Abdullah bin Ebu Bekır'den. o. Zührî'den o da Ebu Seleme bin Abdurrahman bin Avf'tan şunu rivayet eder: Kisra evinin sofasında otururken. Tanrı ona bir melek gönderdi. Tanrı uykuya dalacağı zaman başı ucunda elinde deynek bulunan birinin durduğunu görerek korktu, halbuki oraya kimse girmezdi. O Kisra'ya: ey Kisra

inanmakla bu asâyı kırmamdan birini seç, dedi. (Deyneği kırmakla devletinin yıkılmasını kastediyordu). Kisra iki defa: Bihil. dedi. Melek yanından ayrılınca Kisra kapıcı, kapıcı başı ve bekçilerini çağırarak hiddetle: bu adamı benim yanıma kim soktu? diye sordu. Onlar: bizim yanımızdan ve kapıdan kimse geçmedi, biz kimseyi görmedik, diye cevap verdiler. İkinci yıl öteki adam yine gelerek Kisra'ya: inanmakla bu değneyi kırmadan birini seç, dedi. Kisra iki defa: Bihil, Bihil. diye mukabelede bulundu. Gelen adam asâyı kırdıktan sonra odadan çıktı. Çok geçmeden devleti yıkıldı, oğlu ile Fars'lar onun üzerine saldırarak öldürdüler.

Abdullah bin Ebu Bekir'e Zührî söylemiş, Zührî: ben Ömer bın Abdülâzize Seleme bin Abdurrahman'dan naklederek bu hikâyeyi anlattım, der. Ömer de şöyle düzeltmiştir: bana söylediklerine göre melek Kisra'nın yanına elinde ikı şişe bulunduğu halde girmiş ve: inan, dediği halde hükümdar ınanmamıştır. Bunun üzerine melek de iki şişeyi birbirine vurarak ufak parçalar haline getirdikten sonra yanından ayrılmıştır. Kisra, çok geçmeden yok olmuştur.

Bana Yahya bin Ca'fer söyledi, ona ve arkadaşlarına Ali bin Asım. onlara da Halid el-Hazza söylemiş, o, Abdurrahman bin Ebu Bekre'den şunu işitmiştir: bir gece Kisra bin Hürmüz. sarayı esvarlar tarafından muhafaza altına alınmış olduğu halde Medain'deki sarayında otururken, elinde deynek bulunan biri yaya olarak Kisra'ya doğru

ilerledi ve yanına gelerek başının ucunda durduktan sonra: ey Kisra, Tanrı beni sana gönderdi, inan, dedi ve bu sözünü üç defa tekrarladı. Kisra arka üstü yatmış oduğu halde ona bakıyor, cevap vermiyordu. Melek katından ayrıkdıktan sonra Kisra muhafızların komutanına adam göndererek: bu adamı sen mi benim yanıma soktun? diye sordu. Muhafız: hayır, ben sokmadım, burdan kimse saraya girmedi, diye cevap verdi. Kisra ertesi sene aynı yıl ve aynı gün aynı hâdisenin tekrarlanmasından korktuğu için muhafız kuvvetleri komutanına adam göndererek benim yanıma kimse girmesin, diye emretti. Komutan emri yerine getirdiği halde, Kisra aynı saatte elinde deynek bulunan birinin başı ucunda durduğunu gördü. Adam: ey Kisra bin Hürmüz, Tanrı beni sana elçi olarak gönderdi, inan, inanmak hakkında hayırlıdır. dedi. Kisra ona bakıyor, fakat cevap vermiyordu. Bu hâdise üzerine muhafız kuvvetleri komutanına adam göndererek: ben sana, yanıma kimseyi sokma diye emretmedim mi? diye söyletti. O: ey hükümdar. Tanrı adına andiçerek derim ki, bizim taraftan saraya kimse girmedi, adamın nereden girmiş olduğunu incelettir, diye cevap verdi. Hâdiseden bir yıl geçtikten sonra o gece aynı hâdisenin tekrarlanmasından korktuğu için, yine muhafız komutanına adam göndererek: bu gece her taraftan etrafımı kuşatınız, yanıma ne erkek ve ne de kadın kimse girmesin, diye emretti. muhafızlar Kisra'nın emrini yerine getirdikleri halde, öteki adam aynı saatte Kisra'nın başı u-

cunda durarak: ey Kisra bin Hürmüz, Tanrı beni sana elçi olarak gönderdi, inan, inanmak hakkında hayırlı olur, dedi. Bu sözlerini üç defa tekrarladı. Kisra ona bakıyordu, cevap vermiyordu. Bunun üzerine gelen adam : ey Kisra, sen benim sözlerime kulak asmadın, bu deyneğimi kırdığım gibi Tanrı seni de kıracaktır, dedikten sonra elindeki deyneği parçalıyarak yanından çıktı. Bu hâdise üzerine Kisra yine muhafız komutanına adam göndererek: ben sana ne erkek ve ne de kadın kimseyi sokma dememiş miydim? diye sordurdu. Muhafızlar: bizim taraftan kimse içeriye girmedi, diye cevap verdiler. Bu hâdiseden az zaman sonra üzerine atılarak onu kendi oğlu öldürdü.

Bu haberler arasında Rabi'a kabîleleri ile Kisra tarafından gönderilen askerler arasında olan Zu Kar savaşının hikâyesi de vardır. Rivayete göre Tanrı elçisi (s. m.) Kisra ordusunun Rabi'a kabîleleri karşısında yenildiğini işittiği zaman: bu zafer, Arap'ların Acem'lerden intikam aldıkları ilk gündür. Rabi'a kabîleleri benim sayemde yardıma nail oldular, buyurmuştur. Bu savaşlara Kurakir, Hinvi Zu Kar, Hinvi Kurakir, Cübabat, Zul - Ucrum, El - Gazavan, Batha, adları verilmektedir, bu yerlerin hepsi de Zu Kar yakınındadır.

Bana Ebu Ubeyde Ma'mer bin Müsenna söyledi, ona Ebu El-Muhtar Firas bin Hendek ve birkaç Arap bilginleri şunu söylemişlerdir: Zu Kar savaşı, Nu'man bin Münzir Lahmî'inn Adi bin Zeyd İbadî'yi öldürmesi yüzünden başlamıştır.

Adí ise, Kisra Perviz bin Hürmüz'ün tercümanlarından biriydi.

Bana Hişam bin Muhammed'den naklen söylediklerine göre, Adi bin Zeyd'in Nu'man bin Münzir tarafından öldürülmesinin sebebini, ona Hammad'ın eserinden alarak İshak bin Cassas da anlatılmış olan bu haberler şunlardır: Zeyd bin Hammad bin Zeyd bin Eyyüb bin Mahruf bin Usayye bin İmri'ülkays bin Zeydi Menat bin Temim'in üç oğlu vardı. Bunlardan biri, Arapça ve Farsça eserler okumuş ve aynı zamanda güzel şair ve hatip olan Adi'dir. İkinci oğlu Ammar'dır, üçüncüsü Amr'dır. Onların, Tayyi uruğundan Adiy bin Hanzele adında ana bir kardeşleri vardı. Ammar Kisra'nın katında bulunuyordu. Aralarında biri Adi bin Zeyd'in ölümünü istiyordu. Diğeri ise dindar bir hıristiyandı. Onlar asîl aileden olup Kisra ile birlikte yaşar, beraber yemek yerlerdi. Kisra'lar onlara bir bölgeyi arpalık olarak vermişlerdi. Münzir bin Münzir hükümdar olduktan sonra oğlu Nu'manı Adi'nin terbiyesine vermişti. Nu'manın süt anası onlardan olup, Hire ahalisinden Ben Merine adında bir aile onu terbiye etmişti. Onlar Lahm uruğunun büyüklerindendiler. Münzir, bin Münzir'in bu çocuğundan başka on tane oğlu daha vardı. Bunlara, (yüzleri beyaz ve güzel olduğu için) Eşahip (beyazlar) lâkabı verilmişti. A'şa, bir beyitinde onlar hakkında şöyle diyor:

«Münzir'in eşahib oğulları, sabahları Hire'de kılıç kuşanarak gezerler.»

Nu'man kırmızı yüzlü, alaca benekli ve kısa boylu idi. Selma adında olan annesi, Va'il bin Atiyye'e Es-Sa'ig'in kızıdır. Va'il, Fedek ahalisinden olup, Selma, Hâris bin Hısn bin Zamzam bin Adi bin Cenab'ın cariyesi idi. Hâris Kelb uruğundandır. Nu'man'ın amcası ve büyük Münzir'in oğlu olan Kabus, Adi bin Zeyd ile kardeşlerini Kisra'nın katına göndermişti. Onlar, Kisra'ya kâtiplik ve tercümanlık yapıyorlardı. Münzir bin Münzir, arkasında on üç oğlunu bıraktı. Münzir tarafından bütün işlerin başına geçirilen Tayyi uruğundan İyas bin Kabısa, bu işleri aylarca idare etti. Araplara hükümdar yapmak üzere bir kişi arayan Kisra bin Hürmüz Adi bin Zeyd'i katına çağırarak, ondan: Münzir'in oğullarından kimler var, kabiliyetleri nasıldır, içlerinden hayırlısı var mı? diye sordu. Adi, Kisra'ya vefat etmiş bulunan Münzir bin Münzir'in oğulları yetişmiş adamlardır, diye cevap verdi. Kisra: onları çağırmak üzere bir adam gönder, deyince, Adi onlara mektup yazdı ve bunun üzerine geldiler. Kisra onları Adi bin Zeyd'in evinde misafir ettirdi. Adi, misafirlerine ikram ederken başkalarını Nu'mana tercih ediyor, diğer kardeşlerine Nu'manın hükümdarlığını istemediğini göstererek onlarla gizlice görüşüyordu. Onlara: hükümdar sizden bütün Arap'ları zaptedip edemiyeceğinizi sorduğu zaman: Nu'man hariç olmak üzere bütün Arap'ları zaptedebiliriz. diye cevap veriniz, der, Nu'mana da: hükümdar senden kardeşlerin hakkında sorarsa: kardeşlerimi idare ve zaptetmekten âciz olursam

başkalarını zaptetmekten kat kat âciz olurum diye cevap ver, tavsiyesinde bulunurdu. (İçlerinde) Beni Merine'den son derece büyük gövdeli Adi bin Evs namında bir şair vardı. O, Nu'manın kardeşlerinden Esved'e: benim, senin hükümdar olmanı arzu ettiğimi biliyorsun, fakat senden Adi bin Zeyd'e uymamanı ve onun tavsiyelerine aykırı hareket etmeni istiyorum, (çünkü) onun hiç bir zaman sana iyi tavsiye ve nasihatlerde bulunmıyacağını Tanrı adına andiçerek söylüyorum, dedi. Fakat Esved onun sözlerine kulak asmadı. Kisra, Adi bin Zeyd'den konuşmak üzere Münzir'in oğullarını kendisine takdim etmesini istediği zaman, onlar Kisra'ya bir bir takdim edildiler. Kisra onların, benzeri ender bulunan insanlardan olduğunu gördü. Üzerinize alacağınız vazifeyi hakkiyle ödiyebilecek misiniz? diye sorduğu zaman, onların herbiri: Nu'man hariç olmak üzere Arap'ları zaptederek sana itaat ettiririz, diye cevap verdiler. Nihayet çirkin bir kişi olan Nu'man Kisra'nın katına girdi. Ondan: sen Arap'ları zaptedip bana itaat ettirebilir misin? diye sorduğu zaman, o: evet. dedi. Kisra: kardeşlerini nasıl idare edebileceksin? diye sorduğunda, o: onları idare etmezsem, başkalarını idareden kat kat âciz olurum diye cevap verdi. Kisra bu cevabı aldıktan sonra onu hükümdar yaparak, başına inci ve altınla süslenmiş altmış bin dirhem değerinde taç giydirdi. Onun hükümdar olarak Kisra katından çıktığını gören Adi bin Evs bin Merine, Esved'e: (işte) sen hükümdarlıktan

mahrum kaldın, çünkü benim fikrime aykırı hareket ettin, dedi.

Adi bin Zeyd bir manastırda ziyafet verdi ve istediği adamlarla iştirak etmek üzere Adi bin Evs'i çağırmak için de adam gönderdi. Adi bin Evs bir kitlenin başında ziyafette hazır bulundu yediler, içtiler. Yemekten sonra Adi bin Zeyd, Adi bin Evs'e hitaben: hürmete en lâyık olan kimse, hak ve hakikati anladıktan sonra kendisinin benzerini azarlamıyan adamdır. Ben senin arkadaşın olan Esved bin Münzir'i hükümdarlıkta benim arkadaşım olan Nu'man bin Münzir'e tercihle onun hükümdarlığını arzu ettiğini biliyordum. Ben senden, bundan dolayı kin beslememeni ve hiçbir türlü kötü harekette bulunmamanı ve bunu yapacağına benim gibi kalbinden söz vermeni arzu ediyorum, çünkü bu işte benim payım seninkinden daha büyük değildir, dedikten sonra kendisi söz vermek üzere ayağa kalkarak Adi bin Evs'i zemmetmemeğe, ona karşı kalbinda hiçbir kin saklamamağa ve zarar dokundurmamağa andiçti. Adi bin Zeyd sözünü bitirdikten sonra Adi bin Evs ayağa kalktı ve sağ kaldığı müddetçe daima onunla alay edeceğine ona kin besliyerek zarar ve ziyan dokundurmağa gayret edeceğine andiçti. Nu'man Kisra'nın yanından ayrılarak Hire'ye gitti. Adi bin Evs, Adi bin Zeyd'e hitap ederek şu beyitleri söyledi:

Adi bin Evs'in sözlerini Adi (bin Zeyd'e) eriştiren Ey Adi. Kuvvetten düşersen de

dayan, sabırsızlık gösterme. Heykellerimize, sen övülesin veya senin zenginliğin artsın diye, fakirlik olmadığı halde ihsan ve bağışlarda bulunuyorsun. Zafer kazandınsa, onu övülerek kazanmadın, yok olursan da senden başkasını bulmak güç bir iş değildir. İki elinle yaptığını iki gözünle görünce, sen nedametiyle tanınmış olan Küsa'î gibi pişmanlık gösteriyorsun.

Adi bin Merina, Esved'e: üstün gelemediysen de, sana bu kötülüğü yapan Maaddi'den, yani Adi bin Zeyd'den öcünü almaktan çekinme, intikamını al, ben sana, onun hileye devam edeceğini daha önce söyliyerek ona isyan etmeni emretmiştim, fakat sözlerime kulak asmadın, dediği zaman, Esved: bunun karşılığı olarak benden ne istiyorsun? diye sordu. Öteki: mal, tarla ve topraklarından ne kadar gelirin varsa, bunları bana göstereceksin, dedi. Esved onun arzusunu yerine getirdi. Adi bin Evs zengin bir adam olup malı ve mülkü çoktu, Nu'man bin Münzir'in kapısına her gün onun hediyeleri gelirdi. Bundan dolayı Numan'ın katında saygı gören bir kişi olmuştu. Nu'man, mülk ve devletinde hiçbir işi Adi bin Evs'in fikrini almadan yapmazdı. Meclisinde Adi bin Zeyd'in adı geçerse onu över, meziyetlerini anar, fakat yine de: Ma'di, yani Adi bin Zeyd hile ve aldatmaktan başka iş göremez, derdi. Halk Adi bin Evs'in Nu'man katındaki derece ve mevkiini anladıktan sonra ona bağlandılar. O kendisinin güvendiği adamlarına: ben Nu'man'ın yanında

Adi bin Zeyd'i iyilikle anarsam, siz: evet sözün doğrudur, fakat ona güvenilmez, çünkü Nu'manın kendisi tarafından vali tâyin edildiğini söylüyor, dersiniz, derdi. Adi bin Evs'le adamları, Adi bin Zeyd'in aleyhinde çalışarak Nu'manı ona karşı darılttılar. Adi bin Zeyd namında onun vekilharcına mektup yazdılar, sonra da gizli bir surette mektubu vekilharcın elinden alarak Nu'mana verdiler. Nu'man mektubu okuyunca Adi bin Zeyd'e kızdı ve ona adam göndererek: kesin olarak gelmeni istiyorum, çünkü görmeği çok arzu ediyorum, diye yazdı, Kisra'nın yanında bulunduğu zaman bu mektubu alan Adi bin Zeyd, ondan Nu'manın yanına gitmek üzere izin istedi. Fakat oraya gittiği zaman Nu'man onun yüzüne bile bakmıyarak kimsenin göremiyeceği bir yerde hapsetti. Adi bin Zeyd, mahpus bulunduğu zaman şiirler yazmağa başladı. Onun ilk yazdığı şiir şudur:

«Kendisinden merhamet istediğim ulu ve civanmert zat nasıldır? Bana işin iç yüzünü açıklıyarak bildiren soruşturma olacaktır.»

Adi bin Zeyd birçok şiir söylemiştir. Nu'man onun şiirlerini işiterek hapse attığı için pişman oluyor, hapishaneye de adam göndererek ona vaitlerde bulunuyor ve ümit veriyordu. Fakat serbest bıraktığı takdirde de onun fena hâdiseler doğurmasından korkuyordu. Adi başka bir şiirinde şöyle der:

«Kalın bulutlar içinde, dağ başlarında çakan şimşekler parladığı için geceleri uykusuz geçiriyorum.»

Şu mısrada onundur: «Bu gece benim için çok uzun sürdü, çok karanlıktı.»

Şu mısra da onundur: «Gece ve gündüzler çok uzun sürüyor.»

Nu'mandan af dileyip yalvarması uzun sürüp bu husustaki ümidi azaldıktan sonra ölümü ve kendisinden önce hükümdarların da öldüklerini anmağa başlamaıştır. Şu mısra onundur:

«Acaba, biz akşamleyin mi, yoksa sabaha karşı mı göç edeceğiz?»

Adi, bu anlamda daha birçok şiir söylemiştir. Nu'man Bahreyn'e gittiği zaman Gassan uruğundan biri Hire üzerine yürüyerek arzu ettiği birçok şeyi ele geçirip götürmüştü. Bir rivayete göre Hire'ye baskın yapıp yakan adamın adı Cefne bin Nu'man Cefenî'dir. Adi bin Zeyd bu münasebetle de şu şiiri söylemiştir.

«Şahin yükseldi, Hire'nin her iki tarafını ateşe verdi. Seni (Nu'manı) ise El - Muravvah ile El - Azib aldattı.»

Adi uzun müddet hapiste kalınca o zaman Kisra'nın yanında bulunan kardeşi Ubey'ye şu kasidesini gönderdi:

«Benden uzak yerde olmasına bakmadan Ubey'ye halimi bildiriyor ve ondan, insan için bilginin faydalı olup olmadığını soruyorum. Can kardeşini sağ salim iken çok severdin. Şimdi o, bir hükümdarın hapishanesinde demir zencirlere vurulmuş bir hal-

dedir. O, zulmedilerek mi, veya müstahak olduğu için mi bu cezaya çarptırılmıştır? Sen, köle gibi üstünde bir büyük görmeyince huzursuzluk gösteren havaî bir kimse olma. Sen yerinde kal! Bizim katımıza gelmek istersen, burada rüyasız uyku uyursun!»

Kardeşi ona şu kaside ile cevap verdi:

«Eğer sana zaman ihanet ettiyse, el ve kulacın âciz olmadığı gibi, kendi menfaatlerini koruyamıyacak bir halde de değilsin. Tanrı adına andiçerek şunu söyliyebilirim ki, parlıyan kılıçları ve delen süngüleriyle saldırıp geçen, savaşın en şiddetli ve öldürücü yerlerini seçen ve zırhları sağlam kulplarla tutturulan askerler üzerine saldırdığı takdirde dahi senin davetini işittiğim gibi hemen yardımına koşarım. Benden mal ve para istersen, senin istediğini karşılamak için en kıymetli ve nadir mallarımı vermekten çekinmem. Sen, benim varabileceğim yerde, düşmanlar arasında ve uzaklarda bulunursan da, yerin uzak ve tehlikeli oluşu beni korkutmaz. Sen benden uzak kaldıkça, bu zamanın sefasını düşmanlar süreceklerdir. Eğer ben de seni aziz bir dost olarak kaybedeceksem, Tanrı güz yağmurlarını artık senden sonra yağdırmasın! Ben onun bu haline üzülüyorsam, bu üzüntüm samimîdir, dostun dosta olan üzüntüsüdür. Fakat

sabredeceğim, Başımın sağlığına andiçerek söylüyorum ki, buna katlanarak kendimi tutmam, yer yüzünün dolaştığım bölgelerinde senin benzerini görmediğimdendir.»

Söylediklerine göre, Ubey kardeşi Adi'nin mektubunu okuduktan sonra yerinden kalkarak Kisra'nın katına girdi ve ona Adi'nin halini anlattı. Bunun üzerine Kisra mektup yazarak onu bir memuru ile Nu'mana yolladı. Nu'manın Kisra katında bulunan vekili ona mektup yazarak, Kisra'nın kendisine mektup yollamış olduğunu bildirdi. Bu sırada Gassan'ların Beni Bukayle kolundan ve Adi'nin düşmanlarından olan kimseler Nu'mana gelerek Adi'yi derhal öldürmesini tavsiye ettilerse de, Nu'man onu öldürmek istemedi. Bu sırada Kisra'nın memuru geldi. Adi'nin daha önce yetişmiş olan kardeşi ona rüşvet vererek : hükümdarın katına girmeden önce Adi'yi gör, sana ne emrediyor, anla dedi. Adi o zaman Sennin hapisanesinde mahpus bulunuyordu. Kisra'nın elçisi Adi'nin yanına girerek: ben seni serbest bıraktırmak üzere geldim. dedi. Adi ona karşı iyi vaitlerde bulunarak: yanımdan çıkma, mektubu bana ver, ben gönderirim, Tanrı adına andiçerek söylüyorum, yanımdan ayrıldığın takdirde beni öldüreceklerdir, dediyse de, elçi: ben hükümdarın katına gidip mektubu vermek zorundayım, mektubu ona sunmalıyım, diye cevap verdi. Elçinin Adi ile konuştuğunu gören casus hemen Nu'manın katına giderek: Kisra'nın elçisi Adi'nin yanına hapsaneye girdi, onu Kisra'nın katına

götürecektir, elçi bunu yaparsa o seni de, bizi de, başkalarını da sağ bırakmıyacaktır, dedi. Bunun üzerine Nu'man, Adi'nin düşmanlarını onun yanına hapishaneye gönderdi. Onlar Adi'yi, ağız ve burnunu kapatmak suretiyle öldürdükten sonra gömdüler. Kisra'nın elçisi Nu'man'a mektubu sundu. Nu'man: evet, başüstüne, emri saygı ile yerine getireceğiz, dedi. Ona dört bin miskal para ile bir cariye göndererek: sabah olunca sen kendin hapishaneye gidip Adi'yi çıkarırsın, diye haber yolladı. Elçi hapishaneye gittiği zaman muhafızlar ona: Adi birkaç gün önce öldü, fakat hükümdar onun ölümünü arzu etmediğinden ve ondan korktuğumuz için ölümünü haber vermemiştik, dediler. Bu haberi alan elçi Nu'manın yanına dönerek bundan önce yanına girdiğim zaman Adi sağdı, diye söylediyse de, Nu'man ona: hükümdar seni bana gönderiyor, sen benim yanıma gelmeden önce onun yanına gidiyorsun sen yalan söylüyor rüşvet istiyor ve kötü niyetler besliyorsun, diye korkuttuktan sonra elçiye verilen mükâfatı artırdı, ona daha ziyade saygı gösterdi ve ondan Kisra'ya ölüm haberinden başka bir şey söylemiyeceğine ve Nu'manın katına varmadan önce ölmüş olduğunu bildireceğine söz aldı. Elçi Kisra'nın katına dönerek Adi'nin kendisi Nu'manın katına girmeden önce ölmüş olduğunu söyledi. Fakat Nu'man Adi'yi öldürdüğüne pişman oldu ve Adi'nin düşmanlarının kendisine karşı cüretli davranmalarından çok korktu.

Bir gün ava çıktığı zaman yolda Adi bin Zeyd'in oğluna rasgeldi. Babasına benzediği için onun Adi'nin oğlu olduğunu anlıyarak: kimsin? diye sorunca, çocuk ben Zeyd bin Adi bin Zeyd'im diye cevap verdi. Nu'man bu ince genci görerek çok sevindi ve onu kendisine yaklaştırarak hediyeler verdi. Ondan babasının ölümünden dolayı özür diledi, yol hazırlıkları gördü ve şu mektupla onu Kisra'nın katına gönderdi: Adi, öğüt ve aklı bakımından devletin göz bebeği idi. O, herkesin karşılamak zorunda olduğu durumla karşılaştı ve öldü, ömrü tükendi, kısmeti kalmadı. Onun ölümünden dolayı herkesten ziyade kaygılanan da benim. Hükümdara gelince, her ne kadar devlet adamlarından birini kaybettiyse de, Tanrı hükümdarın mülk ve devletinin büyümesini ve kuvvetlenmesini istediğinden, onun yerini tutacak olan oğlunu yetiştirdi. Oğlu babasından aşağı değildir. Ben onu hükümdarın katına gönderiyorum, hükümdar onu babası yerine geçirmek isterse geçirebilir. — Kisra katına gelen genci babası yerine tâyin etti, amcasına başka bir iş verdi. Bundan sonra Kisra tarafından Arap illerine ve hükümdarın yakın adamlarına gönderilen Arapça yazılar onun tarafından kaleme alındı. Araplar ona her yıl al renkli iki tay, mevsiminde yaş ve kuru olarak mantar, peynir, katıklık ve başka şeyler göndermekle mükelleftiler. Eskiden babası Zeyd tarafından yapılan işler onun tarafından görülürdü. Kisra, genci bu işe tâyin ettikten sonra ondan Nu'man hakkında soruşturmuş, genç de Nu'manı

överek cevap vermişti. Genç yıllarca babası tarafından görülen bu işin başında bulundu ve Kisra'nın katına sık sık girdi.

Acem hükümdarlarının elinde, kadınların sıfatlarından bahseden bir eser vardı. Onlar, idareleri altında bulunan memleketlerden bu sıfatta bulunan kadınları aratır, ancak bunun için Arap yurtlarına başvurmazlardı. Hükümdar kadınlar araştırmaya başlayınca, genç istenilenlerin sıfatlarını yazdı. Sonra Kisra'nın katına girerek onunla bu hususta konuşurken: ben, hükümdar tarafından arzu edilen kadınların sıfatlarından bahseden yazıyı okudum. Münzir sülâlesi içerisinde bulunduğum zaman, Nu'man ile onun amcaları ve ailesinin diğer efradı arasında, yirmiden fazla kızın bu sıfatta olduklarını gördüm, dedi. Kisra: o halde bu kızları benim katıma göndermeleri için mektup yaz, dedi. Zeyd: iddialarına göre onlar kendilerini Acem'lerden yüksek ve asîl sayarlar, ben onların bu kızları saklamalarından korkuyorum, kendim Nu'man'ın katına gidersem saklıyamaz, sen beni, muhafızlarından Arapça bilen biriyle yolla, dedi. Onun bu tavsiyesi üzerine Arapçası kuvvetli olan birini verdi. Zeyd Kisra'nın bu memuruna karşı saygı ve tatlılık göstererek onunla birlikte yola çıktı. Hire'ye vararak Nu'manın katına girdikleri zaman, Nu'man Zeyd'i hürmetle karşıladı. Zeyd: hükümdar aile mensuplariyle oğulları için kadın arıyor, seni saydığı için bu maksatla bizi sana gönderdi, dedi. Nu'man: aradığı bu kadınların sıfatları nedir? diye sorduğu zaman, Zeyd: şöyle-

dir diyerek, Kisra'ların arzu ettiği kadınları vasfeden kâğıdı gösterdi.

Aranılan kadınların sıfatları şudur: büyük Münzir, Gassan'lardan büyük Hâris İbn Ebu Şemir'in üzerine yürüyerek baskınlarda bulunduğu zaman bir cariye ele geçirerek bunu Nuşirevan'a armağan etmişti. Bu cariye her yönden güzel bir şekil ve endamda yaratılmış olup, dişleri bembeyaz, rengi havaî, gözleri pek siyah, doğan burunlu, endamı sevimli, gözlerinin beyazı siyahını tamamiyle çevrilmiş, duruşu düz ve hoş, saçları gür, başı büyük, boynu uzun, göğsü geniş, memeleri kalkık, kol ve omuzları kalın ve yumuşak, bilekleri güzel, elleri ince, parmak uçları uygun, karın bükümleri lâtif, beli ince, sağrısı etli, ardı kalkık, iki baldırı tombul, yancık etleri kalın, dizleri büyük, ayak bilekleri dolgun, topuk ve ayakları nefîs, adımları dar ve kısa, nazlı ve niyazlı, çıplak halinde vücudu parlak, sahibine itaatli, burun ucu azıcık kalkık, tırnak çevresi pürüzlenmeşmiş, alçak tabiatlı, kötülükten uzak canlı, vakarlı, yumuşak tabiatlı, kuvvetli ve temkinli, hali övülen, nesebini söylerken aşiretine intisap etmeyip yalnız babasının adını anan, uruğunun toplu adını söylemeden ancak intisap eden, hal ve hâdiselerin tesiriyle terbiyesi sağlanan, fikir bakımından şerefli insanlar gibi düşünen, iş ve gücü muhtaçların işine benziyen, el ve avuçları işlek olan, dil ve ifadesi keskin, sesi gür, eve süs veren, düşmanları çeviren, arzu ettiğin zaman iştahlı, bırakırsan kanaat eden, bakarken gözünün iç tarafını çeviren,

iki yanağı kızaran, iki dudağı kımıldıyan, üzerine sıçramak istersen, senden önce sıçrayan kadındır. Kisra, kadınlar hakkkında yazılan bu vasıfları okuduktan sonra beğenmiş ve defterlerine geçirilmesini emretmişti. Bu yazı, Fars hükümdarlarına bir miras malı şeklinde ata babalarından kalıyordu ve nihayet Kisra bin Hürmüz'e kalmıştı.

Zeyd bu yazıyı Nu'mana okudu. Bu iş Nu'mana çok fena tesir etti ve: Sevad ve Fars inekleri içerisinde sizin işinize yarıyan yok mu? dedi. Nu'man, inekler anlamında în sözünü kullanmıştı. Kisra'nın memuru bunu anlamadığı için Zeyd'den în nedir? diye sordu. Zeyd: inekler demektir, dedi. Zeyd, Nu'manın bu sert cevabını işittikten sonra: Kisra ancak sana hürmet göstermek istediği için bu mektubu yazdı, sana fena tesir edeceğini bilmiş olsaydı, yazmazdı, diye mukabele etti. Nu'man onları misafir ettikten sonra Kisra'ya: hükümdarın istediği bu kadınlar bizim aramızda bulunmaz, diye yazdı, (aynı zamanda) Zeyd'e de Kisra'ya benim mazur olduğumu anlat ve beni korumağa çalış, dedi. Kisra'nın yanına döndükleri zaman Zeyd elçiye : sen Nu'mandan işittiğin sözleri doğru olarak hikâye et, ben de sana muhalefet etmeden sözlerini tasdik edeceğim, dedi, Kisra'nın katına girince, Zeyd ona Nu'manın mektubunu sunarak okudu. Kisra: bulunduğunu haber verdiğin kadınlar nerde? diye sorduğu zaman, Zeyd: ben sana, Arapların kadınlarını başka milletlerle evlendirmekten kaçındıklarını söylemiştim

bu ise onların talihsizliklerinden ve açlık ile çıplaklığı karın tokluğu ile kıymetli elbiselere tercih etmelerinden ileri gelmektedir. Onlar samum yelini ve diğer rüzgârları senin bu hoş toprağına tercih ederek senin güzel memleketine hapishane adı verirler, benimle birlikte göndermiş olduğun elçiden sor, onun sözlerini hikâye etmeği senin büyüklüğüne uygun bulmuyorum, diye sözünü bitirdi. Kisra'nın: söyle bakalım, demesi üzerine, elçi: Sevad'ın inekleri içerisinde ona yeter derecede inekler yok mudur ki, bizden kadın istiyor, diye Nu'manın sözlerini hikâye etti. Kisra bu sözleri işittiği zaman yüzünde hiddet eserleri görüldü, kalbinde kin ve intikam hisleri uyandı, fakat bunu açığa vurmadan: birçok kölelerin bundan daha kötüsünü kastetmiş olduğu vakidir, fakat sonradan zarar görür, dedi. Kisra'nın sözleri halk arasında yayıldı ve Nu'man da bunları duydu.

Kisra aylarca sustu. Nu'man harb hazırlıklarını görüyor ve Kisra'nın ne yapacağını bakliyordu. Nihayet ondan: yanıma gel, devletin sana ihtiyacı var, diye emir alınca silâhlandı ve alabildiğini alarak Tayyi dağına sığındı. Sa'd bin Hârise'nin kızı Fer'a, ondan bir erkek ve bir de kız çocuk doğurmuştu. Evs bin Hârise'nin kızı Zeyneb de onunla evli idi. (Bu durumdan dolayı) Nu'man (adı geçen Tayyi kabîlesinden) dağlarına sığınmasına müsaade etmelerini ve kendisini Kisra'ya karşı korumalarını istediyse de onlar buna yanaşmıyarak: damadınız olmadığın takdirde seninle savaşmış olurduk, biz Kisra ile düşmanlık istemi-

yoruz, diye cevap verdiler. Onu böylece kimse kabul etmedi. Yalnız Beni Abs'in bir kulu olan Beni Ravaha bin Sa'd mensupları: arzu edersen biz seninle birlikte Kisra'ya karşı savaşırız, diye cevap verdiler. Çünkü onlar, Mervan El - Karaz hâdisesinden dolayı Nu'man'a mineettardılar. Nu'man: ben sizin yok olmanızı istemiyorum, çünkü siz Kisra'ya karşı koymak kudretinde değilsiniz, diye onların bu tekliflerini kabul etmedi. Sonra yoluna devam ederek gizli bir surette Zu Kar'da bulunan Beni Şeyban'ların yanına gitti. Hâni bin Mes'ud bin Amr bin Amr bin Ebu Rabi' bin Zühl bin Şeyban'la görüştü. Hani, kendi uruğunun büyüğü ve koruyucusu idi. Emîr ise, Zül - Ceddeyn sülâlesinden Kays bin Mes'ud bin Kays bin Halid bin Zül - Ceddeyn idi. Kisra, Kays bin Mes'ud'a Übülle'yi arpalık olarak vermişti. Nu'man bundan dolayı ailesini onun yanında bırakmak istemiyor, fakat Hani'nin himayesinde bıraktığı takdirde, ailesini, kendi şahsını koruduğu gibi koruyacağını biliyordu. Nu'man, ailesini Hani'ye emanet ettikten sonra Kisra'nın yanına gitti. Sabat köprüsünün üzerinden geçerken Zeyd bin Adiy'e rasgeldi. Zeyd, adını küçülterek ona: ey Nu'man, kendini kurtar, dedi. Nu'man: ey Zeyd, bunu yapan sensin, bundan kurtulabilirsem. babana yaptığımı elbette sana da yapacağım, dedi. Zeyd tekrar: ey Nu'aym, kendini kurtar, ben senin için Kisra yanında öyle bir toyhak ipi hazırladım ki, onu kuvvetli tay bile koparamaz, dedi. Nu'man'ın kapısına geldiğini

işiten Kisra, onu zincire vurarak Hanikin'e göndertti. Nu'man, koleraya tutularak ölünceye kadar orada kaldı. Halk ise, A'şa'nın şu beytine dayanarak onun Sabat'ta öldüğünü söylerler:

> «Nu'man'ı, Rabbi ölümden kurtarmadı. O,
> mahpusken, tazyik altında Sabat'ta öldü.»

(Doğrusu) onun Hanikin'de öldüğüdür ki, bu hâdise İslâmiyetin zuhurundan biraz önce cereyan etmiştir ; bu vakadan az sonra Tanrı elçisini (s.m.) gönderdi. Nu'man'ın öldürülmesi, Zi Kar savaşının başlamasına sebep oldu.

Bana Ebu Ubeyde Ma'mer bin Müsenna'dan naklen söylediler, ona ve arkadaşlarına Ebu el-Muhtar Firas bin Handak ile adlarını da andığı Arap bilginlerinden birkaç kişi söylemiştir ki, haber şudur: Nu'man Adiy'i öldürttüğü zaman, Adi'nin kardeşiyle oğlu Kisra'nın katında bulunuyorlardı. Onlar Numan'ın özür dileyerek Kisra'ya yazdığı mektubu değiştirdiler. Bunun üzerine Kisra ona kızarak öldürülmesini emretti. Nu'man Kisra'dan korktuğu için zırh, mal, silâh ve başka nesnelerini Hani bin Mes'ud bin Amr bin El - Hasîb bin Amr el - Müzdelif bin Rabi'a bin Zühl bin Şeyban Sa'lebe'ye amanet etmişti. Onun iki kızı ile evlenmiş olduğu için, Nu'man bu nesneleri onda bırakmağı uygun görmüştü. Bazı kimseler, Hani bin Mes'ud'un bu hâdiseyi idrak etmediğini ve eşyalarını emanet bıraktığı kimsenin Hani bin Kabısa bin Mes'ud olduğunu söylerler. Benim fikrime göre de doğrusu budur. Kisra Nu'man'ı öldürdükten sonra onun yerine

Tayyi uruğundan İyas bin Kabısa'yı Hire ile Nu'man'ın idaresinde bulunan diğer Arap illerine vali yaptı. Ebu Ubeyde bu münasebetle şöyle diyor: Kisra, Behram'dan kaçtığı zaman İyas bin Kabısa'nın yanından geçmiş ve İyas ona bir atla bir deve hediye etmiştir. Kisra ona bu hediyesinden dolay teşekkür ederek kendisini vali yaptı.

Kisra (şimdi) İyas'a adam göndererek: Nu'man, arkasında neler bırakmıştır? diye sordurdu. Ondan, Nu'man'ın malını Bekir bin Va'il'de bıraktığını öğrenince, İyas'a, Nu'man'ın bıraktıklarını toplıyarak kendisine göndermesini emretti. İyas. Hani'ye adam göndererek: Nu'man tarafından bırakılan zırh ile diğer mal ve eşyayı bana gönder, dedi. Nu'man'ın bıraktığı zırhların sayısını en az olarak takdir edenler dörtyüz, en fazla tahmin edenler sekizyüz olduğunu söylerler. Fakat Hani, Nu'man'ın emanetlerini ona teslim etmedi, onun bu hareketine kızan Kisra ise, Bekir bin Va'il'leri tamamiyle yok edeceğini söyledi. Tağlib'den Kisra'nın yanında bulunan ve Bekir bin Va'il'in ortadan kaldırılmasını istiyen Nu'man bin Züraa, Kisra'ya: ey hükümdarların en hayırlısı olan zat, ben sana Bekir bin Va'il'leri yok etmek için hileli yolu göstereceğim, sen sıcaklar bastırıncaya kadar onlara dokunma, onlar sıcak başlayınca pervanelerin ateşe saldırdıkları gibi, kendilerinin Zu Kar adı verilen suları yanına ineceklerdir. Onları işte o zaman arzu ettiğin gibi yakalıyabilirisin, sana onları yakalaman için kâfi derecede yardımda bulunurum,

dedi. Onun sözleri Kisra'ya tercüme edildi, Kisra da onları sıcak bastırıncıya kadar kendi hallerine bıraktı. Sıcaklar başlayınca, Bekir bin Va'il'ler, Hinvi Zu Kar'a indiler. Burası Zu Kar'dan bir gecelik yoldadır. Kisra onlara Nu'man bin Zuraa'yı göndererek, onlara şunları söylemesini emretti: şu üç şeyden birini seçsinler, ya ellerini uzatarak teslim olacaklar ve hükümdar da onlar hakkında istediği hükmü verecek, yahut memleketi bırakıp çekilip gidecekler yahut da savaşı seçeceklerdir. Nu'man onların yanına gelerek: ben size hükümdar tarafından elçi olarak gönderildim, diyerek (şartları bildirdi.) Onlar, bu üç şarttan birini seçmek işini Hanzala bin Sa'lebe'ye verdiler, çünkü onu büyük sayarlardı. Hanzala onlara şu cevabı verdi: sizin için savaşmaktan başka çare bulamıyorum, çünkü elinizi uzatarak teslim olduğunuz takdirde o sizi öldürecek, çoluk çocuklarınızı esir edecektir, kaçarsanız susuzluktan öleceksiniz, öte taraftan Temim'ler de üzerinize saldırarak yok edeceklerdir, bundan dolayı hükümdara savaşı seçmiş olduğunuzu bildirerek cevap veriniz.

Kisra onların bu kararını öğrendikten sonra kendisinin Kutkutane'deki silâhlı kuvvetlerinin komutanı Hamerz Tüsterî'ye, Barık'taki silâhlı kuvvetlerin başında bulunan Celabzin'e ve Taffı Sefyan valisi olan Kays bin Mes'ud bin Kays bin Halid bin Zil Ceddeyn'e mektuplar yazarak İyas'la birleşmelerini emretti. İyas, bütün bunlar toplandıktan sonra başkomutan olacaktı. Fars'la-

rın en usta okçuları olan Esvarlar, fillere binerek geldiler. Bu sırada Muhammed (s. m.) peygamber olarak gönderilmiş, ve Fars'lar da (artık) kuvvetten düşmüşlerdi. Tanrı elçisi (hâdiseden habersiz olduğu halde): bugün Arap'lar Fars'lardan intikâmlarını aldılar, buyurmuştur. O gün tesbit olunarak, sonradan, peygamberin bu sözü söylediği günde Fars'larla iki arada savaşın başlamış olduğu anlaşıldı. Fars askerleri, etraftan toplananlarla birlikte geldikten sonra, Kays bin Mes'ud geceleyin gizlice askerin arasından geçti ve Hani'nin yanına giderek: kavmine Nu'man'ın bıraktığı silâhları ver, bu sayede onlar kuvvetlenir, yokolurlarsa silâhlar da onlarla birlikte yok olur, sen de düşünce ile hareket etmiş sayılırsın, galip gelirlerse silâhları sana iade ederler diye tavsiyede bulundu. O da bu tavsiye üzerine iş görerek, bu zırhlarla silâhları, kendilerinin en kuvvetli bahadırlarına dağıttı. Bekir oğullarından bir topluluk Fars askerlerine yaklaştığı zaman, Hani: ey Bekir oğulları, siz Kisra'nın ordusuna ve onlarla birleşmiş olan Araplara karşı koyacak kudrette değilsiniz, çöle çekiliniz, dedi ve onlar da hızla çöle doğru kaçmağa başladılar. Bu hali gören Hanzala bin Sa'lebe bin Seyyar hemen yerinden sıçrıyarak: sen bizim kurtuluşumuzu istiyorsun amma, bu hareketlerle bizi tehlikeye sokmaktan başka bir iş yapmadın, dedikten sonra, çöle doğru çekilenleri geri çevirdi. Kadınları içinde bulunduğu halde develere yükletilmiş olan mahmel (koçu) nun iplerini kesti

ki, bununla, Bekir'lerin kadınlarını götürmelerine imkân vermemek istiyordu. Hanzala, Zil Kar kumsalında kendisi için bir kubbe yaparak, bu kubbe yerinden atılmadıkça savaştan kaçmıyacağına andiçti. Çöle kaçanların çoğu geri dönerek on beş gün yetecek kadar su aldılar. Bu sırada Acem'ler onların üzerine yürüdüler, karşılaşarak savaştıkları zaman Acem'leri kuşatma hareketinde bulunmayıp, susuzluktan korkarak kaçtılar ve Cübbabat'a kadar çekildiler. Bekir ve İcl'lerin öncü kuvvetleri onları arkalarından kovaladılar. İcl'ler ilerliyerek Acem askerlerine yüklendiler ve o gün büyük yararlık gösterdiler. Halk onlar hakkında: yokoldular, diye konunşurlarken, İcl'rin yerlerinden kımıldamadan savaşmakta olduğunu gördüler. İcl'li bir kadın şu beyti söylemiştir.

> Zafer kazanırsanız, bizim katımızda son derece saygı ve sevgiye erişirsiniz. Biraz daha gayret gösteriniz, İcl oğulları sizin için feda olsun.

Aynı kadın, halkı Fars'lara karşı savaşa teşvik ederek şu beyti de söylemiştir:

> Fars'ları bozguna uğratırsanız, biz sizinle kucaklaşır, sizin için koltuk yastıkları döşeriz. Düşman önünden kaçarsınız, size dostluk göstermeyiz ve ayrılırız.

Fars'lar Cübabat'ta bir gün savaştan sonra susuz kaldıkları için Zil Kar kumsalına çekildiler. İyad'lar gizlice Bekir'lere adam göndererek:

sizin içn şu iki işten hangisi faydalıdır ? Geceleyin savaş safından çabucak çekilip gitmemiz mi, yahut siz Fars'larla karşılaştıktan sonra cepheyi bırakıp kaçmamız mı? diye sordular. Onlar Bekir oğullarına karşı İyas bin Kabısa ile savaşıyorlardı. Bekir oğulları: evet, ancak iki ordunun karşılaşmasından sonra cepheden çekilmeniz bizim için daha faydalı olacaktır, diye cevap verdiler. Bekir bin Va'il oğulları sabah baskınında bulunmak üzere harekete geçtikleri zaman, develerin üzerindeki mahmellerde oturan kadınlar erkekleri savaşa teşvik ediyorlardı. Beni Şeyban'ın ahitlisi olan Yezid bin Himar Sükunî: ey Şeyban oğulları, benim sözümü dinliyerek Acem'lere karşı pusu kurunuz, pusuya yatacakların başına da beni tâyin ediniz, diye tavsiyede bulundu. Halk onun tavsiyesi üzerine Zi-Kar'da halen El - Cübb adı verilen yerde pusu kurdular ve cesaretle (savaştılar). Kisra'nın başkomutanı olan İyas bin Kabısa'nın emrindeki ordunun sağ kanadının başında El - Hamerz, solkanadının başında Celabzin, Hani bin Kabısa'nın emrindeki ordunun sağ kanadının başında ise Bekir oğullarının reisi Yezid bin Müsehhir Şeybânî, sol kanadının başında da Hanzala bin Sa'lebe bin Seyyar İclî bulunuyordu. Bundan sonra askerler birbirinin etrafında dolaşarak şarkılar çağırmağa başladılar. Hanzala bin Sa'lebe şu beyitleri okuyordu:

«Yardımcılar yayıldılar, ciddiyetle savaşınız. Benim hiç kusurum yoktur, kuvvetli ve ba-

hadır bir adamım. Kirişi bağlanmış olan yayım, genç deve baldırları gibi gergin ve belki de ondan da serttir. Kavmimin bahadırlığına dair haberler yayılmaktadır. Ölümden korkmak gerekir, çünkü ondan kurtuluş yoktur. İşte kahraman Umeyr'in mensup olduğu boyun Acem'lere düşmanlığı daha şiddetlidir. O, askerin önünde yürüyor, dönmek fikrinde değildir, o, atı kızıl kana bulandıktan sonra dönebilir. Şeyban oğullarını kendi hallerine bırakınız, istedikleri gibi hareket etsinler. Onlar için kendim, babam ve büyük babam feda olsun.»

Şu beyit de onundur:

«Ey kavmim, gönüllerinizi savaşmakla hoşlandırınız, şimdi Fars'ları bozguna uğratmak için en uygun bir gündür.»

Yezid bin Mükessir bin Hanzala bin Sa'lebe bin Seyyar da bu münasebetle şu beyitleri söylemiştir:

«Bu savaş safından kaçan kimse, ailesini, komşusunu korumaktan ve arkadaşından kaçmış bir adam demektir. Ben Seyyar oğluyum, zulüm ve kahra boyun eğmemek hususunda onun benzeriyim, artık pabucun tasması derisinden kopmuş, yani savaştan başka çare yoktur. Cins ve cins olmıyan atlar kendi benzerlerine koştukları gibi, bunlar da kendi asalet ve soylarına göre koşuyorlar.»

Firas diyor ki: Hani'den sonra Hanzala emîr oldu. O, önce, kızı Marya'nın binmiş olduğu deveye gelerek mahmelin iplerini kesti. Kızının on çocuğu vardı ki, bunlardan biri Cabir bin Ebcer'dir. Babasının bağı kesmesiyle kızı yere indi. Sonra Hanzala diğer mahmellerin de iplerini keserek bütün kadınları yere indirdi. Bunun üzerine Şeyban oğullarından El-Karin'in kızı şu beyti söyledi:

«Ey Şeyban oğulları, çabuk davranınız, saf saf olarak düşmana saldırınız, bozguna uğrayarak rica ederseniz, sünnetsizler bizi kirleteceklerdir.»

Bunun üzerine Beni Şeyban'dan yedi yüz kişi kılıç kullanmağı kolyalaştırmak maksadiyle kaftanların kollarını omuzlarına kadar keserek kahramanca döğüştüler. Bu sırada Acem komutanlarından Hamerz: merd-ü merd! diye seslendi. Büreyd bin Hârise Yeşkurî: bu herif ne söylüyor? diye sorduğu zaman: mübarezeye çağırıyor, diye cevap verdiler. O: babanızın başı adına andiçerim ki, insaflı söz söylemiş, dedi ve onunla çarpışarak öldürdü. Süveyd bin Ebu Kâhil bu münasebetle şu beyti söyledi:

«Askerleriniz üzerine hızla yürüdüğü vakit merzübanınızı kendisiyle karşılamağa bırakmadığınız Büreyd de bizdendir.»

Bu sırada Hanzala bin Sa'lebe bin Seyyar: ey kavmim, bir yerde durmayınız, sizi ok yağmuru altında bırakırlar, diye seslendi. Başlarında

Hanzala bulunan Bekir oğullarının sol kanadı, Acem ordusunun sağ kanadı üzerine saldırdı. Büreyd, onların başkomutanı olan Hamerz'i öldürdü. Başlarında Yezid bin Müshirin bulunduğu Bekir oğullarının sağ kanadı Acem ordusunun sol kanadı üzerinde yürüdü. Onlar, Celâbzin'in komutasında idiler. Bu sırada Yezid bin Himar'ın komutasında Cübbi Zu Kar'da pusuya yatırılmış olan Arap'lar arka taraftan Acem ordusunun kalbine saldırdılar. Acem ordusunda merkez kısım komutanı İyas bin Kasıba idi. Bu sırada (Acem'lerin kolunu teşkil eden) İyad'lar önce verdikleri söz üzerine bozguna uğrayarak çekildiler ve Fars'lar bozuldular. Sabit'in anlattığına, göre, o zaman esir edilenler şunu söylemişlerdir: iki ordu karşılaştığı zaman Bekir'lerin geri çekildiğini görerek, onları su almağa gidiyor zannettik. Fakat onlar ovadan geçerek suyun yanından geçip gittiler. Bunun üzerine Bekirlerin bozguna uğradığına hükmettik. Gün sıcak ve öğle zamanı idi. Bu sırada İcl'ler kamış demetleri gibi birbirine yapışık bir halde ilerlediler. Biri diğerinden geride kalmıyor, kaçanlara mâni olmuyor, ve onlarla da kaçmıyorlardı. Bundan sonra birbirini teşvik ederek bağrıştılar, önce Acem'lerin alınlarına attılar ve tam hedefe isabet ettirdiler, sonra da elleriyle işe başladılar. Fars'lar bozularak şekildiler. Onlar, Fars'larla müttefiklerini Zu Kar kumsalında öldürerek Râhıza'ya doğru ilerlediler. Firas diyor ki: bana haber verdiklerine göre onlar, Fars'larla mütte-

fiklerinin üzerindeki mal ve eşyaya bakmadan ve bunları soymağı düşünmeden koşarak takip ediyorlardı. Zu Kar'a yakın Edem adlı yere kadar ilerledikleri zaman İcl oğullarından otuz ve Bekir oğullarından altmış süvariye rasgeldiler. Orada, Hanzala bin Sa'lebe Fars'lı komutanlardan Celâbezin'i öldürdü. Meymun bin Kays, bilhassa Şeybanları överek şu beyitleri söyledi:

«Şeyban oğullarının Acem'lerle karşılaşarak onları bozdukları gün gösterdikleri kahramanlıklarından dolayı devem ve ona binen feda olsun. Onlar, Hinvi Kurakır'da Hamerz'in öncü kuvvetlerini öyle hırpaladılar ki, ötekiler çekilmek zorunda kaldılar. Kays bizim elimizden ancak kaçarak kurtulabildi. Bu hali gördüğüm zaman: onun ayakları kaymış olacak, dedim.»

Bu şiir Kays'ın Zu Kar savaşında hazır bulunduğunu göstermektedir. Beni Hâris bin Ubad' dan sağır Bükeyr de Şeyban oğullarını şu şiiri ile övmüştür:

«Ey sevgili, sen şarabı ehli olanlara sunduğun vakit, önce saygı göstererek Hemmam oğullarına takdim et. Bütün Ebu Rabi'a'lılarla Muhallam'lara da ver, çünkü onlar, en şerefli günlerin şerefli hâdiselerinde kahramanlıklariyle herkesi geçtiler. Çarpıştıkları zaman, Meşrefiye kılıçlariyle Acem'lerin, ta tepelerine kadar vurdular. Onlar, üç-

bin Arap ile, Feddam oğullarından, yani su içerken süzgeç yerine bez kullanan Acem'lerden, ikibin kişilik askerî birliği yok ettiler. İbn Kays, şiddetli saldırışı ile Irak ve Suriye'de şöhret kazandı. Amr'a gelince, o kuvvetsiz, akılsız ve aşağı bir kişi olmadığı gibi bir çocuk de değildir.»

A'şa ile Sağır'ın Beni Şeyban'ı övmelerinden dolayı El - Lehazim'ler darıldılar. Beni Kays'ten olan Ebu Kelbe, bu yüzden onları ayıplıyarak şu beyitleri söyledi :

«Siz, asîl bir kavimden olan iki şair, zelil olasınız! Burunlarınız testere ile kesilsin! Bu iki şairle, A'şa ve sağır'ı kastediyorum. Bir arada toplandıkları zaman Tanrı onları görmez ve işitmez eylesin! Savaş safında dayanan, kalkan ve zırh gibi silâhlarla silâhlanmış olan El - Lehazim'ler bulunmadığı takdirde, Arap'lar yaz mevsimini Zukar'da geçiremezlerdi. Biz onlara yardım için kuzeyden gelerek saldırdık, suya gelenlerle gidenlerin karşılaştığı gibi onlarla karşılaştık.»

Ebu Amr bin El-Alâ'nın söylediğine göre, A'şa, İbn Kelbe'nin bu şiirini okuduktan sonra: doğru söylüyor, diye özür diliyerek şöyle demiştir:

Sağır ile A'şa bir arada toplanınca. onlar doğru yoldan saparak zarar ve ziyana duçar olarak dolaşırlar. Ben onun gördüklerini göremem, o da benim sözlerimi işitemez.

A'şa o gün şu beyitleri de söylemiştir:

«Biz, Fars'lardan doğru olmıyan sözler işittik. Onlar bizim şerefimizi kırmak istediler, halbuki biz develerimizin yularını bile koruyorduk.»

Aynı şair, Kays bin Mes'ud hakkında şu beyitleri söylemiştir:

«Ey Kays bin Mes'ud bin Kays bin Halid! Va'il oğulları senin genç kalmanı arzu etmektedir. Sen bir yıl içinde savaş ile göç etmeği bir arada toplıyabilecek misin? Kıtlık yılında anaların çocuklarını suda boğdukları gibi, keşke Kays'i de boğmuş olsaydılar, ne iyi olurdu.»

A'şa bin Rabi'a da bu hâdise münasebetiyle şu şiiri söylemiştir:

«Zu Kar'a indiğimiz günün sabahında, uruklar, süt sağarak ailelerimize gönderdiğimizi gördüler. Acem'ler dehşet veren ve sayısı çok olan ordulariyle geldiler. Korkunç savaşta kılıçların parlamasiyle karanlık aydınlanıyordu. Onlar arkalarını çevirerek kaçtılar ve elleri kesilmiş bir halde Nu'man bin Zürraa'ya sığındılar. Biz Fars'ların saldırışını, bağırtlak kuşlarının sürü sürü suya gelişi gibi kalkarak önledik, çevirdik.»

Fars hükümdarları tarafından Amr bin Hind'den sonra Arap sınırlarına tâyin edilen valiler

Fars hükümdarlarının valilerinden olan Nasr bin Rabi'a sülâlesinden Amr bin Hind ölün-

ceye kadar tâyin edilen valilerden herbirinin idare müddetinden yukarda bahsetmiştik. Şimdi Amr bin Hind'den sonra Nu'man bin Münzir'e kadar valilik eden zatlardan bahsedeceğiz. Amr bin Hind'in yerine kardeşi Kabus bin Münzir geçti. Onun annesi Hâris bin Amr'ın kızı Hind'dir. O, dört yıl valilik etti ki, bunun sekiz ayı Nuşirevan-ın, üç yıl dört ayı da Hürmüz bin Nuşirevan'ın zamanına raslar. Onun yerine Sehra geçti. Ondan sonra Nu'man'ın babası Münzir vali olarak dört yıl idare etti. Yerine geçen Nu'man bin Münzir Ebu Kabus yirmi iki yıl valilik etti ki, bunun yedi yıl sekiz ayı Hürmüz bin Nuşirevan'ın, ondört yıl dört ayı da Kisra Perviz'in zamanına raslar. Bundan sonra Alenhîr Can ile birlikte Tayyi uruğundan İyas bin Kabısa Kisra bin Hürmüz'ün zamanında dokuz yıl valilik etmiştir. Hişam bin Muhammed'in rivayetine göre İyas vali olduktan bir yıl sekiz ay sonra Muhammed (A. m.) peygamber olarak gönderildi. Bundan sonra Azazbe bin Yabyan bin Mihribündaz Hemedanî onyedi yıl valilikte bulundu. Bu onyedi yıldan ondört yıl sekiz ay Kisra bin Hü müz'ün, sekiz ayı Şireveyh bin Kisra'nın bir yıl yedi ayı Erdeşir bin Şireveyh'in, bir ayı da Kisra'nın kızı Buran'ın zamanına raslar. Onun yerine Münzir bin Nu'man bin Münzir geçti. Arap'lar ona El - Garur (gururlu) derler. O, Halid bin Velid'in gelmesi ile Civase olayında Bahreyn'de öldürülünceye kadar sekiz ay hükümet sürdü. Bu zat, Nasr bin Rabi'a hanedanından olan valilerin sonuncusu-

dur, Fars devletinin müslümanlar tarafından yıkılmasiyle onların valilikleri de sona ermiştir. Hişam bin Muhammed'in anlattığına göre, (burada) Nasr hanedanından, İbad'lardan ve Fars'lardan (olmak üzere) yirmi kişi valilik etmiş ve hâkimiyet müddetleri beşyüzyirmi iki yıl sekiz ay sürmüştür.

Şimdi Mervezan'ın Hürmüz ile Perviz zamanındaki valiliğine ve ondan sonra Yemen'de gükümet süren diğer Fars valileriyle ilgili haberlere gelelim:

Bana Hişam bin Muhammed'den naklen söylediklerine göre Hürmüz bin Kisra, Zin'i Yemen valiliğinden azledip onun yerine Mervezan'ı tâyin etti. O, Yemen'de uzun müddet valilik etti, orada çocukları oldu ve büyüdüler. Sonra Yemende El - Masanî adı verilen bir dağın ahalisi isyan ederek vergilerini ödemediler. El - Masanî uzun bir dağ olup yanında yine bir dağ vardır ve arada boşluktan başka bir şey yoktur. Bu dağın tepesine çıkılmadığı gibi, çıkmak istiyen de bulunmaz. El - Masanî üzerine yürüyen Mervezan, dağın yanına gelerek etrafı gözden geçirdiği zaman oraya yalnız bir kapıdan girilebileceğini gördü. Bu kapıyı da tek bir adam koruyabilirdi. O, dağa çıkmanın imkânsız olduğunu görünce, âsilerin kaleleri karşısındaki dağa tırmanarak iki dağ arasındaki en dar yeri araştırdı. Kaleyi ele geçirmek için, boğazın en dar yerinden daha uygun bir yer bulamadı. Yanındaki askerlerine, iki sıra olarak sıralandıktan sonra yüksek sesle haykırmalarını

emretti ve atını kamçıladı. At sıçrayarak fırladı ve Mervezan da kendisini (öteki) kalenin üzerinde buldu. Himyer'ler onun bu hareketini gördükleri zaman: bu adam değil, *eym* dediler. Eym, Himyer lisanında şeytan demektir. Mervezan Farsça bağırıp çağırarak onları korkuttu ve birbirlerini iple bağlamalarını emrederek hepsini kaleden indirdi. Mervezan bu yaptıklarını Kisra'ya yazdığı zaman hükümdar hayret ederek: yerine arzu ettiğin birini tâyin ettikten sonra katıma gel, diye haber yolladı. Merzevan'ın iki oğlu vardı, birinin adı Hurrehusre olup Arapçayı çok sever, şiirler söyler ve babası onu çok severdi. Esvar olan ikinci oğlu Farsça konuşur ve dihkan hayatı yaşardı. Mervezan Kisra'nın katına gideceği zaman, oğlu Hurrehusre'yi kendi yerine Yemen valiliğine tâyin etti. Fakat yolda giderken arap memleketlerinin birinde öldü ve cesedi tabuta konarak Kisra'nın katına götürüldü. Kisra, tabutun üzerine onun hal tercümesini ve bu cümleden iki dağın arasındaki sıçrayışını yazdıktan sonra, onu hazinelerinden birinde sakladı. Kisra, Hurrehusre'nin araplaşarak şiirler söylediğini işitince, onu azlederek Bazan'ı vali yaptı. O, Aceml'erden Yemen'e gelen valilerin sonuncusudur.

Kisra, çok mal, her türlü değerli taş, ticaret eşyası ve hayvanlar toplamış, düşman memleketlerini ele geçirmiş ve işlerinde muvaffak olmuş bir hükümdardı. Fakat eline geçirdiklerini harcadı, Tanrıya isyan ederek doğru yoldan ayrıldı. Halkın elindeki mallara da göz dikerek, geçen

yıllardan toplanmadan kalan vergileri tahsil etmek üzere Behrüsir ilçesindeki Hendek köyünden Ferruzad bin Sümey adında bir kâfiri memur etti. O, ahaliye şiddetli cezalar vererek zulmetti. kalan vergileri toplama bahanesiyle caiz olmıyan yollara saparak malarını eline geçirdi. Böylece fiyatlar çığırından çıktı geçim zorlaştı. Halk Kisra ve devletinden nefret etti.

Bana Hişam bin Muhammed'den naklen şunu söylediler: adı geçen Perviz, hiçbir hükümdarın toplamadığı derecede çok mal toplamıştı. Onun süvarileri Kostantiniye ve Afrika'ya kadar ilerlemişlerdir. Kisra kışı Meda'in'de geçirir, yazın da Meda'in ile Hemedan arasında otururdu. Rivayete göre onun iki bin karısı ve cariyesi, bir tane eksik olmak üzere bin tane fili, at, semer beygiri ve katır dahil olmak üzere elli bin hayvanı vardı. O, değerli taşlara, güzel çanak ve tabaklara ve başka ince şeylere düşkündü.

Hişam'dan başkası ise şöyle diyor: Kisra'nın sarayında üç bin karısı olup onlarla cinsî münasebette bulunur, binlerce cariyesini özel işlerinde çalıştırır ve onlara şarkılar söyletirdi. Üçbin erkek hademesi, kendisine mahsus sekiz bin beşyüz binek hayvanı, yüklerini taşımak üzere yedi yüz altmış fili ve onun iki bin katırı vardı. Onun emriyle birçok ateşgedeler kuruldu, dinî işler görmek ve dualar okumak üzere on iki bin dinî memur tâyin etti. Adı geçen Kisra, kendi devletinin ve ona tabî diğer memleketlerin bir yıllık haracının hesap edilmesini emretti. Neticede dört-

yüz yirmi milyon miskal ve altıyüz milyon dirhem tuttuğu anlaşılan bu paralar Taysebun'da toplandı. Beher miskal yedi danik ağırlığında olmak üzere hesap edilmişti. Kisra, paraların toplandığı hazineye Bahar-i Hafred Husrav adını verdi. Kisra'nın ayrıca Firuz bin Yezdicerd ile Kubad bin Firuz zamanlarında darbedilmiş on iki bin kese parası da vardı. Bu keselerin herbirinde dört bin miskal para bulunuyordu. Bu paraların toplamı, her miskali yedi danik üzerinden, kırk sekiz milyon miskal, dirhem hesabiyle de altmış yedi milyon beş yüz yetmiş bir bin yirmi dört dirhem ve dirhemin yarısı ile sekizde üçü kadar eder. Kisra'nın bundan başka, hesabı yalnız Tanrı'ya malûm olan değerli taşları, güzel elbise ve başka şeyleri vardı.

Kisra, insanları alçak gördü, akıl ve düşünce ile iş gören hiçbir hükümdarın yapmıyacağı şekilde hakir gördü. Kisra'nın Tanrı'ya karşı kibirliği ve cesareti o dereceyi buldu ki, özel kapısının bekçisi Zazan Ferruh adında birini, hapisanelerindeki sayısı otuz altı bini bulan bütün mahpusları öldürmekle vazifelendirdi. Fakat Zazan Ferruh onları öldürmek hususunda acele etmeyip birtakım bahaneler bularak Kisra'nın emrini geriye bıraktı. Kisra, memleket ahalisini kendisine düşman yaptı, bunun sebeplerinden biri ahaliyi ve büyüklerini hakir görmesi, ikincisi, Acem kâfirlerinden Ferruhzad bin Sümeyy'i ahaliye musallat etmesi, üçüncüsü, hapisanelerdeki mahpusların öldürülmesi için emir vermiş olması, dördüncüsü de, Herakl'e yenilerek Rum memleketinden dönenleri

öldürmek istemesiydi. Bunun üzerine memleketin büyüklerinden bir topluluk Akr-i Babil'e gittiler. Şirin bin Perviz kardeşleriyle birlikte orada bulunuyordu. Onları okutmak ve terbiye etmek için terbiyeci ve öğretmenler tâyin olunmuş, onları korumaya memur edilerek oturdukları yerle yakındaki meydan ve çöllerde dolaşan ve başkalarının oraya girip çıkmasına mâni olan esvarlar (cengâver okçular) yerleştirilmişti. Şirin'in yanına gelen büyükler, geceleyin onu alarak Behşir'e gittiler. Şirin, hapisenelerde mahpus bulunanları serbest bıraktı. Herakl'e karşı yenildiklerinden dolayı öldürülmeleri kararlaştırılan askerler de onun etrafında toplandılar, (sonra da:) Kubad Şahinşah (hükümdarlar hükümdarı), diye bağırdılar. Sabahleyin Kisra sarayının avlusuna girmeleriyle muhafızlar kaçtılar. Kisra kendisi korkarak sarayına yakın Bag-ı Hinduvan'a sığındı ise de, Mah-î Azer'in (Azer ayının) Ruz-i Azer'inde (Azer gününde) yakalanarak devlet konağında hapsedildi. Şireveyh devlet sarayına girdi, katında toplanan memleket büyükleri onu hükümdar seçtiler. Şireveyh babasına adam göndererek yaptığı kötülüklerden dolayı onu azarladı.

Bana Hişam bin Muhammed'den naklen şunu söylediler: Kisra Perviz'in onsekiz tane oğlu vardı. En büyükleri olan Şehriyar'ı, Şirin kendisine evlât edinmişti. Müneccimler Kisra'ya: senin oğullarından birinin oğlu olacak, üzerinde oturduğun bu taht ve devlet o çocuk tarafından parçalanarak vücudunda kusur olacak, diye haber verdikle-

rinden, o çocuklarının kadınlara yaklaşmasına mâni oluyordu. Şehriyar Şirine şikâyet edinciye kadar, onun oğulları kadınlarla münasebette bulunmadan bu şekilde yaşadılar. Nihayet Şehriyar Şirin'e adam yollıyarak kendisine şehvetin galebesinden şikâyet etti, yanına bin kadın gönderilmesini, yoksa kendisini öldüreceğini bildirdi. Şirin ona: ben sana ancak kendisine yaklaşamıyacağın çirkin bir kadın gönderebilirim, diye cevap verdiyse de, Şehriyar: kadın olsun da ne olursa olsun, benim için önemi yok, diye haber yolladı. Şirinin söylediklerine göre ileri gelenlerden birinin kızı olan, fakat bir işten dolayı darıldığı için hacamatçılık hizmetine tâyin ettiği bir cariyesi vardı. Şirin tarafından gönderilen bu cariye Şehriyar'ın yanına girdi, ve Şehriyar'la münasebbette bulunarak Yezdicer'de hâmile kaldı. Bundan sonra, Şirin'in emriyle hapsedilen cariye Yezdicerd'i doğuruncuya kadar mahpus kaldı. Çocuğu beş yıl saklıyan ve ihtiyarladıktan sonra Kisrada da çocuklara karşı şefkat ve merhamet duygusu uyandığını gören Şirin, ona: oğullarından tiksindiğin halde, onlardan birinin çocuğunu görmek istemez misin? dedi. Kisradan: ben buna önem vermem, cevabını aldıktan sonra da, Yezdicerd'in getirilmesini emretti, ona kokular sürerek süsledikten sonra Kisra'nın yanına getirip: bu çocuk Yezdicerd bin Şehriyar'dır, diyerek takdim etti. Kisra çocuğu yanına çağırarak kucağına aldı, öptü, sevdi ve kendisiyle birlikte yatırdı. Birgün çocuk önünde oynarken, müneccimler tarafından, tahtı-

nın oğullarından birinin çocuğu tarafından yıkılacağı hakkında söyledikleri sözler hatırına geldi, çocuğu yanına çağırarak üzerinden elbiseleri çıkarttı ve arkasına bakarak müneccimler tarafından haber verilen kusuru görünce hiddetinden köpürerek çocuğu yere vurmak üzere havaya kaldırdı. Şirin bunu görünce hemen çocuğa sarıldı, Kisra'ya: Tanrı aşkına çocuğu öldürme, devlet hakkında verilmiş bir ilâhî emir varsa onu reddetmek mümkün değildir, diye yalvarmağa başladı. Kisra: bana haber verdikleri uğursuz çocuk işte budur, onu evimden çıkart, bir daha görmiyeyim, dedi. (Bir rivayete göre) Şirin çocuğu Sicistan'a, diğer bir rivayete göre de Sevad bölgesindeki Himane köyünde oturan Yezdicerd'in süt anasına göndermiştir. Fakat çok geçmeden Fars'lar Şireveyh'in müsaadesiyle babasının üzerine atılarak öldürdüler. Şireveyh'in annesi aslen Rum olup, Meryem adında idi.

Kisra otuzsekiz yıl hükümet sürdü ve hâkimiyetinin otuzikinci yılının beşinci ayının onbeşinci gününde Tanrı elçisi (s. m.) Mekke'den Medine'ye hicret etti. Kisra'nın yerine oğlu Şireveyh geçti.

Şireveyh.

(Diğer) adı Kubad olan Şireveyh, Perviz bin Kısra Nuşirevan'ın oğludur. Rivayete göre hükümdar olduktan sonra memleketin büyükleri onun katına girerek: memleketimizde iki hükümdarın bulunması doğru değildir, Kisra'yı öldürür-

sen sana itaat ederek hizmetinde bulunuruz, yoksa seni indirerek bundan önce yaptığımız gibi Kisra'ya itaat edeceğiz, dediler. Onların bu sözleri üzerine sarsılan Şireveyh, Kisra'yı devlet konağından Maresfend adında birinin evine naklettirdi. Kisra bir semer aygırına bindirilerek peçelenmiş vaziyette birkaç askerin muhafazasında adı geçen eve götürülürken, bir dükkânın önünde oturmakta olan eskicinin yanıdan geçtiler. Eskici, ata binenin Kisra olduğunu anlayınca elindeki kalıbı onun üzerine fırlattı. Bunun üzerine Kisra'yı götüren askerlerden biri kılıcını çıkararak eskicinin boynuna vurduktan sonra arkadaşlarının yanına döndü. (Babası) Kisra Maresfend'in evine götürüldükten sonra, Şireveyh kapısında bulunan memleket uluları ile asîlleri toplıyarak: biz, hükümdar babamıza kötülüklerini anlatmak üzere bir adam göndermeği uygun bulduk, dedi. Bunun üzerine Erdeşir Hurre ahalisinden memlekette savaş işleri başkanlığı derecesinde bir iş gören Esfaz Cüşnes namında birini çağırdı. Şireveyh ona: sen babamız hükümdarın yanına giderek şu sözleri söyliyeceksin: bu felâkete ne ben, ve ne de tebaamdan kimse sebep olmadı. Tanrı, yaptığın işlerin bir cezası olmak üzere seni bu duruma katlandırdı. Baban Hürmüz'ün üzerine saldırarak hükümdarlığı elinden alman, gözlerini oydurman ve onu en kötü bir şekilde öldürerek büyük günaha katlanman bu cümledendir. Biz evlâdınıza yaptığın kötülükler de küçük sayılmaz. Sen bizi her iyi adamla görüşmek ve konuşmaktan me-

nettin, bizi bütün rahatlık ve neşeden mahrum bıraktın, hapisanelere soktuğun adamları ebedî olarak mahkûm edip onları en ağır hallere katlandırdın, memleketlerinden sürdün, kardeş ve evlâtlarından ayırdın, kadınları esirgemedin, onları yalnız kendine ve kendi arzuna tahsis edip, çocuk doğurmaktan, nesil türetmekten menettin, kapattın. Vergi toplarken şiddet kullandın, bütün tebaana zulmettin, halkın elindeki malları alarak geçimlerini güçleştirdin, mal gayesile onları güç duruma soktun, zarar ve ziyana uğrattın. Rum ve başka memleketlerin sınırlarında asker toplaman ve onları aile ve çocuklarından ayırman bu zulümlerinden biridir. Rum hükümdarı Morik'a ihanet ettin, halbuki ona sığındığın vakit seni yanına alıp iyilik etmiş, askerî yardımla düşmanlarına karşı korumuş ve en sevgili kızını seninle evlendirmek suretiyle saygı göstermişti. Senin namını yükselttiği halde onun hakkını hiçe saydın. Kendine ve memleketine faydası dokunmadığı halde haç ağacını (İsa'nın asıldığı ağacı) ona iade etmedin. Bu işleri yapmana sebepler varsa bunları bize anlat, yoksa, geciktirmeden bu suçlarından tövbe et, biz de hakkında ona göre emir vereceğiz.

Esfaz Cüşnes, Şireveyh'in sözlerini ezberledikten sonra Kisra'nın hapsedilmiş olduğu eve gitti. Kisra'yı korumaya memur edilen askerlerin komutanı Cilnus ile bir müddet görüştükten sonra Esfaz Cüşnes Cilnus'tan, katına girmek üzere Kisra'dan müsaade istemesini rica etti. Bunun üze-

rine Cilnus iki aradaki perdeyi kaldırıp kendisi içeriye girerek: Tanrı seni uzun ömürlü eylesin, Esfaz Cuşnes kapıda olup, hükümdar Şireveyh tarafından elçi olarak gönderildiğini söylüyor, katınıza girmek için müsaade istiyor, girebilmesi emrinize tabidir, dedi. Kisra bu sözleri işittikten sonra gülerek lâtife şeklinde: ey Cilnus, senin bu sözlerin akıllı adamın işine benzemiyor, eğer o hükümdar Şireveyh'in elçisi ise, ona izin vermek bize ait değildir, yani hükümdar elçisinin katınıza girmesine muhalefet edilmez, eğer onun elçisine izin vermek bize aitse, bu takdirde Şireveyh hükümdar değildir. Bu gibi işlerde söylenecek söz şudur: Tanrı irade eder olur, hükümdar emreder yerine gelir. Sen Esfaz Cüşnes'e müsaade et de girsin, dedi. Cilnus Kisra'nın bu sözlerini işittikten sonra katından çıktı ve Esfaz Cüşnes'in elinden tutarak: yerinden kalk da doğru yola saparak Kisra'nın katına gir, dedi. O, elbisesini çıkararak hademesine verdi ve yeninden çıkardığı temiz bir bezle yüzünü sildikten sonra Kisra'nın katına girdi. O, Kisra'nın katında kâfirlerin yaptığı hareketlerde bulunarak secdeye kapandı ve ancak onun emriyle yerinden kalktı. Kisra Husrevanî, altınla süslü atlastan yapılmış ve ipekten örülmüş üç tane yastığın üzerine oturmuş ve altınla işlenmiş üç tane koltuk yastığa dayanmıştı. Elinde sapsarı ve pek yuvarlak bir ayva vardı. Kisra, Esfaz Cüşnes'i gördükten sonra bağdaş kurarak oturdu ve elindeki ayvayı koltuk yastığının üzerine koydu. Ayva pek yuvarlak ve kaygın olduğu için her üç koltuk

yastığının üzerinden yatağa yataktan döşemeye, döşemenin üzerinden de zemine düşerek toprağa bulaştı ve biraz yuvarlandıktan sonra durdu. Esfaz Cüşnes ayvayı yerden alıp yeniyle temizledikten sonra Kisra'nın önüne koymak üzere ilerledi. Fakat Kisra eliyle işaret ederek ayvayı kendisinden uzaklaştırmasını istedi. Bunun üzerine Esfaz Cüşnes ayvayı döşemenin bir tarafına koydu ve yerine döndükten sonra Kisra'ya secde etti. Kisra, bu esnada başka bir kimse tarafından söylenmiş olan şu sözleri nakletti: Talih yar olmadığı zaman onu kazanmak için kullanılan hile kâr etmez, talih yar olursa, onu geri çevirmek için kullanılan hileler de tesirsiz kalır. Bu iki söz halk arasında, her iki halde de hilenin fayda vermediği mânasında kullanılır. Bundan sonra Kisra Esfaz Cüşnes'e: bu ayvanın elinden düşüp toprağa kadar yuvarlanarak buluşması, senin elçiliğinle yapmak istediğiniz şeylerin ne ile biteceğini bize haber vermiş gibidir. Hayır ve iyiliğe delâlet eden ayvanın yukardan aşağıya inmesi, bizim düşmemizde durmıyarak dışarı çıkıp toprağa bulaşması, işlerin uğursuz olduğunu gösterir. Artık hükümdarların şan ve şerefi tebaasının elinde oyuncak olmuştur, elimizden hükümdarlık çekilip alınmıştır. Fakat, torunlarımızın elinde de uzun müddet kalmıyarak, devletimiz, yabancı halkın eline geçecektir. Bu sözlerimi unutma, artık elçilik görevini yap, söylenmesi emredilen sözleri söyle, dedi. Esfaz Cüşnes, hiçbir kelimesini bırakmadan ve sırasiyle söylemekle emredilen sözleri tekrarladı.

Kisra: bu haberin cevabı olarak, kısa ömürlü olacak Şireveyh'e şunları söyle, dedi: akıllı adam, diğerlerinin günahlarını, küçük olsa dahi kesin şekilde iç yüzünü bilmeden açığa vurmaz, büyük günah ve suçlar hakkında ise daha dikkatli davranır. Bilhassa yaptığım iddia edilerek bize nisbet edilen suçlar dikkatle incelenmeliydi. Bununla beraber, başkasının günah ve suçlarını göstermek, kendisini günah ve suçlardan uzak tutan kimsenin işidir. Bu suçları işlemiş olsak dahi, onları yayarak bizi azarlamak ona düşmezdi. Ey ömrü kısa ve bilgisi az olan kimse! Sen bu kusurları bize yüklemek ve bilmeden bize isnat etmektense, bilmiyorsan kendi kusurlarını tesbit et. Bunları bize isnat eden kötü sözlerin, ancak senin cehaletini ve düşüncenin eksikliğini ortaya koyar. Ey aklı kısır ve bilgisiz kimse! Senin kendini zorlıyarak ve fikrince doğru bularak, ölüm cezasına çaptırılmamızı gerektiren bu suçları üzerimize atman ve bunları yayman, delillerle olduğu takdirde dahi, senin zararınadır. Çünkü, memleketteki kadıların fikrince, ölüm cezasına çaptırılmağa müstahak olan adamın oğlunu babasına nisbet etmek caiz değildir. Onu iyi kişiler arasına katmazlar, onunla birlikte oturmanın ve ona karışmanın caiz olmadığı fikrini taşırlar. Bununla birlikte, biz, Tanrı'nın yol göstermesi ve ihsaniyle kendimizi ve niyetimizi temiz tutarak, Tanrı'ya, milletimize, dindaşlarımıza, aile ve oğullarımıza olan vazifelerimizi kusursuz olarak ödedik. Bu işlerde kimse bizim aleyhimize bir delil ileri süre-

mez, bizi suçlu sayamaz. Şimdi üzerimize attığınız bu günahlarla suçlara geçelim, bunları delilleriyle açıklıyalım ki, senin cehaletin, aklını kaybetmiş olduğun ve kötü işler yaptığın açık bir surette gözüksün.

Bababımız Hürmüz hakkında bize olan iftiranızın cevabı şudur: bozuk ve asi kimseler tarafından bizim aleyhimize çevrilmiş olan babamız, bunun bir neticesi olarak bizi itham etmiş, bütün şiddet, kin ve düşmanlığiyle üzerimize yüklenmişti. Bizden yüzünü çevirerek hakkıımızda kötü düşünceler beslediğini anlayınca kapısından uzaklaşarak Azerbeycan'a sığındık, çünkü hayatımızdan korkuyorduk. Onun devleti zayıf düşürerek şeref ve hürmetini giderdiğini görünce, Azerbcan'dan kalkarak kapısına geldik. Münafık Behraın isyan edip, ölüm cezasına mahkûm olan âsilerden toplamış olduğu büyük bir ordu ile üzerimize saldırdı. bizi memleketimizden sürdü. Biz de Rum memleketine sığınmak zorunda kaldık. Sonra oradan asker ve silâhlarla gelerek onunla savaştık. O bizden kaçtı ve herkesin bildiği gibi Türk memleketinde helâk oldu. Tanrı'nın yardımiyle devletin idaresini elimize alarak sağlam bir temel üzerine kurduktan sonra, tebaamızın katlanmakta olduğu belâ ve afetleri defettik. Bundan sonra: siyasetimizde en hayırlı yol, babamızın intikâmını almakla işe başlamaktır, diyerek, onun kanını akıtmakta eli ve parmağı olanları ve ona düşmanlık edenleri öldür-

mekle işe başladık, maksadımızı tamamiyle yerine getirdik.

Bize takıldığı oğullarımız konusuna gelince cevabımız şudur: ölenlerden başkasının vücudunda kusur yoktur, hepsi de sağlamdır. Size bekçiler tâyin ederek korumamız ve faydasız işlerle uğraşmanıza mâni olmamızdan maksat, memleket ve tabaaya zarar ve ziyan vermenizi önlemekti. Bildiğin gibi ben sizin için pek çok para harcıyarak elbise, binecek hayvan ve diğer ihtiyaçlarınızı temin ettim. Bilhassa sana olan iyiliğim daha büyüktür. Müneccimler senin doğumun münasebetiyle yazdıkları raporlarında senin beni öldüreceğini ve ölümüme sebep olacağını haber vermişlerdi, ben buna bakmadan öldürtmedim. Senin doğumun münasebetiyle yazılan bu raporu mühürlendikten sonra eşim Şirin'e verdim. Biz, bu hükmün doğruluğuna inanmıştık. Bundan başka, Hint hükümdarı Fermişa'nın mektubunda da görmüştüm. O, hâkimiyetimizin otuz altıncı yılında bize yolladığı bir heyet vasıtasiyle size ve bana hediyeler göndermiş herbirinize ayrı ayrı yazdığı mektuplarında çeşitli işlerden bahsetmişti. Sana bir fil, kılıç, beyaz bir doğan ve altınla işlenmiş ipek kumaş göndermişti. Onun size yolladığı hediyelerle mektupları gözden geçirdiğimiz zaman sana yazılan mektubun üzerine Hint dili ile: mektupta yazılanı bir sır olarak sakla ibaresinin bulunduğunu gördük. Bütün hediye ve Mektupların sahiplerine verilmesini emrettiğimiz halde, üzerine yazılan bu ibareden dolayı sana olan mek-

tubu alıkoyduk, Hintçe bilen bir kâtibi çağırarak mührü bozmasını ve mektubu açarak okumasını emrettik. Mektup okunduğu zaman şu cümlelerin yazılmış olduğu görüldü: sevin, gözün aydın, kalbin hoş olsun, çünkü sen Mahi Azer (ayı) ve Ruzi Dibazer gününde Kisra hükümdarlığının otuzsekizinci yılında taç giyerek onun devlet, mülk ve memleketlerine sahip olacaksın. Bu mektubu okuduktan sonra senin, ben yok olduktan sonra hükümdar olacağına inandık. Buna bakmadan seni öldürtmek değil, sana verilmesini emrettiğimiz yemek ve diğer ihtiyaçlar uğrunda sarfedilecek para ile hediye ve ihsanlarımızı bile azaltmadık. Fermişa'nın bu mektubunu mühürledikten sonra eşimiz Şirin'e emanet ettik. O, hayattadır, vücudu sağlam ve aklı yerindedir, doğumun münasebetiyle müneccimlerin yazdıklarını ve Fermişa'nın mektubunu alır okursun, yaptıklarına pişman olursun.

Hapisanede ebedî olarak kapattığımız mahpuslar konusuna gelince cevabımız şudur: Giyumers'in zamanında Bütasp'a kadar eskiden hükümet sürmüş olan hükümdar devleti adaletle idare edegeldiler. Buştasptan benim hükümdarlığım zamanına kadar gelenler, adalet yanında dinî duygularla iş görerek Tanrı'dan da sakındılar. Sen akıldan, ilim ve edepten uzaksan din bilginlerinden sor, çünkü onlar milletin direkleridir. Onlara: hükümdarlara âsi gelip muhalefet edenlerin, adlarını bozanların, günah ve suçlarından dolayı ölüme mahkûm edilenlerin halleri

nedir? de. Onlar sana, bunların şefkat ve merhamete lâyık olmadıklarını bildirirdiler. O halde bunların suçları nasıl bağışlanabilir? Bununla beraber bil ki, biz hapisanemizdeki mahpus edilenlerden ölüm cezasına çarptırılanların öldürülmesini, veya adalet gereği olduğu halde gözlerinin oyulmasını el, ayak ve başka azalarının kesilmesini emrettirmedik. Halbuki bunları muhafazaya memur olanların çoğu ve vezirlerimiz dahi ölüm cezasına çaprtırılanların, bir yolunu bulup kendimizi öldürmek hilesine başvurmadan önce derhal idam edilmelerini tavsiye ediyorlardı. Biz, sağ bırakmağı sevdiğimiz ve kan akıtmaktan iğrendiğimiz için onlar hakkında sabrederek kendilerini Tanrı'ya bırakıyor, onları hapse attıktan sonra et yemek, şarap içmek ve gül koklamaktan mahrum etmekle yetiniyorduk. Bundan başka, milletimizin istifade ettiği nimet, zevk ve diğer haklardan mahrum etmedik. Mahpus oldukları halde onların kadınlariyle temasa gelerek çocuk doğurmalarına ve nesil türetmelerine de engel olmadık. Ben senin, ölüm cezasını hakketmiş bu münafık ve bozguncuları serbest bırakarak hapishaneleri yıktırmağa karar vermiş olduğunu işittim. Sen onları serbest bırakmakla Tanrıya isyan ettikten başka, din kaidelerine aykırı, kendine de dine de zararlı hareket etmiş olursun. Çünkü din, ölüm cezasına çarptırılanlara karşı şefkat ve merhametle hareketi caiz görmez. Bununla beraber, düşmanlar hükümdarları hiçbir vakit sevmez ve onlara itaat etmezler. Filozoflar: öğüt maksa-

diyle Cezaya çarptırılan kimsenin cezasını geçiktirmeyiniz, çünkü bunun geciktirilmesi adalete aykırıdır, memleketin idaresi için zararlıdır, derler. Sen bu münafık ve bozguncularla ölüm cezasına çarptırılanları serbest bırakmakla kalbinde az çok bir ferah duydu isen, bunun zararını memleketi idare ederken görecek, milletin en büyük zarar ve belâlara katlandığı gün anlıyacaksın.

Tebaamıza sert muamelede bulunarak ısrarla ve zulümle mal, eşya ve hububat topladığımız, kutsal savaşlar yaparak düşman memleketinden ganimet alacak yerde halkın elindekini zorla topladığımız hakkındaki iddiaya gelince: en isabetli cevap, cehalet, ahmaklık ve gururla söylenen sözleri cevapsız bırakmaktır. Fakat cevapsız bırakmak, üzerimize atılan bu suçları kabul etmek kabilinden olacağı için, senin bu iddiana da cevap vereceğiz: üzerimize atılan bu iddialara karşı ileri süreceğimiz deliller kuvvetli ve açıktır. Ey cahil, açıklamamızı dinle! Tanrı'dan sonra hükümdarları ayakta tutan ve kuvvetlendiren şey para ve askerdir. Bilhassa Fars memleketi gibi her taraftan düşmanlarla çevrilmiş, devletin elindekilerini yutmak için düşman ağızları sıralanmış olan bir yurt, kendisini ancak kuvvetli bir ordu, silâh ve gerekli diğer nesnelerle koruyabilir. Bu ordu ve silâh ancak büyük para sayesinde temin edilir. Lâzım olan mal, ancak ciddî çalışmak ve vergi tahsili esnasında kuvvet sarfetmekle toplanabilir. Hazinede para toplamak işine ilk defa biz başlamış değiliz, biz bu hususta eskiden hükümet sür-

müş olan ata ve babalarımızı örnek edindik. Biz mal topladığımız gibi, ordularını beslemek ve kuvvetlendirmek, işlerini sağlam bir şekilde görebilmek için onlar da toplamışlardır, zaten bunu yapmamazlık edemezlerdi. Çünkü memleketlerini korumak için ordu beslemek zorunda idiler. Münafık Behram, kendisine benziyenlerden bir toplulukla ve ölüm cezasına çarptırılanlarla hazinelerimizde olan mal, para ve değerli taşları soydular, bunları saçarak dağıttılar, hazinelerimizde, ancak götüremedikleri silâhları bıraktılar. Biz Tanrının yardımiyle hükümdar olarak idaremizi sağlamlaştırdıktan ve tebaamızı itaat altına alarak onları sarmış olan felâketleri defettikten sonra, memleketimizin her tarafına ispehbed'ler gönderdik, onlardan başka fezuzbad'lar tâyin ettik, memleketimizin sınırlarına merzübanlar yolladık, iktidarlı, nüfuzlu ve cesur valiler seçtik, onların idaresine kuvvetli ve külliyetli asker verdik. Onlar, karşılarında bulunan muhalif hükümdar ve düşmanları öldürdüler, yaraladılar. Bunlar on üç yıl içinde o derecede baskınlarda bulundular, öldürdüler ve esirler aldılar ki, (düşman hükümdarlar) kendi memleketlerinin haremleri yanında bile bekçi ve muhafızları olmadan başlarını gösteremezler, veya ancak korkarak ve bizden aman aldıktan sonra meydana çıkarlardı. Memleketimize baskında bulunmağı ve istemediğimiz işlere başvurmağı akıllarından bile geçirmiyorlardı. Bu on üç yıl içinde düşman memleketlerinden ganimet malı olarak altın, gümüş, her çeşit değerli taşlar,

bakır, oyalı kumaş, atlas, diba, kalın diba, hayvan, silâh ve çoluk çocuk da dahil olmak üzere, herkesin bildiği gibi külliyetli miktarda esir alınmıştır.

Hâkimiyetimizin on üçüncü yılında askerlere harcanacak paralar çıktıktan sonra yeni sikkeler darbedilmesini emrettiğimiz zaman, hazinelerimizde bulunan malların hesapları bize sunuldu ve toplamın sekiz yüz milyon miskali bulduğu anlaşıldı. Sınırlarımızı kuvvetlendirerek düşmanlarımızı korkuttuktan, elimizde bulunanları yutmak üzere ağzını açmış olan düşmanların ağzını kapattıktan ve memleketimizin dört yönünde emniyeti temin ederek tebaamızın karşılaştığı felâket ve tehlikeleri defettikten sonra, geçen yıllardan ödenmeden kalan vergilerin toplanmasını ve hazinelerimizden yağma edilmiş olan altın, gümüş, bakır ve değerli taşların araştırılıp bulunmasını emrettik. Bu malların hepsi de eski yerine iade olundu. Hâkimiyetimizin otuzuncu yılında dirhemler darbetmek üzere yeni kalıplar yapılmasını emrettiğimiz vakit, ordu için gereken paralar ayrıldıktan sonra, hazinelerimizde dörtyüz bin kese bulunduğu görüldü ki, bu, bir milyar altı yüz milyon miskal eder. Fırtınalar tarafından sürüklenip getirilen Rum gemilerinden Tanrı'nın ihsanı olarak elde ettiğimiz ganimet malları bunun dışındadır. Biz, Rum gemilerinde bulunan bu mallara *rüzgar ganimeti* adını verdik. Hakimiyetimizin otuzuncu yılından bugüne, yani otuz sekizinci yılına kadar, hazinelerimizdeki mal, memleketimizin bayındırlığı, tebaamızın emniyet ve rahatı, sınırlarımızın, yani

düşman hudutlarına yakın olan bölgelerimizin sağlamlığı artmakta devam etti. Senin, azgın, âsi ve ölüm cezasına müstehak olanların fikrine uyarak bu malları yok etmek istediğin duyuldu. Biz sana şunu bildiriyoruz ki, mallar, birçok kişilerin tehlikelere katlanması, çok emek sarfederek çalışma ve yorulması sonunda toplanmıştır. Bu mallar, memleketimizi her yönden kuşatarak ellerindekini menfaatlerine uygun bir şekilde harcamak suretiyle üstünlüklerini temine çalışan düşmanı defedebilmek için toplanmıştır. Bu düşmanı, Tanrı'nın yardımiyle ancak uzun zaman için ve mallar harcıyarak ordu kuvvetleriyle sürmek mümkündür. Ordu ancak mal ile kuvvetlendirilebilir. Mallardan ancak çok olduğu takdirde istifade olunur. Bu malları dağıtmak cesaretinde bulunma. Bu mal ve hazineler hükümdarlık ve memleketin temeli, düşmana karşı senin kuvvetindir, diyerek Kisra sözlerini bitirdi.

Bundan sonra Esfaz Cüşnes, Şireveyh'in katına dönerek Kisra'nın sözlerinden bir harfini bile bırakmadan hikâye etti. Bu sırada Fars'ların büyükleri de onun katına gelerek: bir memlekette iki hükümdarın bulunması doğru değildir, Kisra'nın öldürülmesini emredersen senin hademelerin olur, kalbimizle sana boyun eğeriz, yoksa seni tahttan indirerek Kisra'yı getiririz, dediler. Onların bu sözü Şireveyh'i sarstı, ümitlerini kırdı, bunun üzerine Kisra'dan zarar gören kimseleri çağırarak onu öldürmelerini emretti. Memur olan

adamlardan her biri Kisra'nın yanına giriyor fakat Kisra sövüp sayıyıor onlar da öldürmeden çıkıyorlardı. Nihayet Mihr Hürmüz bin Merdanşah adında bir genç, öldürmek üzere Kisra'nın yanına girdi. Onun babası Merdanşah Nemruz ülkesinin fazusban'ı olup Kisra'nın en muti ve en iyi müşavirlerindendi. Müneccim ve falcılar Kisra'ya tahttan indirilmesinden iki yıl kadar önce, ölümüne sebep olacak hâdisenin Nemruz bölgesinden geleceğini haber vermişlerdi. Bu haberi işiten Kisra, derecesi büyük ve bulunduğu yerde kuvvet ve kudret bakımından rakipsiz olduğu için, Merdanşah'ın kendisini öldürmesinden korktu. Kisra ona mektup yazarak derhal katına getirttikten sonra, onu öldürmek için bir bahane aramağa başladı. Fakat Merdanşah'da hiçbir kusur bulamadı ve onun kendisine itaat ederek iyi öğütlerde bulunduğunu ve böylelikle kendisini memnun etmeğe çalıştığını bildiği için, onu öldürmekten çekindi. Onu sağ bırakmakla beraber ancak sağ elini kesmeği ve bunun karşılığı olarak pek çok para vermeği kararalaştırdı. Sağ elini kesmek için de bir bahane aradı. Adette el, ayak ve boyun hükümdar sarayının avlusunda kesilirdi. Kisra, Merdanşah'ın elini kesmek için emir verdiği gün Merdanşah'ın ve hazır bulunanların neler söyliyeceklerini anlamak üzere bir casus gönderdi. Merdanşah, sağ eli kesildiği zaman bunu sol eliyle tuttu, öptü, sonra kucağına koyarak: ey cömert elim, ey yazan elim, ey vuran elim ey oynıyan elim, ey muhterem elim senin için ağlıyorum, diyerek yük-

sek bir sesle ağlamağa ve hasret çekmeğe başladı. Bu sözleri işiten casus, Kisra'nın katına gelerek görüp işittiklerini anlattı. Kisra bu sözleri işittikten sonra ona acıyarak elini kestirdiğine pişman oldu ve büyüklerinden birini göndererek bu kestirme hâdisesinden dolayı pişmanlığını ifade ile, kendisinden, verilmesi imkân dahilinde olan her neyi isterse, istediğini yerine getireceğini bildirdi. Merdanşah, gelen adama, Kisra'ya söylemesini rica ederek şöyle dedi: senin bana karşı olan lûtuflarını biliyorum, bundan dolayı teşekkür ederim, bu işi de istemiyerek ve tiksinerek yaptığına ve bunun ilâhi bir kaza ve hüküm olduğuna kaniim. Senden bir ricam var, bu isteğimi yerine getireceğine kalbimi tatmin edecek şekilde andiçmeni, yeminini kulağımla işitmiş gibi olmam için, kendisini ibadete veren bir zahit vasıtasiyle birdirmeni istiyorum. Elçi Kisra'nın katına dönerek Merdanşah'ın ricasını söylediği zaman, Kisra bunu derhal kabul etti. Onun istediğini yerine getireceğine en ağır şartlar üzerine andiçti. Kisra onun katına elçi olarak ateşgedelerde nağmelerle ilâhi okuyan dinî memurların reisini göndererek devleti za'fa uğratan istekler hariç olmak üzere kendisinden ne isterse kabul edileceğini bildirdi ve elçi vasıtasiyle de isteğinin ne olduğunu sordu. Merdanşah, bu rezaletten kurtulması için kendisini öldürmesini istedi. Kisra da yeminini yerine getirmekten vaz geçmiyerek onun başını kestirdi.

Rivayete göre Kisra, (şimdi) Mih Hürmüz bin Merdanşah katına girince, ondan adını, ba-

babasının ad ve rütbesini sormuştur. O, Kisra'ya Nemruz Fazusbanı olan Merdanşah'ın oğlu olduğunu bildirince, Kisra onun çok şerefli ve yararlık gösteren bir zat olduğunu fakat kendisine karşı olan itaat, öğüt ve yararlıklarının kötü bir surette mükâfatlandırıldığını anlatmış ve işini gör, ne emredilmişse, onu yerine getir, demiştir. Mihr Hürmüz Kisra'nın omuz başına baltasiyle birkaç defa vurdu ise de baltası işlemedi. Sebebini araştırdığı zaman, gövdesine kılıç ve diğer keskin şeylerin işlemesine mâni olmak üzere koluna tılsımlı bir şeyin konmuş olduğunu gördü. Tılsımlanmış bu nesne çıkarıldıktan sonra, Mihr Hürmüz bir vuruşla Kisra'yı öldürdü. Şireveyh Kisra'nın öldürüldüğünü işittikten sonra yakasını parçaladı, yüksek sesle feryad ederek ağladı. Sonra onun cesedinin ateş gedeye götürülmesini emretti. Memleketin büyükleri ve halk cenazeyi arkasından tâkip ettiler, Şireveyh, Kisra'yı öldüren adamı da öldürdü. Kisra otuzsekiz yıl hükümet sürmüş ve Azer ayında Ruzimah'da öldürülmüştür. Şireveyh, veziri Tiruz ile memleketin vergiler müdürü olan ve Şamta denilen İbn Leysdin'in teşviki üzerine, terbiyeli, cesur ve namuslu onyedi kardeşini de öldürttü. Fakat kendisi de hastalıklara tutularak dünya nimetlerinden hoşlanmaz oldu ve Destkeret el-Melik'te öldü. — O, kardeşini öldürdükten sonra çok üzülmüştü. Bu vakanın ertesi günü kız kardeşleri Buran ile Azermiduht yanına girerek ona ağır sözlerle: seni ihtirasın, babanı ve bütün kardeşlerini öldürmek yoluna sürükledi, kötü

işlere katlandın, dediler. kızkardeşlerinden bu sözleri işitince o şiddetli vir surette ağladı, tacını başından çıkararak yere attı ve bütün hayatını müzmin hastalıklar içinde geçirdi. Rivayete göre o, ailesinden kudreti dahilinde olan herkesi yok etmiştir. Onun hâkimiyeti zamanında İran, da veba baş göstermiş ve pek az kimse hariç olmak üzere Fars'lar yok olmuşlardır. Hükümdarlığı sekiz ay sürmüş ve yerine Erdeşir geçmiştir.

Erdeşir.

Erdeşir bin Şireveyh bin Perviz bin Nuşirevan'dır. O, küçükken hükümdar seçilmiş olup, rivayete göre bu zaman yedi yaşında idi. Hanedan azası arasında yaşlı ve tecrübeli kimse kalmadığı için, memleketin ululan onu hükümdar seçmişlerdir. Mihazer Cüşnes ona atabeği tâyin olundu. Devlet sofrasında yemek yiyenlerin reisi rütbesinde olan bu zat devleti çok iyi idare etti, böylece Erdeşir'in çocukluğu göze batmadı. Bu sıralarda Şehri Beraz, Kisra tarafından kendi emrine verilmiş olan askerle birlikte Rum sınırlarında bulunuyordu. Kisra bu askerlere - mesutlar - adını vermişti. Kisra da, Şireveyh de, önemli işler hususunda mektup yazarak bu komutanın fikrini sorarlardı. Fakat Fars ululan Erdeşir'i hükümdar seçerken onun fikrine başvurmamışlardı. Onların bu hareketi, Şehriberaz'ın tecavüzde bulunmak ve onları öldürerek hükümdar olmak hırsını körükledi. O, kölelik zilletinden kurtularak hükümdarlık derecesine yükselmek istedi, küçük

olduğu için Erdeşiri hakir gördü, kendisinin, onların hepsinden de meziyetli ve yüksek olduğunu iddia ederek, hükümdarlık hakkında firiklerini almak üzere ahaliyi çağırmağa karar verdi. Bundan sonra askerinin başında olduğu halde merkeze yürüdü, Mihazer Cüşnes, başkentleri olan Taysebun'un kapılarını tahkim ederek Erdeşir ile hükümdar hanedanından sağ kalanları ve bu nesilden gelen kadınları, mal, hazine ve hayvanları oraya taşıttı. Rum sınırlarından başkent üzerine yürüyen Şehriberaz'ın emrindeki askerin sayısı altı bindi. Şehriberaz ordugâhını Taysebun etrafında kurarak şehri kuşattı, şehre karşı mancınıklar dikerek savaştı, fakat giremedi. Şehri kuvvetle ele geçiremiyeceğini anlayınca hileye başvurarak, Erdeşir'in muhafız kuvveti komutanlarından olan Niyu Hüsrev'i, aynı zamanda Nemruz ispehbed'i olan Nundar Cüşnes bin azer Cüşnes'i kandırmağa çalıştı ve nihayet onlara şehirin kapısını açtırdı. Şehriberaz şehre girerek reislerden bir topluluğu öldürdü, mallarına el koydu, kadınlarını kirletti. Bir bölük te Şehriberaz'ın emriyle Erdeşir'i öldürdü. Bu zaman Erdeşir hâkimiyetinin ikinci yılı, Behmen ayının Aban günü gecesi idi. Bir yıl altı ay hükümet sürmüş olan Erdeşir, Kubad Hüsrevşah'ın sofrasında öldürüldü.

Şehriberaz.

Onun adı, Ferruhan Mah İsfandar'dır. Hanedan azasından olmadığı halde kendisine hükümdar adını verdi. İlk defa tahta çıktığı zaman

karnında büküntüler başladı, bu hal şiddetlenince helâya gitmek imkânını bulamadığından bir tas getirilerek tahtın önüne kondu ve orada büyük aptestini yaptı. İstahr ahalisinden Fesferruh bin Mahrşizan ile onun iki kardeşi, Erdeşir'i öldürerek hükümdar olduğu için Şehriberaz'a düşman kesildiler, onun tahtta bırakılmasını şerefsizlik sayarak kendisini öldürmek için andiçtiler. Onlar, hükümdarın muhafız bölüğünde askerdiler. Hükümdar hayvanına bindiği zaman âdet olmak üzere, muhafızlar zırh ve tulgalarını giymiş, yanlarına kalkan ve kılıçlarını takmış ve ellerine süngülerini almış oldukları halde sıralanırlardı. Hükümdar önlerine geldiği zaman her asker kalkanını eğerinin başına yaslar, sonrada secde halinde alı nı kalkanının üzerine koyardı. Şehriberaz tahta çıktıktan birkaç gün sonra hayvanına bindi, Fesferruh ile kardeşi de birbirine yakın olarak sıraya girdiler. Şehriberaz onların önüne geldiği zaman ilk önce Fesferruh, sonrada iki kardeşi onu süngülediler. Şehriberaz ölü halde yere yuvarlandı. Ayağına ip geçirerek onu bir arkaya, bir öne doğru sürüklediler. Onların Şehriberaz'ı öldürmelerine memleketin büyüklerinden biri olan Zazan Ferruh ve diğeri de Mahiyay adında iki zat da yardımda bulunmuşlardır. Bu sonuncusu, esvarların (askerlerin) öğretim ve terbiyesini idare ederdi. Bunlardan başka, onlara memleketin ulukimselerinden ve asîllerinden daha birçok adamlar da yardım etmiş ve Erdeşir bin Şireveyh ile memleketin ulularını öldürmeğe yardım eden-

leri öldürmüşlerdir. Sonra Kisra'nın kızı Buran'ı hükümdar seçtiler. Şehriberaz'ın bütün hükümdarlık müddeti kırk gün sürdü.

Buran.

Buran, Kisra Perviz bin Hürmüz bin Kisra Nuşirevan'ın kızıdır. Rivayete göre hükümdar olduğu gün o: ben iyiliği ve adaleti emrediyorum, demiştir. Fesferruh'a Şehriberaz'ın rütbesini vererek onu kendisine vezir yapmış, tebaasına iyilik ve doğrulukla muamele etmiş, adaleti hâkim kılmış, dirhemler darbedilmesini, köprülerin tamirini emretmiştir. vergilerin toplanmadan kalan kısımlarını bağışlamış, tebliğler yayınlıyarak halka yapacağı ihsanları ve mensup olduğu hanedandan ölenlerin hallerini anlatmış, Tanrı'nın kendi hâkimiyeti zamanında halkı bolluğa kavuşturacağını ümit ettiğini, iyilikle iş göreceğini, memleketin yalnız askerlerin kuvveti ve cesaretiyle itaat ettirilmiyeceğini, (düşman) memleketlerin ancak kuvvet ve hile ile çiğnenmiyeceği gibi, isyan ve kargaşalıkların da yalnız asker kuvvetiyle bastıralamıyacağını, bunlardan her birinin adı kutlu olan Tanrının yardımiyle olabileceğini anlattıktan sonra, tebaasını itaate ve aralarında iyi geçinmeğe davet etmiştir. Kudüs'ten getirilen haç ağacını, İşu Ahep adlı bir papas vasıtasiyle Rum hükümdarına iade etmiştir. Bir yıl dört ay hükümet sürdükten sonra onun yerine Cüçnesde adında biri hükümdar oldu. Perviz'in uzak amcası oğullarından olan bu zat bir

aydan az hükümet sürmüş ve yerine Azer Miduht geçmiştir.

Azer Miduht.

O, Kisra, Perviz bin Hürmüz bin Kisra Nuşirevan'ın kızıdır. Rivayete göre o kadınların en güzeli olup, hükümdar olduğu gün: ben daima muzaffer olan babamız Kisra'nın yolunda yürüyeceğim, herhangi bir kimse bize muhalefet ederse, onun kanını akıtırız demiştir. O zaman Fars memleketinin ulusu, Horasan İspehbedi Ferruh Hürmüz idi. O, Azer Miduht'e elçi göndererek ona talip oldu ise de, hükümdar: kıraliçe için evlenmek caiz değildir, seni bana elçi döndermeğe sevkeden şey şehvetindir, falan gece benim yanıma gel, diye cevap verdi. Ferruh Hürmüz bu cevabı aldıktan sonra geceleyin kıraliçenin kapısına geldi. Fakat muhafız kuvvetleri komutanına, tespit edilen gecede onun gelmesini bekliyerek öldürmesi emredilmiş olduğundan, komutan da emri yerine getirdi. Kıraliçenin emriyle cesed hükümdarlar sarayının avlusuna atıldı ve Ferruh Hürmüz sabahleyin ölü halde sarayın avlusunda bulundu, sonra da kıraliçe'nin emriyle ortadan kaldırıldı. Halk, ispehbedin büyük bir suçtan dolayı öldürülmüş olduğunu anladı. Yezdicerd'in yakın adamlarından olan Rüstem bin Ferruh Hürmüz ise (o zaman) Horasan'da babasına vekâlet ediyordu. Yezdicerd onu sonradan Araplarla savaşmağa memur etti. O, babasının öldürüldüğünü işitince büyük bir ordu ile gelerek Meda'inde ordugâh

kurdu. Azer Miduht'un her iki gözünü oyarak çıkardıktan sonra öldürdü. Bir rivayete göre de kıraliçe zehirlenmiştir. O, altı ay hükümet sürdü ve yerine Erdeşir bin Babek neslinden gelen biri hükümdar yapıldı. O, Kisra adını taşır ve Ehvaz'da otururdu.

Kisra ile Hürrezad'ın hâkimiyetleri.

Kisra, Mihr Cüşnes'in oğludur. O, taç giyerek tahta çıktıktan birkaç gün sonra öldürüldü. Rivayete göre Azer Miduht'tan sonra Perviz oğullarından Hurrezad Husrev hükümdar olmuştur. Onu, Nasibin (Nusaybin) civarındaki El-Hicare adlı kalede bulmuşlardı. Meda'ine gelerek birkaç gün devlet idaresinin başında bulunduktan sonra ona karşı isyan ettiler. Azer Miduht'an sonra Kisra bin Mihr Cüşnes'in hükümdar olduğunu söyliyenler şöyle der: Fars ululari, Kisra bin Mihr Cüşnes öldürüldükten sonra kadınlar tarafından olsa dahi hanedan neslinden hükümdar seçmek üzere birini aradılar. Nihayet Firuz adında birini getirdiler. O, Meysan'da otururdu.

Firuz.

Mihran Cüşnes'in oğlu olan Firuz, Cüşensede adını da taşırdı. Onun annesi Yezdandar bin Kisra Nuşirevan'ın kızı Saharbuht'tur. Onu arzusu hilâfına hükümdar seçtiler. Başı büyük olduğu için, ona taç giydirmek istedikleri zaman: bu taç ne kadar da küçük ve dar, dedi. Fars ululari onun bu sözlerle işe başlamasını uğursuz sayarak birkaç gün sonra öldürdüler. Bu haberleri rivayet edenlerden bâzıları, onun yukardaki söz-

leri söylediği gibi hemen öldürülmüş olduğunu da iddia ederek sözlerine şunları eklerler: onun öldürülmesinden sonra, memleketin büyüklerinden Zazi adında biri batı tarafına gitti. Hademelerin reisi rütbesinde olan bu adam El-Hicare kalesine geldi ve orada gördüğü Kisra'nın oğlunu Taysebun'a getirdi. Adı Ferruhzad Husrev olan ve Şireveyh tarafından Kisra'nın oğulları öldürülürken kaçıp kurtulan bu zat hükümdar seçildi ise de, halk kısa bir müddet itaaten sonra isyan ederek, ravilerden bâzılarına göre, öldürdüler. Onun hükümdarlığı altı ay devam etmiştir.

Yezdicerd.

Diğer bir rivayete göre de İstahr ahalisi, Yezdicerd bin Şehriyar bin Kisra'yı ele geçirmişlerdi. Şireveyh kardeşlerini öldürürken, o kaçarak İstahra gelmişti. İstahr şehrinin büyükleri, Meda'in ahalisinin Ferruhzad Husrev'e isyan ettiklerini işitince, Yezdicerd'i Erdeşir ateşgedesi dedikleri ateşgedelerine götürerek başına taç giydirdiler ve hükümdar seçtiler. O çok gençti. Nihayet onu Meda'in'e götürdüler ve bir yıl hükümdarlık etmiş olan Ferruhzad'ı bir çaresini bularak hile yoluyla öldürdüler. Yezdicerd'in hükümdarlığı başarılı olmakla beraber, atalarının hükümdarlığına nispetle ancak bir hayal ve uykuda görülen rüya kabilindendi. Yezdicerd küçük olduğu için, devlet, memleketin ululları ve vezirler tarafından idare olundu. Onun vezirleri içerisinde en akıllı ve en zekisi hademeler başkanı idi. Onun devrinde Fars memleketi zayıf düştü, düşmanlar her

yönden Yezdicerd'e karşı cesaretli davranarak memleketin sınırlara yakın bölgelerine el uzattılar. Arap'lar, onun hâkimiyetinden iki yıl, diğer bir rivayete göre dört yıl geçtikten sonra memleketi üzerine yürüdüler. O öldürüldüğü zaman yirmi sekiz yaşında idi. Yezdicerd ile onun oğullarına dair olan haberleri, Tanrı isterse, İslâmların İran'ı fetihlerinden bahsederken uygun bir yerinde anlatacağım.

Adem'in cennetten yere inmesinden Tanrı elçisinin (s. m.) Mekke'den Medine'ye hicretine kadar dört bin altı yüz kırk iki yıl birkaç ay geçmiştir. Bu söz, kitap ehlinden sayılan Yahudilere ait olup, onlar bunun ana tevratta peygamber ve hükümdarların ömürleri anılırken tesbit edilmiş olduğunu söylerler. Hıristiyanlara göre bu müddet Tevrat'ta beş bin dokuz yüz doksan iki yıl ve birkaç ay olarak anılmıştır. Mecusîlerden olan Fars'ların tesbitine göre bu zaman dört bin yüz seksen iki yıl, on ay on dokuz gündür. Peygamberin hicretiyle Yezdicerd'in öldürülmesine kadar geçen ve otuz yıl iki ay on beş günden ibaret olan müddet buna dahildir. Onların hesabı, insan oğullarının ilk ataları olan Giyumers'in zamanından başlar. Onların Fikrince Giyumers Adem olup, bunu kitabımın yukarı kısımlarında söylemiştim, kalanlarını da şimdi anlatacağım. Bunlara göre Adem ile Nuh arasında on yüz yıl geçmiştir. Nuh ile İbrahim arasında da on yüz yıl geçmiştir. İbrahim ile Musa bin İmran arasında da on yüz yıl geçmiştir. Bu haberi rivayet edenler şunlardır:

Bize İbn Beşşar söyledi, ona ve arkadaşlarına Katade'den naklen Hemmam söylemiş, o,

İkrime yoliyle İbn Abbastan şunu rivayet eder: İsa ile Nuh arasında on asır geçmiştir ve o zaman hep hak şeriat ile amel edilirdi.

Bana El-Hâris bin Muhammed söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Sad, onlara da Muhammed bin Ömer bin Vakid el-Eslemî söylemiş, o, ilim mensuplarından birkaç kişiden nakleder; bunların hepsi de ona şunu söylemiştir: Adem ile Nuh arasında on asır geçmiştir, Nuh ile İbrahim arasında da on asır geçmiştir.

(Aşağıdaki haber) Abdurrahman bin Mehdi'den rivayet edilmektedir; o, Ahvel'den, o, Ebu Osman'dan, o da Selman'dan şunu rivayet eder: Muhammed ile İsa (s. m.) arasındaki fetret zamanı altı yüz yıldır.

Fuzayl bin Abdülvahhab, Ca'fer bin Süleyman'dan o da Avf'tan, İsa ile Musa arasındaki müddetin altı yüz yıl olduğunu rivayet eder. — Bize Ya'kub bin İbrahim söyledi, ona ve arkadaşlarına Sa'id bin Ebu Sadaka'dan naklen İbn Uleyye söylemiştir, o da Muhammed bin Sirin'den şunu rivayet eder: bana haber verdiklerine göre Kâ'b şunu söylemiştir: o: «Ey Harun'un kızkardeşi» ayetindeki Harun, Musa'nın kardeşi Harun değildir, dediği zaman Ayşe ona: yalan söylüyorsun demiş, fakat onun: ey müminler anası, bu sözleri peygamber söyledi o herkesten iyi bilir ve herkesten hayırlıdır, yoksa ben bu müddeti altı yüz yıl buluyorum demesi üzerine susmuştur. — Bana El-Hâris söyledi, ona ve arkadaşlarına Muhammed bin Sa'd, onlara da babasından naklen Hişam söylemiş, o Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: Musa bin İmran ile İsa bin

Meryem arasındaki müddet bin dokuz yüz yıldır. Bu iki arada fitret zamanı olmamıştır, bunlar arasında, başka kavimlerden gönderilen peygamberler hariç olmak üzere İsrail oğullarından bin tane peygamber gelmiştir. İsa'nın doğumundan peygamberimiz gönderilinciye kadar beş yüz altmış dokuz yıl geçmiştir. Bu müddetin başlarında üç peygamber gönderilmiştir ki, Tanrı bunu şu ayetinde anlatır: «Sen o şehrin halkını onlara örnek olarak göster. O şehre elçilerimiz gelmişti. Biz onlara iki peygamber gönderdiğimiz zaman, onlar yalanladılar, biz bu iki peygamberi bir üçüncüsü ile kuvvetlendirdik...» (Yasin: 13-14). Ayette anılan üç peygamberden maskat Şem'undur. İsa'nın peygamberlik müddeti otuz yıldır. Tanrı onu diri halinde göğe kaldırdı.

Bana Muhammed bin Sel bin Asker söyledi, ona ve arkadaşlarına İsmail bin Abdüssamed bin Ma'kil söylmiş, o da Vehb'den şunu işitmiştir: dünyanın ömründen beş bin altı yüz yılı geçmiştir.

Bana İbrahim bin Sa'id Cevherî söyledi, ona ve arkadaşlarına Hasan bin Eyyüb Hazram'î den naklen Yahya bin Salih, onlara da Abdullah bin Büsr peygamberden şunu rivayet etmiştir: sen bir yüzyıl ömür süresin demiş, o da yüzyıl yaşamıştır.

Dünyanın ömründen Tanrı elçisine gelinciye kadar geçen müddet hakkında İslâm bilginlerinden rivayet edilen haberler işte bunlardır. Birbirini tutmıyan bu rivayetler arasındaki farklar pek büyüktür. Meselâ, ilim mensuplarından bir topluluk, Vakidî'ye benim yukarda naklettikleri-

mi söylemişler, o, eserlerinde bu haberleri nakleder. Onun bu rivayetine göre Muhammed'in doğumuna kadar dünyanın bütün ömrü dört bin altıyüz yıldır. - Hişam bin Muhammed'in babasından, babasının Ebu Salih'ten, onun da İbn Abbas'tan olan rivayetine göre, dünya ömrünün Tanrı elçisinin gönderilmesine kadar olan müddeti beşbin yol olmalıdır. Vehb bin Münebbih'in tafsilâta girişmeden kıcasa rivayetine göre dünya ömrü Tanrı elçisi gelinceye kadar beşbin altı yüz yılı geçmiştir. Vehb'e göre dünyanın bütün ömrü altı bin yıldır. Bunun beşbin altıyüz yılı peygamber gelinceye kadar geçmiştir. Vehb bin Münebbih hicretin yüz on dördüncü yılında ölmüştür ki, bundan anlaşıldığına göre, yaşamakta olduğumuz zamandan itibaren hesap edildiği takdirde, dünyanın ömründen ancak iki yüz on beş yıl kalmış oluyor. Vehb bin Münebbih'in bu sözleri, Ebu Salih'in İbn Abbastan olan rivayetine uygundur. Bazıları, Adem'in Cennetten yere inişinden Tanrı elçisinin peygamber olarak gönderilmesine kadar dünya ömründen altıbin yüz onüç yıl geçmiş olduğunu söylerler. Bu rivayete göre Adem'in yere inmesinden Tufana kadar iki bin iki yüz elli altı yıl geçmiştir. Tufandan İbrahim Halil'in doğumuna kadar bin yetmiş dokuz yıl, İbrahim'in doğumundan Musa'nın İsrail oğullariyle birlikte Mısır'dan çıkışına kadar beş yüz altmış beş yıl, Musa'nın Mısır'dan çıkışından Kudüs'ün kuruluşuna kadar altı yüz otuzaltı yıl geçmiştir. Kudüs ise Süleyman bin Davud'un hükümdarlığının dördüncü yılında

yapılmıştır. Kudüs'ün yapılışından İskender'in hâkimiyetine kadar yedi yüz on yedi yıl geçmiştir. İskenderin hâkimiyetinden İsa bin Meryem'in doğumuna kadar üç yüz altmış dokuz yıl, İsa'nın doğumundan Muhammed'in (s. m.) Peygamberliğine kadar beş yüz elli bir, peygamber olarak gönderilmesinden Mekke'den Medineye hicretine kadar on üç yıl geçmiştir.

Bana Hişam bin Muhammed'den naklen söylediler, o. babasından, babası Ebu Salih yoliyle İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: Adem'in yere inmesinden Nuh'a kadar iki bin iki yüz, Nuh'tan İbrahim'e kadar bin yüz kırküç yıl, İbrahim'den Musa'ya kadar beş yüz yetmiş beş yıl, Musa'dan Davuda kadar yüz yetmiş dokuz yıl, Davuttan İsa'ya kadar bin elli üç yıl, İsa'dan Muhammed'e (A. m.) kadar da altı yüz yıl geçmiştir.

Haysem bin Adi'nin kitap ehline mensup bazı kimselerden olan rivayetine göre Adem'den Tufana kadar iki bin iki yüz elli altı, Tufandan İbrahim'in ölümüne kadar bin yirmi, İbrahim'in ölümünden İsrail oğullarının Mısır'a girmelerine kadar yetmiş beş, Ya'kub'un Mısır'a girmesinden Musa'nın Mısır'dan çıkmasına kadar dört yüz otuz, Musa'nın Mısır'dan çıkmasından Kudüs'ün kuruluşuna kadar beş yüz elli, Kudüs'ün kuruluşundan Buhtunnasar'ın Kudüs'ü istilâsına kadar dört yüz kırkaltı yıl, Buhtunnasar'dan İskender'in hâkimiyetine kadar dört yüz otuz altı yıl, İskender'in hâkimiyetinden hicretin iki yüz altıncı yılına kadar bin iki yüz kırk beş yıl geçmiştir.

(Birinci cildin sonu)

Şark İslâm Klasikleri

37

No. 9488

TOPTAN SATIŞ
İstanbul Devlet Kitapları Müdürlüğü
Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ, Erzurum, Trabzon ve Van Bölge Şeflikleri

PERAKENDE SATIŞ
Millî Eğitim Yayınevleri ve Bakanlık Yayınları satıcısı kitapçılar

% 6 KDV DAHİL FİYATI : 17000 LİRA
(16038 Lira + 962 Lira)